

Льотна академія
Національного авіаційного університету

ISSN 2522-1477

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Кропивницький - 2021

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ISSN 2522-1477

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

Збірник наукових праць

ВИПУСК 9

Кропивницький
2021

УДК 378:37.013
DOI 10.33251/2522-1477-2021-9

*Збірник наукових праць затверджено
Вченою радою Льотної академії Національного авіаційного університету
(протокол № 1 від 26.01.2021 р.) та
Вченою радою Національного авіаційного університету (протокол № 2 від 17.02.2021 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації КВ № 22644-12544Р від 26.04.2017 року
Міністерства юстиції України*

*Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б»
Наказом МОН України від 02 липня 2020р. № 886*

*Збірник реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації Національної академії наук України, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського), журнал індексується в міжнародній наукометричній базі **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45) *Google Scholar*, базі метаданих *CrossRef*, *WorldCat*, *Research Bible*, *Fatcat*.*

Рецензенти:

Хомич Л.О. – доктор педагогічних наук, професор, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ

Марусинець М.М. – доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць / Гол. ред. Т.С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2021. Вип. 9. 208 с.

У «Науковому віснику Льотної академії. Серія: Педагогічні науки» зібрано статті авторів, що сприяють вирішенню існуючих проблем професійної підготовки фахівців різних галузей, аналізу зарубіжного досвіду фахової підготовки та застосуванню інноваційних підходів до професійної освіти у контексті євроінтеграції.

Публікації видання адресовано науковцям і практикам у галузі педагогіки. Збірник наукових праць буде корисним студентам, курсантам, магістрантам, аспірантам, докторантам та всім зацікавленим особам.

Редакційна колегія публікує статті у авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей.

При використанні матеріалів, опублікованих у науковому віснику, збереження авторських прав обов'язкове.

Адреса редакційної колегії: 25005, м. Кропивницький, вул. Добровольського
тел. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: kafedra.kla.nau@ukr.net

ISSN 2522-1477

© Науковий вісник Льотної академії.
Серія: Педагогічні науки, 2021

MINISTRY OF SCIENCE AND EDUCATION OF UKRAINE
NATIONAL AVIATION UNIVERSITY
FLIGHT ACADEMY OF NATIONAL AVIATION UNIVERSITY

ISSN 2522-1477

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

SCIENTIFIC BULLETIN OF FLIGHT ACADEMY

Section: Pedagogical Sciences

Collection of scientific papers

ISSUE 9

Kropyvnytskyi
2021

УДК 378:37.013
DOI 10.33251/2522-1477-2021-9

*Collection of scientific papers is approved by
Academic Board of Flight Academy of National Aviation University
(Protocol № 1 from 26.01.2021) and by
Academic Board of National Aviation University (Protocol № 2 from 17.02.2021)*

*Certificate of state registration
Printed mass media KB № 22644-12544P from 26.04.2017
Ministry of Justice of Ukraine*

*Bulletin is included in Professional Publications List of Ukraine of category "B"
Order of MSE of Ukraine from July, 2, 2020, № 886*

*Bulletin is reviewed by Ukrainian reviewed journal "Dzherelo" (founders: Institute of Information Registration Problems of National Academy of Science of Ukraine, Vernadsky National Library of Ukraine). The journal is indexed in the international scientific databases **Index Copernicus** (ICV 2019: 86,45) Google Scholar and CrossRef, WorldCat, Research Bible, Fatcat metadata database.*

Referents:

Khomych L.O. – Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education, National Academy of Education Sciences of Ukraine, Kyiv

Marusynets M.M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences. Collection of readings / editor-in-chief T.S. Plachynda. Kropyvnytskyi: FA NAU, 2021. Issue 9. 208 p.

"Scientific Bulletin of Flight Academy. Section: Pedagogical Sciences" represents the articles which highlight modern problems of specialists' professional training in different fields, the analysis of foreign experience of professional training and innovative approaches to professional education in the context of European integration.

The scientific publications are addressed to the scientists and practicing professionals in pedagogics. Collection of scientific papers may be useful for students, cadets, Master students, post-graduate students and all concerned.

Editorial board publishes the articles in authorial release. Authors bear responsibility for authenticity of information, accuracy of facts, quotations, other relevant information.

Provision of authors' copyright of the materials published in Scientific Bulletin.

Address of Editorial Board: 25005, Kropyvnytskyi, Str. Dobrovolskogo, 4,
tel. 38 (0522) 39-44-34; e-mail: kafedra.kla.nau@ukr.net

ISSN 2522-1477

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Плачинда Тетяна Степанівна, доктор педагогічних наук, професор, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Відповідальний секретар:

Урсол Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Члени редакційної колегії:

Айвазян Едвард Ішханович, доктор педагогічних наук, професор, Єреванський державний університет, Республіка Вірменія

Барановська Лілія Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Національний авіаційний університет, Україна

Довга Тетяна Яківна, кандидат педагогічних наук, професор, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Дроздова Ірина Петрівна, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Україна

Жалтоускас Раймундас (Raimundas Žaltauskas), доктор фізичних наук, доцент, старший науковий співробітник, Університет Vytautas Magnus, Литва

Колотуха Олександр Васильович, доктор географічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Крижевська Катерина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Лаврентьєва Олена Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, Університет імені Альфреда Нобеля, Україна

Мельник Юрій Борисович, доктор філософії з освітніх наук, доцент, Науково-дослідний інститут ХОГОКЗ, Харківська обласна громадська організація «Культура Здоров'я», Україна

Пухальська Галина Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Рябовол Лілія Тарасівна, доктор педагогічних наук, професор, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Україна

Семенюта Марина Фролівна, кандидат фізико-математичних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Скляренко Інна Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Державний університет інфраструктури та технологій, Україна

Смирнова Ірина Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія», Україна

Токарь Євгенія Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Файнман Інна Борисівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Льотна академія Національного авіаційного університету, Україна

Харадзе Ефемія Мефодіївна, доктор педагогічних наук, доцент, Тбіліський державний університет імені Іване Джавахішвілі, Грузія

Хенк Анастасія, доктор філософії PhD, Бізнес Школа Нурд Університету, Норвегія

EDITORIAL STAFF

Chief Editor:

Plachynda Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Executive secretary:

Ursol Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Members of Editorial Staff:

Ayvazyan Edvard, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Yerevan State University, Republic of Armenia

Baranovska Liliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Aviation University, Ukraine

Dovha Tetiana, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Ukraine

Drozdova Iryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture, Ukraine

Žaltauskas Raimundas, Doctor of Physical Sciences and Physics, Associate Professor, Senior Scientific Researcher, Vytautas Magnus University, Lithuania

Kolotukha Oleksandr, Doctor of Geographical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Kryzhevskaya Kateryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Lavrentieva Olena, Doctor of pedagogical science, Professor, Alfred Nobel University, Ukraine

Melnyk Yuriy, Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor, Scientific Research Institute KRPOCH, Kharkiv Regional Public Organization "Culture of Health", Ukraine

Pukhalska Galyna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Ryabovol Liliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Ukraine

Semeniuta Maryna, Ph.D. in Physico-mathematical sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Sklyarenko Inna, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, State University of Infrastructure and Technologies, Ukraine

Smyrnova Iryna, Doctor of pedagogical science, Professor, National University – Odessa Maritime Academy, Ukraine

Tokar Yevheniia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Fainman Inna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Flight Academy of National Aviation University, Ukraine

Kharadze Ephemia, Doctor of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Department of Psychology and Educational Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Henk Anastasiya, PhD, Nord University Business School, Norway

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

АЛЕКСЄЄВА О. Б.

Методологічні засади формування іншомовних компетенцій
майбутніх учителів початкової школи13

БУГРА А. В., СУЛИМА Т. С.

Суть та структура готовності студентів закладів вищої освіти
до самостійної навчальної діяльності19

**DANYLKO Oksana, TYMOSHENKO Anna,
SAGANOVSKA Larysa, IVLPIEV Anatolii**

Forms and methods of organization of self-assisted work in the process
of professional training of the flight operator managers27

ЄВСЄВА Г. П., НОВИЦЬКА Т. О.

Неформальна освіта у системі вищої освіти: нормативно-правовий вимір34

KARTASHOVA Lyubov, BAKHMAT Nataliia, ROZMAN Iryna

Organizational fundamentals of the society digitalization
influence on updating the approaches to personification
of the history of education and pedagogical thought in Ukraine43

КАСЯРУМ С. О.

Підготовка майбутніх психологів до застосування методів
математичної статистики у практичній діяльності та дослідженнях50

КВАША О. Ю.

Медіакомпетентність як складова професійної підготовки
майбутніх фахівців не журналістів56

ЛИТВИН А. В., РУДЕНКО Л. А.

Удосконалення підготовки психологів у закладах вищої освіти63

МАРТИНЕНКО Н. О.

Роль позитивного психологічного клімату
у формуванні ціннісних орієнтацій міжкультурної взаємодії майбутніх пілотів75

ПЛАЧИНДА Т. С., КРИЖЕВСЬКА К. В.

Аналітичний огляд комплексного дослідження
шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців авіаційної галузі80

СУРКОВ К. Ю., СУРКОВА К. В., ЛОМАКІНА М. Є.

Структура адаптивного навчання авіадиспетчерів на дотренажерному етапі93

УРСОЛ О. В.

Сутнісні характеристики гуманізації педагогічного процесу у закладі вищої освіти100

CHORNOHOR Natalia Structural components of conflictological culture formation of future aviation specialists	106
---	-----

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

АЙВАЗЯН Э. И. О воздержании от возможных логических ошибок в процессе доказательства или опровержения	111
DASZYKOWSKA-TOBIASZ Jadwiga, MORSKA Liliya Life quality of women during COVID-19 pandemic: preliminary research	118
ХАМАЗЮК О. М. Характеристика навчальних закладів підготовки фахівців з охорони кордону Словацької Республіки	126

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

БОНДАР О. П., СЕМЕНЮТА М. Ф., ЯКУНІНА І. Л. Математичні аспекти формування у здобувачів вищої освіти поняття про діджиталізацію	134
BONDARCHUK Svitlana Formation of careful attitude to environment of future aviation specialists in process of their professional training	140
ЗДАНЕВИЧ Л. В., АТРОЩЕНКО Т. О., ПОПОВИЧ О. М. Запровадження шкал експертизи сенсорно збагаченого середовища ECERS-R та SSTEW в Україні	147
ZELENSKA Liliia, TYMCHENKO Svitlana Modern innovations in foreign language teaching in aviation higher educational establishments: communicative aspect	156

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ STEAM-ОСВІТИ ТА ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

АНІСІМОВ М. В.

Технологія виконання лабораторних робіт з предмету електротехніка162

ЩОГОЛЄВА І. В., СОКОЛОВСЬКИЙ В. А.

Проблеми та перспективи дуальної освіти в туризмі168

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

IVANOVA Iryna

Building culturological background knowledge
for developing business english communication skills173

LADANIVSKA Iryna

Pros and cons of blended learning at universities178

МЕЛЬНИЧЕНКО Т. Є., КАЛІНІЧЕНКО Л. В.

Культура мовлення в контексті загальної культури майбутніх авіаційних фахівців182

MULYK Kateryna

Methodology of research of integrated teaching of professionally-oriented english
of future social workers in higher educational institutions190

CHALA Natalya, KOVALOVA Inna

Technical and technological platforms
of foreign language learning in the distance learning conditions195

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ

БЄЛКОВА Т. О., МАЛАХОВА Ж. В., ЯКУШЕВСЬКИЙ В. О.

Організація самостійних занять з фізичного виховання
в умовах карантину COVID-19200

CONTENTS

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

ALEKSEEVA Olga

Methodological fundamentals of formation
of future primary school teachers foreign language competences13

BUHRA Alina, SULYMA Tetiana

The essence and structure of the readiness of students
of higher education institutions for independent educational activity19

DANYLKO Oksana, TYMOSHENKO Anna, SAGANOVSKA Larysa, IVLIIIEV Anatolii

Forms and methods of organization of self-assisted work in the process
of professional training of the flight operator managers27

YEVSIEIEVA Halyna, NOVITSKAYA Tatiana

Non-formal education in the higher education system: the regulatory dimension34

KARTASHOVA Lyubov, BAKHMAT Nataliia, ROZMAN Iryna

Organizational fundamentals of the society digitalization
influence on updating the approaches to personification
of the history of education and pedagogical thought in Ukraine43

KASYARUM Serhiy

Training preservice psychologists to apply statistical
analysis methods in teaching and research50

KVASHA Olena

Media Competency as the Component
of Aspiring Professionals Training Beyond Journalism56

LYTVYN Andrii, RUDENKO Larisa

Improvement of psychologists' training at higher schools63

MARTYNENKO Nadiia

The role of positive psychological climate of values orientation formation
of future pilots' in intercultural interaction75

PLACHYNDA Tetiana, KRYZHEVSKA Kateryna

Analytical review of comprehensive research of pathway training
of professional training of aviation industry specialists80

SURKOV Kostiantyn, SURKOVA Kateryna, LOMAKINA Maryna

Structure of air traffic controllers' adaptive training at the pre-simulator training stage93

URSOL Oksana

Essential characteristics of pedagogical process humanization
in a higher educational establishment100

CHORNOHOR Natalia Structural components of conflictological culture formation of future aviation specialists	106
---	-----

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF PROFESSIONAL TRAINING

AYVAZYAN Edward Excerpts from possible logical steps in the process of proving or proving	111
---	-----

DASZYKOWSKA-TOBIASZ Jadwiga, MORSKA Liliya Life quality of women during COVID-19 pandemic: preliminary research	118
---	-----

KHAMAZIUK Olha Characteristics of educational border guards training institutions of the Slovak Republic	126
--	-----

INNOVATIVE APPROACHES TO PROFESSIONAL EDUCATION IN ACCORDANCE WITH THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

BONDAR Olga, SEMENYUTA Marina, YAKUNINA Irina Mathematical aspects of formation in extractors higher education the concept of digitalization	134
---	-----

BONDARCHUK Svitlana Formation of careful attitude to environment of future aviation specialists in process of their professional training	140
--	-----

ZDANEVYCH Larysa, ATROSHCHENKO Tetiana, POPOVYCH Oksana Introduction of exercise scales of sensory enriched environment ECERS-R and SSTEW in Ukraine	147
---	-----

ZELENSKA Liliia, TYMCHENKO Svitlana Modern innovations in foreign language teaching in aviation higher educational establishments: communicative aspect	156
--	-----

CURRENT ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF STEAM-EDUCATION AND DUAL EDUCATION IN TERMS OF EUROPEAN INTEGRATION

ANISIMOV Mykola Technology of laboratory works subject electrical engineering	162
---	-----

SHCHOHOLIEVA Inna, SOKOLOVSKIY Victor Problems and prospects of dual education in tourism	168
---	-----

SPECIFICS OF TEACHING PROFESSIONALLY ORIENTATED LINGUISTIC DISCIPLINES

IVANOVA Iryna

Building culturological background knowledge
for developing business english communication skills173

LADANIVSKA Iryna

Pros and cons of blended learning at universities178

MELNICHENKO Tatiana, KALINICHENKO Ludmila

Communication culture as a component of general culture of future aviation specialists182

MULYK Kateryna

Methodology of research of integrated teaching of professionally-oriented english
of future social workers in higher educational institutions190

CHALA Natalya, KOVALOVA Inna

Technical and technological platforms
of foreign language learning in the distance learning conditions195

PHYSICAL TRAINING AS A CONDITION OF PROFESSIONAL RELIABILITY

BELKOVA Tetiana, MALACHOVA Zhanna, YAKUSHEVSKY Valentyn

Organization of independent physical education classes
in the conditions of quarantine COVID-19200

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК [371.124: 81'243]:004(045)
DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-13-18

АЛЕКСЄЄВА Ольга Борисівна,
старший викладач кафедри західних
і східних мов та методики їх навчання,
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К. Д. Ушинського»
ORCID 0000-0001-8491-1714

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті проаналізовано методологічні засади формування іншомовних компетенцій майбутніх учителів початкової школи, стисло розглянуто існуючі методологічні підходи до формування іншомовних компетенцій майбутніх учителів початкової школи, а також проблему їх вдосконалення; визначено характер відносин між теоретичною розробкою педагогічної технології, методом її реалізації і способом досягнення оптимальності навчального процесу.

Ключові слова: *іншомовна підготовка, іншомовна компетентність, метод підготовки, комунікативна компетенція, навчальний процес.*

Постановка проблеми. Серйозність проблеми підготовки фахівців, які володіють комунікативною компетенцією в цілях ділового, наукового та особистого спілкування, зумовила необхідність створення системи педагогічного забезпечення формування мовної компетенції студентів немовних спеціальностей. Доказом правомірності функціонування такої системи виступає її методологічне обґрунтування, що виходить із зведення соціально апробованих правил і нормативів і співвідноситься з законами дійсності.

Моделювання педагогічних технологій, які формують іншомовну професійну компетенцію студентів, виступає як організуюча форма процесу навчання іноземної мови. Методологія в цьому випадку дозволяє адекватно визначити характер відносин між теоретичною розробкою педагогічної технології, методом її реалізації і способом досягнення оптимальності навчального процесу.

Таким чином, процес формування іншомовної компетенції майбутніх учителів початкової школи стає об'єктом дослідження для створення ефективної моделі навчання. Особливої уваги також потребує вивчення педагогічних технологій, що забезпечують ефективність формування іншомовної компетенції майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічною й теоретичною основами дослідження є методологічні фундаментальні філософські ідеї, положення, підходи загальнонаукової та конкретно-наукової методології, а саме особливості системного (В. П. Беспалько, В. О. Сластьонін), особистісного (І. Д. Бех, О. М. Пехота, С. І. Подмазін), діяльнісного (Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн), компетентнісного (О. І. Локшина, О. В. Овчарук), комунікативного (І. О. Зимня, О. О. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов), синергетичного (В. С. Білоус, В. Г. Буданов, Д. С. Чернавський) підходів щодо ефективності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Теоретичною основою є система ідей, концепцій, основних понять, висновків, результатів досліджень щодо: професійної підготовки

майбутніх учителів (праці О. А. Абдуліної, А. М. Бойко, В. І. Бондар, І. В. Бужиної, В. І. Лозової, В. Г. Пасинок, М. К. Подберезького, Г. В. Троцько, В. О. Яковлева); використання інноваційних технологій (праці Г. Г. Асєєва, В. П. Беспалька, І. М. Богданової, А. Ф. Горбатюка, В. І. Євдокимова); професійної підготовки вчителів через формування й розвиток професійно-педагогічної компетентності (праці О. Б. Бігич, С. В. Будає, О. І. Буркової, В. О. Калініна, Н. Б. Козлової, Г. В. Мельниченко, Л. Т. Тишкової, О. Н. Трегубової).

Методологічні підходи надають можливість обґрунтувати концепцію формування іншомовних компетенцій майбутніх учителів початкової школи. При цьому повинна враховуватися специфіка іншомовної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, де головним компонентом змісту навчання є способи мовленнєвої діяльності. Їх формування й розвиток забезпечуються системою практичних дій. У свою чергу контроль сприяє осмисленню студентами своєї готовності до втілення цих способів на практиці. Саме тому провідне значення в оволодінні іноземною мовою належить умінням і навичкам діяльності. Пропонована концепція іншомовної підготовки майбутнього учителя початкової школи враховує особливості вивчення іноземної мови й ґрунтується на трьох засадах: меті підготовки вчителя та меті навчання іноземної мови, дидактичних завданнях, особливостях мовленнєвої діяльності під час вивчення іноземної мови. Метою навчання іноземної мови майбутніх учителів початкової школи визначено Державним Стандартом вищої освіти й окреслено як необхідність формування й розвитку у майбутніх учителів початкової школи іншомовної комунікативної компетенції. Досягнення основної мети забезпечується реалізацією часткових цілей навчання іноземної мови – загальноосвітньої, виховної, розвивальної та ін. Навчання іноземної мови майбутніх учителів початкової школи має здійснюватися комплексно, із залученням передових надбань.

Мета статті. Аналіз існуючих методологічних засад формування іншомовних компетенцій майбутніх учителів початкової школи, а також визначення характеру відносин між теоретичною розробкою педагогічної технології, методом її реалізації і способом досягнення оптимальності навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням кембриджського словника методологія – це система способів робити щось, навчати чи вивчати. Таке визначення має важливість, оскільки описує конкретні способи викладання, надаючи приклади того, як викладати за певним методом. Отже стисло розглянемо методи, що найчастіше використовуються у сучасній вищій школі у процесі формування іншомовних компетенцій майбутніх учителів початкової школи.

1. Граматико-перекладний метод, який базується на «вивченні граматичних правил та словникового запасу мови» [8, с. 48]. Однією з основних цілей методу є те, щоб студенти отримали уміння перекладу з рідної мови іноземною. Основна увага приділяється читанню та письму, залишаючи осторонь усне висловлювання та розуміння. На заняттях головна особа викладач, який надає граматичні правила та необхідний словниковий запас. Принципи, на яких базується цей метод: переклад найкращим чином тлумачить слова та фрази іноземної мови; структури мови найкраще засвоюються в порівнянні з рідною мовою. Цей метод має деякі недоліки, серед яких можливо виділити один головний: він формує у студентів хибне уявлення що мова є сукупністю ізольованих та незалежних слів. Він також зменшує мотивацію студентів, оскільки призводить до розчарування та нудьги. Неоднакова кількість часу приділяється чотирьом основним навичкам вивчення мови: слуханню, говорінню, читанню та письму. Метод передбачає меншу підготовку дидактичних матеріалів викладачем, а вміння вчителя правильно розмовляти англійською не враховується. Більше того, студентам майже не відводиться часу на укладання власних висловлювань, і ще менше часу витрачається на усну практику (продуктивну чи репродуктивну).

2. Прямий метод, який, за словами деяких дослідників, «став «відповіддю» на незадоволення граматико-перекладним методом» [7, с. 59]. Його творці стверджують, що мову можна викладати без перекладу або використання рідної мови, якщо навчання

базується на демонстрації та дії. Мову найкраще викладати, використовуючи її активно на уроці, а не використовуючи аналітичні процедури, що зосереджуються на поясненні граматичних правил. Основними принципами прямого методу є наступні: інструкції на уроці складаються виключно іноземною мовою; лексика та фрази вивчаються на початковому етапі заняття, на наступних етапах вводиться граматика, читання та письмо; комунікативні навички набуваються поступово; лексика вводиться через демонстрацію, предмети та зображення. Основним недоліком прямого методу є положення, що іноземну мову можна вивчати так само, як і рідну. Умови для вивчення іноземної мови дуже відрізняються від умов засвоєння рідної мови. Крім того, необхідність уникати використання рідної мови часто призводить до складних пояснень іноземною мовою.

3. Сугестопедія (метод, розроблений болгарським педагогом-психіатром Георгієм Лозановим) Підхід ґрунтувався на уявленні, що позитивні емоції та асоціації зроблять студента більш сприйнятливим і стимулюватимуть до певної міри навчання. Сугестопедія використовує музику, комфортне та розслаблююче середовище та тісні стосунки між учителем та учнем, майже подібні стосункам батьків та дитини. Але у сугестопедії немає жодної очевидної теорії мови та очевидного порядку, в якому викладаються аспекти мови, що створює хаотичність навчального процесу.

4. Аудіолінгвальний-аудіовізуальний метод, який пропонує процес навчання, заснований на слуханні та усній роботі, на відміну від написання та читання, представлений матеріал відтворено у діалогах та вправах як базових прийомів навчання. Основними принципами цього методу є наступні: аудіюванню та говорінню треба навчатись перед письмом та читанням; усі завдання, інструкції та вправи надаються іноземною мовою; викладач керує, спрямовує та контролює навчання студентів. Цей метод також має деякі недоліки: використовується повторення як метод навчання, і студентам не надається можливість створити щось нове або спонтанне. Студенти мають дуже велику мовленнєву практику, але не можуть вільно використовувати моделі у контексті вільного спілкування.

5. Метод повної фізичної реакції (метод Джеймса Ешера). Цей метод використовується на початковому етапі навчання і базується на твердженні, що відсутність стресових ситуацій значно підвищує мотивацію навчання. Основними принципами цього методу є такі: розуміння іноземної мови повинно передувати говорінню; розуміння слід розвивати шляхом виконання наказів; не потрібно примушувати говорити, завдяки наказам та фізичним діям при їх виконанні спонтанно розвивається готовність до говоріння. Але треба відмітити, що студенти можуть відчувати дискомфорт від певних вправ, а також метод не охоплює всі аспекти мовленнєвої діяльності.

6. Комунікативний метод, який, за визначенням Дж. Річардса та Т. Роджерса надає можливість студентам використовувати іноземну мову у різних контекстах. Вважається, що основною метою в процесі навчання є набуття адекватних навичок використання мови як засобу спілкування, генерації власних висловлювань (на відміну від заучування точних граматичних структур) та набуття рівня володіння іноземною мовою близького до рівня рідної мови (комунікативної компетенції) Для досягнення цієї мети вчителі використовують матеріали, які зосереджують увагу на необхідності висловлювати та розуміти. Основні принципи методу: мова повинна вивчатися у зв'язку з фактичним культурологічним контекстом; мова повинна бути засобом спілкування на занятті та студентам слід надати можливість висловлювати свої ідеї та думки; помилки розглядаються як нормальний процес розвитку комунікативних навичок; одним з обов'язків вчителя є створення ситуацій, що сприяють спілкуванню.

7. Метод проектів, який використовує різні завдання як основну одиницю планування у вивченні іноземної мови. Він базується на наступних принципах: діяльність, яка передбачає реальне спілкування, є надзвичайно важливою для вивчення мови; діяльність, в якій мова використовується для виконання значущих завдань, сприяє навчанню (мова, значуща для студента, підтримує процес навчання); студенти вивчають мову за допомогою комунікативної взаємодії; діяльність та завдання розподіляються відповідно до рівня їх

складності. Основна увага приділяється тому, як змусити студентів набути комунікативної компетенції, завдяки якій вони діють і спілкуються реальним чином іноземною мовою. Студенти також повинні застосовувати стратегії, що використовуються для вирішення конкретних проблем запропонованого завдання. Важливо враховувати зміст завдань, щоб зробити цей підхід більш ефективним. Пріоритетна увага повинна бути приділена реакції студентів на завдання. Цей метод має деякі недоліки, включаючи ризик того, що, як і у всіх робочих групах, деякі студенти можуть виконувати другорядну роль і покладатися на інших для виконання більшої частини роботи та навчання. Також складність полягає в тому, що нещодавно набуті знання можуть бути втрачені, якщо під час роботи не буде проведено закріплюючої частини заняття.

Аналізуючи існуючі методи та підходи, їх переваги та недоліки, стає очевидним, що жоден з них не є досконалим у формуванні мовної компетенції майбутніх вчителів початкової школи, адже саме мовна компетенція вносить істотний внесок у формування мовленнєвої компетенції, що включає всі види читання (наприклад, ознайомлювальне, вивчаюче) автентичних текстів професійно-орієнтованої тематики різних жанрів, таких як наукові статті, звіти, інструкції та інше. Високий рівень сформованості мовної компетенції також виражається у використанні різних способів формування і формулювання думок засобами іноземної мови, а це, у свою чергу, забезпечує можливість реалізувати комунікативний намір, вміння користуватися цими засобами в процесі сприйняття, як в умовах контактного, так і дистанційного аудіювання, використання мови в усному діалогічному та монологічному мовленні – як підготовленому (наприклад, при виступі на конференції з доповіддю), так і не підготовленому; використання мови в письмовій формі в різних ситуаціях спілкування, тобто продукування письмових текстів різних жанрів, таких як звіт про виконану роботу, стаття, заявка на грант, резюме та інше.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі навчання іноземної мови викладач повинен бути ознайомленим із різними методами роботи для досягнення найкращого результату, оскільки це допомагає йому зрозуміти, який метод застосовувати в контексті кожного заняття. Не існує рекомендованого методу вивчення іноземної мови, але деякі видаються більш доречними, ніж інші. Шляхом аналізу існуючих методологічних концепцій у поєднанні з власним досвідом навчання, здається доцільним розробити підхід, що базується на основних сильних сторонах кожного конкретного методу та об'єднати їх у нове гнучке ціле. Такий метод має бути адаптований до різних ситуацій та рівнів. Залучення студентів до навчального процесу є основним фактором успіху навчання, оскільки мотивований студент найкраще засвоює будь-який запропонований йому матеріал, але дуже важко знайти самомотивованих учнів. Такий «еклектичний» метод, до якого можуть бути включені деякі методологічні елементи з існуючих проаналізованих методів навчання, обов'язково повинен включати мотиваційний компонент, який втягує студентів у процес навчання та робить студента зацікавленим у досягненні результатів. Найдоречнішим здається свідомо-комунікативний підхід до навчання іноземної мови, який трактує навчання іноземної мови як усвідомлений процес придбання комунікативної компетенції, що включає в себе знання самої мови, іншомовної культури, професійну підготовленість до спілкування іноземною мовою. Перспектива подальших досліджень бачиться у розробці особистісно-орієнтованих технологій для оволодіння комунікативною компетентністю, яка передбачає професіоналізацію практичних занять з метою підвищення мотивації навчання.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Теоретичні та методологічні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2006. 44 с.
2. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Н. М. Флегонтова. Київ: КНУТД, 2013. 55 с.

3. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.09. К., 2007. 454 с.
4. Ніколаєва С. Ю. Проблеми сучасної методики викладання іноземних мов. Київ. 1998. 232 с.
5. Савченко О. Я. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя. *Рідна школа*. № 5, 2007.
6. Теличко Н. В. Аналіз напрямів підготовки майбутніх учителів початкової школи. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpnapv_ppn/2012_63/12tnvyps.pdf. (дата звернення: 03.01.2021).
7. Richards J., Rodgers T. S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press, 2001. 171 p.
8. Stern H. H. *Fundamental Concepts of Language Teaching*. New York: Oxford University Press, 2016. 594 p.

References

1. Volkova, N.P. (2006). *Teoretychni ta metodolohichni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do profesiino-pedahohichnoi komunikatsii: avtoref. dys. d-ra ped. Nauk: 13.00.04 "Teoriia i metodyka profesiinoi osvity" [Theoretical and methodological principles of training future teachers for professional and pedagogical communication]*. Luhansk [in Ukrainian].
2. *Korotkyi slovnyk aktualnykh pedahohichnykh terminiv (2003)*. [A short dictionary of relevant pedagogical terms] / upor. N.M. Flehontova. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].
3. Martynova, R.Yu. (2007). *Tsilisna zahalnodydaktychna model zmistu navchannia inozemnykh mov: dys. doktora ped. nauk, 13.00.09, [A holistic general didactic model of the content of foreign language teaching]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Nikolaieva, S.Yu. (1998). *Problemy suchasnoi metodyky vykladannia inozemnykh mov. [Problems of modern methods of teaching foreign languages]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Savchenko, O.Ia. (2007). *Shkilna osvita yak zamovnyk pidhotovky maibutnoho vchytelia. [School education as a customer for future teacher training]*. *Ridna shkola*, № 5, 2007. [in Ukrainian].
6. Telychko, N.V. (2012). *Analiz napriamiv pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly. [Analysis of training areas for future primary school teachers]*. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpnapv_ppn/2012_63/12tnvyps.pdf. [in Ukrainian].
7. Richards, J., Rodgers, T.S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. New York: Cambridge University Press, 2001. 171 p.
8. Stern, H.H. *Fundamental Concepts of Language Teaching*. New York: Oxford University Press, 2016. 594 p.

ALEKSEEVA Olga, Senior Lecturer at the Department of Western and Oriental Languages and Methods of their Teaching at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky".

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOREIGN LANGUAGE COMPETENCES

Abstract. *The problem of training specialists who have communicative competence for business, scientific and personal communication, necessitated the creation of a system of pedagogical support for the formation of language competence of students of non-language specialties.*

Modeling of pedagogical technologies that forms foreign language professional competence of students acts as an organizing form of the process of learning a foreign language.

Methodological approaches provide an opportunity to substantiate the concept of formation of foreign language competencies of future primary school teachers. This should take into account

the specifics of foreign language training of future primary school teachers, where the main component of the content of education are the methods of speech activity. Their formation and development are provided by a system of practical actions. In turn, control helps students understand their willingness to put these methods into practice. That is why the leading role in mastering a foreign language belongs to the skills and abilities of activity. The concept of foreign language training of future primary school teachers takes into account the peculiarities of learning a foreign language and is based on three principles: the purpose of teacher training and the purpose of learning a foreign language, didactic tasks, features of speech activity when learning a foreign language. The purpose of teaching a foreign language to future primary school teachers is defined by the State Standard of Higher Education and is outlined as the need for the formation and development of future primary school teachers of foreign language communicative competence. Achieving the main goal is ensured by the implementation of partial goals of foreign language teaching - general education, educational, developmental, etc. Teaching a foreign language to future primary school teachers should be comprehensive, involving advanced skills. The article analyzes the methodological principles of formation of foreign language competencies of future primary school teachers, briefly considers the existing methodological approaches to the formation of foreign language competencies of future primary school teachers, as well as the problem of their improvement; also the character of relations between theoretical development of pedagogical technology, a method of its realization and a way of achievement of optimality of educational process is defined.

Key words: *foreign language training, foreign language competence, method of training, communicative competence, educational process.*

*Одержано редакцією: 11.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 29.01.2021 р.*

УДК 371.322:37.013.77

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-19-26

БУГРА Аліна Вікторівна,кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри вищої математики,
Криворізький національний університет
ORCID 0000-0003-3978-3404**СУЛИМА Тетяна Сергіївна,**кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
професійної та соціально-гуманітарної освіти,
Криворізький національний університет
ORCID 0000-0002-8869-040X

СУТЬ ТА СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті заявлено про актуальність організації студентоцентрованого навчання у закладах вищої освіти, що передбачає формування у студентів автономності та відповідальності, розвитку їхньої готовності до самостійної навчальної діяльності. З'ясовано сутність поняття «готовність» у контексті психології та педагогіки; уточнено дефініцію «готовність студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності»; виокремлено та схарактеризовано мотиваційно-цільовий, когнітивний, операційно-діяльнісний та оцінювально-рефлексивний компоненти досліджуваного явища.

Ключові слова: *готовність, компоненти готовності, студенти, навчальна діяльність, готовність до самостійної навчальної діяльності.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, прогресивні досягнення науки й техніки, видозміна ціннісних орієнтацій у суспільстві суттєво впливають на розвиток сучасної освіти, реформування якої здійснюється з орієнтацією на формування у студентів не тільки професійних знань, умінь та навичок, а й їхньої активності, самостійності, ініціативності тощо. Такі особистісні якості уможливають конкурентоспроможність випускників на ринку праці та забезпечують задоволення професійних сподівань майбутніх фахівців. Нині система вищої освіти характеризується автономністю, гнучкістю, доступністю й наступністю; процесами міжнародної інтеграції у Європейський простір, здійснення державно-приватного партнерства та створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії [14]. За таких обставин особливого значення набуває організація освітнього процесу у закладах вищої освіти на засадах студентоцентрованого навчання, що передбачає заохочення студентів до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу, розвитку їхньої готовності до самостійної навчальної діяльності, до навчання упродовж життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психологічній науці дефініцію «готовність» розглядають у контексті діяльності, тобто як здатність суб'єкта успішно виконувати певний вид діяльності [18]. У визначенні сутності поняття «готовність особистості до діяльності» М. Клімова виокремлює три основних підходи: 1) готовність як особливий психологічний стан особистості (функціональний підхід); 2) готовність як психологічна настанова; 3) готовність як система якостей, властивостей і стану особистості (особистісний підхід) [3]. Прихильники функціонального підходу (М. Левітов та ін.) звертають увагу на залежність психічного стану готовності, який може бути короткочасним і довготривалим, від індивідуальних особливостей особистості, завдань, які вона вирішує, а

також умов її життєдіяльності [7]. У межах другого підходу (Д. Узнадзе) феномен готовності визначає як психологічну настанову особистості, яка є підґрунтям пускового механізму формування готовності до діяльності та інших форм активності особистості. Настава породжується самою поведінкою, діяльністю особистості і в той же час є важливою умовою мотивації і нових актів її поведінки та діяльності [17, с. 23]. У площині реалізації особистісного підходу (М. Дьяченко, Л. Кандилович та ін.) готовність розглядається як сукупність особистісних рис, яка забезпечує виконання особистістю функцій, адекватних потребам відповідної діяльності. При цьому до структури готовності науковці відносять такі якості особистості: активне, позитивне відношення до діяльності, бажання її виконувати; наявність під час діяльності сприятливих для її виконання психічних станів; певні індивідуальні психологічні особливості в сенсорній та розумовій сферах; характерологічні риси та стійкі інтелектуальні задатки; сукупність знань, умінь та навичок у відповідній галузі. Ці якості проявляються певним рівнем готовності у процесуальному (здатність особистості до певних дій, наявність відповідних умінь і навичок, що передують досвіду) та потенційному (наявність мотивації, упевненість, активність, уміння співпрацювати, певний рівень емоційної саморегуляції) аспектах [2].

Аналіз педагогічних джерел дає змогу розуміти, що термін «готовність» широко використовується при дослідженні проблем підготовки суб'єктів освітнього процесу (здобувачів освіти) до здійснення навчальної діяльності у межах обраної професії/спеціальності, а після закінчення навчання – до успішної професійної діяльності у відповідній галузі. На переконання учених-педагогів (З. Курлянд, Р. Хмельюк, Н. Семенова та ін.), готовність особистості до діяльності має містити компоненти саморегуляції і самокорекції, цілісної оцінки себе як професіонала і виникає готовність внаслідок накопичення особистістю досвіду, який ґрунтується на засадах формування позитивного ставлення до діяльності, усвідомлення мотивів і потреб у ній, об'єктивізації предмета діяльності і способів взаємодії з ним [12, с. 229]. Ми вважаємо, що наукові позиції дослідників окреслюють сутнісні характеристики феномену готовності, а саме: багаторівневність її змісту, системність, динамічність. Рівень сформованості елементів готовності визначає характер діяльності особистості, зокрема й навчальної. Системність готовності полягає в тому, що її структура – це складне системне утворення, яке інтегрує комплекс більш простих елементів, що виконують певні функції. Динамічність відображає процесуальний характер формування у студентів готовності до навчальної діяльності. Розглядаючи диференціацію понять «готовність» і «компетентність» педагогів, С. Кравець зазначає, що вони є динамічними відносно інноваційних перетворень в освітній галузі й актуальних запитів суспільства, які сигналізують про те, що освіта педагога (за дипломом) нині потребує часткової заміни анахронічних знань, умінь й навичок новими інноваційними, посилюючи значення навчання упродовж життя, систематичної підготовки, опанування компетенціями, диктованими характером реформ у галузі. Йдеться про те, що «компетентність» і «готовність» сучасного педагога перебувають у постійному розвитку, оскільки розвиваються, моделюються, адаптуються, удосконалюються і педагогічні, цифрові та виробничі технології, а також засоби, форми, методи навчання [4, с. 81].

Для визначення сутності готовності студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності доцільно уточнити сутність поняття «самостійна навчальна діяльність», що розглядається науковцями як сукупність знань, умінь і навичок навчальної діяльності, ціннісних орієнтацій особистості, інтелектуальних, організаторських, моральних і вольових якостей. У змістовому плані така готовність складається з отриманих суб'єктами навчання умінь і навичок самостійної роботи з навчальними посібниками, словниками, довідниками та іншими навчальними матеріалами; сформованих умінь співставляти факти, події, аналізувати і давати оцінку проблемам, які вивчаються; робити узагальнення набутих знань та вмінь, самостійно готувати творчі завдання, науково-теоретичні узагальнення з висновками, рекомендаціями. При цьому перераховані компоненти готовності до самонавчання передбачають перелік таких умінь як: читати і здобувати інформацію,

співвідносити графічний образ слова з його значенням; здобувати структурну інформацію з тексту, тобто адекватно розуміти його зміст [5, с. 274]. Проблема готовності студентів до самостійної навчальної діяльності є предметом наукового пошуку О. Лаврентьєвої, яка структурує модель готовності студентів до самостійної роботи за такими елементами: мотиваційним, теоретичним і практичним, а функціями готовності окреслює: ціннісно-орієнтаційну, практико-перетворювальну, пізнавальну та ціннісно-рефлексивну. Теоретична готовність містить комплекс знань щодо сутності, методів, прийомів, засобів, умов і етапів організації самостійної роботи, а практичний аспект – комплекс загальних і практичних умінь та навичок, необхідних для здійснення результативної діяльності [6, с. 71]. Є. Лопатко зазначає, що міра готовності студента до самостійної навчальної діяльності визначається наявністю таких ознак: мотивації (хочу), достатнього рівня інтелектуального розвитку (знаю), культури навчальної діяльності (вмію), а мотиваційна готовність передбачає внутрішню позитивну настанову студента на активне й самостійне здобуття знань з конкретної навчальної дисципліни на належному рівні якості [8, с. 70]. Погоджуємося із поглядами учених в тому, що теоретична та практична готовність до самостійної навчальної діяльності базуються на мотиваційній готовності – усвідомленні майбутнім фахівцем професійної й особистісної значущості змісту й результату самостійної роботи, оскільки у своїй професійній діяльності він повинен уміти: самостійно визначати, встановлювати й систематизувати порядок забезпечення роботи; визначати і планувати послідовність дій; контролювати ці дії, стежити за їх здійсненням, і співвідносячи їх з метою як моделлю результату, вносити виправлення, уточнюючи, регулюючи свої дії.

Мета статті – обґрунтувати суть та визначити структуру поняття «готовність студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтуючись на загальнодидактичних особливостях основних понять у контексті дослідження, визначаємо, що готовність студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності – це інтегративне цілісне особистісне новоутворення, яке характеризується системністю, багаторівневістю, динамічністю, має тенденцію до розвитку з опертям на попередньо набуті знання та вміння, стійку мотивацію до самостійного навчання, знаходить вияв у здатності майбутнього фахівця самостійно оволодівати знаннями та вміннями, методами їх самостійного здобування й уміннями використовувати в навчальній та в майбутній професійній діяльності. Перш ніж говорити про готовність студентів до самостійної навчальної діяльності, варто розуміти їхні індивідуальні потреби, мотиви до навчання. У такому разі готовність проявляється як суто індивідуальна властивість, а рушіями до здійснення певних самоосвітніх дій є мобілізація індивідуально-психологічних, когнітивно-пізнавальних, потребнісно-мотиваційних, діяльнісно-поведінкових сфер особистості, які комплексно спрямовані на досягнення усвідомленого результату [4, с. 81]. Погоджуючись із висновками науковців, ми вважаємо, що структурні складники готовності студентів до самостійної навчальної діяльності не можуть розглядатися як відносно самостійні (ізолювані) елементи досліджуваного поняття, а перебувають у взаємозумовленості та взаємозв'язку, як своєрідні мікроструктури, що в свою чергу мають свої змістові особливості. Отже, готовність студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності структурується мотиваційно-цільовим, когнітивним, діяльнісно-операційним і оцінювально-рефлексивним компонентами (рис. 1).

Загальновідомо, що ефективність будь-якої діяльності залежить від сили мотивації. І. Підласий, визначаючи вплив різних чинників на продуктивність навчальної діяльності, зазначає, що мотивація в ієрархії цих чинників посідає перше місце, на 90% визначаючи ефективність навчання [13, с. 364-367]. У процесі організації певного виду діяльності відбувається усвідомлення її значущості, конкретизуються мотиви й переконання, власне «... мотиваційна сфера і зумовлює цілеспрямований, свідомий характер діяльності особистості і визначає її потенційні можливості» [16, с. 223]. Саме тому, у структурі готовності студентів до самостійної навчальної діяльності ми визначаємо мотиваційно-цільовий компонент – як усвідомлення суб'єктом цінності навчання, мети і змісту цієї діяльності, її практичної

значущості; окреслення особистісного ставлення студента до цього виду діяльності та інтеграція системи мотивів навчання, пізнавальних інтересів, ціннісних орієнтацій, раціональних дій; орієнтація на цілеспрямовану самостійність та системність у навчальній діяльності; наявність внутрішньої настанови на активну самостійну навчальну діяльність.

Рис. 1 Компоненти готовності студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності

Цільові настанови та розуміння цінності навчання є підґрунтям самостійної навчальної діяльності, об'єднують мотиваційну та когнітивну сфери, інтегрують їх в єдине змістове утворення, формуючи творчий потенціал особистості [10; 11]. У структурі готовності студентів до самостійної навчальної діяльності когнітивний компонент визначає систему знань та умінь, якими повинен володіти студент у процесі навчання (знання: факти, поняття, категорії, закони, теорії, методи, технології; уміння: аналізувати, виокремлювати суттєве, презентувати; визначати межі використання самостійно отриманої інформації, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, синтезувати, класифікувати, узагальнювати, робити самостійні висновки тощо).

Означені знання та уміння проявляються практичною готовністю студентів до здійснення самостійної навчальної діяльності й характеризують зміст діяльнісно-операційного компоненту. Йдеться про дієвість знань, які у готовності мають двоаспектний зміст: 1) свідомі (*внутрішні*) перетворюючі дії системи понять, суджень, уявлень; мисленнєві процеси щодо визначення напрямів застосування знань; проєктивні, прогностичні, аналітичні уміння для побудови й реалізації моделей, алгоритмів, технологій планової діяльності; 2) продуктивний рівень (*зовнішнє вираження знань у діяльності*) – здатність оптимально перетворювати сукупність знань, умінь, навичок й досвід у конкретній діяльності, при цьому застосовуючи операційні (технологічні) прийоми, пропонувані специфікою середовища (видом діяльності) й, враховуючи особливості цільового спрямування результатів цієї діяльності [4, с. 84]. Про сформованість цього компоненту свідчать такі уміння: визначати мету, завдання, методи самостійної роботи, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання індивідуальних завдань; співпрацювати в колективі, групі для вирішення завдань самостійної навчальної діяльності; прогнозувати результати самостійної навчальної діяльності; працювати з друкованими та електронними джерелами інформації, оптимально використовувати нові цифрові технології тощо.

Важливо після здійснення цих процесів осмислити набутий досвід та окреслити наступні настанови, мотиви для самостійного саморозвитку. У цьому аспекті визначаємо оцінювально-рефлексивний компонент, що передбачає здатність особистості аналізувати, оцінювати та коригувати процес самостійної навчальної діяльності. Самооцінка особистістю самої себе, своїх дій, своїх можливостей, якостей, рівня підготовки до виконання певних видів діяльності безпосередньо пов'язана з рефлексією – процесом самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів, вмінням аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх із суспільно значущими цінностями, а також діями та вчинками інших людей [9, с. 228]. Як стверджує О. Савченко, «... увага до рефлексії зумовлена ідеями особистісно орієнтованої освіти, впровадженням інтерактивних методик, які ґрунтуються на активній

позиції учня (студента) у досягненні особистісно значущих результатів навчання. У контексті компетентнісного підходу, за яким саме результат навчання є системоутворюючим чинником якості освіти, рефлексивна позиція вчителя й учнів стають особливо затребуваними, адже у структурі будь-якої компетентності інтегруються знання, способи діяльності, особистий досвід, ціннісні орієнтації» [15, с. 147]. Наявність у здобувачів вищої освіти оцінювально-рефлексивних умінь, по-перше, дає змогу їм критично-конструктивно відноситись до себе і власної діяльності, по-друге, робить їх суб'єктами власної активності, по-третє, сприяє формуванню в них потреб до самовдосконалення та професійно-творчого саморозвитку [1]. У нашому розумінні рефлексія самостійної навчальної діяльності – це самоаналіз, самооцінка і на їх підґрунті коригування процесу й результатів самостійної навчальної діяльності, визначення її особистісного сенсу та забезпечення позитивної мотивації. Зміст оцінювально-рефлексивного компонента готовності студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності складають такі уміння: аналізувати та оцінювати мету, завдання, процес, методи самостійної навчальної роботи; оцінювати оптимальність вибору методів діяльності, об'єктивно оцінювати результати самостійно виконаних робіт; визначати можливості корекції результатів діяльності тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу наукових праць в галузі психології й педагогіки, а також практичного досвіду роботи у закладі вищої освіти, визначаємо, що в основі поняття «готовність студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності» визначальною є специфіка діяльності, тобто готовність студентів до здійснення навчальної діяльності. На основі сформованих внутрішніх ціннісних переконань про значення цієї діяльності у саморозвитку особистості та стійких мотивів до навчання забезпечується виявлення готовності до здійснення такої діяльності самостійно. У такому разі відстежується взаємозв'язок між мотиваційно-цільовим компонентом готовності та наступними (когнітивним й операційно-діяльним) компонентами. Результат здійснення самостійної навчальної діяльності забезпечується шляхом активізації якостей особистості, що характеризують оцінювально-рефлексивний компонент, й у підсумку, визначається загальний рівень готовності студентів до самостійної навчальної діяльності чи окреслюються шляхи її подальшого розвитку.

Перспективи подальшого наукового пошуку будуть присвячені обґрунтуванню методики розвитку компонентів готовності студентів закладів вищої освіти до самостійної навчальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Важеевская Н. Е. Рефлексия как элемент содержания физического образования. *Наука и школа*. 2000. № 6. С. 23–26.
2. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: Изд-во БГУ, 1978. 178 с.
3. Климова М. В. Сущность понятия «готовность будущего учителя к использованию экспертных систем в профессиональной деятельности». *Методология и методика формирования научных понятий у учащихся школ и студентов вузов: материалы Всероссийской научн.-практ. конф.* Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2004. Ч. I. С. 223–226.
4. Кравець С. Г. Суть і компоненти готовності педагогів до впровадження дистанційного навчання кваліфікованих робітників. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка: зб. наук. праць: Вип. 12 / Ін-т проф.-тех. освіти НАПН України; [Ред. кол.: В. О. Радкевич (голова) та ін.]. К.: Міленіум, 2016. С. 78–90.
5. Кузин Ф. А. Диссертация: Методика написания. Правила оформления. Порядок защиты: Практическое пособие для докторантов, аспирантов и магистрантов. 2-е изд., доп. М.: Ось – 89, 2001. 320 с.
6. Лаврентьева О. О. Особенности организации самостоятельной работы будущих учителей природничих дисциплин // Теория і практика самостійної роботи студентів вищих навчальних

закладів: монографія. Кол. авторів / ред. проф. О. А. Коновала. Кривий Ріг: Книжкове видавництво Кирієвського, 2012. С. 66–93.

7. Левитов Н. Д. О психологических состояниях человека. М.: Просвещение, 1994. 344 с.

8. Лопатко Є. О. Моделювання педагогічних систем і процесів. Слов'янськ: СДПУ, 2010. 148 с.

9. Мазоха Д. С. Опанасенко Н. І. Педагогіка: Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.

10. Малихін О. В. Зміст і сутність самостійної навчальної діяльності студентів: історія і сучасність. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 11. С. 24–28.

11. Ноговицина О. В. Формирование готовности студентов университета к самообучению в процессе математической подготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Челябинск, 2008. 220 с.

12. Курлянд З. Н., Хмельюк Р. І., Семенова Н. В. Педагогіка вищої школи: [навч. посібник] / за ред. З. Н. Курлянд. [3-є вид., перероб. і доп.]. К.: Знання, 2007. 495 с.

13. Подласый И. П. Педагогика в 2 т., Т. 1. Теоретическая педагогика: учебник для бакалавров. М.: Изд-во Юрайт, 2013. 773 с.

14. Про освіту [Електронний ресурс]: Закон України від 05 вер. 2017 р. № 2145-VIII // Законодавство України / ВР України: [офіц. веб-портал]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page/> (дата звернення: 03.12.2020).

15. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. К.: Педагогічна думка. 176 с.

16. Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 559 с.

17. Узнадзе Д. Н. Теория установки. Избр. психол. труды / под. ред. Ш. А. Надирашвили. М.: Владос, 2000. 236 с.

18. Хлебникова И. В., Ананьев Б. Г. Об индивидуальном подходе в обучении и воспитании и современность. *Психолого-педагогическое обеспечение учебного процесса*. М.: 1987. С. 151–156.

References

1. Vazheevskaya, N.E. (2000). Refleksiya kak element soderzhaniya fizicheskogo obrazovaniya [*Reflection as an element of the content of physical education*]. *Nauka i shkola*. № 6. 23-26. [in Russian].

2. D'yachenko, M.I. (1978). Psihologicheskie problemy gotovnosti k deyatel'nosti [*Psychological problems of readiness for activity*]. Minsk: Izd-vo BGU, 178. [in Russian].

3. Klimova, M.V. (2004). Sushchnost' ponyatiya "gotovnost' budushchego uchitelya k ispol'zovaniyu ekspertnyh sistem v professional'noj deyatel'nosti". *Metodologiya i metodika formirovaniya nauchnyh ponyatij u uchashchihsya shkol i studentov vuzov* [*The essence of the concept "the readiness of the future teacher to use expert systems in professional activities." Methodology for the formation of scientific concepts in schoolchildren and university students*]: materialy Vserossijskoj nauchn.-prakt. konf. Chelyabinsk: Izd-vo CHGPU, I. 223-226. [in Russian].

4. Kravets, S.H. (2016). Sut i komponenty hotovnosti pedahohiv do vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia kvalifikovanykh robitnykiv [*The essence and components of the readiness of teachers to implement distance learning of skilled workers*]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika: zb. nauk. prats: Vyp. 12 / In-t prof.-tekh. osvity NAPN Ukrainy*; [Red. kol.: V.O. Radkevych (holova) ta in.]. K.: Milenium, 78-90. [in Ukrainian].

5. Kuzin, F.A. (2001). Dissertaciya: Metodika napisaniya. Pravila oformleniya. Poryadok zashchity [*Dissertation: the Method of writing. Rules of registration. The order of protection*]:

Prakticheskoe posobie dlya doktorantov, aspirantov i magistrantov. 2-e izd., dop. M.: Os' – 89, 320. [in Russian].

6. Lavrentieva, O.O. (2012). Osoblyvosti orhanizatsii samostiinoi roboty maibutnikh uchyteliv pryrodnychkykh dystsyplin // Teoriia i praktyka samostiinoi roboty studentiv vyshchkykh navchalnykh zakladiv [*Theory and practice of independent work of students of higher educational institutions*]: Monohrafiia. Kol. avtoriv / red. prof. O. A. Konovala. Kryvyi Rih: Knyzhkove vydavnytstvo Kyrieievskoho, 66-93. [in Ukrainian].

7. Levitov, N.D. (1994). O psihologicheskikh sostoyaniyah cheloveka [*On the psychological states of a person*]. M.: Prosveshchenie. 344. [in Russian].

8. Lopatko, Ye.O. (2010). Modeliuvannia pedahohichnykh system i protsesiv [*Modeling of pedagogical systems and processes*]. Slov'iansk: SDPU. 148. [in Russian].

9. Mazokha, D.S. Opanasenko, N.I. (2005). Pedahohika [*Pedagogy*]: Navchalnyi posibnyk. K.: Tsentri navchalnoi literatury. 232. [in Ukrainian].

10. Malykhin, O.V. (2014). Zmist i sutnist samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv: istoriia i suchasnist. Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy [*Ukrainian language and literature in schools of Ukraine*]. № 11. 24-28. [in Ukrainian].

11. Nogovicina, O.V. (2008). Formirovanie gotovnosti studentov universiteta k samoobucheniyu v processe matematicheskoy podgotovki [*Formation of readiness of university students for self-study in the process of mathematical preparation*]: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Chelyabinsk. 220. [in Russian].

12. Kurliand, Z.N., Khmeliuk, R.I., Semenova, N.V. (2007). Pedahohika vyshchoi shkoly [*Pedagogy of high school*]: [navch. posibnyk] / za red. Z. N. Kurliand. [3-ie vyd., pererob. i dop.]. K.: Znannia. 495. [in Ukrainian].

13. Podlasyj, I.P. (2013). Pedagogika 2 t., T. 1. Teoreticheskaya pedagogika: uchebnik dlya bakalavrov [*Theoretical pedagogy: a textbook for bachelors*]. M.: Izd-vo Yurajt. 773. [in Russian].

14. Pro osvitu [Elektronnyi resurs]: Zakon Ukrainy vid 05 ver. 2017 r. № 2145-VIII // Zakonodavstvo Ukrainy / VR Ukrainy: [ofits. veb-portal]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page/>. [in Ukrainian].

15. Savchenko, O.Ya. Uminnia vchytysia – kliuchova kompetentnist molodshoho shkoliara [*The ability to learn is a key competence of a junior student: a manual*]: posibnyk. K.: Pedahohichna dumka. 176. [in Ukrainian].

16. Sushentseva, L.L. (2012). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh [*Theoretical and methodological principles of formation of professional mobility of future skilled workers in vocational schools*]: dys. ... dokt. pedahohichnykh nauk: 13.00.04. Kyiv. 559. [in Ukrainian].

17. Uznadze, D.N. (2000). Teoriya ustanovki [*Installation theory*]. Izbr. psihol. trudy / pod. red. Sh. A. Nadirashvili. M.: Vldos. 236. [in Russian].

18. Hlebnikova, I.V., Anan'ev, B.G. (1987). Ob individual'nom podhode v obuchenii i vospitanii i sovremennost'. Psihologo-pedahogicheskoe obespechenie uchebnogo processa [*On the individual approach to teaching and education and the present. Psychological and pedagogical support of the educational process*]. M. 151-156. [in Russian].

BUHRA Alina, PH.D in Pedagogy, senior teacher, department of higher mathematics, Kryvyi Rih National University;

SULYMA Tetiana, PH.D in Pedagogy, associate professor, associate professor of professional and social- humanitarian education department, Kryvyi Rih National University.

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF THE READINESS OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR INDEPENDENT EDUCATIONAL ACTIVITY

Abstract. *The article declares the relevance of the organization of student-centered education in higher education institutions that provides for the formation of students' autonomy and responsibility, the development of their readiness for independent educational activities. The essence of the concept of "readiness" in the context of psychology and pedagogy is identified; the definition of "readiness of students of higher educational institutions for independent learning activities" is clarified; the motivational-target, cognitive, operational-activity and evaluative-reflexive components of the studied phenomenon are singled out and characterized.*

We define that the basis of the concept of "readiness of students of higher educational institutions for independent learning activities" is determined by the specificity of the activity, that is, the readiness of students to carry out educational activities. Based on the formed internal value beliefs about the importance of this activity in the self-development of the individual and stable motives for learning, it is ensured that the readiness to carry out such activities independently is identified. In this case, the relationship between the motivational-target component of readiness and the subsequent (cognitive and operational-activity) components is monitored. The result of the implementation of independent educational activity is ensured by activating the personality qualities that characterize the evaluative-reflective component, and as a result, the general level of students' readiness for independent educational activity is determined or the ways of further development are determined.

Prospects for further scientific research will be devoted to the substantiation of the methodology for the development of components of the readiness of students of higher educational institutions for independent educational activity.

Key words: *readiness, components of readiness, students, educational activity, readiness for independent learning activity.*

*Одержано редакцією: 22.12.2020 р.
Прийнято до публікації: 12.01.2021 р.*

UDC [378.6:656.7]:004

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-27-33

DANYLKO Oksana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of the Department of Information Technologies,
Flight Academy of the National Aviation University
ORCID 0000-0002-7942-8012

TYMOSHENKO Anna,

Senior Lecturer of the Department of Information
Technologies, Flight Academy of the National Aviation
University
ORCID 0000-0003-2411-497X

SAGANOVSKA Larysa,

Senior Lecturer of the Department of Information
Technologies, Flight Academy of the National Aviation
University
ORCID 0000-0002-2560-4383

IVLIEV Anatolii,

graduate student Flight Academy of the National Aviation
University.
ORCID 0000-0002-2405-4738

FORMS AND METHODS OF ORGANIZATION OF SELF-ASSISTED WORK IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE FLIGHT OPERATOR MANAGERS

The article shows the features of self-training of future flight operator specialists. The forms and methods of organizing independent work in the process of professional training of future flight operator managers in conditions of distance learning have been determined and characterized. The authors focused on the organization of independent work of future flight operator managers in conditions of distance learning using information technologies.

Key words: *independent work, forms, methods, future flight operator managers, distance learning, information technology.*

The problem set. The process of training at a higher aviation institution is increasingly based on the intensification of cognitive activity and high independence of cadets, as the challenges of today require independent mastering of a large amount of knowledge by cadets. The problem of organizing independent training of cadets today, in a pandemic, is more important than ever because deep strong knowledge and stable skills can be acquired by cadets only if a fairly active and purposeful independent educational and cognitive activities.

The aim of the article is to determine the forms and methods of organizing independent work in the process of professional training of future air traffic controllers in terms of distance learning.

The analysis of recent researches and publications. Analysis of scientific sources (G. Vlasyuk, V. Kozakov, A. Kokareva, I. Lerner, A. Aleksyuk, O. Hrybok) shows that there is a tendency to consider the concept of "independent work" as an effective means of forming interests, knowledge, skills, and abilities. personality. The effectiveness of independent work is explained by scientists by the fact that it is their own intellectual and cognitive work of students with the "appropriation" of their skills, abilities, motives, personal qualities, and more.

Scientists interpret independent work as a means of forming in future professionals, first of all, readiness for self-education, emphasizing the focus of this work on the development of creative abilities of students.

We fully adhere to the position of G. Vlasyuk, according to which the fundamentally important purpose of independent work is to ensure strong assimilation of theoretical knowledge by students, the actualization of their cognitive motivation, the formation of professional skills, independence, activity [3].

P. Podkasty considers independent work as an effective means of educational and scientific knowledge in the training of future professionals. This work forms in students the ability to organize their own work to achieve goals in professional activities [10].

Outline of the main research material. Independent work involves the application of an individual approach to the teaching of professional disciplines, it is always performed following the plan of professional training of future professionals under the guidance of a teacher [5].

In this aspect, L. Kaidalova rightly emphasizes that independent work requires clear planning, organization, and control of students' cognitive activity in the classroom and extracurricular time. [6, p. 68].

From the scientific point of view of A. Alekseyuk, independent work involves the processing by students of scientific information presented in textbooks, manuals, articles, monographs, dissertations, and more. Thus, independent work involves not only the study of various documents, problem-solving, individual tasks, as well as the involvement of future professionals in scientific work [1, p. 334].

As practice shows, students most value in the organization of independent work the possibility of creative self-realization, learning new material in the context of additional classes, the development of a culture of thinking, individual qualities, the ability to express their own opinions. Along with this, the most common shortcomings in the independent work of students are such as the lack of ability to work independently, to connect theoretical knowledge with practice [2].

Analysis of scientific and pedagogical literature allows us to identify the following aspects of the problem of independent work of cadets:

- independent work is a means of deep and strong assimilation of basic knowledge, formation of skills and abilities in the studied subject;
- independent work contributes to the education of cognitive independence and activity of the individual;
- success of independent work
- determined by the degree of mastery of special techniques of educational work by those who study;
- independent work is the basis for the formation of the need for constant replenishment of their knowledge, readiness for self-education;
- independent work is a means of forming the independence of educational and cognitive activities [7, p. 11].

Among the specific features of the formation of independent cognitive activity can be identified several, which is related to the peculiarities of the profession of air traffic controller (SDA). The manager came to ensure the effective regulation of the team of textbooks for the preparation of the preparation and execution of the raft, drawing up plans of rafts and submits them to the subordinate unit of maintenance, training and control of ensuring the implementation of the interrogation of unfounded interrogations. Such work requires unconditional responsibility, discipline, initiative and the need for constant updating of professional knowledge. A modern air traffic controller is also a creative person with the skills of a researcher who can find and highlight the most important methodological principles, evaluate the basic parameters and properties of technical aviation systems, can present them in models and use the latest set of methods and tools. clarification of the correctness of the selected calculation schemes, design forms, materials and technologies that ensure flight safety.

Independent work of future flight specialists requires daily work of cadets, which is performed following the tasks developed by the teacher. These tasks include, first of all, active self-preparation of cadets for classroom classes, dedication, responsibility, organization, etc.

In the scientific and pedagogical literature, scientists identify the main types of independent work of students, namely: research and educational work, practical classes, sections and individual work of students [2].

The basis for independent work is an educational and theoretical course, a set of knowledge acquired by cadets. During the assignment, cadets receive instructions on how to complete them, guidelines, aeronautical information collections, ICAO thematic documents, flight plan forms (FPL) and NOTAMs, aeronautical chart collections, and more.

The purpose of independent work is the formation of the cadet's independence, his skills, knowledge, abilities, which is carried out indirectly through the content and methods of all types of training. Performing independent work allows the future specialist to consolidate and deepen the theoretical knowledge gained in the study of individual topics, learn to work independently with different sources of information, analyze and interpret materials of aviation literature, use in their professional activities civil aviation practice, research skills, etc. cadets are presented in table 1.

Teaching methods play an important role in the independent training of future professionals. Well-known methods of independent work include reading, taking notes, performing exercises (solving problems), etc. It is clear that in a pandemic and the introduction of distance learning, the ability of cadets to carry out independent work will improve if it is organized as a holistic system based on a well-thought-out and methodically organized educational and developmental information environment through the use of real and virtual tools. Thus "The basis of the educational process in distance learning is purposeful and controlled independent work of the student, who can study in a convenient place, on an individual schedule, having a set of special teaching aids and coordinated contact with the teacher" by means of telecommunications [9, p. 358-359]. The World Wide Web is a way of organizing an educational and developmental information environment that creates conditions for the organization of independent work of cadets in the process of their professional training.

Cloud technologies, as a dynamically scalable free way to access external computing information resources in the form of services provided via the Internet, are now an integral part of the training process for future flight operator managers.

Table 1

Forms of organizing independent work of cadets

Types and forms of independent work	Forms of control and reporting
Preparation for current classes	
Elaboration of the listened lecture material, as well as basic and auxiliary aviation literature. Active participation in various types of classes.	Elaboration of the listened lecture material, as well as basic and auxiliary aviation literature. Active participation in various types of classes.
Study of separate questions provided for independent working out. Checking the correctness of the tasks.	Study of separate questions provided for independent working out. Checking the correctness of the tasks.
Execution and writing of tasks and other works. Checking the correctness of the tasks in the classroom.	Execution and writing of tasks and other works. Checking the correctness of the tasks in the classroom.
Preparation for practical and laboratory classes. Active participation in practical and laboratory classes.	Preparation for practical and laboratory classes. Active participation in practical and laboratory classes.
Preparation for the current control. Writing tests, testing, etc.	Preparation for the current control. Writing tests, testing, etc.

Search and analytical work	
Search and review of literature sources, materials of aviation collections on a given topic Consideration of prepared materials during classroom classes	Search and review of literature sources, materials of aviation collections on a given topic Consideration of prepared materials during classroom classes
Writing an abstract, abstract of the report, individual task, etc. Discussion of the abstract, report, individual educational and research task during classroom classes	Writing an abstract, abstract of the report, individual task, etc. Discussion of the abstract, report, individual educational and research task during classroom classes
Analysis of a specific practical situation, aviation event, filling in various types of aeronautical documentation, including FPL, NOTAM. Consideration of prepared materials, participation in solving situational problems, etc.	Analysis of a specific practical situation, aviation event, filling in various types of aeronautical documentation, including FPL, NOTAM. Consideration of prepared materials, participation in solving situational problems, etc.
Research work of cadets	
Obtaining a research task from a teacher, supervisor, etc. Current control, presentation at departmental and interdepartmental seminars, scientific conferences, etc.	Obtaining a research task from a teacher, supervisor, etc. Current control, presentation at departmental and interdepartmental seminars, scientific conferences, etc.
Work in small groups, preparation of group reports Consideration of the prepared materials, participation in the decision of situational problems	Work in small groups, preparation of group reports Consideration of the prepared materials, participation in the decision of situational problems

Collectively, cloud and distance technologies provide the introduction of asynchronous learning, when the teacher teaches the relevant materials: lectures, practical assignments, tests, etc., access to which the cadet makes at any time convenient for him. Restrictions may relate only to the deadline for studying the topic, performing tasks for independent work, reporting, and so on.

When selecting and combining teaching methods for the effective implementation of the independent work of cadets should be guided by the following criteria:

- each method must provide the degree and degree of self-disclosure of cadets;
- each method must meet the needs of the cadet in new information;
- each method of teaching should promote the communicative adaptation of the cadet through the improvement of communication skills (orally or in writing);
- each method should help the cadet in self-expression (creative orientation) [4], etc.

The organization of independent work of future air traffic controllers in the conditions of distance learning with the use of information technologies can be as follows:

- coordination and exchange of educational information between teachers and cadets (academy website, Moodle learning management system, GoogleMEET service, other cloud technologies and electronic applications, etc.);
- on the part of the teacher providing "electronic information portfolio" (electronic textbooks, manuals, dictionaries, reference books, guidelines, recommended information retrieval and library network resources, electronic forms NOTAM, FPL, etc.);
- use of electronic teaching aids such as electronic laboratory workshops "Flight Plan", "Completion of applications for the use of PE of Ukraine", "Completion of applications for flights";
- use of mobile learning technologies (m-learning) together with mobile devices and blended-learning technologies, such as BYOD technology (BringYourOwnDevice);
- use of computer diagnostic programs and self-monitoring of the level of knowledge acquisition by cadets (Google-forms, mobile application Plickers, etc.); use of a computer program for recording performance and attending classes of cadets (electronic journal on Google-disk);
- independent development of "electronic portfolio" of cadets under the guidance of teachers (for direct and feedback with airlines);
- on the example of information and educational platform (MOODLE, GoogleClassroom) introduction of a new format of communication "cadet - teacher", "cadet - group", "cadet - cadet".

Conclusions and areas for further search. In today's conditions, the main reserve for improving the efficiency of the training process and the quality of training of future air traffic controllers is the rational organization of their independent work. Properly organized independent work allows you to:

- to penetrate deeply into the main content of the disciplines studied;
- consciously and firmly master the system of scientific knowledge;
- to develop their cognitive abilities as much as possible, to form a culture of mental work;
- to acquire professional qualities and as a whole to master a speciality thoroughly;
- to develop such important personal qualities as diligence and perseverance, stubbornness and the ability to distribute their strengths and ways to achieve the goal.

The combination of cloud technologies (mobility of cadets, information saturation of educational space, use of specialized software, etc.) and principles of distance learning, using information and communication innovations allows solving key organizational, educational, controlling and corrective tasks of the process of organizing independent work of future dispatchers.

It should be emphasized that the forms and methods of independent work in the training of future air traffic controllers should be constantly improved, thereby encouraging future professionals to search independently in the process of continuous self-education and laying the foundation for readiness for further professional activity.

References

1. Aleksyuk, A.M. (1998). Pedahohika vyshchoyi osvity Ukrayiny: Istoriya. Teoriya. [*Pedagogy of higher education in Ukraine: History. Theory*]. K.: Lybid' [In Ukrainian].
2. Bondarenko, E.V. (2017). Organizatsia samostiynoyi roboty maybutnikh sudnovodiyiv u protsesi formuvanny profesiyno-movlennyevoyi kompetentnosti [*Individual work as a formation mean of professional and speech competence of future navigators*] Retrieved from: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/download/690/787> (date of the application: 16.01.2021) [In Ukrainian].
3. Vlasyuk, H.I. (2012). Pedahohichni zasady vykhovannya samostiynosti maybutnikh fakhivtsiv iz fizychnoho vykhovannya. [*Pedagogical principles of education of independence of future specialists in physical education*] Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Fvs_2012_2_13 (date of the application: 16.01.2021) [In Ukrainian].
4. Hrybok, O.P. (2007). Formuvannya tvorchoyi piznaval'noyi samostiynosti kursantiv VVNZ: rezul'taty doslidzhen' ta yikh analiz. [*Formation of creative cognitive independence of university cadets: research results and their analysis*]. Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohika. 2007. № 4. s. 29-33. [In Ukrainian]
5. Ievdokymov, V.I. (2004). Samostiina robota studentiv [*Independent work of students*]. Kharkiv: Vyd-vo KhDHU. Retrieved from: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/view/690> (date of the application: 16.01.2021) [In Ukrainian].
6. Kaydalova, L.H. (2010). Orhanizatsiya ta kontrol' samostiynoyi roboty studentiv. [*Organization and control of independent work of students.*]. Pedahohika, psykholohiya ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu. 2010. №1. P. 67-70. Retrieved from: <https://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/2926> (date of the application: 16.01.2021) [In Ukrainian].
7. Kozakov, V.A. (1990). Samostoyatel'naya rabota studentov i yeyo informatsionno-metodicheskoye obespecheniye [*Independent work of students and its informational and methodological support.*]. Uchebnoye posobiye. Kiyev: Vysshaya Shkola, 1990. 248 s. [In Russian].
8. Kokaryeva, A.M. (2015). Orhanizatsiya samostiynoyi roboty studentiv v protsesi profesiynoi pidhotovky [*Organization of independent work of students in the process of professional training*]. Retrieved from: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/10228/13429> (date of the application: 16.01.2021) [In Ukrainian].

9. Kuz'mins'kyu, A.I. (2005). Pedagogika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of higher school: textbook]: navch. posib. K.: Znannya, 2005. 486 s. [In Ukrainian].

10. Pidkastyu, P.I. (2004). Organizatsiya uchebno-poz navatel'noy deyatelnosti studentov [Organization of educational and educational activities of students]. [Tekst]: uch. pos. M.: Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii. 2004. 112 s. [In Russian].

Список використаних джерел

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія. К.: Либідь 1998. 558 с.

2. Бондаренко Є. В. Організація самостійної роботи майбутніх судноводіїв у процесі формування професійно-мовленнєвої компетентності. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/download/690/787> (дата звернення: 16.01.2021).

3. Власюк Г. І. Педагогічні засади виховання самостійності майбутніх фахівців із фізичного виховання. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Fvs_2012_2_13 (дата звернення: 16.01.2021).

4. Грибок О. П. Формування творчої пізнавальної самостійності курсантів ВВНЗ: результати досліджень та їх аналіз. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2007. № 4. с. 29–33.

5. Євдокимов В. І. Самостійна робота студентів. Харків: Вид-во ХДГУ. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/view/690> (дата звернення: 16.01.2021).

6. Кайдалова Л. Г. Організація та контроль самостійної роботи студентів. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. №1. С. 67–70. URL: <https://dspace.nuph.edu.ua/handle/123456789/2926> (дата звернення: 16.01.2021).

7. Козаков В. А. Самостоятельная работа студентов и её информационно-методическое обеспечение: учебное пособие. Киев: Высшая Школа, 1990. 248 с.

8. Кокарева А. М. Організація самостійної роботи студентів в процесі професійної підготовки. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/viewFile/10228/13429> (дата звернення: 16.01.2021).

9. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 486 с.

10. Підкастистый П. И. Организация учебно-поз навательной деятельности студентов [Текст]: уч. пос. М.: Педагогическое общество России, 2004. 112 с.

ДАНИЛКО Оксана Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, Льотна академія Національного авіаційного університету;

ТИМОШЕНКО Ганна Сергіївна, старший викладач кафедри інформаційних технологій, Льотна академія Національного авіаційного університету;

САГАНОВСЬКА Лариса Анатоліївна, старший викладач кафедри інформаційних технологій, Льотна академія Національного авіаційного університету;

ІВЛІСВ Анатолій Миронович, аспірант, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДИСПЕТЧЕРІВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛЬОТІВ

Анотація. Стаття має за мету висвітлити особливості самостійної підготовки майбутніх фахівців із забезпечення польотів. Проблема організації самостійної підготовки курсантів сьогодні, в умовах пандемії, актуальна як ніколи, оскільки глибокі міцні знання й стійкі вміння можуть здобуватися курсантами лише за умови досить активної та цілеспрямованої самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Самостійна робота

майбутніх фахівців із забезпечення польотів вимагає від курсантів щоденної праці, що виконується відповідно до розроблених викладачем завдань. Виконання самостійної роботи дає можливість майбутньому фахівцю закріпити та поглибити теоретичні знання, отримані в процесі вивчення окремих тем, навчитися самостійно працювати з різними інформаційними джерелами, аналізувати та інтерпретувати матеріали авіаційної літератури, використовувати у власній професійній діяльності практику роботи органів цивільної авіації, отримати навички дослідної роботи тощо.

Враховуючи специфіку професійної підготовки диспетчерів із забезпечення польотів, нами було представлено форми організації їх самостійної роботи, що, в свою чергу, поділяються безпосередньо на види та форми самостійної роботи, та форми контролю та звітності.

Стосовно методів організації самостійної роботи, то зрозуміло, що в умовах пандемії та запровадження дистанційного навчання здатність курсантів до здійснення самостійної роботи буде вдосконалюватися за умови її організації через використання інформаційних технологій. Такими методами можуть бути: координація й обмін навчальною інформацією між викладачами та курсантами (сайт академії, система управління навчанням «Moodle», сервіс Google MEET, інші хмарні технології та електронні додатки тощо); з боку викладача надання «електронного інформаційного портфеля» (електронні підручники, посібники, документи ICAO, аеронавігаційна інформація, NOTAM, flight-плани тощо); використання технологій мобільного навчання (*m-learning*) разом із мобільними пристроями та технологіями змішаного навчання (*blended-learning*), наприклад технологія BYOD (*Bring Your Own Device*); використання комп'ютерних програм діагностики та самоконтролю рівня засвоєння знань курсантами (Google-форми, мобільний додаток Plickers тощо); використання комп'ютерної програми обліку успішності та відвідування занять курсантів (електронний журнал на Google-диску); розробка «електронного портфоліо» курсантами (для прямого та зворотнього зв'язку із авіакомпаніями).

Таке поєднання форм та методів дозволить вирішити ключові завдання процесу організації самостійної роботи майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів.

Ключові слова: самостійна робота, форми, методи, майбутні диспетчери із забезпечення польотів, дистанційне навчання, інформаційні технології.

Одержано редакцією: 10.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 15.02.2021 р.

УДК 378.22:316.42 (045)

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-34-42

ЄВСЄЄВА Галина Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор,
Придніпровська державна
академія будівництва та архітектури
ORCID 0000-0001-9207-6333

НОВИЦЬКА Тетяна Олексіївна,

аспірант, Придніпровська державна
академія будівництва та архітектури
ORCID 0000-0003-4816-412X

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

На сучасному етапі реформування вищої освіти актуалізується проблема модернізації змісту освітньо-професійної підготовки здобувачів. В українській вищій школі існує проблема теоретико-правового обґрунтування статусу неформальної освіти. Наразі є актуальним розгляд питання неформальної освіти з огляду її форм та функцій. Важливим є питання щодо визначення механізмів Perezарухування результатів неформальної освіти в межах формальної освіти.

Ключові слова: *неформальна освіта; формальна освіта; закон України «Про вищу освіту»; закон України «Про освіту»; функції неформальної освіти; форми неформальної освіти.*

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейське освітнє середовище вимагає від закладів вищої освіти швидких змін у підходах до розвитку суб'єктів освітньої діяльності, сприяє реалізації їх права щодо вибору видів освіти та форм її здобуття, постійному пошуку інноваційних методів навчання, що задекларовано в Законі України «Про освіту». Не останнє місце в цьому процесі посідає визнання неформальної освіти, яка створює можливості для поєднання нових знань і практичного досвіду, самореалізації та мотивації особистості.

І це однозначний плюс у порівнянні з ситуацією навіть десять років тому, коли словосполучення «неформальна освіта» видавалося радше нонсенсом. Інша справа, що досить часто в Україні сприймають неформальну освіту некоректно, розуміючи під нею або випадковий набір ігор та вправ, націлених винятково на розвагу, або на надто обмежену сферу навичок ораторського мистецтва чи роботи в команді. Якщо інші форми освіти визначено досить чітко, то з приводу неформальної освіти відносний компроміс у світі дослідників та практиків був досягнутий не так давно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більшість наукових розвідок про неформальну освіту присвячені освіті дорослих [1-3; 5-9; 13; 14; 20]. У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні зазначається, що «в Україні посилено увагу до широкого обговорення мети, змісту, форм і методів неформальної освіти дорослих. Йдеться про «простір формальної і неформальної освіти», осмислення тенденцій розвитку теорії і практики неформальної освіти дорослих, фінансування освіти впродовж життя, підвищення вимог до навчання» [11]. Більшість науковців схильні до того, що вперше про «неформальну освіту» заговорили освітяни 1968 року, коли це поняття було введено в книзі американського педагога й економіста Філіпа Кумбса під назвою «Світова освітня криза: системний підхід». В

Європі перші формати неформальної освіти в їх сьогоднішньому розумінні з'явилися у Швеції. Проблеми із розумінням важливості та ефективності неформального навчання спричинили декларування у 1996 році теми «освіти впродовж всього життя» на рівні Організації Безпеки і Співпраці в Європі (ОБСЄ). В український науковий простір вищої освіти ця дефініція актуалізувалась через закон «Про вищу освіту» [16]. Про невизначеність формальної освіти зазначається в Аналітичному огляді європейського фонду освіти: «У країні відсутня чітка система законодавчого регулювання неформальної освіти й навчання, єдиного їх понятійного апарату» [14, с. 5]; «В Україні відсутня державна, у т.ч. законодавчо-нормативна, підтримка таких нових форм, як неформальна освіта, й навчання, їх оцінювання за межами формальної освіти» [14, с. 7].

Мета статті. Мета нашої розвідки полягає в дослідженні нормативно-правового аспекту впровадження неформальної освіти у формальну систему вищої освіти України, основних засад та підходів до визнання неформальної освіти в межах формальної.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб з'ясувати нормативно-правовий аспект неформальної освіти в Україні спочатку з'ясуємо його значення. Академічний словник української мови такого слова не містить. Український лінгвістичний портал «Словники України» подає лексему «*неформальний*» як антонім до «*формальний*». Щодо ж цієї лексеми словники подають кілька значень серед яких до освітнього процесу ми б віднесли: «*Стосується до форми, обумовлений формою; виконаний за встановленим порядком, офіційний; який ґрунтується на дотриманні форми; здійснений за виробленими правилами, так, як прийнято*» [20, с. 620.]. Отже виходячи з логіки «неформальний» – це той, який не має чітко окресленої форми, який не завжди ґрунтується на дотриманні форми, не має чітко окреслених правил. Чи так це в освітньому процесі, щодо дефініції «неформальна освіта»?

Стаття 8 Закону України «Про вищу освіту» регламентує види освіти та визначає неформальну освіту як «освіту, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [16]. На наш погляд, визначення не зовсім чітке та точне. Адже не зрозуміло, що означає «часткових освітніх кваліфікацій» і яких саме часткових.

Натомість Закон України «Про професійний розвиток працівників» подає більш конкретне визначення дефініції «*неформальна освіта*». Стаття 1 цього закону визначає неформальну освіту як «набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання» [17].

«Неформальна освіта – сукупність програм і курсів, після завершенні яких у особи не з'являється права займатися професійною діяльністю за профілем пройденого курсу або вступати в освітні установи вищого рівня», – так визначає неформальну освіту «Модельний закон України про просвітницьку діяльність», який прийнято ще у 2002 році і який є нині чинним [10]. Цей закон розглядає неформальну освіту як різновид просвітницької діяльності, що визначається як сукупність інформаційно-освітніх заходів з пропаганди і цілеспрямованому поширенню наукових знань та інших соціально значущих відомостей, які формують загальну культуру людини, основи його світогляду і комплекс інтелектуальних здібностей до компетентної дії (до практичної діяльності «зі знанням справи») [10].

Значна увага визначенню поняття «неформальна освіта» впродовж останнього десятиліття приділялася також як міжнародними організаціями так і провідними науковцями. Перед усім це зумовлено її функціями, цілями та спроможністю швидко формувати необхідний інтелектуальний капітал, що є ключовою ланкою розвитку інновацій та економіки.

Більшість науковців, котрі досліджують неформальну освіту, визначають її, як будь-яку організовану систематизовану діяльність, що проводиться за межами формальної освітньої системи, для забезпечення заданих видів навчання в інтересах тих, хто навчається [1].

У Рекомендаціях ЄС неформальну освіту визначають як «навчання, що відбувається у рамках планованої діяльності (щодо цілей навчання, тривалості навчання), причому існує певна форма підтримки при навчанні (наприклад, відносини «студент-викладач») [18].

Неформальна освіта і навчання – будь-яка організована освітня діяльність поза рамками формальної системи освіти, що забезпечує певні види навчання [19].

У Глосарії основних термінів професійної освіти можна знайти таке визначення неформальної освіти: «додаткова освіта, що доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти» [4].

Спираючись на досвід європейських та вітчизняних фахівців у сфері неформальної освіти у широкому розумінні неформальну освіту можна трактувати як «будь яку організовану поза формальною освітою освітню діяльність, яка доповнює формальну освіту, забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. При цьому така освітня діяльність має бути структурованою, мати освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку і повинна відбуватися усвідомлено. Отримані знання, як правило, не сертифікуються, хоча це є можливим» [3; 7].

Таким чином серед функцій неформальної освіти можна виділити: розвиваючу (задоволення освітніх і духовних потреб особистості); компенсуючу (заповнення прогалин в отриманих знаннях); адаптивну (оперативна підготовка й перепідготовка в умовах мінливої виробничої й соціальної ситуації).

Форми неформальної освіти можуть бути різними, проте усі побудовані за принципами «навчання з урахуванням поточних потреб», «тісного зв'язку з життям», «гнучких програм, вибору змісту, форм, методів, терміну навчання», що суттєво відрізняє її від формальної освіти. Результати неформальної освіти можуть доповнювати та розширювати формальну освіту або бути окремою складовою загального освітнього рівня індивіда [15].

На підставі порівняльного аналізу можна визначити основні специфічні риси неформальної освіти, які подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні риси	Формальна освіта	Неформальна освіта
Умови вступу	На конкурсній основі відповідно до законодавства	Добровільно-договірна система зарахування
Місце навчання	В закладах вищої освіти, установах	Може відбуватися поза національною системою освіти
Термін навчання	Довгострокова	Переважно короткострокова
Зміст	Визначається нормативними документами, освітніми програмами	Визначається індивідуально, спрямований на набуття професійних знань
Гнучкість	Регламентована, навчання здійснюється у визначений час та місці	За домовленістю, протікає у зручному режимі для тих, хто навчається
Форми навчання	Визначаються закладом вищої освіти, установою відповідно до законодавства	Курси, гуртки, тренінги, репетитор, майстерні, тренінги-воркшопи, семінари, проектна робота
Оцінювання результатів	Зовнішнє оцінювання результатів навчання	Як правило, спирається на самооцінку
Документи	З обов'язковим отриманням документів державного зразка	Без або з отриманням документів (як правило сертифікати участі)
Система управління	Централізована з елементами автономності	Децентралізована
Контроль за діяльністю	Здійснюється державою	Керується потребами ринку праці

Джерело. Складено авторами на підставі [16], [3], [15].

Хоча неформальна освіта не є суворо обмеженою регуляторними актами та стандартами, однак вона має «певні рамки» освітньої діяльності. Принципово неформальна освіта базується на трьох основних принципах: «вчитися в дії» – цей принцип означає отримання різних вмінь та навичок під час практичної діяльності; «вчитися взаємодіяти» – цей принцип передбачає отримання практичних знань про відмінності, які існують між людьми, навчання роботі в команді та спонукання до співпраці з оточуючими; «навчатися вчитися» – цей принцип передбачає отримання навичок пошуку інформації та її обробки, аналізу власного досвіду і виявлення індивідуальних освітніх цілей, а також здатність застосовувати все назване вище в різних життєвих ситуаціях [18]. Саме цього потребує українська формальна вища освіта в умовах глобальних викликів часу. А відтак неформальна освіта має реальні перспективи впровадження в межах формальної освіти.

Неформальна освіта на відміну від формальної може забезпечити гнучкий підхід до освітнього процесу, орієнтуючись на конкретні освітні запити різних соціальних та професійних груп населення, впроваджуючи інновації та експериментуючи, поглиблювати навички, які допомагають у пристосуванні до постійних трансформацій суспільства. У деяких країнах ЄС неформальна освіта визнається роботодавцями на рівні з формальною. Підтвердження знань, одержаних у результаті неформальної освіти сприяє реалізації цілей щодо досягнення інтелектуального, сталого й всебічного недискримінаційного зростання, що передбачено стратегією «Європа 2020». Механізми визнання дозволяють полегшити досягнення кращого взаємозв'язку між вміннями і навичками й ринком праці, підтримати економічне відновлення країн [18].

Відносини між учасниками неформальної освіти є гнучкими та добровільними. Перевірку своїх досягнень у неформальній освіті може здійснити тільки сам учасник, а так звані «сертифікати» радше описують опрацьовані в рамках заходу теми, ніж підтверджують реальне освоєння тих чи тих знань або навичок [7]. Частково через це триває дискусія щодо визнання отриманих у рамках неформальної освіти знань та навичок, апробуються нові моделі вимірювання навчальних досягнень у неформальній освіті. Одним із таких інструментів, який використовується на європейському рівні є сертифікат Youth Pass. Однак ключовим елементом у таких моделях лишається самостійна оцінка здобутих знань, нових навичок і компетенцій.

Закон України «Про вищу освіту» стаття 8 п.5 регламентує визнання результатів неформальної освіти: «Результати навчання, здобуті шляхом неформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством» [16]. Але поки що чинне законодавство України не містить механізмів визнання неформальної освіти в системі вищої освіти, що ускладнює її імплементацію в освітню діяльність закладів вищої освіти.

Якщо ж порівняти підходи визнання неформальної освіти в професійній освіті, які чинні нині, то тут маємо цілу низку документів котрі регламентують таке визнання. Закон України «Про професійний розвиток працівників», зокрема, «Стаття 14. Організація підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників» регулює «підтвердження кваліфікації працівників», а саме: «п.4. Порядок підтвердження результатів неформального професійного навчання працівників визначається Кабінетом Міністрів України». У Законі України «Про зайнятість населення» ст. 34 «Професійне навчання», п. 6 визначено, що Порядок підтвердження результатів професійного навчання осіб за робітничими професіями визначається КМУ. Постановою КМУ за № 340 від 15.05.2013 р. затверджено Порядок підтвердження результатів неформальної освіти професійного навчання осіб за робітничими професіями. Він передбачає розробку вимог до суб'єктів підтвердження кваліфікацій Мінсоцполітики й МОН України, формування Переліку робочих професій, який затверджується Мінсоцполітики України з урахуванням пропозицій Спільного представницького органу сторони роботодавців, закріплює організацію цієї роботи за Держслужбою зайнятості, визначає перелік необхідних документів, що подаються здобувачами. Відповідно до цієї постанови Міністерством соціальної політики України розроблені й уведені в дію документи, які визначають критерії підтвердження результатів неформальної освіти [17].

Отже, аналізуючи досвід професійної неформальної освіти можемо констатувати, що для того щоб неформальна освіта була визнана системою формальної освіти, необхідна ціла низка документів, які формалізують критерії означеної освіти.

Незважаючи на неоднозначність та проблеми у визнанні неформальної освіти, на нашу думку, формальна вища освіта починає втрачати монополію на знання, адже вона вже не здатна давати стовідсоткову гарантію інтеграції на ринку праці. З огляду відсутності механізмів та критерії визнання неформальної освіти у системі вищої освіти на наш погляд варто звернути увагу на ті методи та прийоми, які характерні неформальній освіті. Серед поширених у країнах ЄС та США гнучких навчальних програм неформальної освіти, які тільки з'являються в Україні, можна виділити: навчання винятково за межами формальної освіти з подальшим визнанням (оцінюванням), як правило, професійних кваліфікацій, у незалежних центрах з їх визнання; масова online освіта із проектами підтримки її учасників; програми неформальної освіти (відкриті публічні лекції, семінари, конференції, практикуми, тренінги, круглі столи, майстер-класи й т. п.), учасники яких можуть отримати сертифікат або інший документ недержавного зразка про одержання нових і/або додаткових компетенцій; тьюторство й консалтинг, коли навчальні плани готуються під замовлення («під ключ») користувача (як колективного, так і індивідуального).

Висновки. Вивчення питання про нормативно-правове функціонування неформальної освіти в системі вищої освіти України дозволяє зробити такі узагальнені висновки: найповнішою законодавчою нормою, що регулює неформальну освіту є дефініція, яка викладена у Законі України «Про професійний розвиток працівників». У системі професійної освіти на сьогодні урядом створена нормативна база з оцінювання й визнання неформальної освіти в системі професійної освіти працівників (визначені чіткі критерії), яка проходить апробацію за трьома робітничими професіями. Чого не скажеш про систему вищої освіти, яка потребує розроблення чітких механізмів перезарахування результатів навчання щодо неформальної освіти; авторами визначені основні специфічні риси неформальної освіти, які допоможуть в подальшому сформулювати критерії оцінювання результатів навчання у системі неформальної освіти, що власне стане темою наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Ахновська І. О. Відкрита та неформальна освіта: компаративний аналіз. *Економіка і організація виробництва*. 2019. № 4(36). С. 66–76. URL: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2019.4.7> (дата звернення: 01.03.2021).
2. Войцях Т. Тренінговий табір для тренерів як спеціальна форма неформальної додаткової професійної освіти та розвитку професійної компетентності соціального педагога. *Рідна школа*. 2014. № 4-5. С. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2014_4-5_18 (дата звернення: 01.03.2021).
3. Вчимося самостійності: навч.-метод. посіб. / автор. кол.: Ю. М. Галустян, А. В. Каравай, А. Б. Кочарян, Т. Д. Мельник; за заг. ред.: Т. П. Спіріної. Київ: Вид-во ФОП Москаленко О. М., 2011. 212 с.
4. Глосарій основних термінів професійної освіти / за заг. ред. Н. Г. Ничкало. Київ: Вид-во «АртЕк», 2009. 192 с.
5. Горшкова В. В. Взаимодействие формального, неформального и информального образования как современное направление развития человека. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2014. Т. 26. С. 176–180. URL: <http://e-koncept.ru/2014/64336.htm> (дата звернення: 01.03.2021).
6. Заярна В. Проблема неформальної освіти дітей і молоді в ЄС у контексті дослідницьких тенденцій української педагогічної науки. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (34), Iss. 69. С. 39–41. URL: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/zayarna_v._s._the_problem_of_the_non-formal_education_of_children_and_youth_in_the_european_union_in_the_modern_ukrainian_pedagogical_science.pdf (дата звернення: 01.03.2021).

7. Ідеї. Натхнення. Рішення: посіб. для тренерів неформ. освіти / Наталія Трамбовецька, Оксана Іванік, Марта Гавінек-Дагаргулія та ін. Київ : Інша освіта, 2015. 70 с. URL: https://www.sii.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/Trainers_Handbook.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
8. Крулько І. Чи потрібна в Україні неформальна освіта? *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/10/7061058/> (дата звернення: 01.03.2021).
9. Мелешко І. В. Сутнісно-змістова характеристика поняття «неформальна освіта дорослих» в українському та зарубіжному науково-освітньому дискурсі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загально-освітній школах*. 2016. Вип. 51 (104). С. 231–238. URL: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2016/51/33.pdf> (дата звернення: 04.03.2021).
10. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2016. 448 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitichni-materialy/7-natsionalna-dopovid-pro-stan-i-rozvitok-osviti-v-ukraini.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).
11. Модельний закон про просвітницьку діяльність: Модель Співдружності незалеж. держав від 07.12.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_a09 (дата звернення: 02.03.2021).
12. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін.; за ред. Д. В. Табачника, В. Г. Кременя. Київ: ТОВ «Вид. дім «Плеяди», 2011. 100 с.
13. Павлик Н. П. Неформальна освіта в системі освіти України. *Освітологічний дискурс*. 2016. № 2 (14). С. 27–37.
14. Мельник С. В. Аналітичний огляд на тему «Підготовка кадрів на виробництві, неформальні кваліфікації й регульовані професії, участь у професійно-кваліфікаційній діяльності професійних асоціацій: місце й роль у Національній системі кваліфікацій. Європейський фонд освіти» / Європейський фонд освіти. Київ, 2015. 43 с.
15. Плинокос Д. Д., Коваленко М. О. Неформальна освіта: теоретичні аспекти і наукові підходи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2016. Вип. 29. С. 53–60. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4042> (дата звернення: 01.03.2021).
16. Про освіту: Закон України від 05.09. 2017 р. №2145-VIII: станом на 1 січ. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 02.03.2021).
17. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI: станом на 27 груд. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (дата звернення: 02.03.2021).
18. Рекомендація щодо визнання неформального й інформального навчання / Комісія ЄС (Брюссель, 05.09.2012). URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/06_Biblioteka/01_Normativna_baza/01_Viznznnya_neformalnogo_navchannya/01_Mignarodni_dokumenty/council_recommendations_20_dec_2012_ukr.pdf (дата звернення: 05.03.2021).
19. Семиволос Н., Закревская С. Прозрачное образование в действии. Методическое пособие по развитию молодежной инициативы в сфере высшего образования с использованием методики неформального образования молодежи. Запорожье: Из-во «Акцент», 2010. 80 с.
20. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Т. 10: Т-Ф / ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. С. 620.
21. Якушина М. С., Илакавичус М. Р., Будаї Л. П. Диверсификация маршрутов неформального образования для разновозрастных сообществ в условиях развития СНГ. *Человек и образование*. 2013. № 3. С. 68–71.

References

1. Akhnovska, I.O. (2019). Vidkryta ta neformalna osvita: komparatyvnyi analiz [*Open and non-formal education: a comparative analysis*]. *Ekonomika i orhanizatsiia vyrobnytstva*, 4 (36), 66-76.
2. Voitsiakh, T. (2014). Treninhovyi tabir dlia treneriv yak spetsialna forma neformalnoi dodatkovoi profesiinoi osvity ta rozvytku profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha [*Training camp for trainers as a special form of informal additional professional education and development of professional competence of a social pedagogue*]. *Ridna shkola*, 4/5, 62-67.
3. Halustian, Y.M., Karavai, A.V., Kocharian, A.B., & Melnyk, T.D. (2011). Vchymosia samostiinosti [*Learning independence*]. (T. P. Spirina, Red.). Vydavnytstvo FOP Moskalenko O. M. [In Ukrainian].
4. Nychkalo, N.H. (Red.). (2009). Hlosariy osnovnykh terminiv profesynoyi osvity i navchannya [*Glossary of basic terms of professional education*]. (T. M. Desiatov, Uporyad.). ArtEk. [In Ukrainian].
5. Horshkova, V.V. (2014). Vzaymodeistvye formalnoho, neformalnoho y ynformalnoho obrazovanyia kak sovremennoe napravlenye razvytyia cheloveka [*Interaction of formal, non-formal and informal education as a modern direction of human development*]. *Nauchno-metodicheskii elektronnyy zhurnal "Kontsept"*, 26, 176-180. Retrieved from: <http://e-koncept.ru/2014/64336.htm>
6. Zaiarna, V.S. (2015). Problema neformalnoi osvity ditei i molodi v YeS u konteksti doslidnytskykh tendentsii ukrainskoi pedahohichnoi nauky [*The problem of non-formal education of children and youth in the EU in the context of research trends in Ukrainian pedagogical science*]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (34), Iss. 69, 39-41. Retrieved from: http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/zayarna_v._s._the_problem_of_the_non-formal_education_of_children_and_youth_in_the_european_union_in_the_modern_ukrainian_pedagogical_science.pdf
7. Trambovets'ka, T., Ivanik, O., Gavinek-Daharhuliya, M., Karavay, A., Yatsyk, V., & Dyatel, O. (2015). Idei. Natkhnennia. Rishennia [*Ideas. Inspiration. Decision*]. (T. Trambovets'ka, Uporiad.). Insha osvita. Retrieved from: https://www.sii.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/Trainers_Handbook.pdf
8. Krulko, I. (2015, 10 bereznya). Chy potribna Ukraini neformalna osvita? [*Is non-formal education needed in Ukraine?*]. *Ukrains'ka Pravda*. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/10/7061058/>
9. Meleshko, I.V. (2016) Sutnistno-zmistova kharakterystyka poniattia "neformalna osvita doroslykh" v ukrainskomu ta zarubizhnomu naukovo-osvitnomu dyskursi [*Essential and semantic characteristics of the concept of "non-formal adult education" in Ukrainian and foreign scientific and educational discourse*]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalno-osvitnii shkolakh*, 51 (104), 231-238. Retrieved from: <http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2016/51/33.pdf>.
10. Kremen, V.H. (Red.). (2016). Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [*National report on the state and prospects of education in Ukraine*]. *Pedahohichna dumka*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitychni-materialy/7-natsionalna-dopovid-pro-stance-i-rozvitok-osvity-v-ukraini.pdf>
11. Modelnyi zakon pro prosvitnytsku diialnist, Model Spivdruzhnosti nezaleznykh derzhav [*Model Law on Education: Commonwealth Model*] (2002). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_a09
12. Babyn, I.I., Boliubash, Y.Y., & Harmash, A.A. [ta in.] (2011). Natsionalnyi osvitnii hlosarii: vyshcha osvita [*National Education Glossary: Higher Education*] (D. V. Tabachnyk & V. H. Kremen', Red.). TOV "Vyd. dim "Pleiady" [In Ukrainian].
13. Pavlyk, N. P. (2016). Neformalna osvita v systemi osvity Ukrainy [*Non-formal education in the education system of Ukraine*]. *Osvitolohichni dyskurs*, 2 (14), 27-37 [In Ukrainian].

14. Analitichnyy ohlyad na temu: "Pidhotovka kadriv na vyrobnytstvi, neformal'ni kvalifikatsiyi y rehul'ovani profesiyi, uchast' u profesiyno-kvalifikatsiyiniy diyal'nosti profesiynykh asotsiatsiy: mistse y rol' u Natsional'niy systemi kvalifikatsiy" [*Analytical review on the topic "Training in the workplace, informal qualifications and regulated professions, participation in professional activities of professional associations: place and role in the National Qualifications System"*] (Yevropeyskyi fond osvity). (2015) [In Ukrainian].

15. Plynokos, D.D., & Kovalenko, M.O. (2016). Neformalna osvita: teoretychni aspekty i naukovi pidkhody [*Non-formal education: theoretical aspects and scientific approaches*]. Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, 29, 53-60. Retrieved from: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/4042>

16. Pro osvitu, Zakon Ukrainy [*About education: Law of Ukraine*] № 2145-VIII (2021) (Ukraina). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

17. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo formuvannia derzhavnoi polityky u sferi pratsi, trudovykh vidnosyn, zainiatosti naselennia ta trudovoi mihratsii [*On professional development of employees: Law of Ukraine*], Zakon Ukrainy № 341-IX (2019) (Ukraina). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341-20>

18. Rekomendatsiia Rady YeS shchodo vyznannia neformalnoho ta informalnoho navchannia [*Recommendation on the recognition of non-formal and informal learning*]. (2012). Retrieved from: http://ipq.org.ua/upload/files/files/06_Biblioteka/01_Normativna_baza/01_Viznannya_neformalnogo_navchannya/01_Mignarodni_dokumenty/council_recommendations_20_dec_2012_ukr.pdf

19. Semyvolos, N.V., & Zakrevskaya, S.V. (Uklad.). (2010). Masterskaya grazhdanskoy aktivnosti "Prozrachnoye obrazovaniye v deystvii": Metodicheskoye posobiye po razvitiyu molodezhnoy initsiatyvy v sfere vysshego obrazovaniya s ispol'zovaniyem metodiki neformal'nogo obrazovaniya molodezhi [*Transparent education in action. Methodical manual for the development of youth initiative in the field of higher education using the methodology of non-formal education of youth*]. Tipografiya "Aktsept". Retrieved from: <https://ua1lib.org/book/2995624/1a933b?regionChanged=&redirect=197745587> [In Ukrainian].

20. Slovyk ukrainskoi movy / I. K. Bilodid (Red.) (1979). [*Dictionary of the Ukrainian language*] (10-te vyd., S. 620). Naukova dumka [In Ukrainian].

21. Iakushyna, M., Ylakavychus, M., & Budai, L. (2013). Diversifikatsiya marshrutov neformal'nogo obrazovaniya dlya raznovozrastnykh soobshchestv v usloviyakh razvitiya SNG [*Diversification of non-formal education routes for different age communities in the conditions of CIS development*]. Chelovek y obrazovanye, 3, 68-71.

YEVSIEIEVA Halyna, Professor, Doctor of Science in Public Administration, Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture;

NOVITSKAYA Tatiana, Postgraduate student, Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Architecture.

NON-FORMAL EDUCATION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM: THE REGULATORY DIMENSION

Abstract. *Ukraine's integration into the European educational environment requires from higher education institutions rapid changes in approaches to the development of educational entities, promotes the realization of their right to choose types of education and forms of its acquisition, constant search for innovative teaching methods, declared in the Law of Ukraine "On Education". Last but not least in this process is the recognition of non-formal education, which creates opportunities for combining new knowledge and practical experience, self-realization and motivation of the individual.*

And this is a clear plus compared to the situation even ten years ago, when the phrase "non-formal education" seemed rather nonsense. Another thing is that quite often in Ukraine non-formal education is perceived incorrectly, meaning it as either a random set of games and exercises aimed solely at entertainment, or at a very limited area of public speaking skills or teamwork. While other forms of education are clearly defined, a relative compromise on non-formal education in the world of researchers and practitioners has recently been reached. At the present stage of reforming higher education, the problem of modernizing the content of educational and professional training of applicants is relevant. In Ukrainian higher education there is a problem of theoretical and legal substantiation of the status of non-formal education. At present, it is important to consider the issue of non-formal education in terms of its forms and functions. An important issue is to determine the mechanisms for recalculating the results of non-formal education within formal education.

Key words: *non-formal education; formal education; Law of Ukraine "On Higher Education"; Law of Ukraine "On Education"; functions of non-formal education, forms of non-formal education*

*Одержано редакцією: 02.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 16.02.2021 р.*

UDK 378.14.015.62

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-43-49

KARTASHOVA Lyubov,

Dr. hab (Education), Prof,
the Central Institute of Postgraduate Education of
UEM NAPS of Ukraine (Ukraine)
ORCID 0000-0002-1270-4158

BAKHMAT Nataliia,

Dr.hab (Education), Prof, the Kamianets-Podilskyi
National Ivan Ohienko University (Ukraine)
ORCID 0000-0001-6248-8468

ROZMAN Iryna,

Ph D. (Education), Assoc. Prof.,
the Mukachevo State University (Ukraine)
ORCID 0000-0002-4951-0074

ORGANIZATIONAL FUNDAMENTALS OF THE SOCIETY DIGITALIZATION INFLUENCE ON UPDATING THE APPROACHES TO PERSONIFICATION OF THE HISTORY OF EDUCATION AND PEDAGOGICAL THOUGHT IN UKRAINE

The article considers the preconditions, dynamics, trends, institutional basis for the development of modern pedagogical biography in Ukraine. Emphasis is made on the accumulated historiography of significant volumes of various source materials (late 80's of XX – early XXI century.). It was found that according to the results of the analytical review, they are divided into three categories, covering the work on the development of Ukrainian pedagogical thought and the study of the pedagogical galaxy of Ukraine and abroad. It is established that the bibliography, as a relevant industry resource, is a search infrastructure. The authors emphasize that in specific pedagogical research the scientists are usually limited to a brief interpretation of the biography in accordance with the subject of their study. It is noted that in the process of accumulation of an array of scientific, educational, popular science, reference literature on the life of teachers in the Ukrainian historical and pedagogical science formed a separate interdisciplinary research and personalized direction – the pedagogical biography. The need to use a digital bibliography has been identified. Research has pointed to the need to transform the personification of the history of education and pedagogical thought in Ukraine into a digital infrastructure of the state and world level in accordance with the digitalization of society.

Key words: *pedagogical biography, pedagogical thought; web resource; identification; informatization; digitalization.*

Introduction. Consideration of preconditions, dynamics, tendencies, institutional base, other aspects of the development of modern pedagogical biography in Ukraine in the late 80's of the XX – early XXI century is the basis for a substantive understanding of its historiography. Taking into account the accumulated by historiography significant amounts of various source materials, according to the analytical review they are divided into three categories, covering the works actualizing the personification of the development of Ukrainian pedagogical thought and studies of pedagogical personalities in Ukraine and abroad. Based on the fact that the bibliography, as a relevant industry resource, is a search infrastructure, there is a need to consider the use of digital bibliography. That is, the transformation of the bibliography of persons in the history of education and pedagogical thought in Ukraine into a digital infrastructure of the state and world level, according to the digitalization of the society, is predicted.

The essence of the basic terms of the biography was defined by scientists-teachers: N. Dichek, O. Sukhomlinska, V. Chishko, N. Popyk; scientists-philosophers: O. Valevsky, I. Golubovich, V. Menzhulinta, etc.; psychologists: B. Ananiev, N. Loginova, S. Rubinstein, etc.; historians: I. Belenka, L. Repina, P. Popyk, V. Chyshko, O. Yas and others. An analytical review of the scientific works of the scientists revealed that the widely used basic concept of historical and pedagogical science as "pedagogical thought" has not yet become the subject of a special comprehensive terminological analysis. This is also evidenced by its absence in academic reference books (Honcharenko S., 2008; Honcharenko S., 1997). In the scientific and educational literature this phenomenon is often used quite arbitrarily, often with reference to a certain period (era), country, research topic, and so on. In specific pedagogical studies, scientists are usually limited to its concise interpretation in accordance with the subject of their study.

The purpose of the article: to outline the ways of historical and pedagogical science development in Ukraine in this area in the context of digitalization of society.

Results. Turning to clarifying the problem of personification of the history of education and pedagogical thought in Ukraine, we note an important trend that characterizes the process of accumulation of studies dedicated to it. In particular, it was found that since the mid-90s of the twentieth century their flow has grown rapidly –as a consequence of the influence of the rise of pedagogical biographies. That is, the return from oblivion of Ukrainian teachers and the introduction into the scientific circulation and educational process of figures of foreign pedagogy contributed to the expansion of the range of personalities included in various publications. Despite the objectively conditioned subjectivity of this process, the general picture of the pantheon of figures representing the development of Ukrainian and foreign education and pedagogical thought emerged.

In the reflections of modern pedagogical science, its structure is presented by academic reference books and encyclopedic publications, which, according to the authors, list the persons who have made the most significant contribution to the development of Ukrainian and world education and pedagogy. As an example for the analysis, we have chosen two authoritative publications: "Ukrainian Pedagogical Dictionary" (1997) by S. Honcharenko (Honcharenko S., 1997) and "Encyclopedia of Education" (2008) edited by V. Kremen (Honcharenko S., 2008), which reflect, respectively, the post-Soviet and new pro-European educational and scientific paradigms.

According to our estimates, the Ukrainian Pedagogical Dictionary contains about 765 articles about personalities who, in the author's view, have reached significant achievements in the "fields of education and pedagogical science" and deserve a "positive assessment" of their activities by the public (Honcharenko S., 1997: 8). Some of them are dedicated to Ukrainian figures classified according to certain criteria (full members and corresponding members of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukrainian teachers elected to the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR and Russia and awarded the titles of Hero of Socialist Labor, People's Teacher, Honored Worker of Education; heads of educational institutions; teachers-innovators). Another part of the articles presents the names of foreign scholars, educators, representatives of various fields of knowledge and statesmen and cultural figures who have made a significant contribution to the development and reforming of education.

We should consider that in Ukrainian pedagogical science it is too difficult to find a similar publication that would systematize information about such a large number of personalities. Articles of the summarized dictionary, in structural terms, consist of blocks that reveal their biographical data (place and dates of birth and death; ethnicity); information on the specialty, academic degrees and titles, professional activity; list of main scientific achievements; defining the essence of personal pedagogical concept or scientific experience, etc.

The compilers of the "Encyclopedia of Education" in the selection of personalities relied on the methodological position, according to which the priorities of their activities and creativity should be the principles of democracy and humanism, pluralism of interpretation of scientific ideas and concepts and more. According to our clarifications, the publication contains about 130 articles about the persons who, according to the author's team, contributed to the development of theory and practice of domestic and foreign education most (Honcharenko S., 2008). This publication

emphasizes the inherent in the bearers of pedagogical thought, from antiquity to the present, intellectual and activity feature, which is to integrate their ideas, experience, innovations, accumulated in various fields of knowledge and social spheres. The scientific value of the materials collected in the encyclopedia lies in the conceptualization of theoretical ideas and views developed by individuals and the educational reforms and tested educational technologies initiated by them.

Modern scientists emphasize the cardinal changes in the field of pedagogical bibliography that took place during the period of state independence, although its formation in Ukraine has deeper traditions. Despite some vagueness of this process, in its development we can distinguish two main periods. The first covers the mid-30's – 80's of the twentieth century and is determined by the appearance of the first special work of E. Pelensky and attempts to compile a bibliography of famous Ukrainian teachers of the Soviet era. The second period falls on the 90s of the XX – beginning of the XXI century, when with the return of hundreds of names of teachers and the use of innovative computer technology began to create a branch bibliographic resource on a fundamentally new basis.

At the beginning of the XXI century the basic contours of personalization of the millennial history of the Ukrainian pedagogical thought development were expressed. An exceptionally important role in this is given to the iconic two-volume "Ukrainian pedagogy in personalities" (2005), prepared by a team of authoritative scientists edited by O. Sukhomlynska. The publication makes a significant contribution to the development of scientific and methodological foundations for the study of pedagogical thought. It is a matter of substantive clarification of aspects related to: a) the principles of selection of personalities (representatives of the past who have made a "significant, notable or definite" contribution to domestic pedagogical science and / or have been removed from the historical-pedagogical process from ideological and political and class or party considerations); b) focusing on figures whose activities, worldview have influenced contemporaries and the further development of science and education; c) emphasis on the idea of the unity of Ukraine, which through a creative biography allows to recreate a "single pedagogical space"; d) a new reading of the life of teachers through rethinking their heritage and the use of little-known facts, etc. (Sukhomlynska O., 2005).

Based on a methodologically reasonable space-time approach, three main periods were identified, according to which the personalization of the development of Ukrainian pedagogical thought was carried out: 1) Princely era and the Cossacks (X – XVIII centuries.); 2) pedagogy of the Enlightenment (XIX century); 3) teachers of Ukraine in the twentieth century.

However, its "conditionality" should be recognized, because, according to the conceptual plan, the articles contained in the work should combine the biography and reflections of teachers, theorists and practitioners, whose life took place under different socio-political conditions of the Russian and Austro-Hungarian empires, and the Ukrainian persons abroad, which are a separate phenomenon of national pedagogical thought. This required taking into account the differences in the type of their thinking, self-identification, self-awareness, which determined the content and directions of actions and scientific interests (Sukhomlynska O. 2005).

Articles-essays of the referred edition are constructed according to the accurate scheme providing: fixing of biographical data of the person; determining the essence of its activities and civil position; submission of the main works of the person and the scientific studies about him, etc. In total, according to our calculations, it presents 164 pedagogical personalities. Their identification by individual periods and basic social status (professional teachers, literary figures, government, public, church figures, representatives of various fields of knowledge) are presented in Table 1.

We recognize the conditionality of the criterion of "basic social status", but it still reflects the main, dominant identifying feature, according to which, first of all, it is personified in the general reference literature and public consciousness. In the context of our study, we can talk about "double" or even "multiple" identification of pedagogical personalities, because, for example, for the Cossack era, most church leaders (basic social status) acted as polemic writers, and as representatives of various fields of knowledge.

Despite the above and other conventions presented in Table 1, the information highlights the main trend, according to which, in fact, teachers as bearers of pedagogical thought began to stand out from the social environment only in the nineteenth century, and they already make up about half

of the people whose lives and work are studied from the standpoint of pedagogical biography. At the same time, a certain percentage of representatives of various fields of knowledge and literary figures remained quite high during these two periods (many of them are also conditionally differentiated in this context). The growing number of statesmen and public figures is explained by the interest in their activities to reform the education system and so on.

Table 1

**Quantitative indicators on the social status of persons presented
in the essays of the two-volume "Ukrainian pedagogy in personalities" (2005)**

The basic social status of the person	Princely era and the Cossacks (IX-XVIII cent.)	Age of Enlightenment XIX cent.	Pedagogy of Ukraine XX cent.
Educators	–	13	44
Persons of literature	8	15	8
State and public people	3	3	9
Church persons	17	–	1
Representatives of various fields of knowledge	7	17	15

On this website you can view articles in alphabetical order, select another subject area or click on the hyperlink to view the required material about the category "Biography". There are 30 subcategories in this category, which contain hyperlinks to the personalities of famous scientists, educators, philosophers, psychologists, etc.

In this sense, the website of the National Biography of Finland (2020) attracts the attention, as it is a collection of biographies of 6,500 Finns, dating back to ancient times, prepared as one of the largest historical projects for the Finnish Historical Society in 1993-2001.

The national biography of Finland contains not only examples of great people of the country, but also many less known persons who were representatives of their industry or several of them, all periods and different segments of society.

Based on the main profession of prominent people, they represent the following industries: leaders, ministers, members of parliament (13%), scientists, teachers (14%), writers, journalists, publishers (10%), government officials, judges (10%) etc.

Finland's national biography is published both as a book and on the Internet. Biography Online was founded in 2006 by TeywanPettinger as information about people in different historical epochs and at present, their rights, religious tolerance, works of art, the most prominent scientists (Biography on line, 2020).

Biographies on this resource are posted by the following areas: inspiring people, actors, artists, businessman, humanist, writer, military, musician, poet, politics, royal power, scientist, sports, religious leader. The category of scientists contains biographies by sections: famous scientists, scientists of the 17th–21st centuries.

Encyclopedias, dictionaries, atlases and several almanacs, which include statistics, facts and historical records, resources of the entire reference information center are posted on the resource Infoplease (Infoplease, 2020). It is designed for parents, teachers and librarians to get factual information on a variety of topics, including current events, pop culture, science, government and history.

The resource menu in the category "People" contains a section of science, which includes biographies of astronauts and aviators, researchers in mathematics and statistics, scientists in the field of applied sciences and technologies, earth sciences, life sciences, physical sciences, African-American scientists and inventors, Asian-Pacific American and Latin American scientists, women scientists, etc. In the menu of the category "Society, Culture and Humanities Education" personalization of teachers and scientists with a hyperlink to their biography.

It is also important for our work to study the experience of Ahlul Bayt DILP, which has created the world's largest digital Islamic library on the Internet (Al-islam, 2020). In addition to biographies, the resource provides a comparative study of the general views of Muslim and non-Muslim scholars on philosophy and education.

The site The Famous People in the category "Propagandists" contains a list of famous teachers with their biographies, which include details, interesting facts, terms and history of their lives (The famous people, 2020). Here you can choose them by profession, nationality, gender, birthday, etc.

Summarizing the experience of creating global information and information-educational resources (web resources) allows us to conclude that many countries have already developed powerful bibliographic systems that operate in today's dynamic environment and provide a high level of quality to expand people's worldview and obtain affordable general secondary and higher professional education in general.

The authors specify that the status of commemorative calendars, which are published in book or article formats and are considered as a kind of educational and methodological support, biobibliography, etc., remains insufficiently clarified and therefore unclear in the scientific and information field of Ukrainian historical and pedagogical science. In any case, their content contributes to the development of pedagogical biographies and is in demand among research and teaching staff, teachers, educators, students and more.

As an example we can admit the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V.O. Sukhomlinsky in the format of the bibliographic manual "Calendar of significant and memorable dates in the field of education and pedagogical science". Its annual issues have a well-established structure: in the sections "Significant dates of the year", "Significant and memorable dates by months", "Scientists of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine – anniversaries of 20 **", etc. information on important events in the development of Ukrainian and foreign education and pedagogical thought is presented in chronological order; biographical essays on prominent teachers, educators, public figures, teachers-innovators, etc.

According to the results of the subject search work, from 2008 to 2009 the practice of preparation and presentation of calendars of significant and memorable dates on their websites on the Internet was intensified by library institutions. Preserving the format inherent in such publications, they have a different content orientation. Thus, the calendars of the National Library of Ukraine named after Yaroslav the Wise, Kyiv LesyaUkrainka Public Library in the traditional style, by months, record the birthdays of the famous and the anniversaries of the births of less known representatives of history, culture, education, as well as the banner of the event of Ukrainian history and culture. The calendars of the library of MykhailoKotsyubynskyVinnytsia State Pedagogical University are distinguished by a dense, almost daily, format of such fixation. Calendars of regional, district, city libraries and regional universities, along with national ones, record memorable dates and events related to local figures and events.

A notable modern resource is the "Scientists of Khmelnytsky Region" database – a local history information web resource that fully reveals the life and scientific activity of scientists who have the title of "Doctor of Science", "Professor". Personal rubrics are placed in alphabetical order of surnames and contain a short biographical reference, a list of scientific works and a list of literature about the person.

The database is a corporate project of libraries of Khmelnytsky region, which was created to promote the scientific achievements of scientists of Khmelnytsky region.

Beginning of the XXI century the scientists presented a general chronicle of the millennial development of Ukrainian pedagogical thought. One of the manifestations of this is the fundamental work of I. Zaichenko, which presents the creative heritage and educational activities of several hundred pedagogical personalities (Zaichenko I., 2010). The accumulation of factual and theoretical materials highlights the need for synthesis and comparison of pedagogical ideas and biographies, in particular at the level of creating collective portraits that would present the educational and pedagogical phenomena of individual periods and generations of teachers and educators.

Analysis of the historiography of pedagogical biography in chronological, regional and other dimensions revealed the active development of personalized areas of historical and pedagogical

science (Ushinskiy knowledge, Pyrogov knowledge, Makarenko knowledge, Sukhomlinistiks, Russo knowledge, Vashchenko knowledge); the gradual departure from the most popular period of historical and biographical studies of the second half of the XIX – first half of the XX century (it accounts for up to 75-80% of all works) in historical retrospective and perspective (study of pedagogical personalities of the XII – XVIII centuries and the Soviet and modern periods).

Under modern conditions, such a special feature of pedagogical biography as the study of a wide range of figures representing various fields of knowledge and spheres of public life (literature, philosophy, history, art, ethnography, medicine, economics; encyclopedists, state, church, military figures, etc.). The use of interdisciplinary, structural-typological, phenomenological approaches allowed to clarify and interpret in terms of historical and pedagogical science the worldview, scientific, professional, social aspects of their lives.

The world's libraries of the personification of the education and pedagogical thought history, which contains a number of publications in various formats and types, have been endless sources of information for mankind for a long time. However, over the years, the images of publications change, as their content becomes digital - this is due to the fact that Internet access has become more a need and opportunity for users than a privilege. That is, the influence of digital technologies on the transformation of academic library services and, in particular, on the tools of personification of the history of education and pedagogical thought is observed. Modern challenges and opportunities indicate the need to create a digital platform for the personification of the history of education and pedagogical thought in Ukraine, as is already the case in world practices. The review of traditional and innovative developments in this area confirms the author's vision of the digital format of future repositories, science, formed under the influence of digitalization of society. It is clear that publications in this area have always been valuable resources for academic purposes, but they and their role, no doubt, must be on the path of transformation in the 21st century.

Conclusions. The conditions of the modern renewed society, distinguishing the personification of the history of education and pedagogical thought in Ukraine as a branch, need to consider digitalization as a tool for its development. In case of their systematic use, the development of a dynamic information bibliographic web resource should be stimulated as one of the essential factors in the development of the personification of the history of education and pedagogical thought in Ukraine. The digitalization of this sphere in Ukraine will lead to and motivate the emergence of new forms of partnership and cooperation of researchers of personalities in Ukraine and around the world. Based on the analyzed resources and their specifics, the need for their development in the format of structured digital resources (web resources), which should be open for branching, supplementation and adjustment by users (subject to their extended authorization).

In the future, the development of the personification of the history of education and pedagogical thought in Ukraine through digital technologies will open the possibility, through giant strides, to move from a traditional, outdated environment to modern or state-of-the-art systems – digital infrastructures. In the 21st century in various fields, they are already playing a new role in public information sharing. Publications on the history of education and pedagogical thought in Ukraine are very important for the development and popularization of science and education in our country, the education of love and patriotism of citizens to their homeland. They can no longer be piles of books, their storage, as a library, must now be supplemented by digital web resources, the conditions of which will provide the general public with easy access to large collections of pedagogical thought of our compatriots and promote the lives of teachers in Ukrainian historical-pedagogical science.

References

1. Honcharenko, S.U. (2008). Methodology. Encyclopedia of Education / ch. ed. V.G. Flint. Kyiv: YurinkomInter, 498-599 [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S.U. (2012). Scientific schools in pedagogy. Formation and development of scientific pedagogical schools: problems, experience, prospects: *Coll. Science. works* / ed. V. Kremenya, T. Levovytsky. Zhytomyr: ZhSU Publishing House. I. Franko, 27-43 [in Ukrainian].

3. Zaichenko, I.V. (2010). History of pedagogy: in 2 books. Book II. School, education and pedagogical thought in Ukraine: textbook. way. Kyiv: Ed. House "Word", 1032 [in Ukrainian].
4. Sukhomlynska, O.V. (2005). Foreword. Ukrainian pedagogy in personalities: in 2 books. Book the first. X-XIX centuries / ed. O.V. Sukhomlynska. Kyiv: Lybid, 3-8 [in Ukrainian].
5. Sait "Al-Islam". Retrieved from: <https://www.al-islam.org/muslim-scholars-views-education-hamid-reza-alavi/brief-biography-some-muslim-scholars> [in English].
6. Sait "Biography on line". Retrieved from: <https://Www.Biographyonline.Net/People.Html> [in English].
7. Sait "Infoplease". Retrieved from: <https://www.infoplease.com> [in English].
8. Sait "National Biography of Finland". Retrieved from: <https://kansallisbiografia.fi/english> [in English].
9. Sait "New World Encyclopedia". Retrieved from: <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Category:Biography> [in English].
10. Sait "The famous people". Retrieved from: <https://www.thefamouspeople.com/educators.php> [in English].

КАРТАШОВА Любов Андріївна – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з дистанційного навчання, Центральний інститут післядипломної освіти УМО АПН України (Україна);

БАХМАТ Наталія Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методик початкової освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (Україна);

РОЗМАН Ірина Іллівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології та соціальних комунікацій, Мукачівський державний університет (Україна).

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА НА ОНОВЛЕННЯ ПІДХОДІВ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ ІСТОРІЇ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

***Анотація.** У статті розглянуто передумови, динаміку, тенденції, інституційну базу розвитку сучасної педагогічної біографії в Україні. Акцентовано увагу на накопиченій історіографії значних обсягів різних вихідних матеріалів (кінець 80-х років ХХ – початок ХХІ ст.). З'ясовано, що за результатами аналітичного огляду вони розподіляються на три категорії, що охоплюють роботу, в якій здійснюється уособлення розвитку української педагогічної думки та вивчення педагогічної плеяди України та за кордоном. Встановлено, що бібліографія, як відповідний галузевий ресурс, є пошуковою інфраструктурою. Автори підкреслюють, що в конкретних педагогічних дослідженнях вчені, як правило, обмежуються лише коротким тлумаченням біографії відповідно до предмета їх дослідження. Зазначено, що у процесі нагромадження масиву наукової, навчальної, науково-популярної, довідникової літератури про життєдіяльність педагогічних персоналій в українській історико-педагогічній науці сформувався окремий міждисциплінарний дослідницько-персоніфікований напрям – педагогічна біографістика. Виявлено необхідність використання цифрової бібліографії. Дослідження вказали на потребу перетворення персоніфікації історії освіти та педагогічної думки в Україні в цифрову інфраструктуру державного та світового рівня відповідно до цифровізації суспільства.*

***Ключові слова:** педагогічна біографістика, педагогічна думка; веб-ресурс; ідентифікація; інформатизація; діджиталізація.*

*Одержано редакцією: 12.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 03.02.2021 р.*

УДК 378.018.8:159.9-051]:519.22(045)

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-50-55

КАСЯРУМ Сергій Олегович,

кандидат педагогічних наук, доцент, начальник
кафедри вищої математики та інформаційних
технологій Черкаського інституту пожежної безпеки
ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України
ORCID 0000-0003-0055-3855

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ МАТЕМАТИЧНОЇ СТАТИСТИКИ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДОСЛІДЖЕННЯХ

Професійна діяльність та проведення наукових досліджень фахівцями психологічної галузі вимагає застосування різноманітних методів математичної статистики в залежності від змісту зібраного емпіричного матеріалу. Задля успішного її використання у програму освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО обов'язково включені відповідні освітні компоненти. Проте під час засвоєння матеріалу з використання тих чи тих методів математичної статистики у суб'єктів освітнього процесу виникають певні труднощі. Визначенню проблем та окресленню шляхів їх вирішення присвячене дослідження автора статті.

Ключові слова: майбутні психологи, компетентності, емпіричні дані, методи математичної статистики, алгоритм, інформаційно-комунікаційні технології, програмні продукти.

Постановка проблеми. Обов'язковою складовою професійної діяльності психолога є робота з емпіричними даними (результатами опитувань, анкетувань, тестувань та ін.), яка полягає не лише в їх узагальненні, систематизації, та графічному представленні, але й у застосуванні методів математичної статистики задля формулювання статистичного висновку. Ефективність використання методів математичної статистики як у професійній діяльності, так й у проведенні наукових досліджень напряму залежить від якості відповідної підготовки у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти проблеми професійної підготовки майбутніх психологів досліджували О. Бондаренко, В. Бондар, Ю. Долинська, І. Дубровіна, О. Затворнюк, Л. Карамушка, С. Максименко, О. Матвієнко, В. Моляко, О. Митник, В. Панок, В. Рибалка, Т. Яценко та ін.. Проте недостатньо вивченим залишається питання щодо підготовки майбутніх психологів до використання у своїй практичній діяльності та у наукових дослідженнях методів математичної статистики та труднощів, які з цим процесом пов'язані.

Мета статті. З огляду на зазначене вище, виникає потреба у визначенні проблем, які виникають у суб'єктів освітнього процесу у процесі засвоєння матеріалу зі застосування математичної статистики, та окресленні шляхів з їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На теперішній час заклади вищої освіти, маючи автономність, несуть відповідальність за реалізацію освітніх програм підготовки фахівців, і відповідно й за їх наповненість освітніми компонентами. Проведений аналіз освітньо-професійних програм різних ЗВО, які здійснюють підготовку здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія», свідчить про наявність різних освітніх компонентів, що забезпечують формування здатності застосовувати методи математичної статистики у психологічних дослідженнях.

Так, одним з таких освітніх компонентів у програмі підготовки майбутніх фахівців спеціальності «Психологія» є дисципліна «Математичні методи в психології» (назви

дисципліни у ЗВО можуть відрізнятися). Включення цього освітнього компоненту продиктовано тим, що сучасний психолог на основі проведених діагностичних методик та отриманих зібраних даних, використовуючи сучасні програмні продукти та інші інформаційно-комунікаційні технології, повинен систематизувати одержані результати і сформулювати висновки.

Зміст навчального матеріалу дисципліни «Математичні методи у психології» спрямований на оволодіння студентами знаннями про доцільність використання тих чи тих методів математичної статистики у залежності від: поставленої мети дослідження, сформульованої гіпотези, типів даних і видів вибірок та ін..

Вивчення дисципліни сприяє формуванню таких загальних і фахових компетентностей, прописаних у Стандарті вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [5], як то: навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел; здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій; здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження; здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

З метою формування вище зазначених компетентностей у програму дисципліни включено розгляд низки важливих питань: основи вимірювання та кількісного опису даних і методи статистичного висновку (перевірка гіпотез). Зокрема особлива увага студентів акцентується на проблемі статистичного висновку (рівень статистичної значущості, число ступенів свободи, перевірка гіпотеза за допомогою статистичних критеріїв та ін.), а також на специфіці застосування параметричних і непараметричних методів порівняння двох вибірок (залежних і незалежних).

У процесі навчання вказаної дисципліни виникають певні проблеми, які стосуються усіх суб'єктів освітнього процесу – як викладачів, так і студентів.

Коротко зупинимося на деяких з них та окреслимо шляхи їх вирішення.

1. Проблеми безпосередньо пов'язані зі здатністю студентів опановувати математичний матеріал. Оскільки студентська аудиторія – це представники гуманітарного спрямування, то під час вивчення математичної статистики та застосування її методів у психологічних дослідженнях викликають певні труднощі (розгубленість у виборі критерію для перевірки гіпотези, обґрунтуванні цього вибору, інтерпретація отриманих результатів тощо).

Зауважимо, що для майбутніх психологів такий матеріал викликає у засвоєнні певні труднощі. Тому, як зазначають дослідники, для найкращого розуміння застосування тих чи тих критеріїв для майбутніх психологів розроблені покрокові алгоритми. Їх використання під час практичних занять та виконання індивідуально-дослідного завдання уможливило ефективність засвоєння навчального матеріалу та його застосування для отриманих емпіричних даних.

Проте на початку вивчення дисципліни також необхідно нагадати студентам алгоритм проведення самого дослідження. Такий алгоритм проведення психологічного дослідження («цикл дослідження»), наведений у вигляді схеми Н. Кулікен у книзі «Методи дослідження і статистики у психології» [6]. Автор пропонує цикл дослідження, візуалізація якого побудована на притаманних для алгоритму структурі: «якщо Так, то...», «якщо Ні, то...».

Виникнення проблем з використання методів математичної статистики у певній мірі пов'язано з самою процедурою проведення психологічного дослідження. Як зазначають О. Вальчук і Л. Матохнюк, для використання методів математичної статистики у психолого-педагогічних дослідженнях необхідно знати: параметри вивчаємого психолого-педагогічного об'єкту, методіку дослідження визначених параметрів, засоби збору й фіксації спостережень, техніку обчислення [1].

З огляду на сказане вище, на початку ознайомлення майбутніх психологів з методами порівняння вибірок, їх увагу слід акцентувати на тому, що вибір методу (параметричного чи

непараметричного) залежить від: типу даних (номінативні, порядкові чи метричні) та виду вибірок (залежні чи незалежні).

Частіше психологи у своїй практичній діяльності мають справу з номінативними та порядковими емпіричними даними. Тому найбільш затребуваними є непараметричні критерії (Т-критерій Вілкоксона, U-критерій Манна-Уїтні, G-критерій знаків, ϕ^* -критерій (кутове перетворення Фішера), L-критерій тенденцій Пейджа, χ^2 -критерій Фрідмана). Зважаючи на сказане, є потреба в ознайомленні студентів з алгоритмами покрокових дій. Приклад такого алгоритму дій, який складається з чотирьох ключових кроків, запропоновано Є. Морозовим [2].

Важливим є ознайомлення студентів не лише з алгоритмами вибору того чи іншого критерію у залежності типу даних та виду вибірок, але й відповідних дій щодо їх застосування в конкретній ситуації. Оскільки при застосуванні таких критеріїв як Т-критерій Вілкоксона, U-критерій Манна-Уїтні та G-критерій знаків правило формулювання статистичного висновку відрізняється від правил для інших критеріїв.

Обов'язково зі студентами слід розглядати ті типові задачі, які найчастіше зустрічаються у практичній діяльності психологів, зокрема: зсув у значеннях ознаки, яка досліджується (співставлення результатів на одній й тій же вибірці у двох або більших умовах, наприклад, вимірюється деяка ознака у респондентів до проведення тренінгів і після); ступінь узгодженості змін (знаходження взаємозв'язку між декількома ознаками, який характеризується коефіцієнтом кореляції); відмінності в рівні ознаки, що досліджується (порівняння двох чи більше вибірок).

Оскільки у своїй практиці психологи використовують методики, за результатами яких ними будуються гістограми з описом розподілу емпіричних даних (прояву ознаки), то окремо приділяється увага поняттю нормального розподілу і перевірці нормальності розподілу графічним способом (Q-Q Plots, P-P Plots), а також застосуванням критерію нормальності Колмогорова-Смірнова. Важливість розгляду вищезазначеного питання продиктовано тим, що подальший вибір методу статистичного висновку у дослідженні залежить в деяких випадках від нормальності розподілу вивчаємої ознаки (наприклад, однією з умов застосування дисперсійного аналізу (ANOVA) є нормальність розподілу досліджуємої ознаки).

Зауважимо, що жодне дослідження не може бути проведене без розуміння студентами поняття «рівень статистичної значущості», а також ймовірність помилковості ухвалення рішення (помилка I і II роду). Тому розгляд цих питань є обов'язковим і містить не лише теоретичний матеріал, але й приклади і задачі.

2. Проблеми, що пов'язані з обізнаністю викладачів і студентів можливостей програмних продуктів для обробки емпіричних даних у психологічних дослідженнях. Зважаючи на стрімкий розвиток у сучасному суспільстві інформаційно-комунікаційних технологій, до обробки емпіричних даних на теперішній час застосовуються різноманітні програмні продукти та хмарні технології. Їх використання у професійній та дослідницькій діяльності психолога пояснюється необхідністю обробляти значні масиви даних, проводити складні математичні розрахунки відповідно до їх алгоритмів.

На теперішній час обробку емпіричних даних можна здійснювати за допомогою відповідних програмних продуктів. Зокрема, найчастіше у практиці своєї професійної діяльності психологи користуються такими доступними для широкого кола користувачів пакетами як то MS Excel і MS Access, а також професійними пакетами: SPSS, STATISTICA і MATLAB. Професійні пакети містять у собі значну кількість методів і тому потребують від студентів відповідних навичок роботи. З огляду на це, викладачам необхідно розраховувати на проведення окремих лабораторних занять, метою яких є закріплення знань з використання методів математичної статистики у психологічних дослідженнях, а також формування умінь і навичок працювати з різними програмними продуктами.

Від викладача також вимагається бути обізнаним не лише у різноманітті таких програмних продуктів, але й здатності продемонструвати їх можливості для студентів. Ознайомлення з перевагами та недоліками тих чи тих програмних продуктів уможливує їх вибір відповідно до вимог та індивідуальних особливостей самих студентів. На думку

С. Почтовюк і В. Черненко [3], використання програмних продуктів у процесі навчання математичної статистики сприяє не лише формуванню у майбутніх психологів здатності аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки, але й здатності здійснювати самостійний вибір програмного засобу для розв'язання професійних задач та здійснення наукового дослідження.

Окрім програмних продуктів останнім часом серед викладачів і студентів користуються популярністю хмарні технології для проведення різноманітних математичних розрахунків.

Вирішенню проблем, пов'язаних з використанням методів математичної статистики у психологічних дослідженнях, сприяє розумне поєднання в освітньому процесі ЗВО різноманітних інноваційних технологій. Зокрема, привертає досвід Л. Процай і Н. Гібалової [4] щодо упровадження у процес професійної підготовки майбутніх психологів проектної та хмарних технологій. За переконаннями авторів така інтеграція технологій сприяє розробки нових форм і методів взаємодії суб'єктів освітнього процесу.

Отже, практичну підготовку майбутніх фахівців зі спеціальності «Психологія» до використання методів математичної статистики можна представити за такими напрямками: 1) формування у студентів знань і умінь застосовувати методи математичної статистики відповідно до ситуації; 2) формування у студентів умінь і навичок використовувати для обробки емпіричних даних та формулювання статистичних висновків різноманітні програмні продукти та хмарні технології.

3. Інші проблеми пов'язані зі змістовою наповненістю та навантаженням, яке розраховується на навчання студентів за цією дисципліною. Це пояснюється тим, що освітньо-професійна програма зі спеціальності «Психологія» кожного ЗВО є унікальною й її наповненість освітніми компонентами й, відповідно навантаженням буде відрізнятися. З огляду на сказане, деяким навчальним елементам з дисципліни буде приділятися менше уваги як зі сторони викладача, так й студентів.

4. Труднощі, пов'язані з кадровим забезпеченням викладання дисципліни. Викладачі, яких залучають до викладання такої дисципліни, повинні розумітися як у психологічній науці, зокрема особливостях проведення психологічних досліджень, застосування різноманітних методик, так й мати математичну підготовку і бути обізнаними у використанні методів математичної статистики та інтерпретації отриманих на їх основі результатів.

Вирішення вище перелічених проблем (навантаження та кадрове забезпечення) здійснюється у межах самого закладу вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на все зазначене вище, підсумуємо: освітньо-професійна підготовка майбутнього фахівця зі спеціальності «Психологія» зорієнтована на формування загальних і фахових компетентностей, які безпосередньо пов'язані не лише з організацією і проведенням психологічного дослідження, але й з розумним використанням методів математичної статистики і ІКТ для обробки емпіричних даних, систематизації на їх основі результатів та формулюванням аргументованих висновків та рекомендацій. Тому програма підготовки майбутніх психологів має містити освітній компонент, що забезпечує формування вище зазначених компетентностей, і який має постійно поповнюватися сучасними дослідженнями і можливостями використання новітніх ІКТ.

Виявлені у процесі викладання дисциплін зі застосування методів математичної статистики у психологічних дослідженнях мають своє вирішення, яке залежить від зацікавленості закладу вищої освіти у підвищенні якості освіти та компетентності викладачів.

Список використаних джерел

1. Вальчук О. А., Матохнюк Л. О. Особливості застосування статистичного критерію F^* Фішера в психолого-педагогічних дослідженнях. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. № 38. С. 208–213.

2. Морозов Е. А. Пошаговый алгоритм действий при использовании методов математической статистики в психолого-педагогических исследованиях. *Научный диалог*. 2014. Выпуск № 3 (27): Психология. Педагогика. С. 29–45.

3. Почтовюк С., Черненко В. Особливості вибору та використання інформаційних технологій у процесі навчання математичної статистики у майбутніх психологів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2017. № 1. С. 321–329.

4. Процай Л. П., Гібалова Н. В. Інтеграція хмарних і проектних технологій у підготовці майбутніх психологів. *Психологія і особистість*. 2017. №1. С. 237–248.

5. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Наказ МОН України 24.04.2019 р. № 565. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення: 25.12.2020).

6. Coolican H. *Research methods and statistics in psychology*. London – New York: Routledge, 2018. 816 p.

References

1. Valchuk, O.A. & Matokhnyuk, L.O. (2014). Osoblyvosti zastosuvannya statystychnoho kryteriiu φ^* Fishera v psykholoho-pedahohichnykh doslidzhenniakh [*Features of the use statistical criterion φ^* -Fisher in psychological and pedagogical research*]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training: Methodology, Theory, Experience, Problems, 38, 208-213 [in Ukrainian].

2. Morozov, E.A. (2014). Poshagovyy algoritm dejstvij pri ispol'zovanii metodov matematicheskoy statistiki v psihologo-pedagogicheskikh issledovaniyah [*Step-by-step algorithm of actions when using the methods of mathematical statistics in psychological and pedagogical research*]. Nauchnyj dialog – Scientific Dialogue. 2014. Vol. № 3(27). С. 29-45 [in Russian].

3. Pochtoviuk, S. & Chernenko, V. (2017). Osoblyvosti vyboru ta vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u protsesi navchannia matematychnoi statystyky u maibutnikh psykholohiv [*Features of the choice and use of information technology in the process of teaching mathematical statistics to future psychologists*]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University, 1, 321-329 [in Ukrainian].

4. Protsai, L. & Hibalova, N. (2017). Intehratsiia khmarnykh i proektnykh tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnikh psykholohiv [*Cloud services and project technologies integration to train future psychologists*]. Psykholohiia i osobystist – Psychology and Personality, 1, 237-248 [in Ukrainian].

5. Standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 053 "Psykholohiia" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [*Standard of higher education in specialty 053 "Psychology" for the first (bachelor's) level of higher education*]. (2019). Higher education standard, 053 "Psychology" program, first (bachelor's) level of higher education. Ministry of Education and Science of Ukraine Order, issued on April 24, 2019 №565. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].

6. Coolican, H. (2018). *Research methods and statistics in psychology*. London – New York: Routledge [in English].

KASYARUM Serhiy, Candidate of Science (Pedagogical Sciences), Associate Professor of Higher Mathematics and Information Technology, Cherkassy Institute of Fire Safety named after Heroes of Chernobyl of National University of Civil Defense of Ukraine.

TRAINING PRESERVICE PSYCHOLOGISTS TO APPLY STATISTICAL ANALYSIS METHODS IN TEACHING AND RESEARCH

Abstract. *In order to professionally act and conduct research psychologists require various methods of statistical data analysis depending on the content of the collected empirical material. This requirement caused certain changes in the Higher Education Institutions programs that train preservice psychologists, for instance, many institutions introduced changes in the subject matter of certain courses. However, some difficulties were identified related to practical application of certain statistical analysis methods in teaching and learning.*

The presented research investigates the problems experienced by student psychologists when learning the material and those issues that teachers face when teaching statistical analysis methods. It also explores the ways to tackle these issues.

The research identified problems related to students' ability to master statistical analysis methods. To solve them, the faculty develop certain strategies and algorithms that help students to make a reasonable choice from among statistical analysis methods that depend on the type of data and type of samples; algorithms that help to choose statistical analysis methods to formulate statistical conclusions.

Another problem is the use of various software products and online calculators to process empirical data. Consequently, students are offered various software products to choose from among and thorough explanations outlining all their possibilities. Such approach allows student to decide on the most convenient software product for empirical data processing. Another solution is to integrate project technology and ICT in teaching and learning.

There are also problems related to the course content and student workload required by this course. These differences can be explained by the uniqueness of the programs offered by the higher education institutions and could be eliminated by the institution only.

Summarizing the results of the study allowed us to draw the following conclusions. Training pre-service psychologists to use statistical analysis methods could be done in two ways: 1) students are taught to apply statistical analysis methods taking into consideration the situation; 2) and / or students are taught to use various software products and cloud technologies to processing empirical data and formulate statistical conclusions.

Key words: *preservice psychologists, competencies, empirical data, statistical analysis methods, algorithm, information and communication technologies, software products.*

*Одержано редакцією: 05.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 20.01.2021 р.*

УДК 378:070

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-56-62

КВАША Олена Юріївна,
аспірант, Льотна академія Національного
авіаційного університету
ORCID 0000-0002-4003-6353

МЕДІАКОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НЕ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті висвітлюється проблема формування медіакомпетентності фахівців технічного профілю в процесі професійної підготовки. В умовах активного розвитку медіасередовища з його перевагами та небезпеками – появою таких явищ, як «фейки», «постправа», «джинса», актуальності набуває створення таких умов, в яких громадянин (незалежно від профілю освіти) володів би навичками та механізмами критичного мислення, роботи з інформацією, вмів би її аналізувати, оцінювати, інтерпретувати. Розуміння мети, прихованого значення окремих повідомлень, вміння ідентифікувати маніпуляцію – також варто віднести до набору знань, вмінь та навичок, що мають увійти до переліку обов'язкових у фахівців різних профілів підготовки. Аналізуються дослідження в галузі медіаосвіти, просвітницькі ініціативи неформальної освіти, журналістських організацій.

Ключові слова: медіаосвіта, журналістські стандарти, медіакомпетентність, медіаінформаційна грамотність, критичне мислення.

Постановка проблеми. Інформаційне поле сучасної людини складається із багатьох джерел інформації: соціальні мережі, телебачення, радіо, електронні та друковані засоби масової інформації. Водночас фахівці різних профілів підготовки, які дотичні до роботи з інформацією, повинні вміти її знаходити, відбирати, аналізувати, оцінювати її актуальність, опрацьовувати та створювати власний контент – повідомлення в соціальних мережах, коментарі, репости та інше. У цьому контексті, вивчення питань інтеграції медіаграмотності в систему підготовки фахівців різних профілів є на часі та потребує окремого вивчення. Зокрема, одним із пріоритетних завдань, що визначені у Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016 р.), вказано розробку й апробацію курсів за вибором з медіакультури та медіаінформаційної грамотності для здобувачів освіти, а вже на 2021-2025 роки Концепцією передбачено здійснення науково-методичного й організаційного забезпечення процесу масового впровадження медіаосвіти у заклади освіти усіх рівнів [7, с. 17-18]. Особливо важливим є формування навичок критичного мислення в умовах гібридної інформаційної війни проти України. Також варто зазначити, що відповідно до даних комунікаційного агентства PlusOne [6], все більше українців використовує соціальні мережі, так, кількість українських користувачів у соцмережі Instagram в 2019 році збільшилася на 4,5% – до 11,5 млн (майже 11 млн у 2018 році), кількість користувачів мережі Facebook – на 7,7%, до 14 млн. Відповідно до результатів дослідження, основний приріст аудиторії Instagram відбувався завдяки користувачам 19-27 років, а збільшення аудиторії мережі Facebook – загалом за рахунок користувачів віком 39 і більше років. В той же час, 54% українських користувачів мережі Facebook публікують фейки, під цим терміном ми розуміємо спосіб маніпуляції свідомістю шляхом надання неповної інформації, спотворення контексту, частини інформації з метою підштовхнути аудиторію до дій чи думок, які потрібні маніпулятору. Такими є результати дослідження питання рівня інформаційної гігієни українців у Facebook, яке у червні-серпні 2020 року провела О. Мороз [2]. За даними цього дослідження, протягом літа 13 % українських користувачів соцмережі публікували фейки, половина з яких були відмічені фактчекерами. Проте користувачі однаково не видалили ці дописи зі своїх сторінок. Зауважимо, що фейки – не основна проблема

інформаційної гігієни українців. Лідирують публікації маніпулятивної інформації (34 %) та посилання на «сайти-сміттярки» (29 %). Найбільше фейків та маніпулятивних дописів поширюють на Заході України. На Півдні більше публікують посилань на сміттярки. На Півночі найнижчий рівень порушення базової інформаційної гігієни. Найвищий рівень порушення інформаційної гігієни на Сході України – там найбільше поширюють маніпуляції. А от найменше фейків публікують у Центрі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання медіаосвіти, медіаграмотності та медіакомпетентності в педагогіці розробляється в наукових розвідках дослідників все частіше. Так, Г. Онкович, Ю. Горун, В. Кравчук, Н. Литвин, І. Костюхіна, К. Нагорна розглядають особливості медіакомпетентності на прикладі підготовки редакторів і звертають увагу на педагогічну складову медіаосвіти. У підручнику «Медіаосвіта та медіаграмотність» [8] широко розкрито поняття «медіаосвіта» та «медіаграмотність», охарактеризовано їх основні категорії, досліджено вплив медіа на людину та маніпуляції у медіа тощо. Л. Найдьонова вивчає питання медіаосвіти, розробляє теоретичні та методологічні засади медіапсихології [9, с. 95]. М. Осюхіна, досліджуючи питання медіа- й інформаційної грамотності вказує, що медіаосвіта це є процес розвитку медіа- та інформаційної грамотності. Водночас, під медіа- та інформаційною грамотністю вона розуміє «сукупність знань, установок, умінь і навичок, які дозволяють отримувати доступ до інформації та знань, аналізувати, оцінювати, використовувати, створювати та поширювати їх з максимальною продуктивністю відповідно до законодавчих та етичних норм і з дотриманням прав людини». Вони є вимірюваними (за допомогою тестів, моделювань, опитувань), водночас медіаосвіта є невимірюваним поняттям [11, с. 65].

В колективній монографії «Медіакомпетентність фахівця» автори запропонували власне визначення поняття медіакомпетентності фахівця: «це інтегральна характеристика особистості, яка складається з окремих частинних компетенцій і є ознакою медіакультури . Нові життєві обставини вимагають орієнтації вищої школи на всебічний розвиток особистості фахівця в процесі його підготовки. Завдання фахівця інформаційної епохи – розвивати критичне мислення, вміння аналізувати й добирати особистісно значущу інформацію, структурувати, узагальнювати й осмислено використовувати медіапродукти». [3, с.8]. Німецький педагог В. Вебер [1, с.45-58] розробив структуру медіакомпетентності, О. Федоров вивів класифікацію показників медіакомпетентності особистості [14]. Проте, попри широкий спектр досліджень в сфері медіакомпетентності, відсутні такі, що пропонують модель формування медіакомпетентності у фахівців технічного профілю.

Теми «медіакомпетентність», «медіаграмотність», «інформаційна компетентність» сьогодні можна віднести до актуальних, висвітлених у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних науковців, разом з тим, у науковій літературі відсутні дослідження, що розглядають можливість використання стандартів журналістики як теоретичного, так і практичного елементу для формування медіакомпетентності у фахівців технічного профілю.

Метою статті є обґрунтування актуальності вивчення журналістських стандартів фахівцями-не журналістами. Відповідно до визначеної мети, було поставлено такі завдання: 1) проаналізувати поняття медіакомпетентності, медіаграмотності, медіакультури в педагогічній літературі; 2) обґрунтувати необхідність формування медіакомпетентності як складової професійної компетентності фахівців не журналістського профілю; 3) проаналізувати рівень сформованості медіа компетентності у фахівців не журналістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна компетентність фахівців розглядається науковцями як оволодіння теоретичними і практичними навичками під час навчання у закладі вищої освіти. Є. Шишов та В. Кальней [4] вважають, що компетентність – це здатність діяти на основі набутих знань. На відміну від знань, умінь та навичок (що характеризуються за зразком, за аналогією), компетентність передбачає і досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань. Сьогодні вимагає від майбутніх фахівців різних напрямів підготовки вміння вирішувати професійні завдання та використовувати сучасні

інформаційно-комунікаційних технологій. На думку О. Запєваліної, поняття компетентного спеціаліста має включати в себе поняття професійної медіакомпетентності [3, с. 236].

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016 р.) медіакомпетентність визначається, як загальний рівень медіакультури, який забезпечує розуміння особистістю соціокультурного, економічного і політичного контекстів функціонування медіа, засвідчує її здатність створювати нові елементи медіакультури сучасного суспільства, реалізувати активну громадянську позицію [7, с. 8].

Т. Фурсикова досліджуючи питання медіакультури особистості, характеризує її як складник загальної культури, «що ґрунтується на знаннях про сутність і специфіку медійних процесів, дає змогу транслювати соціокультурний досвід засобами медіа й реалізується внаслідок діалогового способу взаємодії людини з медійним суспільством» [15, с. 65].

Дослідник Г. Онкович під медіакомпетентністю розуміє якість медіаграмотної особистості. Це результат медіаосвіти, що допомагає активно використовувати можливості інформаційного поля вміння ефективно взаємодіяти з медіапростором, правильно розуміти, оцінювати інформацію, аналізувати, передавати її іншим, дотримуючись медіакультурних цінностей, уподобань і стандартів [10, с. 83]. Саме медіакомпетентність розвиває вміння професійно орієнтованого критичного мислення, які є підґрунтям для формування незалежних суджень і прийняття компетентних рішень у відповідності до отриманої інформації [13].

Відповідно до тверджень закордонних дослідників С. Дж. Берна, Дж. Поттера [16], серед компонентів, що впливають на розвиток медіакомпетентності є досвід взаємодії з медіа та світом, можливість на практиці застосовувати знання, вміння роботи з медіа та прагнення до самовдосконалення. Відтак, можна дійти висновку, що процес здобуття медіакомпетентності не може бути обмеженим в часі або стосуватися тільки окремих категорій фахівців. Питання медіакомпетентності, якості роботи з медіа-ресурсами, враховуючи додатковий фактор – агресивну інформаційну політику проросійських ресурсів, поширення фейків, сьогодні – набувають додаткового значення.

У попередніх дослідженнях автора [5, с. 63] вже було здійснено огляд основних професійних стандартів новинної й аналітичної журналістики, які визнаються більшістю українських медійних організацій (Інститут Масової Інформації, Детектор Медіа, Інститут демократії ім. Пилипа Орлика, Інтерньюз-Україна, Комісія з журналістської етики) і базуються на засадах редакційних політик таких світових засобів масової інформації (ЗМІ), як Бі-Бі-Сі, Ройтерс, Франс-Прес, Дойче Велле. До таких загальноприйнятих стандартів відносяться баланс думок, достовірність, відокремлення фактів від коментарів, точність, повнота, оперативність [12].

На нашу думку, розуміння та використання в роботі базових стандартів новинної журналістики та вміння їх застосувати при роботі з інформацією, власними медіа-повідомленнями сприятиме формуванню медіа компетентності.

Для вирішення задачі – формування медіакомпетентності у фахівців не медійного профілю нами пропонується розглянути авторський спеціальний курс «Основи медіаграмотності», який складається з 14 занять, що поєднують теоретичний курс та практичну роботу, в основі якого – вивчення та використання журналістських стандартів в роботі з медіа та під час створення власних повідомлень. Також вважаємо за доцільне розробку спеціального курсу, в форматі онлайн курсу, що в умовах дистанційного навчання забезпечить швидке й ефективне ознайомлення фахівців з темою.

Окремі складові цього курсу вже були використанні при навчанні груп дорослих в рамках навчально-просвітницьких заходів громадської організації Інституту соціокультурного менеджменту (ІСКМ, м. Кропивницький) протягом 2019-2020 років та слухачам Міжнародного республіканського інституту (МРІ, м. Київ). Загальна кількість проведених заходів – 30 (лекції, семінари). Так, дорослим слухачам (від 35 років), які були визначені як цільова аудиторія програм зазначених закладів, і які працюють у різних галузях: культура, освіта, громадський сектор, політика, економіка та відповідно, мають або вищу освіту або

середню спеціальну було запропоновано до вивчення такі дві теми: «Що таке фейк? Ознаки фейків», «Стандарти новинної журналістики – що це?» Перед заняттями та по їх завершенню було проведено анкетування з метою вимірювання обізнаності слухачів з темами. В анкетуванні взяли участь 450 осіб. Пропонуємо для ознайомлення аналіз окремих пунктів в анкетах слухачів. Тож на питання – «що таке фейк?» правильну відповідь перед лекціями дали тільки 180 учасників – 40 % від загальної чисельності учасників, а по завершенні курсу – 394 – 87,5% від загальної чисельності учасників (майже в два рази). Також слухачам було запропоновано виконати аналіз 5 матеріалів та визначити, який з них є якісним (з 5 зразків – 4 були з суттєвими порушеннями журналістських стандартів). В результаті, тільки 56 слухачів (12,4%) дали правильну відповідь перед лекціями, та 287 (63,7%) – після прослуховування курсу. Окремий блок завдань стосувався аналізу матеріалів із соціальних мереж – потрібно було визначити коректні алгоритми роботи з інформацією, яку слухач за умовами завдання отримав від: 1) знайомої особи; 2) незнайомої особи. Переважна більшість слухачів не змогла обрати максимально правильний шлях, так – 387 осіб (86%) допустили помилки, які в реальній ситуації призвели до поширення неправдивої інформації в соціальних мережах. Після прослуховування курсу – 382 особи (85%) обирали коректні алгоритми. Власне, алгоритми роботи із соціальними мережами, базові принципи роботи з інформацією, роз'яснення сутності журналістських стандартів мали якісний і відповідно, кількісний вплив на слухачів. Окремо аналізуючи результати анкетування, нами було з'ясовано, що значна кількість неправильних відповідей була надана учасниками, які мають середню спеціальну технічну освіту, не займалися вивченням основ медіаграмотності під час навчання та в форматі самоосвіти.

Результати аналізу проведених анкетувань, а також відгуки слухачів дали підстави для більш детального огляду та роз'яснення основних професійних стандартів новинної журналістики для слухачів – не журналістів, окрему увагу було приділено конкретним прикладам порушень стандартів, а також використанню модуля із практичними вправами. Також було враховано необхідність проведення індивідуального медіа-аудиту слухачів курсу – з метою отримання інформації про ті джерела інформації, яким вони довіряють, що дозволяє більш ефективно опрацьовувати реальні кейси в роботі з інформацією, та дозволяє розробити курс максимально прив'язаним до реального життя слухачів.

Відтак, на нашу думку, знання й розуміння основних професійних стандартів новинної журналістики, системна практична робота з медіа продуктами різних типів – під час занять та практичне використання стандартів, сприятиме формуванню стійкого алгоритму роботи з медіаресурсами в подальшому та відповідальному ставленню слухачів, зокрема – фахівців технічного профілю під час створення власних медіаповідомлень, зокрема і в соціальних мережах. Також набуває особливої важливості такий вид освіти, як самоосвіта освіта, і відтак – необхідність формування навичок підвищення рівня власних знань та системне їх оновлення у фахівців технічного профілю. Також актуальності набуває і аналіз актуальності джерел інформації, їхньої природи та самоконтроль у споживанні інформації.

У процесі розробки курсу стала очевидною також необхідність його адаптації і для онлайн форм навчання, що в умовах інформаційного суспільства є актуальним. На нашу думку, окремої уваги заслуговує і адаптація курсу для фахівців різних профілів, зокрема і технічного. Також вважаємо за потрібне під час вивчення курсу супровід окремих блоків інформації про журналістські стандарти експертом – практиком.

Відтак, нами була проведена додаткова робота із створення циклу вебінарів для дорослих слухачів за участі експертів-практиків із зазначеної теми, що вже використовуються в роботі Міжнародного республіканського інституту та громадською організацією «Інститут соціокультурного менеджменту» (7 просвітницьких вебінарів).

Висновки та перспективи подальших досліджень Отже, нами було проаналізовані поняття медіакомпетентності, медіаграмотності, медіакультури в педагогічній літературі. Також, в результаті проведеної роботи з дорослими слухачами через просвітницькі курси ми дійшли висновку, що формування медіакомпетентності як складової професійної компетентності фахівців не журналістського профілю є актуальним завданням і потребує

більш детального вивчення, оскільки відсутність актуальних знань та розуміння алгоритмів поведінки з інформацією у дорослих слухачів свідчила про відсутність таких знань та вмінь, в той же час, використання саме стандартів інформаційної журналістики дозволило за відносно нетривалий період надати цим слухачам чіткі та ефективні алгоритми роботи з інформацією в подальшому.

Подальшого дослідження потребує з'ясування стану проблеми щодо рівня сформованості медіаграмотності та критичного мислення саме у майбутніх фахівців технічного профілю, розуміння ними природи інформації, видів інформації, термінів «фейк», «джинса», «маніпуляція», особливостей медіаресурсів, принципів інформаційної гігієни, факт-чекінгу.

Список використаних джерел

1. Вебер В. Портфолио медиаграмотности. *Информатика и образование*, 2002. № 8. С. 46–58.
2. Мороз Оксана. Дослідження рівня інформаційної гігієни українців у Facebook. URL: <https://oksanamoroz.com/doslidzhennya> (дата звернення: 20.02.2021).
3. Медіакомпетентність фахівця: монографія / Г. В. Онкович та ін.; за заг. наук. ред. Г. В. Онкович. Київ: Логос, 2013. 287 с.
4. Кальней В. А., Шишов С. Е. Мониторинг качества образования: монографія. Москва; Вологда: Вологодский ин-т повышения квалификации, 1998. 203 с.
5. Кваша О. Журналістські стандарти як базові інструменти для аналізу медіатекстів в навчанні // *Дистанційна освіта в Україні: інноваційні, нормативно-правові, педагогічні аспекти*: збірник наукових праць матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 16 червня 2020 р.) / за наук. ред. Н. П. Муранова. Київ: НАУ, 2020. С. 61–64.
6. Кількість користувачів Facebook в Україні у 2019 році зросла на 7,7%, Instagram – на 4,5% – дослідження. Сайт Interfax-Україна. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/647363.html>. (дата звернення: 20.02.2021).
7. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). / за ред.: Л. А. Найдьонові, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с.
8. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник. / за наук. ред. В. В. Різуна; ред.-упор: В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
9. Найдьонова Л. А. Медіаосвіта в Україні: особливості реалізації соціально-психологічної моделі. *Шкільний бібліотечно-інформаційний центр*. 2013. № 4. С. 91–97.
10. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі // *Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис*. Київ, 2014. № 2(53). С. 80–87.
11. Осюхіна М. О. Медіа- та інформаційна грамотність як складова сучасних інформаційно-комунікаційних обмінів (національна концепція у контексті світового досвіду): дис. ... канд. соц. наук: 27.00.01. Дніпро, 2018. 319 с.
12. Стандарти журналістики: основи професійності чи застарілі рамки? О. Захарченко. Сайт Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/articles/standarti-jurnalistiki-osnovi-profesijnosti-chi-zastarili-ramki-i178> (дата звернення: 20.02.2021).
13. Сулім А. А. Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_kom/2011_968/content/sulim.pdf. (дата звернення: 20.02.2021).
14. Федоров О. В. Загальні питання про медіа. *Медіаосвіта та медіаграмотність*: підручник. / за наук. ред. В. В. Різуна; ред.-упор: В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко. Київ, 2012. С. 46–143.
15. Фурсикова Т. В. Теоретичні і методичні засади розвитку професійної медіакультури майбутніх магістрів освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2020. 528 с.
16. Potter W. Media literacy. Los Angeles : Sage Publications, 2013. 450 p.

References

1. Veber, V. (2002). Portfolyo medyahramotnosity [Media literacy portfolio]. *Ynformatyka y obrazovanye [Informatics and Education]*. 8, 46-58 [in Russian].
2. Moroz, O. (2020, November 2). Doslidzhennya rivnya informatsiynoyi hihiyeny ukrayintsev u Facebook [Research of the level of information hygiene of Ukrainians on Facebook] [Web log post] Retrieved from: <https://oksanamoroz.com/doslidzhennya> [in Ukrainian].
3. Onkovych, H.V., Horun, Yu.M., Kravchuk, V.O., Lytvyn, N.O., Kostyukhina, I.V. & Nahorna, K.A.(2013). Mediakompetentnist' fakhivtsya: monohrafiya [Media competence of the specialist: monograph]. Kyiv : Lohos [in Ukrainian].
4. Kal'ney, V.A. & Shyshov S.E. (1998). Monitorynh kachestva obrazovanyya : monohrafiya [Monitoring the quality of education: a monograph] Moscow; Vologda: Volohodskyy yn-t povyshennya kvalyfykatsyy [in Russian].
5. Kvasha, O. (2020, June). Zhurnalist-s'ki standarty yak bazovi instrumenty dlya analizu mediatekstiv v navchanni [Journalistic standards as basic tools for the analysis of media texts in education]. In. N. P. Muranova (ed.). *Dystantsiyna osvita v Ukraini: innovatsiyni, normatyvno-pravovi, pedahohichni aspekty: zbirnyk naukovykh prats' materialiv I Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Distance education in Ukraine: innovative, legal, pedagogical aspects: a collection of scientific papers of the I All-Ukrainian scientific-practical conference]* (pp. 61-64) Kyiv: NAU. [in Ukrainian].
6. Interfax-Ukraine website (2020). Kil'kist' korystuvachiv Facebook v Ukraini u 2019 rotsi zrosla na 7,7%, Instagram – na 4,5% – doslidzhennya [The number of Facebook users in Ukraine in 2019 increased by 7.7%, Instagram – by 4.5% – research.] Retrieved from: <https://ua.interfax.com.ua/news/telecom/647363.html> [in Ukrainian].
7. Nayd'onova, L.A. & Slyusarevs'kyy, M.M. (Eds.). (2016). Kontseptsiya vprovadzhennya mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiya) [The concept of media education in Ukraine (new edition)]. Kyiv: Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
8. Ivanov, V.F., Voloshenyuk, O.V. & Rizun, V.V. (Eds.). (2012). Mediaosvita ta mediahramotnist': pidruchnyk [Media education and media literacy: a textbook]. Kyiv: Tsentrvil'noyi presy [in Ukrainian].
9. Nayd'onova, L.A. (2013). Mediaosvita v Ukraini: osoblyvosti realizatsiyi sotsial'no-psykholohichnoyi modeli [Media education in Ukraine: features of the socio-psychological model]. *Shkil'nyy bibliotechno-informatsiynyy tsentr [School library and information center]*. 4. 91-97 [in Ukrainian].
10. Onkovych, H. (2014). Profesiyno-oriyentovana mediaosvita u vyshchii shkoli [Professionally-oriented media education in higher education]. *Vyshcha osvita Ukrainy. Teoretychnyy ta nauково-metodychnyy chasopys. [Higher education of Ukraine. Theoretical and scientific-methodical journal]*. 53(2). 80-87 [in Ukrainian].
11. Osyukhina, M.O. (2018). Media- ta informatsiyna hramotnist' yak skladova suchasnykh informatsiyno-komunikatsiynykh obminiv (natsional'na kontseptsiya u konteksti svitovoho dosvidu) [Media and information literacy as a component of modern information and communication exchanges (national concept in the context of world experience)] (Unpublished candidate's thesis). O. Honchar Dnipro National University. Dnipro. Ukraine [in Ukrainian].
12. Zakharchenko, O. (2017). Standarty zhurnalistyky: osnovy profesiynosti chy zastarili ramky? [Standards of journalism: basics of professionalism or outdated framework?] (Website of the Institute of Mass Media). Retrieved from: <https://imi.org.ua/articles/standarti-jurnalistiki-osnovi-profesiynosti-chi-zastarili-ramki-i178> [in Ukrainian].
13. Sulim, A.A. (2011). Mediakompetentnist' yak rezul'tat uprovadzhennya mediaosvity [Media competence as a result of the introduction of media education] Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_kom/2011_968/content/sulim.pdf. [in Ukrainian].

14. Fedorov, O.V. (2012). Zahal'ni pytannya pro media. Mediaosvita ta mediahramotnist': pidruchnyk [General questions about the media. Media education and media literacy: a textbook]. In V.F. Ivanov, O.V. Voloshenyuk & V.V. Rizun (Eds.), Mediaosvita ta mediahramotnist': pidruchnyk. [Media education and media literacy: a textbook]. (pp. 46-143). Kyiv: Tsentr vil'noyi presy. [in Ukrainian].

15. Fursykova, T. (2020). Teoretychni i metodychni zasady rozvytku profesiynoyi mediakul'tury maybutnikh mahistriv osvity [Theoretical and methodical bases of development of professional media culture of future masters of education]. (Unpublished Doctoral dissertation). Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University. Kropyvnyts'kyy. [in Ukrainian].

16. Potter, W. (2013) *Media literacy*. Los Angeles: Sage Publications.

KVASHA Olena, postgraduate student, Flight Academy of National Aviation University.

MEDIA COMPETENCY AS THE COMPONENT OF ASPIRING PROFESSIONALS TRAINING BEYOND JOURNALISM

Abstract. *The paper covers some issues of media competency formation with engineering professionals while training within their educational framework. Under the current rate of the media environment development involving all its advantages and perils, such as fake news, post-truth, dzhinsa-type paid journalism, facilitation of educational space promoting critical thinking skills and mechanisms to process information, analyse it, assess and interpret gets urgent. Understanding of aims and hidden messages, skills to identify manipulations also belong to the instrumental set of knowledge and important skills indispensable from the professional capacities in various fields. Current paper takes under its consideration some of the media education research as well as informal and journalist professional associations educational initiatives.*

The author of the paper has undertaken to successfully analyse the aforementioned notions of media competency, media literacy, and media culture in pedagogical literature. Having chosen already obtained preliminary results of the media competency capacity analysis of professionals who do not work in the sphere of journalism the author claims that further efforts of the educational system to form media competency formation are still necessary for the framework of non-journalist professional training. The algorithms of information processing by its adult addressees are yet to be fully comprehended as the latter tend to misuse news; at the same time teaching of some journalism standards to the aforementioned adult addressees has managed to provide them clear and efficient algorithms to proceed with in comparatively short time.

Further prospects of the research deal with the media competency and critical thinking teaching to aspiring technical workers who also need to understand basic standards of media hygiene and fact-checking.

Key words: *media education, journalism standards, media competency, media and information literacy, critical thinking.*

*Одержано редакцією: 28.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 09.02.2021 р.*

УДК 378.01:159.9-051

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-63-74

ЛИТВИН Андрій Вікторович,
доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри практичної психології та педагогіки,
Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності
ORCID 0000-0002-7755-9780

РУДЕНКО Лариса Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, старший науковий
співробітник, професор кафедри практичної
психології та педагогіки, Львівський державний
університет безпеки життєдіяльності
ORCID 0000-0003-1351-4433

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зростання попиту на практичних психологів зумовило помітні якісні та кількісні зміни у психологічній освіті. Професійна підготовка психологів розглядається як цілеспрямований процес формування у студентів передусім здатності до майбутньої фахової діяльності та внутрішньої готовності, важливим аспектом яких є досягнення належного рівня професійної компетентності, а також становлення їхньої професійної позиції та професійної культури для забезпечення конкурентоспроможності на ринку психологічних послуг.

Досліджено сутність проблеми підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти в сучасних умовах і з'ясовані її основні аспекти. Виконано огляд літературних джерел із цієї проблеми, висвітлені особливості її вирішення у розвинених країнах.

Обґрунтовано, що для успішного вирішення освітніх завдань організація процесу професійної підготовки психологів у ЗВО має будуватися з урахуванням: діяльнісного підходу до опанування фахом, що дає змогу оптимально структурувати навчання на основі єдності психологічної теорії та практики і забезпечує надійне підґрунтя всіх видів роботи психолога; соціально-психологічного вивчення людини, відповідно до якого відбувається осягнення основ зростання та розвитку її особистості протягом усього періоду життєдіяльності; усвідомлення студентами соціальної значущості та невпинного підвищення затребуваності їхньої подальшої професійної діяльності; обов'язкового урахування в освітньому процесі ЗВО завдання особистісного зростання майбутніх фахівців-психологів; положень системного підходу щодо пізнання психічної реальності, який сприяє адекватній постановці проблем і навчальних завдань, орієнтує освітній процес на розкриття цілісного образу людини та її особистісного потенціалу. Таким чином, професійна підготовка студентів за освітніми програмами «Психологія» має полягати не лише у формуванні компонентів компетентності, а й теоретико-методологічного мислення та внутрішньої готовності, спрямованих на вдосконалення й активний саморозвиток особистості психолога у професійній діяльності.

Ключові слова: психолог; заклад вищої освіти; психологічна освіта; професійна підготовка; проблема підготовки психологів.

Постановка проблеми. Одне з пріоритетних завдань професійної освіти полягає у формуванні висококваліфікованих фахівців, здатних активно діяти, самостійно приймати оптимальні рішення, постійно вдосконалюватися у трудовій діяльності. Це передбачає не лише володіння необхідним обсягом теоретичних знань, практичних умінь і навичок, а й

наявність необхідних соціально та професійно важливих якостей, які сприятимуть фаховому й особистісному самовдосконаленню, забезпечать самореалізацію особистості у професійному середовищі. Для успішного вирішення цього завдання науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти (ЗВО) мають урахувувати вимоги сучасного суспільства та галузі, в якій працюватимуть випускники.

З огляду на це, професійна підготовка майбутніх фахівців спрямовується на оволодіння студентами сукупністю різноманітних знань, умінь і навичок ефективного виконання фахової діяльності, а також ціннісних орієнтацій, які є основою їхньої професійної компетентності [14, с. 23]. Разом із тим, у сучасній практиці професійної освіти і наукових дослідженнях простежується промовиста тенденція переходу від системи підготовки, «що будується за канонами «ЗУНівської» педагогіки, до професійної освіти як системної професійної соціалізації особистості» [2, с. 8]. Відтак, підготовку психологів нині розглядаємо як цілеспрямований процес формування у студентів передусім здатності до майбутньої фахової діяльності та внутрішньої готовності, важливим аспектом яких є досягнення належного рівня професійної компетентності, а також становлення їхньої професійної позиції та професійної культури для забезпечення конкурентоспроможності на ринку психологічних послуг.

Водночас зазначимо, що тривалі спостереження, бесіди із стейкхолдерами, власний досвід педагогічної діяльності дають підстави констатувати, що рівень професійної підготовленості психологів у ЗВО України недостатньо відповідає запитам повсякденної практики і сучасним світовим вимогам. Дослідники пояснюють це тим, що вітчизняна наука, зокрема психологічна, десятиліттями виконувала функцію обслуговування панівної ідеології, внаслідок чого була деформована та не орієнтувалася на суспільні потреби. Невідповідність між рівнем сучасних психологічних знань, а також рівнем освіти, якістю підготовки майбутніх психологів у вітчизняних ЗВО – з одного боку, та потребами суспільства і запитами практики – з іншого, зумовлює актуальність проблеми оптимізації та модернізації професійної підготовки кваліфікованих психологів у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО відображено у працях Н. Антонової, В. Бондаря, Ю. Вінтюка, Ж. Вірної, З. Ковальчук, С. Максименка, О. Матвієнко, В. Панка, Н. Пов'якель, Н. Пророк, В. Семиченко, Р. Сірко, Л. Темної, Н. Чепелевої. У низці досліджень Г. Абрамової, Н. Ананьєвої, О. Бондаренка, І. Вачкова, І. Дубровіної, В. Іваннікова, В. Кузовкіна, А. Марголіса, В. Рубцова, Н. Скоробогатової та ін. актуалізується необхідність вироблення «нової стратегії» психологічної освіти, створення системи концептуально-методологічних основ професійної підготовки психологів шляхом цілеспрямованого поєднання теоретичної, безпосередньої практичної, науково-дослідницької та експериментальної діяльності студентів під час підготовки у ЗВО.

Сучасному психологу не достатньо володіти знаннями лише вузької професійної сфери, своєї спеціалізації, бути прихильником однієї, навіть найпродуктивнішої, концепції. Формування професійного світогляду, основи якого закладаються в системі вищої освіти, відбувається протягом усієї професійної діяльності фахівця-психолога, а психологічна освіта триває безперервно. Постійне систематичне вивчення психологічної теорії та практики, засвоєння нових методів, прийомів і засобів роботи потрібні для розвитку фахових компетентностей психологів, формування професійно важливих якостей особистості та вироблення стійкої професійної позиції.

До виокремлених у наукових дослідженнях основних психологічних особливостей становлення професійної позиції студентів-психологів належать: діяльнісний характер розвитку (професійна позиція розвивається в результаті навчально-професійної діяльності, сприяє активному опануванню знань, умінь і навичок для подальшої професійної діяльності); нерівномірний характер розвитку (в розвитку професійної позиції студентів-психологів спостерігаються латентні та кризові періоди, в яких можна виділити стадії з еволюційним і

революційним плином); імовірнісний характер розвитку (за рівних умов, створюваних ЗВО, у студентів формуються різні типи професійної позиції: частина студентів після закінчення закладу освіти планують працювати за фахом, інші надають перевагу професіям, не пов'язаним зі спеціальністю, за якою навчалися); індивідуальний характер розвитку (професійна позиція зумовлена особливостями особистості, в тому числі їх відповідністю вимогам професії, та залежить від мотивації навчально-професійної діяльності, професійних цінностей і смислів, активізації механізмів розвитку професійної позиції). Більшість характеристик, що визначають особливості професійного становлення особистості фахівця в цілому і його професійної позиції зокрема, закладаються і формуються під час професійного навчання. Найважливішою здатністю, яку має здобути студент у процесі навчання у ЗВО вважаємо здатність до самоосвіти як основоположного чинника впливу на його професійне становлення і подальше професійне вдосконалення. Одержані під час навчання компетентності є засобами майбутньої професійної діяльності випускника. Отже, у процесі здобуття вищої професійної освіти відбуваються суттєві перетворення в особистісно-професійному становленні студентів-психологів. Це детермінує важливість удосконалення підготовки майбутніх фахівців-психологів.

Зазначимо, що нині активно відбувається модернізація системи професійної підготовки психологів. Новації, що впроваджуються у психологічну освіту, зумовлені переходом ЗВО на багаторівневу систему підготовки кваліфікованих кадрів, утвердженням компетентнісного підходу у вищій школі, використанням європейської системи контролю якості освіти. На нашу думку, побудова сучасної вищої освіти на основі результативно-цільової моделі за допомогою проектування освітніх програм і формування у студентів комплексу загальних і професійних компетентностей веде до оптимізації процесу підготовки майбутніх психологів, за умови вибору ефективних методів і технологій навчання. Є всі підстави стверджувати: щоб бути сучасною та якісною, вища психологічна освіта має поєднувати практико орієнтованість із фундаментальною підготовкою здобувачів усіх рівнів.

Мета статті – охарактеризувати провідні аспекти проблеми підготовки майбутніх психологів у вітчизняних ЗВО, проаналізувати думки різних дослідників щодо вирішення цього питання, запропонувати продуктивні підходи і механізми розв'язання проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо завдання, що стоять перед закладами вищої освіти (ЗВО) у контексті підготовки висококваліфікованого фахівця-психолога. Як зазначається у державному стандарті вищої освіти України зі спеціальності 053 «Психологія», об'єктом вивчення та, відповідно, професійної діяльності випускника є: психічні явища, закономірності їх виникнення, функціонування та розвиток; поведінка, діяльність, учинки; взаємодія людей у малих і великих соціальних групах; психофізіологічні процеси і механізми, які лежать в основі різних форм психічної активності [16, с. 5]. Відповідно до сформованих компетентностей фахівець-психолог має бути здатним виконувати різні види професійної діяльності: діагностичну та корекційну; експертну та консультативну; навчально-виховну; науково-дослідницьку; культурно-освітню, брати участь у вирішенні комплексних завдань в освіті, охороні здоров'я, сфері соціальної допомоги населенню тощо.

Однак, спостереження за результатами підготовки психологів у різних ЗВО дають підстави констатувати, що майбутні практичні психологи стикаються з величезним пластом труднощів, пов'язаних із низкою дидактичних і психологічних перешкод, які ми розглянули у нашій попередній статті [15]. Виявлені труднощі засвоєння студентами-психологами знань і вмінь із предметної області у процесі професійної освіти пов'язані з: відсутністю в абітурієнтів початкової психологічної підготовки; неузгодженістю життєвих і наукових психологічних знань [13]; невідповідністю уявлень студентів про зміст психологічної науки та функціональних обов'язків психолога на початкових етапах навчання. Крім того, мало виражена практична значущість в академічній психології та недостатня практико орієнтованість професійної підготовки знижують мотивацію студентів до опанування

психологічних дисциплін, що призводить до недостатнього оволодіння випускниками ефективними методами роботи та негативно позначається на їхній практичній підготовленості до професійної діяльності.

Гострою проблемою професійної підготовки психологів є також забезпеченість усіх психологічних курсів і дисциплін навчальною літературою, яка, на наш погляд, є важливим інструментом професійної діяльності психолога. Ще одна складність вищої психологічної освіти пов'язана з неоднотайністю можливих поглядів, варіативністю наукових позицій авторів монографій, підручників і навчальних посібників, окремих викладачів і суперечливістю їхніх оцінок щодо одних і тих самих психологічних ідей і напрямів [7, с. 88]. У зв'язку з цим важливе завдання викладачів, що належать до групи забезпечення освітніх програм, полягає в тому, щоб допомогти студентам-психологам систематизувати і структурувати одержувані знання, надати послідовності та логічності усій теоретико-методологічній підготовці.

Викладені аспекти породжують розбіжності між очікуваннями студентів, які обрали психологічну професію, та реальним змістом навчання й подальшої фахової діяльності, внаслідок чого можуть виникнути розчарування у професійному виборі вже на перших стадіях навчання у ЗВО.

Зазначимо також, що одержання психологічної освіти висуває підвищені вимоги до самостійного здобування знань і вмінь майбутніми фахівцями. На жаль, навчальні переваження як студентів, так і викладачів часто не дають змоги цілковито реалізувати весь потенціал освітніх програм, за якими навчаються психологи. Вважаємо, що під час професійної підготовки майбутнім фахівцям-психологам необхідно надати можливість самостійно обирати деякі курси і відвідувати спецкурси «за вибором». Викладачі, розробники і гарант освітньої програми, за якою здійснюється підготовка, мають допомогти студентам обрати не більш «яскраві» та «модні» курси, а ті, що найліпше відповідають напрямку спеціалізації майбутнього фахівця.

Перед тим, як перейти до сучасних досліджень із метою удосконалення психологічної освіти, розглянемо зарубіжний досвід. У розвинених країнах (США, Велика Британія, Німеччина) освіта психологів передбачає, переважно, три ступені отримання професійної кваліфікації: професійно орієнтований коледж – магістратура – докторантура. Зазвичай, психологічну спеціалізацію студенти отримують на останніх курсах навчання. Система підготовки психологів за кордоном опирається на традиції психологічної освіти, що склалися у США наприкінці XIX ст. В Америці навчання психологів на різних рівнях відбувається більш ніж за 50 спеціалізаціями, зокрема психологічне консультування, клінічна психологія, сімейна психотерапія, шкільна психологія та ін. Підготовка психологів-магістрів відбувається як спеціалізоване двох-трирічне навчання на психологічних факультетах університетів після закінчення коледжу за спеціалізацією «Психологія, науки про поведінку». Специфічною рисою американської системи професійної підготовки психологів є обов'язкова інтернатура, що передбачає практичну роботу під орудою фахівця-психолога (як правило, доктора психології), що має ліцензію на приватну психологічну практику. Супервізорська (від англ. supervisor – спостерігач) практика на робочому місці психолога триває від шести місяців до року. Крім того, студенти проходять й інші види практик у різних установах, де працюють психологи.

Отримавши диплом магістра у США, випускник має право працювати у клініках, університетах, державних закладах і установах, але лише під керівництвом фахівця-психолога, який має ліцензію. Для отримання права на самостійну роботу з клієнтами магістрам-психологам доводиться пройти тривалий шлях. Як правило, це докторантура, захист докторської дисертації, потім річна інтернатура під керівництвом досвідченого фахівця і, нарешті, два іспити на право отримання ліцензії. Перший – це іспит психологічної асоціації або психологічного товариства, що відповідає спеціалізації претендента. Для деяких спеціалізацій потрібно отримати посвідчення або сертифікат, який передбачає

складання іспиту (наприклад, для здобуття ліцензії шкільного психолога необхідно отримати сертифікат Національного сертифікаційного департаменту шкільної психології). Другий іспит – в адміністрації штату, що містить питання із федерального законодавства та законів штату в царині роботи з людьми і дотримання морально-етичних норм під час допомоги клієнтам. Ліцензія дає можливість психологам вести приватну практику лише на території штату, в якому складений іспит [13].

Український науковець В. Панок вказує на значущість процесу професійної підготовки у ЗВО та пропонує трирівневу структуру набуття професійних психологічних знань [11, с. 217]: I рівень – теоретико-експериментальна підготовка, яка здійснюється традиційними методами та полягає у вивченні класичних психологічних дисциплін; II рівень – практична психологія, що передбачає опанування теоретичних засад практичної психології та здійснюється, переважно, шляхом залучення студентів до активних форм навчальної роботи; III рівень – оволодіння практичними психологічними технологіями, методиками і методами формування навичок роботи з клієнтами (чи групами), що реалізується у практичній роботі. Як зазначає автор, оволодіння цими рівнями сприяє формуванню у майбутніх психологів професійного світогляду.

Варто також відзначити, що в міру засвоєння запропонованого навчального матеріалу та практичного опанування отриманих знань, відбувається процес формування певних компонентів особистості студентів. Зокрема, під час навчання на різних курсах у них актуалізуються відповідні мотиви до майбутньої професійної діяльності [11, с. 218]: на першому курсі виявляється особлива увага до розвитку пізнавального інтересу, мотиву ідентифікації з певним зразком, мотиву афіліації (прагнення до встановлення стосунків з іншими людьми, контакту та спілкування з ними); на другому й третьому – актуалізуються мотив самоствердження і мотив досягнень (проявляється у виборі складних завдань і намаганні їх виконати); на четвертому і п'ятому курсах – мотиви саморозвитку та самовдосконалення.

У науковій літературі презентовано різні підходи до вирішення проблеми професійної підготовки майбутніх психологів, зокрема загальнонауковий, який враховує психологічний, педагогічний, особистісний, соціальний і моральний аспекти навчання фахівців. Безперечно, цей підхід є цілком правомірним, і з успіхом застосовується передусім на початкових етапах навчання у ЗВО.

Водночас чимало дослідників розглядають освітні питання з вузькопрофесійних позицій і наголошують на низці суто психологічних аспектів у підготовці студентів-психологів: професіоналізацію особистості; формування професійної самосвідомості; становлення професійної Я-концепції; розвиток професійного мислення; формування професійної компетентності тощо [8, с. 99].

З метою модернізації підготовки практичних психологів і підвищення її якості О. Бондаренко пропонує враховувати «чотири взаємопов'язаних аспекти проектування і становлення функціональної особистості психолога-консультанта, які передбачають: 1) побудову теоретичної моделі фахівця, що містить розроблення стандартів (норм і нормативів) вимог до особистості й діяльності психолога-консультанта; 2) ретельний первинний відбір професійно придатних кандидатів; 3) розроблення оптимального змісту навчання і розвитку психологів-практиків; 4) вирішення проблеми власного професійного самовизначення фахівців (проблеми професійної ідентифікації)» [4, с. 167].

Вочевидь, у підготовці майбутніх психологів можна виділити низку взаємопов'язаних площин, які потребують окремого розгляду: методологічну, філософську, соціальну, особистісну, валеологічну, психологічну та педагогічну [8, с. 99].

Зазначимо, що стосовно методологічного, структурно-системного осмислення нових функцій освіти нині маємо різні підходи до її цілей і цінностей [10, с. 25]. Усе більш популярним стає інноваційний підхід, що стверджує про недостатність традиційних схем навчання психологів і вимагає системного впровадження оновлених освітніх програм,

інноваційних технологій і методів навчання. У пошуку новітніх методологічних засад вищої психологічної освіти науковці звертаються також до психотехнічного підходу, розробленого у працях О. Асмолова, Ф. Василюка, В. Кузовкіна, А. Пузирея та ін. Суть його полягає в особливому розумінні психотехнічної системи, яка не містить лише теорію та наукове пояснення механізмів практичної діяльності, а й практичний психологічний метод, який ґрунтується на певній загальнопсихологічній теорії [5]. Студентам пропонуються спеціально організовані ситуації, завдяки яким вони отримують професійний досвід, котрий згодом піддають науково-практичній рефлексії вже як суб'єкти власної діяльності. За таких обставин освітній процес слугує своєрідним психотехнічним експериментом, що продукує нове наукове знання, новітні методичні прийоми практичної роботи, а головне – сприяє формуванню особистісно забарвленого досвіду студентів, який становить підґрунтя «образу процесу психологічної допомоги у психолога-практика» [9, с. 112].

Коротко охарактеризувавши сучасну систему психологічної освіти, що вимагає негайної модернізації, зупинимося на напрямках, за якими, на нашу думку, потрібно проектувати зміни.

За змістом психологічна освіта, зберігаючи природничо-наукові традиції, має поєднувати їх із гуманітарними напрацюваннями і філософськими основами. За типом і формами навчання в ній потрібно інтегрувати риси університету і творчого ЗВО. Як справедливо вказує Ф. Василюк, передусім необхідно поєднати академічну психологію та психологічну практику. Для цього психологічна освіта має реалізувати психотехнічний підхід, спрямований на відхід від ідеї «впровадження» розумної теорії у відсталу практику. Натомість, практика має поєднуватися з теорією [5, с. 36]. Тобто навчання має стати практико орієнтованим.

У зв'язку з викладеним окреслимо деякі суттєві напрями модернізації освіти практичних психологів:

- усвідомлення психологами-практиками, викладачами і майбутніми психологами необхідності впровадження психотехнічного підходу і його положень в освітній процес ЗВО;
- проектування та застосування ефективних моделей професійно-особистісної підготовки практичних психологів, удосконалення наявних і розроблення нових підходів;
- обов'язкове передбачення в підготовці практичних психологів набуття студентами компетентностей за різними напрямками (безпосередньо практичної діяльності, науково-дослідницької діяльності в галузі практичної психології та викладання практико орієнтованих дисциплін);
- удосконалення професійно-педагогічних умінь, навичок і особистісно-ділових якостей викладачів, зайнятих у підготовці психологів-практиків;
- розроблення і подальша модернізація дієвих методів впливу, а також новітнього дослідницького інструментарію ефективності методів консультування та психотерапії [9, с. 113–114].

Тривалу, конструктивну роботу психолога, спрямовану на позитивний результат, оцінює, передусім, клієнт або замовник психологічних послуг, а не сам фахівець, що орієнтується на власні враження. Вона має опиратися на глибокі знання, що дають змогу теоретично осмислити проблему (явище), з якою потрібно працювати. І лише після цього психолог має планувати свою роботу, вибудовувати її стратегію та визначати відповідну тактику, зокрема здійснювати добір конкретних професійних прийомів, методів, технологій та ін.

Зважаючи на це, фундаментальна підготовка студента-психолога має відбуватися протягом усіх років навчання у ЗВО. Методологічно та методично некоректно вважати, що на молодших курсах потрібно якнайшвидше завершити загальнонаукову (соціально-гуманітарну) та загальнопрофесійну частину професійно орієнтованої підготовки психолога, щоб на старших курсах цілковито сконцентруватися на його спеціалізації (профільній підготовці), оскільки нібито саме в такий спосіб ми послідовно готуємо його до практичної діяльності. Безперечно, важливо забезпечити наступність у змісті та методах професійної

освіти. Однак, це ще не гарантує інтегрування всього комплексу компетентностей, вироблених у майбутніх психологів.

Підготовка до таких напрямів діяльності психолога, як психотерапія і психологічне консультування, не може повністю забезпечуватися лише закладом вищої освіти. Тобто, мова йде про вивчення лише їх основ, які передбачають обов'язкове ознайомлення з методологією психологічної діяльності. Лише після її засвоєння студент може стати справжнім професіоналом, здатним не просто використовувати готові методи і методики для вирішення проблем, а й самостійно створювати (удосконалювати) професійний інструментарій [1].

Необхідність розвитку теоретико-методологічного мислення майбутніх психологів зумовлена й тим, що у ЗВО вони навчаються, як правило, на основі вчорашніх і навіть позавчорашніх досягнень як науки, так і психологічної практики. На жаль, це природна ситуація в освіті, яка об'єктивно породжує таку суперечність: студент опановує знання, вміння, технології, здобуті раніше й іншими, а у своїй майбутній професійній діяльності йому потрібно буде самостійно опановувати нові знання, знаходити нові підходи до розв'язання поставлених перед ним завдань, зумовлених проблемами сьогодення. Вирішення цієї суперечності вбачаємо у формуванні в майбутніх психологів теоретико-методологічного мислення на основі ґрунтовної загальнонаукової, загальногуманітарної та професійно-психологічної підготовки.

Крім того, на особливу увагу під час навчання заслуговує експеримент. Психологія завжди була, є і буде експериментальною наукою. І не лише тому, що експеримент є дієвим способом отримання нових знань, а й тому, що у практичній діяльності психологи повсякденно стикаються з особливими завданнями, для вирішення яких не існує готових інструкцій. Тому можна безпомилково стверджувати, що робота психолога з кожним клієнтом чи групою – це у прямому сенсі природний експеримент формувального типу, що розвиває його особистість і вдосконалює професійну компетентність. Отже, у психологічній освіті професійна підготовка студентів у галузі експериментальної психології відіграє особливу роль і потребує посиленої уваги. Необхідно виховувати в майбутніх психологів культуру проведення психологічного експерименту (зокрема опанування способів запобігання виникненню артефактів у психологічному дослідженні), оскільки це значно сприяє формуванню культури розумової, професійної праці, а також мотивує студентів до науково-дослідної діяльності та самовдосконалення.

Якість підготовленості (професійна компетентність) майбутніх психологів залежить від дидактично доцільного поєднання та взаємовпливу ґрунтовної фундаментальної та глибокої практичної підготовки, яку, на наш погляд, потрібно розпочинати якомога раніше. У ЗВО вона має передбачати, поряд із конкретними техніками і технологіями, загальнопрактичні вміння та навички щодо спостереження, проведення дослідів, актуалізації різноманітних видів спілкування тощо. Це означає, що під час навчання доцільно зібрати своєрідний багаж професійного досвіду, необхідного кожному психологові, де б і з ким він не працював, яким напрямом психологічної практики не надавав би перевагу. Дослідники відзначають, що формуванню умінь і «відшліфовуванню» професійних навичок студентів сприяють різноманітні практикуми, практичні заняття та тренінги, як універсальні освітні технології підготовки психологів [1].

На думку провідних психологів-практиків, під час навчання у ЗВО потрібно здійснювати підготовку студентів як групових тренерів. Чинна система їхнього навчання передбачає участь студентів у різноманітних тренінгах лише на старших курсах («Психологічний тренінг», «Тренінг сенситивності», «Тренінг комунікативної компетентності» тощо). Вважаємо, що така підготовка може відбуватися за наступними кроками. Із перших днів навчання студенти паралельно з опануванням теоретичних курсів відвідують заняття з тренінгу спілкування, мета якого полягає в первинному ознайомленні з різноманітними тренінговими методами і способами згуртування групи. Одночасно вирішується завдання самопізнання, відбувається вивчення власної особистості та різних аспектів своєї поведінки.

Отримавши підготовку з низки базових теоретичних курсів (до яких обов'язково належать соціальна психологія та основи психотерапії), студенти мають прослухати навчальний курс, що відображає психологічні закономірності, умови і методи проведення групових тренінгів. При цьому, крім традиційного викладення матеріалу на лекційних заняттях і обговорення складних питань на семінарах, доцільно використовувати такі методи, як демонстрація ефективних психотехнік і відпрацювання їх на практикумах, перегляд і аналіз відеозаписів тренінгів провідних фахівців, спостереження «за колом», вивчення відповідної літератури тощо.

На наш погляд, перед початком тренінгу доцільно провести діагностику рівня розвитку комунікативної компетентності студентів. Це можна зробити за допомогою методик визначення організаторських і комунікативних якостей, їх прояву в міжособистісних стосунках (КОС-2, тест-опитувальник Л. Калінінського, тест міжособистісних відносин Т. Лірі, тест на визначення рівня комунікабельності В. Ряховського, тест на виявлення комунікативної культури С. Знаменської та ін.); окремі особистісні риси, які впливають на розвиток комунікативної компетентності можна визначити за допомогою особистісних опитувальників (Багатофакторний опитувальник Р. Кеттела 16PF); виявити рівень самооцінки особистості і рівня розвитку професійно важливих якостей (Самооцінка-25 В. Кунціної, методика «Хто я?» та ін.) [3; 10]. Отримані результати психодіагностики рис особистості та рівня розвитку її комунікативних якостей дають змогу підібрати максимально ефективний план проведення тренінгу з конкретною групою [12, с. 253].

Наступний етап підготовки передбачає безпосередню участь студентів у психологічних тренінгах різноманітної спрямованості та різних теоретичних шкіл. Він має на меті опанування методик і технік, що застосовуються досвідченими тренерами. Очікуваний результат цього етапу – свідомий вибір студентом психологічної школи тренінгу, в якій він має намір спеціалізуватися. В подальшому практика роботи практичних психологів у групах за обраним напрямом супроводжуватиметься паралельним поглибленим вивченням теоретичних питань, пов'язаних із діяльністю в межах цієї тренінгової школи.

На цьому етапі починається робота студента як тренера. Цілком очевидно, що керування групами на перших порах має здійснюватися під наглядом супервізора (досвідченого наставника). При цьому важливо дотримуватися такої послідовності форм роботи: спершу ведення групи в якості ко-тренера разом із супервізором, потім – самостійна робота студента за пасивної участі (підтримки) викладача-супервізора. Після завершення кожного тренінгового заняття має відбуватися детальне обговорення способів розв'язання тренером групових завдань, тактики його поведінки, вмінь ефективно діяти в складних ситуаціях, що виникали під час групової роботи.

Варто наголосити, що тренерам-початківцям корисно вести групи не лише разом із досвідченим психологом, а навіть із такими ж початківцями, як вони самі. У такому випадку студенти стають супервізорами один для одного. Крім того, ведення групи удвох чи втрох (два ко-тренери) сприяє зменшенню психологічного навантаження на кожного, уникненню непомічених помилок, створенню багатовимірності відносин з групою. Добре також, коли студенти-тренери виконують різні функції в групі: наприклад, один підтримує темп групової динаміки за допомогою постановки інтелектуальних завдань, а інший – забезпечує сприятливий емоційний фон [6, с. 104–105].

У результаті впровадження таких заходів у практичну підготовку випускники ЗВО стають повноправними членами професійного психологічного співтовариства і можуть проводити тренінги самостійно. Це сприяє їх становленню як кваліфікованих професіоналів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для успішного вирішення освітніх завдань організація процесу професійної підготовки психологів у ЗВО має будуватися з урахуванням: діяльнісного підходу до опанування фахом, що дає змогу оптимально структурувати навчання на основі єдності психологічної теорії та практики і забезпечує надійне підґрунтя всіх видів роботи психолога; соціально-психологічного вивчення людини,

відповідно до якого відбувається осягнення основ зростання та розвитку її особистості протягом усього періоду життєдіяльності; усвідомлення студентами соціальної значущості та невпинного підвищення затребуваності їхньої подальшої професійної діяльності; обов'язкового урахування в освітньому процесі ЗВО завдання особистісного зростання майбутніх фахівців-психологів; положень системного підходу щодо пізнання психічної реальності, який сприяє адекватній постановці проблем і навчальних завдань, орієнтує освітній процес на розкриття цілісного образу людини та її особистісного потенціалу. Таким чином, професійна підготовка студентів за освітніми програмами «Психологія» має полягати не лише у формуванні компонентів компетентності, а й теоретико-методологічного мислення та внутрішньої готовності, спрямованих на вдосконалення й активний саморозвиток особистості психолога у професійній діяльності.

Професійну підготовку майбутніх фахівців у галузі психології, на наш погляд, необхідно здійснювати за двома напрямками: 1) організація навчально-професійної діяльності (ефективне засвоєння психологічних дисциплін, вироблення навичок самостійної навчальної роботи, успішне проходження практики за всіма видами професійної діяльності психолога); 2) формування особистості самого психолога, визначення та становлення його професійної позиції.

Підсумовуючи, зазначимо: лише інтеграція теорії, експериментальних досліджень і практики у професійній підготовці психологів у ЗВО забезпечить їм розвиток здатності цілісного бачення людини, її внутрішнього світу, формування теоретико-методологічного мислення й опанування методами ефективної психологічної роботи з клієнтом.

У перспективі наукові пошуки потрібно спрямувати на виявлення теоретико-методологічних і методичних засад удосконалення професійної підготовки психологів у закладах вищої освіти, зокрема це стосується впровадження нових підходів і освітніх технологій, ефективних моделей професійно-особистісної та професійно-практичної підготовки майбутніх психологів.

Список використаних джерел

1. Ананьева Н. Н., Васина Н. В. Проблемы профессиональной подготовки психологов в вузе. URL: <https://dogmon.org/problemi-professionalnoj-podgotovki-psihologov-v-vuze.html>. (дата звернення: 05.07.2020).
2. Асмолов А. Г. Практическая психология и проектирование вариативного образования в России: от парадигмы конфликта – к парадигме толерантности. *Вопросы психологии*. 2003. № 4. С. 3–15.
3. Батаршев А. В. Психодиагностика способности к общению, или как определить организаторские и коммуникативные качества личности. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 176 с.
4. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика: учеб. пособие для студентов ст. курсов психол. фак. и отд.-ний ун-тов. Киев: Укртехпрес, 1997. 216 с.
5. Василюк Ф. Е. Понимающая психотерапия как психотехническая система: автореф. дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. Москва, 2007. 48 с.
6. Вачков И. В. Некоторые проблемы подготовки практических психологов. *Национальный психологический журнал*. 2007. №1 (2). С. 102–106.
7. Вачков И. В., Гриншпун И. Б., Пряжников Н. С. Введение в профессию «психолог»: учеб. пособие / под ред. И. Б. Гриншпуна. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института, 2004. 464 с.
8. Вiнтюк Ю. Професійна підготовка майбутніх психологів: проблема та її складові. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 3. С. 92–102.
9. Кузовкин В. В., Скоробогатова Н. А. Особенности модернизации системы образования психологов-практиков. *Психология и психотехника*. 2012. № 9(48). С. 104–115.
10. Литвин А. В. Методологія у проєкції педагогічних досліджень. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 5. С. 20–35.

11. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 1. Т. 1. 2014. С. 215–220.

12. Низовець О. А. Розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх психологів. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: зб. наук. пр. № 3(5). Київ: Університет «Україна», 2007. С. 246–254.

13. Павлова Т. А. Введение в психологическую профессию: учеб. пособие для студентов факультетов психологии. URL: <https://studfiles.net/preview/4268766/page:7/>. (дата звернення: 10.07.2020).

14. Панок В. Реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів як нагальна вимога суспільної практики. *Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах*. 2002. Вип. 4. С. 18–28.

15. Руденко Л., Бідюк Н. Проблеми професійної підготовки психологів у вищій школі. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 12 (21). С. 230–347.

16. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 «Психологія»: наказ Міністерства освіти і науки від 24.04.2019 р. № 564. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> (дата звернення: 15.07.2020).

References

1. Ananeva, N.N., Vasina, N.V. Problemy professional'noi podgotovki psikhologov v vuze [*Problems of psychologists' professional training at higher schools*]. Retrieved from: <https://dogmon.org/problemi-professionalenoi-podgotovki-psihologov-v-vuze.html> [in Russian].

2. Asmolov, A.G. (2003). Prakticheskaiia psikhologiiia i proektirovanie variativnogo obrazovaniia v Rossii ot paradigmy konflikta k paradigme tolerantnosti [*Practical psychology and the design of variable education in Russia: from the paradigm of conflict to the paradigm of tolerance*]. *Voprosy psikhologii*. № 4. S. 3-15. [in Russian].

3. Batarshhev, A.V. (2001). Psikhodiagnostika sposobnosti k obshcheniiu ili kak opredelit' organizatorskie i kommunikativnye kachestva lichnosti [*Psychodiagnosics of the ability to communicate, or how to determine a person's organizational and communicative qualities*]. Moskva: Gumanit izd tsentr VLADOS. 176 s. [in Russian].

4. Bondarenko, A.F. (1997). Psikhologicheskaiia pomoshch': teoriia i praktika: ucheb. posobie dlia studentov st. kursov psikhol. fak. i otd-nii un-tov [*Psychological assistance: theory and practice*]. Kiev:Ukrtekhpres. 216 s. [in Russian].

5. Vasiliuk, F.E. (2007). Ponimaiushchaia psikhoterapiia kak psikhotekhnicheskaiia sistema : avtoref. diss. d-ra psikhol. nauk: 19 00 01 [*Understanding psychotherapy as a psychotechnical system*]. Moskva. 48 s. [in Russian].

6. Vachkov, I.V. (2007). Nekotorye problemy podgotovki prakticheskikh psikhologov [*Some problems of practical psychologists' training*]. *Natsionalnyi psikhologicheskii zhurnal*. № 1(2). S. 102-106 [in Russian].

7. Vachkov, I.V., Grinshpun, I.B., Priazhnikov, N.S. (2004). Vvedenie v professiiu "psikholog": ucheb. posobie / pod red. I. B. Grinshpuna [*Introduction to the profession "psychologist"*]. Moskva : Izd-vo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo institute. 464 s. [in Russian].

8. Vintiuk, Yu. (2016). Profesiina pidhotovka maibutnikh psikhologiv: problema ta yii skladovi [*Professional training of future psychologists: the problem and its components*]. *Pedahohika i psikhologhiia profesiinnoi osvity*. № 3. S. 92-102. [in Ukrainian].

9. Kuzovkin, V.V., Skorobogatova, N.A. (2012). Osobennosti modernizatsii sistemy obrazovaniya psikhologov-praktikov [*Features of modernization of psychologists-practitioners' educational system*]. *Psikhologiya i psikhotekhnika*. № 9(48). S. 104-115. [in Russian].

10. Lytvyn, A.V. (2014). Metodolohiya u proektsiyi pedahohichnykh doslidzhen' [Methodology for Projection of Pedagogical Researches]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*. № 5. S. 20-35. [in Ukrainian].
11. Matviienko, O.V., Zatorniuk, O.M. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnykh psykholohiv yak psykholoho-pedahohichna problema [Future psychologists' professional training as a psychological and pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 1. T. 1. S. 215-220. [in Ukrainian].
12. Nyzovets, O.A. (2007). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnykh psykholohiv [Development of communicative competence while training future psychologists]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zb. naukovykh prats*. № 3(5). Kyiv: Universytet "Ukraina". S. 246-254. [in Ukrainian].
13. Pavlova, T.A. Vvedenie v psikhologicheskuiu professiiu: uchebn. posobie dlia studentov fakul'tetov psikhologii [Introduction to the psychological profession]. Retrieved from: <https://studfiles.net/preview/4268766/page:7/> (date of application: 10.07.2020). [in Russian].
14. Panok, V. (2002). Reformuvannia zmistu, form i metodiv pidhotovky praktykuiuchykh psykholohiv yak nahalna vymoha suspilnoi praktyky [Reforming the content, forms and methods of practicing psychologists' training as an urgent requirement of social practice]. *Problemy pidhotovky i pidvyshchennia kvalifikatsii praktychnykh psykholohiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh*. Vyp. 4. S. 18-28. [in Ukrainian].
15. Rudenko, L., Bidiuk, N. (2020). Problemy profesiinoi pidhotovky psykholohiv u vyshchii shkoli [Problems of psychologists' professional training at higher school]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Seria: Pedahohichni nauky. № 12(21). S. 230-347. [in Ukrainian].
16. Standart vyshchoi osvity Ukrainy iz haluzi znan 05 Sotsialni ta povedinkovi nauky, spetsialnosti 053 "Psykholohiia": nakaz Ministerstva osvity i nauky vid 24.04.2019 r. № 564 [Standard of higher education of Ukraine in the field of knowledge 05 Social and behavioral sciences, specialty 053 "Psychology": order of the Ministry of Education and Science dated 04/24/2019]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> (date of application: 15.07.2020). [in Ukrainian].

LYTVYN Andrii, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy Lviv State University of Life Safety;

RUDEKO Larisa, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy Lviv State University of Life Safety.

IMPROVEMENT OF PSYCHOLOGISTS' TRAINING AT HIGHER SCHOOLS

Abstract. *The growing demand for practical psychologists has led to significant qualitative and quantitative changes in psychological education. Psychologists' professional training is considered as a purposeful process of forming students' inner readiness for future work, one of the important aspects of which is their personal development, achieving the appropriate level of professional competence to ensure competitiveness in the labor market.*

The essence of the problem of future psychologists' training at higher education schools in modern conditions is considered and its main aspects are clarified. A review of literature sources on this problem is made, the features of its solution in developed countries are highlighted.

It is substantiated that for the successful solution of educational tasks the organization of the process of psychologists' professional training at higher schools should be based on: activity principle of mastering the profession, which allows creating the educational process on the basis of unity of psychological theory and practice and provides a reliable basis for all types of psychologist's activities; sexual and psychological study of man, according to which there is an understanding of the basics of a personality's growth and development throughout life and work;

continuous increase of social significance and demand for students' future professional activity; mandatory inclusion of the task of future psychologists' personal growth in the educational activities of higher schools; provisions of a system approach to cognition of mental reality, which contributes to the adequate formulation of problems and educational tasks, orients the educational process to the disclosure of a holistic image of a person and person's personal potential. Thus, future psychologists' professional training should be aimed not only at the formation of theoretical and methodological thinking, but at internal readiness for improving and active self-development of the individual in professional activities as well.

Key words: *psychologist; higher school; psychological education; professional training; problem of psychologists' training.*

*Одержано редакцією: 21.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 29.01.2021 р.*

УДК 378.147.091.33

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-75-79

МАРТИНЕНКО Надія Олександрівна,
аспірант, Льотна академія Національного авіаційного
університету
ORCID 0000-0002-5695-4685

РОЛЬ ПОЗИТИВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ

У статті узагальнено та теоретично обґрунтовано поняття «цінність», «ціннісні орієнтації», психологічний клімат». Проаналізовано психолого-педагогічні дослідження вітчизняних, зарубіжних вчених та науковців щодо вирішення проблеми позитивного психологічного клімату та формування ціннісних орієнтацій міжкультурної взаємодії майбутніх фахівців. Виокремлено ключові властивості та фактори встановлення позитивного психологічного клімату у міжкультурному середовищі.

Ключові слова: цінність, психологічний клімат, команда, ціннісні орієнтації, взаємодія, міжкультурне середовище.

Постановка проблеми. Сьогодні в світі спостерігається тенденція активізації взаємодії між людьми абсолютно різних цінностей, переконань і вірувань. Усе більше контактів встановлюється між представниками різних культур. Одночасно з цим на ґрунті культурних відмінностей виникають непорозуміння і конфлікти. Проблема становлення цінностей та ціннісних орієнтацій залишається актуальним питанням у процесі розвитку сучасного авіаційного фахівця.

Сучасні фахівці авіаційної галузі потребують практичні знання та вміння з міжкультурної взаємодії, щоб функціонально користуватись іноземною мовою у професійному та повсякденному житті, розглядаючи англійську мову як засіб спілкування, виходячи з того, що кінцевою метою спілкування є взаємне розуміння, яке виникає між співрозмовниками.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури показує, що в педагогіці накопичено значний обсяг знань для вирішення проблеми формування психологічного клімату колективу. Визначено сутність духовності, моральності (Р. Аפרесян, Л. Буева, М. Каган та ін.), основи духовно-морального виховання (Є. Козлов, С. Маслов, А. Мудрик, Н. Селіванова.), обґрунтовані зміст та методи формування духовно-моральної культури особистості (В. Андреев, Є. Артамонова, Є. Бондаревська, Л. Короткова), розкрито зміст поняття «психологічний клімат колективу» (Г. Виноградова, Б. Лебедев, Н. Мансуров, В. Шепель, І. Шварц); теорії цінностей (С. Анісімов, М. Каган, Д. Леонтєв, А. Титаренко); концепції формування клімату колективу (О. Зотова, В. Казаков, К. Платонов). Дослідники з авіаційної галузі розглядали: освітнє середовище авіаційних ЗВО як детермінанта якості професійної освіти (Л. Барановська); особливості організації освітнього середовища ЗВО авіаційного профілю (Т. Плачинда).

Мета дослідження – проаналізувати важливість позитивного психологічного клімату для формування цінностей та ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у міжкультурному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Науковці, незважаючи на різноманітність та багатогранність понять «цінності» та «ціннісні орієнтації», намагаються обґрунтувати сутність цих понять. Так, вчена Н. Рейнвальд [5] визначає ціннісні орієнтації, як не самостійні структурні компоненти особистості та визначає п'ять найважливіших базових властивостей особистості: колективізм, працьовитість, допитливість, естетичність, організованість. Дослідниця також наголошує, що перші чотири властивості є мотиваційними, а остання – містить в собі вольові якості особистості.

З. Карпенко [3] наголошує, що поняття «цінність» є психічним, ціннісно-смісловим механізмом самовизначення особистості. Науковець виділяє такі базові ціннісні орієнтації, як «індивід», «група», «суспільство».

Дослідниця Т. Титаренко [6] визначає цінність та ціннісні орієнтації, як життєвий світ особистості, що передбачає наявність ціннісного простору, смислів, змісту особистої гармонії. Цінності – це насамперед світ культури, моральна та духовна свідомість людини, яка також виступає важливою характеристикою психологічної структури особистості. Структура особистості містить єдність, взаємозв'язок та цілісність, що об'єднує три підструктури: відчуття, емоції, почуття, воля, мислення; знання, вміння, навички; інтереси, прагнення, переконання, ціннісні орієнтації, ставлення до себе та інших.

Одним із факторів, що визначають ступінь самодостатності людини, є успішність або неуспішність його професійної діяльності. Багато у чому продуктивність праці залежить від взаємодії людини з колективом. Стан колективу характеризує сформований в ньому психологічний клімат, який залежить від ряду факторів, що включають рівень організації праці та управління. Особливо істотною для формування позитивного психологічного клімату є культура емоційних людських відносин, що виявляються в ступені емоційної теплоти, симпатії чи антипатії між членами колективу.

В. Шепель, [7] одним з перших спробував розкрити зміст поняття психологічний клімат як емоційне забарвлення психологічних зв'язків членів колективу, що виникає на основі їх близькості, симпатії, збіги характерів, інтересів і схильностей. Він також виділив в цьому понятті три «кліматичні зони»:

- соціальний клімат, який визначається тим, наскільки висока усвідомленість студентами загальних цілей і завдань;
- моральний клімат, який визначається моральними цінностями загальноприйнятими в даному колективі;
- психологічний клімат, тобто атмосфера, яка складається між студентами, що знаходяться в безпосередньому контакті один з одним. Тобто, психологічний клімат – це мікроклімат, зона дії якого значно локальніше морального і соціального.

Для досягнення позитивного психологічного клімату у формуванні ціннісних орієнтацій в групі та у професійній діяльності важливі такі властивості, як: позитивне та творче ставлення до навчання; групова та товариська згуртованість; високий рівень підготовки; взаємозв'язок між студентом та викладачем; розподіл навчального матеріалу рівномірно між усіма студентами; об'єктивне вирішення конфліктних ситуацій; самокритика; справедлива оцінка діяльності студентів; обговорення прийняття важливих рішень у групі; взаємодопомога.

У багатьох ситуаціях виникають проблеми при спілкуванні. На сьогодні культура, ціннісні орієнтації та міжкультурна комунікація значно розвинулися і стали взаємозалежними. Крім того, культура робить глибокий вплив на наші думки і поведінку. Оскільки кожна культура має свої особливості, міжкультурне спілкування може бути причиною конфліктів і проблем. Є три основні чинники, які лежать в основі проблеми міжкультурного нерозуміння: мова як бар'єр, культурне розмаїття та етноцентризм.

У спілкуванні між людьми однієї культури обмін інформацією відбувається на основі цінностей, переконань і поведінки, аналогічного співрозмовнику. В такому випадку спілкування не матиме передумов до нерозуміння. Однак, коли відбувається спілкування між представниками різних культур, інформація може бути інтерпретована по різному, і в більшості випадків неправильно. Отже, усвідомлюючи міжкультурні проблеми, прийняття їх розуміння міжкультурних відмінностей сприяє більш чіткому спілкуванню, руйнування бар'єрів, розвиток ціннісних орієнтацій, зміцнення довіри, міжособистісних відносин, відкриваючи горизонти і відчутні результати з точки зору успіху у майбутній професії.

Екіпаж сучасного літака можна розглядати як різновид первинного колективу, оскільки йому притаманні основні властивості колективу: авторитет, лідерство, прагнення до

активного самоствердження; здатність мотивувати, узгоджувати і управляти поведінкою членів групи, створювати з них цілісну єдність, здійснювати багатоаспектну міжособистісну взаємодію. Як зазначає Т. Плачинда [4], професія пілота є однією з найризикованіших. Їй притаманні безліч негативних чинників, які впливають на самоорганізацію, здоров'я, працездатність, безпеку польотів, тощо. Дослідниця наголошує, що ефективно організоване освітнє середовище льотних ЗВО сприяє набуттю професійних важливих якостей майбутніх фахівців з урахуванням специфіки авіаційної галузі. Науковець Л. Барановська [1] окреслила основні якості та компетентності, які мають бути актуалізовані та сформовані при позитивному та комфортному освітньому середовищі майбутніх авіафахівців: когнітивно-діяльнісна складова, сформованість загальнокультурних знань та навичок, особистісні та професійні якості (швидкість прийняття рішень, увага, самоконтроль, емоційний стан).

Льотний екіпаж як міжкультурна команда – це динаміка та постійний розвиток особистісних та професійних якостей. Це свідчить про те, що в міру психологічного розвитку льотного екіпажу як колективу буде підвищуватися ефективність міжособистісної взаємодії його членів. Виходячи з цього, міжособистісна взаємодія пілотів у ході виконання завдання розглядається як складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку формальних і неформальних контактів усередині льотного екіпажу, що породжується потребами у спільній діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії поведінки, сприйняття і розуміння членами екіпажу один одного. Специфічні властивості льотного екіпажу як первинного колективу визначають функціонування в ньому формальної (офіційної) та неформальної (неофіційної) структур міжособистісних взаємодій авіаційних фахівців.

Найбільш ефективними способами формування та підтримки психологічного клімату є наступні [2]:

1. Почуття колективізму. Кожна людина в групі повинен відчувати свою значимість. Наприклад, для створення цього почуття можна формувати традиції групи. При виконанні спільної справи рівномірно і рівнозначно розділити повноваження.

2. Комунікбельність. Розвиток комунікативної культури, навички спілкування та співпраці. Знаходження загальних тем для розмов. Пошук спільних інтересів, які об'єднали б усіх членів групи

3. Самовладання – є важливою якістю в стосунках з іншими людьми. Воно допомагає успішно вирішувати конфлікти. Розсудливість, вміння переконувати людей, знайти справедливе рішення в інтересах справи становить цінність якості самовладання.

4. Почуття емпатії – це почуття означає здатність людини уявити себе на місці іншої людини, зрозуміти почуття і бажання, ідеї і дії інших.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Гуманізація освіти зумовила виникнення методологічно орієнтованої педагогічної діяльності, в якій головне – не формування особистості із заздалегідь визначеними якостями, а створення умов для її повноцінного розвитку та прояви специфічних, індивідуальних особливостей. Формування ціннісних орієнтацій у майбутніх пілотів сприяє розвитку особистості, саморегуляції, світогляду, впливає на становлення професійної діяльності на етапі освітнього процесу, є важливим чинником задля позитивного психологічного клімату в групі і в майбутньому професійному середовищі. Перспективу подальших досліджень убачаємо у розробці структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх пілотів до міжкультурної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Барановська Л. Авіаційні ВНЗ: освітнє середовище університету як детермінанта якості професійної підготовки студентів. *Вісник Льотної академії*. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. праць, 2017. Вип. 1. С. 18–24.

2. Бойко В. В., Ковалев А. Г., Панферов В. Н. Социально-психологический климат коллектива и личность, М.: Мысль, 1998.

3. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості. Івано Франківськ: Лілея – НВ, 2009. 512 с.
4. Плачинда Т. С. Особливості організації освітнього середовища ЗВО авіаційного профілю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: науковий журнал. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. № 6 (90). С. 120–129.
5. Рейнвальд Н. И. Психология личности. М.: Изд-во УДН, 1987. 200 с.
6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
7. Шепель В. М. Эффективный менеджмент: мыслить по-русски. М.: Финансы и статистика, 2005. 384 с.

References

1. Baranovska, L. (2017). Aviatyini VNZ: osvithnie seredovyshe universytetu yak determinanta yakosti profesiinoi pidhotovky studentiv [*Aviation Higher Education Institutes: the educational surrounding of the university as a determinant of the quality of professional students' training*]. Visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Pedagogichni nauky: zb. nauk. prats, vyp. 1, S. 18-24 [in Ukrainian].
2. Boiko, V.V., Kovalev, A.H., Panferov, V.N. (1983). Sotsyalno-psykholohycheskyi klymat kollektvyva y lychnost [*Social-psychological climate of the team and personality*]. М.: Mysl, 196 s. [in Russian].
3. Karpenko, Z.S. Aksiolohichna psykholohiia osobystosti [*Axiological psychology of personality*]. Ivano Frankivsk: Lileia – NV, 512 s. [in Ukrainian].
4. Plachynda, T.S. (2019). Osoblyvosti orhanizatsii osvithnoho seredovyshe ZVO aviatyinoho profilu [*Peculiarities of educational surrounding organization in aviation institutions*]. Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii: naukovyi zhurnal. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, № 6 (90), S. 120-129 [in Ukrainian].
5. Reinald, N.Y. (1987). Psykholohyia lychnosti [*Psychology of personality*]. М.: Yzd-vo UDN, 200 s [in Russian].
6. Tytarenko, T.M. (2003). Zhyttievyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti [*The life world of personality: within and outside the everyday life*]. К.: Lybid, 376 s. [in Ukrainian].
7. Shepel, V.M. (2005). Effektyvnyi menedzhment: myslyt po-russky [*Effective management: to think in Russian*] М.: Fynansy y statystyka, 384 s. [in Russian].

MARTYNENKO Nadiia, postgraduate student, Flight academy of National Aviation University.

THE ROLE OF POSITIVE PSYCHOLOGICAL CLIMATE OF VALUES ORIENTATION FORMATION OF FUTURE PILOTS' IN INTERCULTURAL INTERACTION

Abstract. *The article generalizes and theoretically substantiates the concept of "value", "value orientations", "psychological climate". Psychological and pedagogical researches of domestic, foreign scientists and scientists concerning the decision of a problem of a positive psychological climate and formation of value orientations of intercultural interaction of future experts are analyzed. It is highlighted the key properties and factors of establishing a positive psychological climate in an intercultural surrounding.*

Modern aviation professionals need practical knowledge and skills in intercultural interaction to functionally use a foreign language in professional and everyday life, considering English as a means of communication, based on the fact that the ultimate goal of communication is mutual understanding that arises between communicators. To achieve a positive psychological climate in the formation of value orientations in the group and in professional activities, such

properties are important as: positive and creative attitude to learning; group and social cohesion; high level of training; the relationship between student and teacher; distribution of educational material evenly among all students; objective resolution of conflict situations; self-criticism; fair assessment of student activity; discussion of important decisions in the group; mutual assistance.

The humanization of education has led to the emergence of methodologically oriented pedagogical activities, in which the main thing is not the formation of a person with predetermined qualities, but the creation of conditions for its full development and manifestation of specific, individual characteristics. The formation of value orientations in future pilots contributes to the development of personality, self-regulation, worldview, affects the formation of professional activity at the stage of the educational process, is an important factor for a positive psychological climate in the group and in the future professional environment.

Key words: *value, psychological climate, team, values orientations, interaction, intercultural surroundings.*

*Одержано редакцією: 01.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 12.02.2021 р.*

УДК 378.02:372.8;37.013:629.7

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-80-92

ПЛАЧИНДА Тетяна Степанівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри професійної педагогіки та
соціально-гуманітарних наук, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-2514-3644

КРИЖЕВСЬКА Катерина Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної педагогіки та соціально-
гуманітарних наук, Льотна академія Національного
авіаційного університету
ORCID 0000-0003-1978-5314

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

У статті вміщено огляд вагомих наукових знахідок групи дослідників проблеми пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців авіаційної галузі у вітчизняних профільних закладах вищої освіти. Дослідженням охоплено тривалий часовий проміжок, що уможливило здійснення комплексного аналізу системи підготовки авіаційних фахівців у вітчизняних льотних ЗВО та проведення неодноразових хронологічних зрізів для фіксації результатів запропонованих дослідниками заходів з удосконалення освітнього процесу.

Ключові слова: авіаційна галузь, авіаційний фахівець, льотний заклад вищої освіти, удосконалення професійної підготовки, фахова компетентність, формування готовності до професійної діяльності.

Постановка проблеми. Підготовка авіаційних фахівців в Україні потребує постійного вдосконалення з огляду на динамічний розвиток авіаційної галузі, її технологізацію та підвищення вимог суспільства і роботодавців до їх компетентності, до рівня сформованості визначеного переліку фахових умінь і здатностей, що постійно зростає.

З цією метою авторами статті проаналізовано й узагальнено результати комплексного дослідження з теми «Шляхи вдосконалення професійної підготовки фахівців авіаційної галузі» (д/р № 0106U002028).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну роль у формуванні якісної вітчизняної авіаційної освіти та підвищенні її рівня відіграють наукові доробки дослідників: К. В. Воевода, Л. С. Герасименко, І. В. Демченко, В. А. Досужий, А. А. Дранко, О. П. Коваленко, О. С. Ковальова, О. В. Корінна, В. О. Красножон, О. В. Лопатюк, Р. В. Невзоров, О. М. Підлубна, О. М. Саркісова, Г. В. Черноглазова та ін. Провідною ідеєю їх досліджень є вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі відповідно до вимог сучасності та технологічного розвитку.

Метою дослідницького задуму, викладеного в статті, є огляд вагомих наукових знахідок групи дослідників з Льотної академії Національного авіаційного університету (Льотної академії НАУ) в царині пошуку шляхів удосконалення професійної підготовки фахівців авіаційної галузі у вітчизняних льотних закладах вищої освіти [2]. Розробники проблеми мали на меті опрацювати кілька напрямів: дослідити генезу, провідні наукові ідеї та концептуальні підходи щодо професійної підготовки фахівців авіаційної галузі у профільній вищій школі; схарактеризувати особливості й основні тенденції теорії і практики

професійної підготовки курсантів льотних ЗВО на підставі осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду; розробити актуальні напрями щодо підвищення якості професійної підготовки фахівців авіаційної галузі в освітньому процесі льотних ЗВО та шляхи вдосконалення авіаційної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження охопило процес професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі: пілотів, диспетчерів, інженерів, фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті, операторів БПЛА, фахівців з авіаційної безпеки, менеджерів тощо.

Для виконання поставлених дослідницьких завдань науковці використали комплекс взаємопов'язаних теоретичних і емпіричних *методів*: аналіз і синтез психолого-педагогічної літератури та нормативної документації, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних положень проблеми для виокремлення найбільш перспективних напрямів дослідження; спостереження за освітнім процесом і теоретизація педагогічного досвіду для з'ясування труднощів професійної підготовки курсантів/студентів льотних ЗВО; моделювання для вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі; проведення діагностичних процедур – анкетування, тестування, педагогічний експеримент; на основі якісного, кількісного та статистичного аналізу здійснено математичне опрацювання емпіричних даних.

За даними Міжнародної організації цивільної авіації (International Civil Aviation Organization, ICAO) [3], помилки авіаційних фахівців стають причиною 70-80 % авіаційних подій, польоти в складних метеорологічних умовах – 15-20 %, відмова техніки – 5 %, а близько 40 % авіаційних катастроф породжені погодними умовами, тому професійна підготовка майбутніх авіафахівців має на меті зменшення кількості авіаційних катастроф в майбутньому, пов'язаних з особливостями компонентів природного середовища – погоди, рельєфу, гідрографії, клімату тощо.

З метою встановлення рівня відповідності вітчизняної підготовки авіафахівців до міжнародних вимог було проаналізовано циркуляр ICAO 7192 AN/857 «Керівництво з навчання», що є керівництвом із навчання метеорології авіаційних фахівців: диспетчерів УПР («Air Traffic Controller – ATCO»), пілотів-любителів («Private Pilot License – PPL»), комерційних пілотів («Commercial Pilot License – CPL») і транспортних пілотів («Airline Transport Pilot License – ATPL»). Для всіх категорій майбутніх фахівців авіаційної галузі передбачено оволодіння в курсі метеорології мінімальними загальними універсальними знання й уміння з авіаційних метеорологічних зведень, авіаційних прогнозів і попереджень; для всіх, крім пілота-любителя, – спостереження та донесення з борту повітряного судна. Географічний зв'язок із конкретною місцевістю (держава, аеропорт, природні фізико-географічні явища тощо) в авіафахівця повинен бути «автоматичним» для вільного та швидкого орієнтування в просторі, оскільки ***формування професійної компетентності майбутніх авіафахівців у процесі вивчення природничих дисциплін***, на думку О. П. Коваленко [2], має бути максимально зорієнтоване та наближене до вимог ICAO. Природничі дисципліни, які включені до програм підготовки авіафахівців в Україні, мають міждисциплінарний інтегративний характер, тому відображені як у загальноприродничих (авіаційна географія), так і в спеціалізованих курсах (авіаційна метеорологія).

В оперативній інформації з безпеки польотів повітряних суден під час аналізу авіаційних подій наголошено, що авіаційні фахівці, передовсім пілоти й авіадиспетчери, повинні більш якісно оцінювати метеорологічні та географічні умови польотів. Водночас зафіксовану характерну прикру і неприпустиму сучасну загальну тенденцію до зменшення кількості аудиторних годин в освітньому процесі льотних ЗВО, тобто наявна суперечність між зменшенням кількості годин метеорологічної та географічної підготовки авіафахівців і підвищенням вимог до якості підготовки. Подолання цієї суперечності зреалізовано дослідницею О. П. Коваленко в педагогічній площині. Їй вдалося підвищити якість, ефективність і результативність професійної підготовки майбутніх авіафахівців шляхом створення під час педагогічного експерименту обґрунтованих педагогічних умов:

1. *Моделювання навчальної та практичної діяльності курсантів/студентів із використанням методу аналізу авіаційних подій, що пов'язані з фізико-географічним і метеорологічним факторами впливу природного середовища*, що передбачає використання в освітньому процесі матеріалів реальних авіаційних подій (як на території України, так і за її межами) із подальшим їх аналізом, оцінюванням, прийняттям обґрунтованих рішень за схемою: загроза незнання → типові помилки → приклади → обговорення → запобігання → пропозиції щодо власних дій курсантів. Аналіз реальних авіаційних подій в освітньому процесі надав змогу кожному курсантові «перевтілитися», «пережити» й «обговорити» особисту позицію.

2. *Удосконалення структури і змісту позааудиторної самоосвітньої діяльності курсантів/студентів шляхом упровадження новітніх інформаційних технологій*, які забезпечують якісно новий рівень інформативності, наочності, керованості їхньої пізнавальної діяльності; призводять до суттєвої зміни статусу здобувача в освітньому процесі, який активно вибудовує власний темп і стиль навчання, обирає індивідуальну траєкторію в освітньому середовищі.

3. *Організація науково-дослідницької діяльності курсантів/студентів на засадах контекстного навчання та практичного застосування природничих умінь і навичок при виконанні курсової роботи поетапною послідовністю дій*. Так, для курсантів-пілотів, які виконували роль членів екіпажів повітряних суден, алгоритм дій був наступним: отримання метеорологічної польотної інформації → метеорологічна передпольотна підготовка → консультація авіаційного метеоролога → прийняття рішення про виліт. Така поетапність дій відповідала всім стандартним процедурам отримання й аналізу метеоінформації для прийняття обґрунтованого рішення та наблизила навчальну діяльність курсантів-пілотів до професійної шляхом практичного застосування природничих умінь і навичок.

Зміст природничої освіти узагальнено представлено розробленою організаційно-педагогічною моделлю (форма якої відповідає дослідницьким завданням, конкретним педагогічним умовам і можливостям освітнього процесу льотного ЗВО) та спрямовано на здобуття і засвоєння курсантам/студентам міжпредметних природничих знань. Процес наповнення змісту природничих дисциплін відбувався не лише на макрорівні (вимоги соціального замовлення, соціально-економічні процеси в суспільстві, розвиток педагогічної науки та практики), а й на мікрорівні – з огляду на конкретні види діяльності цієї категорії фахівців. У процесі формування професійної компетентності майбутніх авіафахівців під час вивчення природничих дисциплін узято до уваги дуалістичний характер «викладання й учіння» як двох взаємопов'язаних процесів професійної діяльності та його спрямованість на розвиток потенціалу майбутнього авіаційного фахівця. З огляду на те, що вивчення загальних і спеціалізованих дисциплін відбувається впродовж одного-трьох навчальних семестрів, доцільним є використання таких організаційних форм (індивідуальні, групові, масові) і методів роботи (аналіз авіаційних подій, аналіз метеорологічних умов, словесні, інтерактивні, інформаційні технології тощо). Таке удосконалення процесу фахової підготовки освітнього майбутніх авіафахівців спрямоване на засвоєння курсантами/студентами теоретико-методологічних, прикладних знань і вмінь; підготовку їх до «розуміння» сутності професійної діяльності; формування в них аналітико-діагностичних, конструктивно-організаційних і комунікативних умінь, необхідних для здійснення подальшої професійної діяльності.

У зв'язку з постійною модернізацією авіаційної техніки постійного оновлення та вдосконалення потребує компетентність фахівців цивільної галузі, у цьому контексті апіорі стають у нагоді вміння та навички самоосвіти і самовдосконалення, що формуються під час навчання в льотному ЗВО і проєктуватимуться майбутніми фахівцями у подальшій професійній діяльності.

Необхідною складовою вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема авіаційної галузі, зважаючи на звички студентів використовувати власні електронні пристрої під час навчання та дозвілля, є *застосування інформаційно-комунікаційних*

технологій (ІКТ). На думку авторів [4] саме впровадження в освітній процес ІКТ *мотивує студентську молодь* до самостійного опанування навчального матеріалу, адже у будь-який час у будь-якому місці майбутні фахівці мають можливість через власні електронні пристрої (смартфони, планшети, нетбуки тощо) увійти на навчальну платформу, що використовується освітнім закладом, і переглянути всю необхідну інформацію.

Використання ІКТ вносить певні зміни в усталені форми організації та управління навчальною діяльністю. Під час організації освітнього процесу в Львівській академії НАУ викладачі використовують різні ІКТ навчання, а саме: Bring Your Own Devices (метод навчання, при якому на заняттях активно використовуються смартфони, ноутбуки, планшети тощо), додаток Plickers (додаток, що дозволяє досить швидко оцінити відповіді всієї групи та спростити збір статистики цих відповідей безпосередньо на навчальному занятті), хмарні технології (платформа для збереження навчальної інформації), web-орієнтоване середовище MOODLE (сайт, що спеціально розроблений для створення якісних online-курсів викладачами для використання необхідної методичної інформації під час засвоєння матеріалів з дисциплін, що вивчаються студентами) тощо, що мотивує майбутніх авіаційних фахівців до активної навчальної діяльності.

Однією з базових компетентностей авіаційного фахівця визначено *інноваційну компетентність*, яка забезпечує ефективність використання та генерування нових технологій, спроможність швидко навчатися з високою мотивацією до самоосвіти та була ґрунтовно досліджена О. С. Ковальновою [2]. Оскільки інноваційні процеси охоплюють всі напрями авіаційної галузі (виробництво, організацію, менеджмент, маркетинг тощо), то усі фахівці, які працюють у цій галузі, повинні добре орієнтуватися в інноваційних процесах і бути підготовленими до діяльності в таких умовах – як процесуально, так і світоглядно. Виходячи з того, що інноваційна компетентність виявляється у здатності майбутніх фахівців продуктивно виконувати інноваційну діяльність в авіаційній галузі, констатовано, що зазначена компетентність авіафахівців – явище динамічне і залежить від суті інноваційної діяльності; соціально-економічних процесів; наукового потенціалу; ресурсних можливостей; рівня впровадження технологій в авіаційну та суміжні галузі; еволюційності чи радикального характеру змін, що породжують принципово нові інноваційні продукти; обсягу видів послуг в авіаційній галузі, що активно використовують нові знання, темпів їхнього впровадження та швидкості розповсюдження; ступеня інтегрованості до світового економічного простору тощо.

Аналізуючи стандарти вищої освіти України за спеціальностями галузі знань 27 «Транспорт» на предмет вимог до формування здатності реалізувати професійну діяльність з урахуванням інноваційного розвитку суспільства та спираючись на результати досліджень науковців у структурі інноваційної компетентності майбутніх авіафахівців виокремлено наступні *компетенції*: аксіологічно-мотиваційна (сформована внутрішня мотивація на інноваційну діяльність); процесуально-діяльнісна (визначає необхідність оволодіння системою знань щодо інноваційної діяльності та вміння застосувати їх на практиці); креативна (здатність до творчості); організаційно-впроваджувальна (вміння майбутніх авіаційних фахівців аналізувати ефективність тих чи інших існуючих інноваційних технологічних рішень, обирати найбільш ефективні); соціальна (здатність до групової діяльності та співпраці, здатність до комунікації у мультикультурному середовищі); інформаційно-комунікативна (здатність до ефективного використання ІКТ для самоосвіти); здоров'язберігаюча (здатність оцінювати інновації з позиції впливу на здоров'я, поліпшення комфортності умов для людини); екологічна (здатність проводити оцінку інновацій на екологічність відповідно до вимог сталого розвитку суспільства); рефлексивно-регулятивна (контроль, аналіз й оцінка власної інноваційної діяльності, аналіз причин успіхів і невдач).

Виокремлення у структурі інноваційної компетентності майбутніх авіаційних фахівців комплексу компонент, що визначаються критеріями, показниками та рівнем їх сформованості, дозволяє проводити деталізовану діагностику формування інноваційної компетентності майбутніх авіаційних фахівців і цілеспрямовано проводити її корекцію в умовах закладу вищої освіти.

Формуванню інноваційної компетентності майбутніх авіаційних фахівців у Львівській академії НАУ сприяє створене інноваційне освітнє середовище (педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення та реалізації інноваційного потенціалу освітнього закладу), яке створюється шляхом участі освітнього закладу в організації міжнародних і всеукраїнських наукових конкурсів і хакатонів, науково-практичних семінарів і конференцій, організації роботи інноваційних центрів, залученні майбутніх авіаційних фахівців до виконання грантових проєктів, мотивації до розробки власних стартапів, заохочення до участі у світових турнірах з кібер-спорту (дрон-рейсингу), налагодженні співпраці з провідними вітчизняними й іноземними компаніями, що займаються розробками у сфері безпілотних повітряних систем, командами, що займаються стартапами у сфері безпілотних повітряних систем тощо.

З огляду на те, що процес професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців в умовах інноваційного суспільства є динамічним, дослідниця окреслила перспективи експериментального запровадження в авіаційних ЗВО дуальної системи навчання та створення у закладі інноваційних структур (технопарків, наукових парків тощо).

На важливості якісної професійної підготовки майбутніх пілотів в авіаційних ЗВО, що включає організацію й управління повноцінною навчально-пізнавальною діяльністю курсантів, наголошує дослідниця О. В. Корінна [2], адже статистика авіаційних подій засвідчує, що певний відсоток інцидентів відбувається через людський чинник, а саме – помилки пілотів та диспетчерів. На думку науковця, успішному розв'язанню завдання з підвищення якості професійної підготовки майбутніх пілотів сприяє активне застосування ІКТ в освітньому процесі українських льотних ЗВО, особливо – запровадження об'єктивного засобу контролю навчальних досягнень курсантів. Тому основною метою авторської розробки *технології організації комп'ютерного тестування майбутніх пілотів* у процесі вивчення фахових дисциплін стало підвищення рівня навчальних досягнень курсантів під час професійної підготовки, засвоєння ними системи знань, умінь і навичок, оволодіння досвідом самостійної діяльності.

Технологію організації комп'ютерного тестування майбутніх пілотів автор розглядає як системний метод створення і застосування процесу контролю навчальних досягнень курсантів за допомогою комп'ютерних засобів, що включає низку взаємопов'язаних і послідовних етапів: установчого, теоретичного, змістовного, технологічного і діагностичного. Чітке виконання кожного етапу у визначеній послідовності забезпечує систематичний контроль і оцінювання навчальних досягнень курсантів, що сприяє підвищенню якості професійної підготовки майбутніх авіаційних фахівців.

Реалізація запропонованої технології передбачає використання *комп'ютерної тестової програми*. У зв'язку з цим особливу увагу в матеріалах дослідження приділено технологічному етапу, який реалізується в межах алгоритму використання комп'ютерного тестування в освітньому процесі, зокрема у процесі вивчення фахових дисциплін майбутніми пілотами.

Для вимірювання ефективності організації комп'ютерного тестування курсантів-пілотів у процесі вивчення фахових дисциплін було визначено комплекс критеріїв, обумовлених багатьма чинниками: 1) мотивація курсантів до підвищення якості професійної підготовки; 2) рефлексія майбутніх авіафахівців; 3) результативність навчальних досягнень курсантів. Дослідник зважав на те, що не всі обрані критерії піддаються прямому інструментальному виміру, і тому вимагають відповідного аналізу й опосередкованої інтерпретації у визначенні рівня навчальних досягнень курсантів.

В умовах пандемії активне використання ЗВО дистанційної та змішаної форм навчання актуалізовано необхідністю збільшення ролі самостійної роботи студентів та технологізації процесу навчання.

Застосування ІКТ збільшує інформативність освітнього процесу, збагачує його зміст, створює умови для його інтенсифікації, кардинально змінює технології інформаційного методичного забезпечення. Наголошено на тому, що для застосування в освітньому процесі

комп'ютерного тестування навчально-методичне забезпечення дисциплін має відповідати навчальним програмам, відрізнятися різноманітністю і комплексністю, має оптимізувати управління процесом контролю навчальних досягнень курсантів та забезпечити викладачеві можливість надавати методичну допомогу в організації їхньої самостійної роботи.

Ефективність *розробленої автором технології організації комп'ютерного тестування навчальних досягнень майбутніх пілотів* дає змогу оптимізувати процес контролю навчальних досягнень майбутніх авіаційних фахівців, що за результатами проведеного педагогічного експерименту позитивно відображається на їх професійній підготовці.

Наступним актуальним напрямом *модифікації професійної підготовки авіафахівців* слід також вважати удосконалення процесу *вивчення загальнотехнічних дисциплін*, адже створення низки педагогічних умов у процесі пілотної підготовки, за яких майбутні фахівці з перших кроків самостійної професійної діяльності вже зможуть застосовувати знання, демонструвати вміння та навички, що гарантують певний рівень *фахових компетентностей майбутніх пілотів*, на думку Г. В. Черноглазової [2], є підґрунтям професіоналізму як здатності курсантів ефективно та якісно провадити навчально-трудова діяльність.

У процесі наукового пошуку дослідником побудовано і доведено гіпотезу щодо підвищення ефективності процесу формування фахових компетентностей курсантів під час вивчення загальнотехнічних дисциплін у льотних ЗВО у разі дотримання таких педагогічних умов: 1) мотивування курсантів до самостійної діяльності в процесі опанування таких загально-технічних дисциплін, як опір матеріалів і теоретична механіка; 2) формування пізнавального інтересу в курсантів у ході засвоєння опору матеріалів і теоретичної механіки; 3) інтеграція опору матеріалів і теоретичної механіки з профільними дисциплінами в освітньому процесі. Отже, формування фахових компетентностей внаслідок створення вказаних педагогічних умов у процесі вивчення опору матеріалів і теоретичної механіки відбувається завдяки залученню різних форм занять, зокрема й самостійної роботи, ефективність якої суттєво залежить від готовності курсанта до її виконання. Самостійна освітня діяльність сприяє поліпшенню уваги, пам'яті, оновленню й поповненню знань, удосконаленню вмінь і навичок, реалізації самоконтролю та покращенню самооцінки власних дій.

Констатовано, що успішність курсантів залежить не тільки від природних здібностей, а й від професійної мотивації у навчанні, зокрема за наявності інтересу до авіаційного фаху, причому недостатній рівень знань на початковому етапі навчання можна компенсувати високим рівнем організації самостійної роботи, що вможливить усвідомлення значущості професії та ролі загальнотехнічних і спеціальних дисциплін.

Реалізація самостійної роботи (на відміну від навчально-пізнавальної) може відбуватися різними шляхами, але вона обов'язково має бути запланована й контрольована викладачем. Найпростішим, проте найменш ефективним є спосіб її організації, що полягає в самостійному пошуку курсантами способів і прийомів оброблення навчальної інформації та організації власної навчальної діяльності. Найбільш дієвим способом удосконалення вмінь та навичок є спільна діяльність курсанта і викладача під безпосереднім керівництвом педагога, під час якої вможливується ліквідація прогалин у знаннях курсантів, демонстрація необхідних прийомів роботи, використання навчально-методичного забезпечення, обговорення альтернативних способів виконання навчального завдання та контроль його виконанням тощо.

Самостійність у здобутті знань передбачає оволодіння складними навичками: окреслювати зміст і мету роботи, удосконалення вмінь добирати нові підходи до розв'язання проблем, здатність до творчості. Самостійна робота курсантів у процесі професійної підготовки не лише спрямована на розвиток пізнавальних здібностей, а й має вирішальне значення для розвитку самостійності як важливої риси особистості фахівця. У самостійній діяльності майбутнього авіафахівця варто виокремлювати два аспекти – професійний (спрямований на розв'язання завдань, пов'язаних з авіаційною діяльністю) та особистісний (стосується кола інтересів і захоплень, що перебувають за її межами, але є важливими для розвитку професіоналізму). Наголошено на тому, що самостійна діяльність є методом безперервного навчання й, одночасно, засобом індивідуалізації процесу навчання, в основу

якої закладена партнерська й паритетна взаємодія викладача та курсанта. Завдяки їй досягається висока активність перебігу пізнавальних процесів, що слугує засобом підвищення ефективності процесу навчання та підготовки майбутніх авіафахівців до подальшого самостійного поглиблення своїх знань упродовж життя.

Реалізація міжпредметних зв'язків фундаментального, загальноінженерного та спеціального циклу дисциплін покликана оптимізувати формування в курсантів науково-технічних знань, що передбачає не тільки вивчення суміжних предметів, але й формування на більш високому рівні взаємозв'язку структурних елементів знання й логічної структури навчального матеріалу. Одна з особливостей реалізації міжпредметних зв'язків загальнотехнічних дисциплін з дисциплінами спеціального циклу в льотних ЗВО, аналогічно до технічних, полягає в тому, що сфера дії міжпредметних знань охоплює предмети спеціального циклу та професійну підготовку курсантів. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність навчати майбутніх пілотів свідомо використовувати потенціал загальнотехнічних дисциплін для цілісного розв'язання професійних завдань, а також актуалізовано формування в них здатності використовувати ці знання у проєктній діяльності для розв'язання завдань прикладного характеру, зважати на особливості спеціальності й удосконалювати вміння працювати в команді.

Аналіз організаційно-педагогічних засад щодо забезпечення якості професійної підготовки дає підстави констатувати, що перехід від репродуктивного до активно-пошукового та системного способів набуття знань у всіх формах навчальної діяльності слугує передумовою сталого формування фахових компетентностей курсантів у процесі навчання в льотних ЗВО.

Глобалізаційні процеси, інтеграція міжнародної спільноти та інтенсифікація авіаційної галузі зумовили потребу в окремому дослідженні, здійсненому Л. С. Герасименко [2] і присвяченому *професійному спілкуванню пілотів та диспетчерів* на міжнародних повітряних трасах з метою пошуку *шляхів підвищення її ефективності* у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі у льотних ЗВО. Незважаючи на те, що комунікація учасників радіообміну в стандартних ситуаціях чітко підпорядкована визначеними документами, існують проблеми у радіопереговорах під час екстремальних умов, коли пілоти та диспетчери мають швидко й правильно прийняти рішення та передати інформацію про нього адже від правильно побудованої професійної комунікації залежить не тільки успіх людської діяльності, а й життя пасажирів.

Професійне спілкування майбутніх диспетчерів та пілотів на міжнародних повітряних трасах здійснюється англійською мовою, а для забезпечення ефективного, ясного, чіткого й недвозначного обміну інформацією у процесі введення зв'язку розроблено фразеологію ICAO [3]. Авіаційний радіообмін як діяльність є усним спілкуванням, що відбувається на базі «заготовок», тобто у відповідності з певними правилами ведення радіообміну, що зумовлює вживання деяких мовних кліше. Перелік типових інструкцій та сценаріїв радіообміну міститься в низці міжнародних документів, проте реальні радіопереговори завжди мають риси спонтанності, особливо в нестандартних ситуаціях здійснення польоту.

Незважаючи на те, що пілоти й авіадиспетчери є партнерами по комунікації, вони підходять до вирішення професійних завдань з різних сторін, їх повідомлення відрізняються за своєю метою та точкою відліку. Диспетчери мають перед очима загальну картину повітряного руху в рамках певного повітряного простору та дбають про забезпечення безпеки всіх повітряних суден у даному повітряному просторі, а також додатково враховують такий вторинний фактор, як ефективне управління робочим навантаженням. У той час, як льотні екіпажі концентрують увагу на польоті за маршрутом, додатково враховуючи ефективність і раціональність виконання рейсу. Ця розбіжність цілей та обов'язків призводить до того, що в радіотелефонних переговорах присутній певний елемент узгодження, що є однією з причин, які зумовлюють потребу у використанні розмовної мови. Теоретично комунікація «пілот – авіадиспетчер» є простим процесом, у якому учасники отримують повідомлення, розуміють його та діють згідно отриманої інформації. Диспетчер

видає чітку інструкцію пілоту, пілот повторює цю інструкцію правильно та виконує дію згідно інструкції. Існує як мінімум два запобіжні заходи: повторення за диспетчером та прослуховування диспетчера. Часто ще застосовується підтвердження. Отже, процедури радіообміну у стандартних ситуаціях відбуваються за певним «сценарієм», учасники якого використовують комунікативні стратегії для виконання професійних завдань. У екстремальних умовах їх перелік значно розширюється, учасники спілкування застосовують кілька комунікативних стратегій, поки не отримають підтвердження про розуміння ситуації.

Спираючись на існуючі вимоги ІКАО до льотного екіпажу та диспетчерського складу щодо рівня володіння англійською мовою (що збігаються з програмами льотних ЗВО), дослідниця окреслила систему комунікативних умінь, які потрібно сформувати у майбутніх диспетчерів та пілотів для ефективного професійного спілкування на міжнародних повітряних трасах у межах навчання загальної англійської мови (Plain English) та авіаційної англійської мови (Aviation English). Ці вимоги відображено у системі обов'язкового тестування з англійської мови за шестирівневою шкалою («робочим» є четвертий рівень), у якій існує шість параметрів для визначення рівня володіння англійською мовою: вимова, структура, словниковий запас, швидкість мовлення, розуміння та взаємодія зі співрозмовником.

Оскільки успішне навчання майбутніх пілотів та диспетчерів залежить від активності в освітньому середовищі, то для викладача важливо надати студенту свободу у виборі як правильних, так і неправильних рішень. Це сприяє розв'язанню проблем, що відповідають рівневі компетентності майбутніх авіаційних фахівців та призводять до позитивних результатів.

З огляду на те, що навчання іноземної мови відбувається поза межами країни, мова якої вивчається, дуже важливим є створення атмосфери спілкування цією мовою, наприклад шляхом використання автентичних відео- та аудіоматеріалів на заняттях з іноземної мови. Проте вивчення мови не повинне обмежуватися рамками навчального заняття. Велика роль у оволодінні *іншомовною комунікативною компетенцією* належить позааудиторним заходам. Неформальна обстановка, відсутність оцінювання та цікаві теми для дискусій допомагають долати психологічні та мовні бар'єри.

Ще одним засобом, який останнім часом привертає все більше дослідників проблеми формування комунікативної компетенції, є створення іншомовного віртуального навчального середовища, яке розуміється як здатність викладача іноземних мов здійснювати свою професійну діяльність за допомогою широкого спектру педагогічних технологій навчання, що стимулюють до розвитку творчої уяви, фантазії, здатності до перетворення реальних об'єктів у предмети ілюзорного світу і навпаки, тобто активізацію усіх креативних потенцій індивіда з подальшим їхнім розвитком.

Віртуальність можна створити за допомогою комп'ютера, смартфона, планшета. Комп'ютерні системи забезпечують візуальні і звукові ефекти, що занурюють глядача в уявний світ за екраном, створюють штучний простір, який має всі ознаки реальності як такої, що піддається проникненню і трансформації ззовні. Занурення у іншомовну атмосферу за допомогою комп'ютерних технологій є ефективним за умови доброї організації освітнього простору викладачем. На допомогу педагогу існують освітні платформи (Moodle, Edmodo, Google Classroom, тощо), чати (Viber, Telegram, тощо), соціальні сторінки (Facebook, Instagram, тощо), які дозволяють скерувати діяльність майбутніх авіаційних спеціалістів у правильне русло, обмінюватися інформацією, дискутувати та ділитися враженнями.

Отже, формування комунікативних умінь у процесі навчання професійного спілкування є важливим елементом підготовки майбутніх пілотів та диспетчерів, принципи та методологічні підходи до якого повинні відповідати меті навчання – формування іншомовної компетентності для професійного спілкування в стандартних та особливих умовах професійної діяльності.

Науковий пошук О. Лопатюк [2] був спрямований на розв'язання проблеми **формування професійної рефлексії майбутніх авіаційних фахівців** у професійній підготовці, яка набуває особливого значення, адже аналіз власних ресурсів, їх перегляд, інвентаризація

дозволяють активно формувати індивідуальний стиль навчально-професійної діяльності та спонукають до зміни й перебудови освітнього процесу. У цій структурі рефлексія набуває систематизуючого характеру, стає особистісною основою професіоналізму майбутнього фахівця. Дослідниця спробувала інтегрувати цей феномен у зміст фахової підготовки в львівському ЗВО, використовуючи особистісно орієнтоване навчання і рефлексивні технології з метою формування професійної рефлексії у майбутніх авіаційних фахівців.

На основі освітньо-кваліфікаційних вимог до авіаційних фахівців (за ОПП), аналізу змісту та структури їх професійної рефлексії та з урахуванням суспільного замовлення визначено і обґрунтовано такий комплекс дієвих *педагогічних умов*: актуалізація професійної рефлексії як механізму професійного самовдосконалення; спрямованість змісту фахової підготовки на формування професійної рефлексії; застосування технологій розвитку критичного мислення у формуванні професійної рефлексії. З-поміж них визначальною педагогічною умовою, що має забезпечувати високу результативність формування досліджуваного конструкту, є актуалізація професійної рефлексії як механізму самовдосконалення. Оскільки рефлексію розглянуто як аналіз особистістю власної свідомості, діяльності, поведінки, спілкування та, відповідно, аналіз інших учасників у минулому, теперішньому і майбутньому, доведено, що, актуалізуючи цей процес у курсантів, можна навчити їх виявляти власні успіхи, прогалини, недоліки, бачити проблеми інших.

З огляду на те, що професійна рефлексія є механізмом самовдосконалення майбутніх авіафахівців, який може бути використаний у технології професійного самовизначення й становлення, а високий рівень її сформованості є показником переходу навчально-професійної діяльності на особистісно-смысловий рівень, елементом активізації розвитку професійної майстерності, визначено, що особистість майбутнього фахівця є суб'єктом, який самоорганізується і свідомо бере на себе відповідальність за свій фаховий розвиток.

Оскільки одним з основних засобів формування майбутнього фахівця визначено його фахову підготовку, то доцільність застосування виокремлених педагогічних умов обґрунтовано тим, що під час фахової підготовки курсантів відбувається розуміння ролі теоретичних знань у сучасному професійному просторі; усвідомлення розвитку професійних перспектив і особливостей цього виду діяльності; усвідомлення наявності певних можливостей і обмежень, зважаючи на тенденції наукового, освітнього та економічного розвитку суспільства. Здійснений аналіз навчальних планів і програм дисциплін у львівських ЗВО засвідчив, що бракує предметів, зміст яких сприяв би формуванню професійної рефлексії майбутніх авіаційних фахівців, навчав би курсантів стійкого й ефективного вирішення сучасних професійних завдань.

Особливістю професійної діяльності авіафахівця є те, що під час виконання професійних обов'язків він застосовує реактивне мислення, а в умовах підвищеного ризику та відповідальності актуалізується критичне мислення. Більшість мисленневих операцій фахівець має виконувати автоматично, не замислюючись, тобто на достатньо високому і неусвідомленому рівні проявляти професійно необхідні якості. Зазначено, що специфічним структурним елементом професійної рефлексії авіаційних фахівців є критичність мислення, що супроводжує фахівця в умовах підвищеного ризику та відповідальності. У ситуаціях, де фахівець не знає, як точно діяти, де немає готового алгоритму дій потрібне критичне мислення. Для того, щоб розв'язати нову, несподівану практичну ситуацію-проблему потрібно розмірковувати: шукати зв'язки, по-новому переосмислювати, сприймати, представляти та формулювати задачу своєї діяльності. І критичне мислення використовують для того, аби вирішувати ті практичні задачі, що постають у професійній діяльності авіаційних фахівців.

Для цілісного уявлення та розуміння сутнісної характеристики і специфіки формування професійної рефлексії, дослідження об'єктивних зв'язків і взаємодій між її компонентами дослідниця змодельовала та представила у вигляді педагогічної моделі процес формування професійної рефлексії майбутніх авіаційних фахівців як педагогічний процес, спрямований на опанування курсантами львівських ЗВО рефлексивних знань, умінь і навичок, розвиток

особистісних якостей і властивостей, що забезпечують здатність виконувати професійні обов'язки за особливих умов діяльності в межах безпомилковості та ефективності.

Сере досліджень, у яких використано *педагогічне моделювання професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі*, на окрему увагу заслуговують науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення освітньої підготовки *менеджерів*. В умовах мінливої дійсності, особливо під час соціально-економічних перетворень, що наразі відбуваються у суспільстві, особливого значення набули, зокрема, професійне становлення та професійна реалізація менеджерів авіаційної галузі. Адже сучасні менеджери повинні вміти ефективно організовувати професійну діяльність, знаходити особливі підходи до розв'язання різних нестандартних ситуацій, працювати з великим обсягом інформації, володіти високим рівнем психофізіологічної надійності, загальної та професійної культури тощо. У контексті роботи менеджера в авіаційній галузі ці процеси ускладнені з огляду на стрімкий розвиток технологій авіатранспортної системи, постійне оновлення нормативної та законодавчої бази, спрямування роботи на мінімізацію людського чинника, відповідальність за життя пасажирів і проблему безпеки польотів.

За допомогою педагогічного моделювання дослідницею О. М. Саркісовою [2] окреслено актуальні та перспективні завдання освітнього процесу, а також виявлено, вивчено й обґрунтовано умови та можливості очікуваних і бажаних змін об'єкта вивчення. Різноманітність підходів до *професійного становлення* майбутніх менеджерів, його моделей і технологій зумовила потребу в їх удосконаленні з огляду на запити авіаційної галузі. Зважаючи на застосовані теоретико-методологічні підходи, визначений зміст, структуру та функції професійного становлення, обґрунтовано низку взаємопов'язаних педагогічних умов (формування пізнавального інтересу та професійної мотивації як процесу утвердження фахових орієнтацій; постійне оновлення змісту фахової підготовки, використання інтерактивних методів навчання; стимулювання до професійної самоосвіти та самовдосконалення, які реалізуються у формах і методах навчання), інтегрованих у модель професійного становлення майбутніх менеджерів авіаційної галузі у процесі фахової підготовки, що зазнала експериментальної перевірки і підтвердила свою ефективність.

Основні напрями формування *готовності менеджерів авіаційної галузі до професійної самореалізації* окреслено Т. М. Дорошенко [2]. Дослідницею виявлено особливості професійної діяльності майбутніх менеджерів авіаційної галузі, що поєднують фахові й базові характеристики, до яких належать: органічна єдність правової, організаційної й управлінської культури; комплекс здібностей, спрямованих на професійне самовдосконалення, самоконтроль, самодисципліну; професійні якості (цілеспрямованість, працездатність, відповідальність, стресостійкість, старанність, гнучкість, надійність, комунікабельність); володіння професійними вміннями (лідерські вміння, уміння аналізувати інформацію, уміння працювати автономно, уміння працювати в колективі та команді, уміння працювати в міжнародному середовищі); спрямованість на професію. Серед фахових характеристик менеджерів авіаційної галузі наголошено на таких: оновлення професійних знань, умінь і навичок управлінської діяльності у зв'язку зі стрімким процесом технологічного розвитку авіації; швидка адаптація до нових умов професійної діяльності; відповідальність за професійну діяльність у контексті безпеки польотів; наявність багатофункційного режиму роботи менеджера авіаційної галузі; комунікативна спрямованість професійної діяльності для налагодження зв'язку з різними службами авіаційних підприємств та організацій.

Виокремлено *педагогічні умови* формування готовності майбутніх менеджерів авіаційної галузі до професійної самореалізації в процесі фахової підготовки (розвиток внутрішньої мотивації майбутніх менеджерів авіаційної галузі до професійної самореалізації через розкриття особистісного потенціалу; міждисциплінарна інтеграція в професійній підготовці під час вивчення дисциплін економічного й авіаційного спрямування; забезпечення практичної спрямованості навчання через використання інноваційних методів квазіпрофесійної діяльності; розвиток професійно важливих якостей і вмінь через

організацію рефлексивно-творчої діяльності), які реалізовано в низці ефективних форм і методів професійної підготовки.

Констатовано, що менеджер *авіаційної галузі* належить до категорії професій, де наявні «*особливі умови*» діяльності, під якими розуміють вплив небезпечних факторів або їхніх сполучень на зниження безпеки польотів (затримання рейсу, несприятливі кліматичні умови, великий перепад температур, несправність літака, аварійна посадка, відсутність екіпажу на рейсі та інше), де необхідно ухвалювати й виконувати управлінські рішення.

У документах, які регламентують педагогічні та професійні акценти підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі у льотних ЗВО, закладено основи для побудови надійної педагогічної системи *формування правової культури* як інтегральної характеристики випускників, що, на переконання О. В. Довгого [1] дасть змогу вільної та успішної самореалізації людини в межах закону та етичних традицій. Констатовано, що, на жаль, професійна діяльність авіаторів демонструє негативні інциденти та події через допуск льотних екіпажів до діяльності на міжнародних повітряних трасах без відповідного рівня правової підготовки. Аналіз зафіксованих правопорушень на міжнародних повітряних трасах (незаконне перетинання території іноземної держави, порушення правил міжнародного перевезення, юридично неграмотне оформлення транспортної та митної документації, порушення міжнародних правил сертифікації повітряних суден та екіпажу тощо) наочно доводить вади окремих складових фахового навчання, в якому приділено недостатньо увагу правовим дисциплінам як викладачами, так і курсантами, які відносять їх до «другорядних» і «неважливих».

У ході аналізу якості викладання правових дисциплін майбутнім авіаторам, зокрема «Правознавство», «Повітряне право України», «Авіаційне законодавство», «Міжнародне приватне право» з'ясовано, що традиційна організація педагогічного процесу недостатньо формує необхідні правові компетенції для майбутньої фахової діяльності, оскільки не зосереджено увагу на мотивуванні курсантів до самостійної роботи, не застосовуються інноваційні педагогічні технології, що, у свою чергу, призводить до нерозуміння майбутніми авіафахівцями необхідності оволодіння правовими знаннями, уміннями та навичками. Курсанти не володіють достатньою інформацією про те, які саме правові компетенції необхідні для правомірних дій у процесі професійної діяльності.

Формування правової культури курсантів виступає латентною метою багатьох навчальних дисциплін. Саме таке завдання, за умов євроінтеграції, вважається особливо актуальними, оскільки важливим є питання не лише визнання дипломів на європейському ринку праці, а й визнання професійної придатності їх власників. Для отримання позитивних результатів у процесі формування правової культури майбутніх фахівців авіаційної галузі запропоновано науково-теоретичну основу, що ґрунтовніша за існуючу, зокрема й розроблено педагогічні умови як концептуальний інструмент, аналог певного фрагмента педагогічної дійсності.

Основну роботу спрямовано на формування правової культури через реалізацію низки *педагогічних умов* у процесі професійної підготовки курсантів льотних ЗВО: 1) формування мотивації курсантів льотних ЗВО до здобуття необхідних правових знань, умінь і навичок засобами модульно-рейтингового навчання та реалізації інституту наставництва; 2) активне використання квазіпрофесійних методів педагогічної взаємодії, максимально наближених до реальних професійно-правових проблем майбутньої діяльності; 3) удосконалення структури науково-дослідницької й позааудиторної роботи через насичення її змісту юридичним контекстом.

У процесі формування правової культури курсантів льотних ЗВО виділено такі основні аспекти здобуття необхідних правових знань, умінь та навичок під час професійної підготовки: запровадження модульно-рейтингової системи навчання в процесі формування правової культури курсантів льотних ЗВО та наставництво в процесі здобуття необхідних правових знань, умінь і навичок під час професійної підготовки курсантів льотних ЗВО. Встановлено, що застосування викладачем ситуацій, максимально наближених до

реальності, з одного боку, стимулює індивідуальну активність майбутніх авіафахівців, формує позитивну мотивацію до навчання, зменшує кількість пасивних курсантів, забезпечує високу ефективність навчання й розвитку майбутніх авіафахівців, формує особистісні якості та компетенції, а з іншого – надає викладачеві змогу самовдосконалюватися, по-новому мислити й діяти, оновлювати власний творчий потенціал.

З огляду на те, що заклади вищої освіти сьогодні повинні створювати необхідні умови для підготовки майбутнього конкурентоспроможного фахівця, який буде відповідати сучасним вимогам ринку праці, І. І. Демченко [2] дослідила педагогічні умови формування *мотивації іноземних студентів до професійної англійської комунікації* у льотних ЗВО України, які включають низку особливостей – від організації соціально-побутових умов перебування в іншій країні до усвідомленого цілеспрямованого торування шляху професійного зростання майбутніми авіаційними фахівцями.

З метою удосконалення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі у процесі виконання пошуково-дослідницьких завдань було організовано також вивчення *іноземного досвіду професійної підготовки авіафахівців*, зокрема США (В. А. Досужий, В. О. Красножон, О. М. Підлубна) та європейських регіональних навчальних центрів ІКАО (К. В. Воєвода), і систематизовано ідеї щодо можливостей його екстраполяції в освітній процес українських льотних ЗВО.

Висновки. На основі результатів виконаних досліджень визначено організаційно-педагогічні умови та змодельовано процеси формування актуальних професійно важливих якостей у майбутніх авіаційних фахівців і представлено моделі їх реалізації в освітньому процесі льотних ЗВО; окреслено шляхи вдосконалення професійної підготовки означених фахівців, розроблено рекомендації для приведення їх у відповідність до вимог ІКАО, зокрема щодо формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності курсантів; формування у майбутніх авіафахівців умінь щодо професійної взаємодії та професійної комунікації тощо.

Упровадження розробленої методичної документації в освітній процес вітчизняних льотних ЗВО уможливило удосконалення якості професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі (пілотів, диспетчерів, інженерів, фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті, операторів БПЛА, фахівців з авіаційної безпеки, менеджерів тощо) і тим самим – підвищення рівня їх конкурентоспроможності на світовому ринку праці та рівня льотних ЗВО України у міжнародних університетських рейтингах тощо.

Перспективним є компаративний аналіз ефективних підходів у організації дистанційного та змішаного навчання майбутніх авіафахівців у країнах-лідерах авіаційної галузі (зокрема США) та світовій мережі навчальних центрів ІКАО, розбудову освітнього простору та диджиталізованих освітніх платформ, а також адаптація досвіду зарубіжних колег, упровадження їхніх інноваційних ідей у вітчизняну практику підготовки здобувачів вищої освіти у льотних ЗВО.

Список використаних джерел

1. Довгий О. В. Педагогічні умови формування правової культури курсантів льотних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. 203 с.
2. Модернізація професійної підготовки майбутніх фахівців авіаційної галузі: моногр. / кол. авторів; за ред. Т. С. Плачинди. Кропивницький: «Поліум», 2020. 428 с.
3. International Civil Aviation Organization. Retrieved from: <https://www.icao.int/Pages/default.aspx> (Last accessed: 15.11.2020).
4. Tetiana Plachynda, Liudmyla Herasymenko, Galyna Pukhalska, Kateryna Kryzhevskya. Using Information Communication Technologies in Professional Training of Future Civil Aviation Pilots. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala. Vol 11, No 2 (2019), С. 270-281 Retrieved from: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/1367> WoS (Last accessed: 15.11.2020).

References

1. Dovhyi, O.V. (2017) Pedagogichni umovy formuvannya pravovoi kultury kursantiv lotnykh navchalnykh zakladiv [*Pedagogical conditions of formation of legal culture of cadets of flight educational institutions*]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Klasychnyi pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia. 203 p. [in Ukrainian].
2. Modernization of professional training of future aviation specialists (2020). [*Modernizacija profesijnoi pidhotovky majbutnix faxivciv aviacijnoi haluzi*]: monograph. / edit T.S. Plachynda. Kropyvnytsyj: "Polium", 428. [in Ukrainian].
3. International Civil Aviation Organization. Retrieved from: <https://www.icao.int/Pages/default.aspx> (Last accessed: 15.11.2020) [in English].
4. Tetiana Plachynda, Liudmyla Herasymenko, Galyna Pukhalska, Kateryna Kryzhevska (2019). Using Information Communication Technologies in Professional Training of Future Civil Aviation Pilots. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala. Vol 11, No 2, 270-281 Retrieved from: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/1367> WoS (Last accessed: 15.11.2020) [in English].

PLACHYNDA Tetiana, The Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Professional Pedagogies and Human Sciences Department, Flight Academy of National Aviation University;

KRYZHEVSKA Kateryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Professional Pedagogies and Human Sciences, Flight Academy of National Aviation University.

ANALYTICAL REVIEW OF COMPREHENSIVE RESEARCH OF PATHWAY TRAINING OF PROFESSIONAL TRAINING OF AVIATION INDUSTRY SPECIALISTS

***Abstract.** The article provides an overview of important scientific researches of a group of researchers on the problem of finding ways to improve the training of aviation professionals in Ukrainian specialized institutions of high establishments. The study covered a long period of time, which allowed for a comprehensive analysis of the system of training aviation specialists in Ukrainian air defense and conducting multiple chronological sections to record the results of measures proposed by researchers to improve the educational process.*

Based on the results of the research, organizational and pedagogical conditions are determined and the processes of formation of actual professionally important qualities in future aviation specialists are modeled and models of their realization in the educational process of flight air defense are presented; outlined ways to improve the professional training of these specialists, developed recommendations to bring them into line with ICAO requirements, in particular on the formation of individual style of educational and professional activities of cadets; formation of future aviation specialists' skills in professional interaction and professional communication, etc.

The introduction of the developed methodological documentation in the educational process of Ukrainian air defense made it possible to improve the quality of training of future specialists in the aviation industry (pilots, controllers, engineers, specialists in emergency maintenance and safety in air transport, UA operators, aviation safety specialists, managers, etc.) and thus - increasing the level of their competitiveness in the world labor market and the level of flight free economic zones of Ukraine in international university rankings, etc.

Key words: aviation industry, aviation specialist, flight institution of higher education, improvement of professional training, professional competence, formation of readiness for professional activity.

Одержано редакцією: 22.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 29.01.2021 р.

УДК 37.013.74:656.7.022

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-93-99

СУРКОВ Костянтин Юрійович,

кандидат технічних наук, старший викладач кафедри
обслуговування повітряного руху, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0003-3917-8335

СУРКОВА Катерина Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
інформаційних технологій, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-1388-7611

ЛОМАКІНА Марина Євгеніївна,

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри
іноземних мов, доцент НАУ, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-5466-8354

СТРУКТУРА АДАПТИВНОГО НАВЧАННЯ АВІАДИСПЕТЧЕРІВ НА ДОТРЕНАЖЕРНОМУ ЕТАПІ

У роботі розглядається та аналізується запропонована організація адаптивного навчання майбутніх авіадиспетчерів на етапі дотренажерної підготовки та її компоненти. Подано особливості адаптивного навчання майбутніх авіадиспетчерів на етапі дотренажерної підготовки. Наведені дані стосовно помилкових дій студентів на тренажері. Представлені критерії оцінювання виконання ситуаційних завдань майбутніми авіадиспетчерами.

Ключові слова: адаптивне навчання, дотренажерна підготовка, майбутній авіадиспетчер, навчальна діяльність, критерії оцінювання.

Постановка проблеми. Професійна діяльність авіадиспетчерів відноситься до операторської, тому їй притаманні всі характерні риси стосовно інформаційних, психологічних, психофізіологічних умов операторської діяльності. Авіадиспетчери часто приймають складні рішення в умовах обмеженого часу, з високим робочим навантаженням. Це обумовлює появу операційних помилок, які можуть призвести до зниження рівня безпеки польотів. Важливим аспектом попередження таких помилок є високий рівень професійної підготовки. Практична діяльність встановлює до фахівців високі вимоги до професійних знань, навичок, умінь, що обумовлює необхідність вдосконалення професійної підготовки, а саме необхідність індивідуалізації навчальної діяльності шляхом впровадження адаптивного навчання на всіх етапах підготовки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему формування адаптивного навчального середовища висвітлено багатьма науковцями різних наукових напрямів, як технічного так і психолого-педагогічного. Зокрема це напрацювання, що стосуються загальних досліджень з адаптивного навчання (П. Л. Брусиловський, І. І. Верещагін, Л. В. Зайцева, О. С. Меньяйленко, П. І. Федорук, О. А. Шабалина, М. С. Шехтер, Р. Ardimento, М. Driscoll, та ін.); дослідження з адаптивного навчання авіаційних операторів, в тому числі і авіадиспетчерів (С. П. Борсук, О. В. Извалов, М. А. Павленко, М. Ю. Сорока, Г. С. Степанов, К. Ю. Сурков, О. І. Тимочко, В. Г. Чернов, Ю. В. Чинченко, та ін.). В наукових дослідженнях

з адаптивного навчання авіадиспетчерів достатньо глибоко розкрити питання побудови адаптивних тренажерних систем, які забезпечують важливий етап професійної підготовки. На жаль, питання організації адаптивного навчання на етапі дотренажерної підготовки недостатньо опрацьовано.

Мета статті. Розглянути та проаналізувати запропоновану організацію адаптивного навчання авіадиспетчерів на етапі дотренажерної підготовки та її компоненти.

Виклад основного матеріалу дослідження. При проведенні аналізу наукових робіт щодо адаптивного навчання встановлено, що найчастіше адаптацію системи навчання до індивідуальних особливостей студента представляють на трьох рівнях [2]. Першим рівнем пристосування вважається можливість вибору студентом індивідуального темпу вивчення матеріалу, застосовується при необхідності збереження жорсткої послідовності вивчення дисципліни. Адаптація другого рівня ґрунтується на діагностиці стану вихідних знань студента, за результатами якої пропонується зміст і алгоритм навчання. Третій рівень адаптації базується на відкритому підході, який не припускає класифікації можливих користувачів і полягає в розробці максимальної кількості варіантів використання сценарію вивчення.

Будемо розглядати третій рівень адаптації на етапі дотренажерної підготовки, але з розподілом студентів згідно з рівнями навчальних досягнень на тренажері обслуговування повітряного руху (ОПР). Під сценарієм навчання розуміємо подання навчального матеріалу з врахуванням індивідуальних особливостей студента, при чому подання навчальних порцій/фрагментів/квантів заданого рівня складності та подальше опрацювання цього матеріалу студентом. Одне із завдань дослідження полягає в розробці максимальної кількості одного зі складників навчального матеріалу ($K_1, K_2 \dots K_m$), а саме варіантів ситуаційних завдань різної складності, а в подальшому створення бази ситуаційних завдань. Такий підхід до адаптації є доцільним для використання, як для аудиторного навчання, так і самопідготовки. Студенти можуть самостійно обирати запропоновані ситуаційні завдання з такої бази, в залежності від своїх навчальних досягнень.

Для розробки і впровадження коригуючого управління системою було встановлено особливості адаптивного навчання майбутніх авіадиспетчерів на етапі дотренажерної підготовки [5], що полягають в необхідності:

1. Попереднього контролю знань та аналізу результатів тренажерної підготовки, тобто повинна бути інформація про початковий і поточний рівень знань студента в даній предметній області.

2. Ретельна деталізація дисципліни і дублювання елементів дисципліни з різним ступенем викладу матеріалу (для надання студенту настільки докладного матеріалу, наскільки цього вимагає його поточний рівень знань).

3. Встановлення залежностей між частинами дисципліни, по порядку вивчення, тобто в будь-якому випадку студент не може вивчити тему В до вивчення теми А, якщо в темі А міститься інформація, необхідна для розуміння теми В, і достовірно відомо за результатами тренажерної підготовки, що студент не володіє достатніми знаннями по темі А.

4. Домінування методів самостійної роботи. Студент виконує дослідницьку роботу, застосовуючи знання в складних і змінених ситуаціях, наближених до реальної діяльності.

5. Застосування методів особистісно-орієнтованого управління навчально-пізнавальною діяльністю (самоаналіз, самоконтроль, самокорекція).

6. При цьому на кожному занятті здійснюється взаємодія між такими суб'єктами: студент-студент, студент-викладач, викладач-група студентів, студент-група студентів.

Узагальнено організація адаптивного навчання авіадиспетчерів на етапі дотренажерної підготовки подана на рис. 1.

Найскладнішим етапом польоту і з точки зору пілотування і з точки зору управління повітряним рухом є етап зльоту та посадки, це підтверджується і статистикою авіаційних подій, представлених у підрозділі. За результатами дослідження встановлено, що для студентів при тренажерній підготовці найбільш складним робочим місцем вважається

аеродромна диспетчерська вишка (АДВ), саме там спостерігається найбільша кількість помилок. Проведено аналіз дій студентів на робочих місцях GND і TWR в стандартних і аварійних ситуаціях, проаналізовані робочі книжки студентів, опитані інструктори тренажера ОПР. В результаті логічного переходу від одиничних зауважень інструкторів до узагальнених згрупованих зауважень, отримали цілісну картину помилкових дій студентів на PM GND і TWR (таблиця 1).

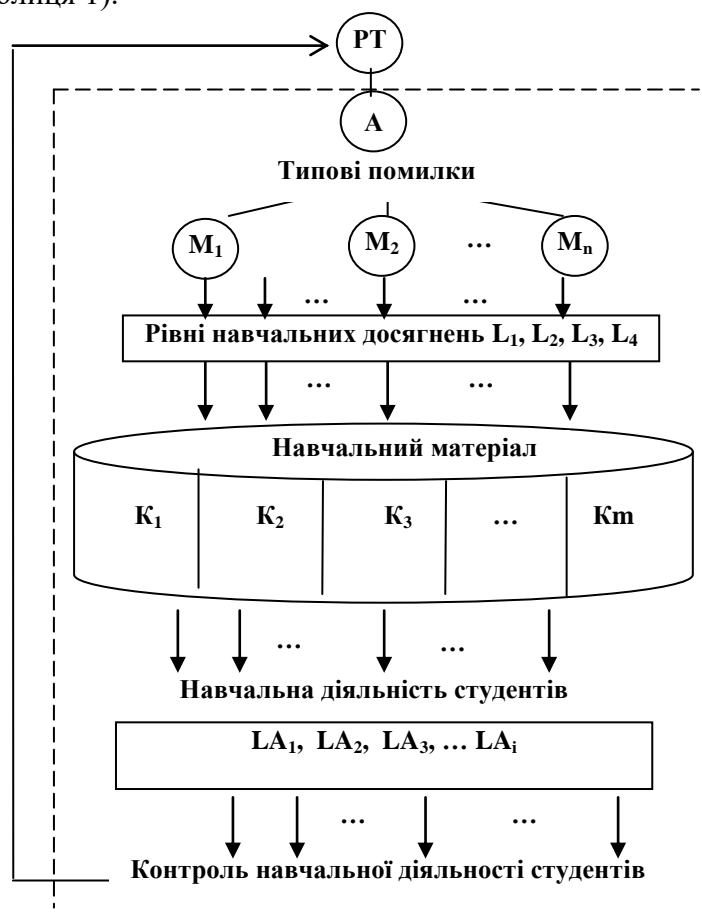

Рис. 1 Узагальнена схема організації адаптивного навчання на етапі дотренажерної підготовки*

* Пояснення до схеми:

ПТ – практична підготовка на тренажері ОПР - practical training;

А – аналіз/самоаналіз результатів практичної підготовки на тренажері ОПР – analysis;

L₁, L₂, L₃, L₄ – рівні навчальних досягнень - level (низький, середній, достатній, високий);

K₁, K₂, K₃, ..., K_m – компоненти навчального матеріалу;

M₁...M_n – типові помилки при виконанні тренажерних вправ - mistake;

LA₁, LA₂, LA₃, ..., LA_i – види навчальної діяльності - learning activities.

Тобто найбільш частими помилками є помилки, що відносяться до групи мовних помилок, тому особливу увагу при створенні бази ситуаційних завдань необхідно звернути саме на це.

Важливим компонентом організаційної структури адаптивного навчання на етапі дотренажерної підготовки є контроль навчальної діяльності, розглянемо на прикладі виконання ситуаційних завдань. Об'єктивний аналіз результатів контролю за виконанням завдання студентами служить для викладача основою визначення стану професійної підготовки та заходів, необхідних для її вдосконалення.

Види дій студентів на тренажері ОПР, за якими допущені помилки

№	Назва	Частота
1	Фразеологія радіообміну при різних процедурах ОПР	16,8%
2	Оперативність прийняття рішення	14,4%
3	Взаємодія з суміжними диспетчерами	11,4%
4	SID (схема виходу ПС по ППП з району аеродрому після зльоту)	7,4%
5	УПР в СМУ	6,9%
6	Розрахунок складових швидкості бічного вітру, зустрічного вітру і попутного вітру на НЛ-10	5,9%
7	Технологічна карта диспетчера на АДВ	5,9%
8	Прийом чергування і підготовка РМ, вкл. і перевірка РТЗ	5,0%
9	Ведення ПК	4,0%
10	Маршрути рулювання	4,0%
11	Зона запуску ПС	3,5%
12	Контроль за рухом ПС в зоні маневрування	2,5%
13	Ведення РЛК	2,5%
14	Взаємодія з АС	2,5%
15	Контроль за рухом по перону	2,5%
16	Інтервали випуску ПС з урахуванням спутного сліду	2,0%
17	Дії при зміні старту	1,5%
18	Дії диспетчера при виході ПС на 2-е коло	1,0%
19	Інформація ЕПС про рух на аеродромі	0,5%

Результати контролю виконання ситуаційного завдання студентами виражаються в оцінці, до якої висуваються такі ж вимоги, як і до контролю.

Оцінка повинна бути гласною, досить мотивованою і переконливою, правильно співвідноситися з самооцінкою і думкою колективу студентів [4]. Оцінка виражається в оцінних судженнях і висновках викладача, які можуть бути зроблені як в усній, так і в письмовій формі, що характеризують діяльність студента. Кількісним виразом оцінки є відмітка в балах. Об'єктивність і точність виставлених студентам відміток при оцінці їх навчальної діяльності забезпечується встановленням відповідних критеріїв з предметів навчального плану, які вказуються у відповідних програмах. В науковому огляді стосовно критеріїв та показників, розглянуто критерій як ознаку, на підставі якої проводиться оцінка (А. Ю. Коджаспиров, Г. М. Коджаспирова); найчастіше він виступає як комплексний оцінний блок (С. А. Гильманов, В. І. Загвязинский), який конкретизується в показниках (і індикаторах) – сукупності характеристик, що дозволяють відобразити рівень досягнення критерію [1]. В якості ознак, які беруться за основу класифікації критеріїв оцінок є [4]: характер засвоєння матеріалу, особливості виконання робіт і якість відповіді навчаємого.

В роботі Р. М. Макарова [3] представлені критерії оцінки виконання комплексного контрольного завдання для студентів-пілотів, що носить проблемний характер:

1. При виставленні оцінки слід враховувати:

- повноту і правильність виконання завдань;
- вміння студента аналізувати і оцінювати аеронавігаційну обстановку;
- правильність прийняття рішення, що стосується виправлення курсу, оцінки точності і надійності обраних способів навігації.

2. При оцінюванні окремих розрахунків слід враховувати нормативи відповідно до даних таблиці, де описані навігаційні елементи і відхилення від еталонної відповіді.

В якості критеріїв оцінювання виконання ситуаційних завдань нами були обрані: час

виконання завдання; безпомилковість виконання завдання; повнота виконання завдання. Такі критерії можуть бути описані в кількісній формі, що дозволяє підвищити об'єктивність оцінювання і надалі застосовувати ситуаційні завдання в комп'ютерному навчанні. При цьому безпомилковість виконання завдання буде залежати від дотримання правил радіозв'язку та фразеології радіообміну, забезпечення безпеки польотів (порушення інтервалів, небезпечне зближення), оперативності і правильності команд при управлінні повітряним рухом і їх підтвердження, управління рухом повітряних суден при виникненні особливих випадків, ведення процедурного контролю і виконання пультових операцій (цей аспект тільки при роботі на тренажері).

Час виконання (змінний критерій, може змінюватись в залежності від змісту та складності завдання, встановлюватися на основі суджень експертів), наприклад: до 10 хвилин – 5 балів; до 12 хвилин – 4 бали; до 15 хвилин – 3 бали; 15 хвилин і більше – оцінка незадовільна. Правильність виконання (константа, критерій незмінний): без помилок – 5 балів; 1 помилка – 4 бали; 2 помилки – 3 бали; 3 і більше помилок – оцінка незадовільна. Повнота виконання (константа, критерій незмінний). Визначається як відношення фактичного виконаного обсягу завдання до необхідного: виконано в повному обсязі, присутні всі складові еталонної відповіді 5; відсутність однієї складової еталонної відповіді – 4; відсутність двох складових еталонної відповіді – 3; відсутність більше двох складових еталонної відповіді – 2.

Ці складові оцінювання є дещо узагальненими і надалі для підвищення об'єктивності оцінювання і для застосування в комп'ютерному навчанні їх необхідно переглядати.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подана організаційна схема адаптивного навчання на етапі дотренажерної підготовки авіадиспетчерів побудована з урахуванням кібернетичного підходу до систем управління, в ній чітко показаний процес управління (управління навчальною діяльністю студентів); метою управління є виявлення відхилень в результатах навчальної діяльності студентів на тренажері ОПР та внесення змін у процес навчання з метою забезпечення необхідних результатів; це дозволяє систематично отримувати інформацію про стан керованого об'єкта (студента), тобто забезпечення систематичної зворотного зв'язку, а найголовніше результатів зворотного зв'язку; переробку інформації, отриманої по каналу зворотного зв'язку; вироблення на основі цієї інформації коригувальних (регулюючих) впливів та їх реалізацію. На даний час така схема має узагальнений характер та потребує детального доопрацювання всіх компонентів, це стосується і запропонованих критеріїв оцінювання ситуаційних завдань в разі створення електронних засобів навчання з автоматизованим контролем навчальної діяльності. Також подальшими напрямками дослідження вважаємо структурування адаптивного навчального заняття, постійний моніторинг помилок студентів на тренажері ОПР, побудову моделі адаптивної дотренажерної підготовки та її апробацію.

Список використаних джерел

1. Анненкова І. П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 15.02.2021).
2. Бобрівник К.Є., Поворознюк Н.І. Динамічне формування фрагментів вивчення дисципліни. / 76 Міжнародна наукова конференція молодих вчених, аспірантів і студентів, Київ: НУХТ. 2010. С. 125–126.
3. Макаров Р. Н., Герасименко Л. В., Нидзий Н. А. Теоретические основы профессиональной авиационной педагогики. М., МАКЧАК. 2000. 328 с.
4. Макаров Р. Н., Рубец М. И, Неделько С. Н., Бамбуркин А. П. Авиационная психология и педагогика. Кировоград: ГЛАУ, 2003. 312 с.
5. Неделько В. Н., Суркова Е. В., Сапаева Ш. Ф. Особенности адаптивного обучения будущих авиадиспетчеров на этапе предтренажерной подготовки. *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних*

систем: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (Кропивницький, 24-25 листопада 2017 р.). Кропивницький: КЛА НАУ, 2017. С. 75.

References

1. Amnyenkova, I.P. Kry`teriyi i pokazny`ky` yakosti osvity` u VNZ [*Quality Criteria and Indicators of the Education in Higher Education Institutions*]. Retrieved from: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf
2. Bobrivnyk, K.Ye., Povoroznyuk, N.I. (2010). Dy`namichne formuvannya fragmentiv vy`vchennya dy`scy`pliny` [*Fragments Dynamic Formation of Subject Study*]. Ky`yiv: NUXT. pp. 125-126. [in Ukrainian].
3. Makarov, R.N., Gerasimenko, L.V., Nidzij, N.A. (2000). Teoreticheskie osnovy professional'noj aviacionnoj pedagogiki [*Theoretical Foundations of Professional Aviation Pedagogy*]. M.: MAKCHAK [in Russian].
4. Makarov, R.N., Rubec, M.I., Nedel'ko, S.N., Bamburkin, A.P. (2003). Aviacionnaya psikhologiya i pedagogika [*Aviation Psychology and Pedagogy*]. Kirovograd: GLAU [in Ukrainian].
5. Nedelko, V.N., Surkova, E.V., Sapaeva, Sh.F. (2017). Osobennosty` adaptiv`noho obucheny`ya budushhy`x avy`ady`spetcherov na ehtape predtrenazhernoї podgotovky` [*Features of Future Air Traffic Controllers' Adaptive Training at the Stage of Pre-Simulator Training*]. Kropy`vny`cz`ky`j: KLA NAU. P. 75. [in Ukrainian].

SURKOV Kostiantyn, Candidate of Technical Sciences, Senior Lecturer of Air Traffic Services Department, Flight Academy of the National Aviation University;

SURKOVA Kateryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Information Technology Department, Flight Academy of the National Aviation University;

LOMAKINA Maryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the National Aviation University, Head of the Foreign Languages Department, Flight Academy of the National Aviation University.

STRUCTURE OF AIR TRAFFIC CONTROLLERS' ADAPTIVE TRAINING AT THE PRE-SIMULATOR TRAINING STAGE

Abstract. *The paper considers and analyzes the proposed organization of future air traffic controllers' adaptive training at the stage of pre-simulator training and its components. Peculiarities of future air traffic controllers' adaptive training at the stage of pre-simulator training preparation are given. The data on students' wrong actions on the simulator are given. Criteria for evaluation the situational tasks performance by future air traffic controllers are presented.*

The air traffic controllers' professional activity belongs to the operator's activity, so it has all the operator's characteristics of information, psychological, psycho-physiological conditions. Air traffic controllers often make complex decisions in a limited time, with a high workload. This causes operational errors that can reduce the level of flight safety. An important aspect of preventing such errors is a high level of training. Practical activity establishes high requirements for specialists to professional knowledge, skills, abilities, which necessitates the professional training improvement, namely the need to individualize learning activities through the adaptive training introduction at all training stages.

The given organizational scheme of adaptive training at the stage of air traffic controllers' pre-simulator training is made taking into account the cybernetic approach to control systems, it clearly shows the management process (management of students' learning activities); the purpose of management is to identify deviations in the results of students' learning activities on the air traffic services simulator and make changes in the learning process in order to ensure the necessary results; this allows to obtain information about the state of the managed object (student)

systematically, that means providing systematic feedback, and the most important thing is the results of feedback; processing of received information through the feedback channel; development of corrective (regulatory) influences on the basis of this information and their implementation. Currently, such a scheme is generalized and requires detailed refinement of all components, this applies to the proposed criteria for evaluating situational tasks in the case of creating electronic learning tools with automated control of learning activities. We also consider further structuring of the adaptive training structure, constant monitoring of students' mistakes on the air traffic services simulator, construction of the adaptive pre-simulator training model and its approbation.

Key words: *adaptive training, pre-simulator training, future air traffic controllers, learning activities, evaluation criteria.*

*Одержано редакцією: 29.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 05.02.2021 р.*

УДК 378.02

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-100-105

УРСОЛ Оксана Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук, Льотна академія Національного авіаційного університету

ORCID 0000-0002-2819-0622

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГУМАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються сутнісні характеристики гуманізації педагогічного процесу у вищій школі, актуальні проблеми реалізації принципів гуманізації у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти, які сприяють формуванню фахівців нового покоління. Обґрунтовано зміст поняття «гуманізація» освіти, доцільність переходу від інформаційно-пізнавальної до соціально-культурної освітньої системи та необхідність використання таких принципів у педагогічному процесі. Досліджено поняття та структурні елементи гуманізації освітнього процесу, як засобу, який сприятиме самоактуалізації особистості та визначено шляхи впровадження принципів гуманізації у навчально-виховний процес, що сприятиме формуванню фахівців нового типу, які мають широку технічну та гуманітарну підготовку.

***Ключові слова:** гуманізація, принципи гуманізації, персоніфікація, діалогізація, індивідуалізація, самоактуалізація.*

Постановка проблеми. Процеси державотворення, що відбуваються в Україні сьогодні, спричинили істотні перетворення в системі освіти. Заклад вищої освіти повинен не просто дати студентам той чи інший обсяг знань і умінь, а й сформувати таку особистість, яка здатна творчо мислити, приймати рішення, виробити свою життєву позицію, свій світогляд, ставлення до себе та інших, вміння адаптуватися до умов життя. Це відповідно вимагає зміни стратегії управління процесом навчання, за якою акценти переносяться на особистість як суб'єкт навчальної діяльності. Тому постала проблема перебудови і підвищення ефективності педагогічного процесу. У зв'язку з цим освіта одержує нові філософські й методологічні передумови: демократизацію, індивідуалізацію, свободу творчості, що включаються безпосередньо до поняття гуманізації як способу, засобу формування цінностей. За умови гуманізації освіти, іншими словами, при побудові освітніх систем, спрямованих на забезпечення прав особистості, на розвиток, самовизначення й визнання її самоцінності, змінюється ціннісна парадигма, у якій домінуючими стають морально-етичні цінності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у розробку проблеми гуманізації освітнього процесу, формування гуманістичних цінностей особистості студентської молоді зробили: Ш. Амонашвілі, А. Бакалець, С. Бондаревська, С. Гончаренко, О. Гриньов, М. Добрускін, А. Донцов, І. Зязюн, Б. Кваша, Ю. Мальований, Є. Петров, І. Соколова, В. Сухіна, О. Сухомлинська, та ін.

Метою статті є дослідити сутнісні характеристики гуманізації педагогічного процесу у вищій школі, визначити шляхи впровадження принципів гуманізації у навчально-виховний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманістична тенденція розвитку суспільства ставить особливі вимоги до вищої освіти і зумовлює її мету на сучасному етапі. Педагогам слід націлити свої зусилля на розвиток творчих здібностей кожного студента, створення умов для становлення їх сутнісних, природних сил. Сучасний підхід до виховання і освіти вимагає відмовитися від технократичного погляду на студента, як програмованого

компонента системи освіти, як об'єкта самих різних маніпуляцій. Зміст освіти має бути націлений переважно не на запам'ятовування, відтворення знань і використання їх в діяльності за зразком. Важливо, щоб він враховував механізми саморозвитку особистості, спираючись на її пізнавальну активність, сприяв формуванню і розвитку творчих здібностей особистості студента. У центрі уваги викладачів має знаходитися не стільки зміст освіти, скільки студент як суб'єкт навчання, який опановує необхідні вміннями та навички діяльності в проблемних ситуаціях.

Роль закладу вищої освіти у становленні творчої особистості важко переоцінити. Його завдання полягає у формуванні нестандартної особистості, здатної співчувати іншій людині, іншій нації, самій природі і суспільству; в розвитку внутрішнього почуття взаємозв'язку людини і суспільства, особистої відповідальності за благополуччя суспільства.

Вирішення цього завдання потребує гуманізації всього вузівського життя, реалізації гуманістичного підходу в навчанні, освіті та вихованні.

У загальному сенсі гуманізм (від лат. Humanus – людський, людяний) визначається як система поглядів, що історично змінюється, визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, рівність, розвиток і прояв своїх здібностей, вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою відносин між людьми. У найзагальнішому вигляді зміст слова «гуманізм» означає орієнтацію на саму людину, її потреби. У ньому втілюється прагнення особистості, колективу, соціуму на щастя, досконалість. Гуманізм – вид ідеології, світоглядна концепція, одна з форм загальної свідомості [1].

Гуманізм розглядається як філософська доктрина, сутністю якої є визнання цінності людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток творчих сил і здібностей, неприйняття насильства і приниження людини, готовності та здатності співпереживання іншій людині, іншому народу, природі, суспільству. Ця ідеологія виникла, перш за все, як протест проти таких умов існування і розуміння людини, коли остання виступає не як мета суспільного розвитку, а як засіб.

Гуманізм як теоретична концепція визнає право людини на свободу, щастя, безперешкодний розвиток і прояв своїх здібностей, творчого потенціалу. Ці риси виступають в концепції гуманізму в якості основних критеріїв оцінки діяльності всіх соціальних інститутів суспільства, цільових установок і спрямованості його розвитку. Гуманізм у відносинах між членами суспільства визнає в якості норми принципи рівних можливостей, соціальної справедливості, прояви високої культури спілкування, людяності [2].

Отже, гуманність – це одна з найважливіших характеристик особистості, що представляє собою сукупність морально-психологічних її властивостей, що виражають усвідомлене ставлення до людини як до найвищої цінності. Вона є морально психологічною характеристикою розвитку особистості.

Поняття «гуманізація» є похідним від понять «гуманізм» і «гуманність». Воно відображає конструктивний аспект проблеми, вирішення якої забезпечує діяльність по досягненню більш високої, гуманістично-орієнтованої системи цінностей. Гуманізація відображає соціально-ціннісні та морально-психологічні основи суспільного розвитку. У зв'язку з цим Е. Н. Шиянов підкреслює, що саме гуманізація характеризує ціннісні аспекти освіти та виховання [3].

Гуманізація виховання і освіти виступає морально-психологічною основою педагогічного процесу. Це – соціально-педагогічна характеристика процесу виховання та навчання. Гуманізація являє собою процес спрямований на розвиток особистості як активного суб'єкта творчої навчальної діяльності, пізнання і спілкування. Гуманізація за своїми цілями виступає умовою гармонійного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, реалізації творчих можливостей та прагнень особистості, встановлення гармонійної взаємодії зі світом: природою, суспільством та іншими людьми, встановлення між об'єктом і суб'єктом суб'єкт-суб'єктних відносин, людської взаємодії і взаєморозуміння.

Гуманізація освітнього процесу – це увагу викладача до студента як до людини, як до найвищої цінності, подолання відчуження освіти від людської особистості, її потреб і інтересів, завдань її розвитку.

Можна сказати, що гуманізація – ключовий елемент нового педагогічного мислення, який змінив погляд на характер і суть педагогічного процесу, в якому і педагоги, і студенти виступають як суб'єкти розвитку творчої індивідуальності. Основним змістом педагогічного процесу в цьому випадку стає розвиток особистості, якість і міра якої є показниками ефективної роботи закладів вищої освіти, всієї системи освіти [3].

Е. В. Петушкова підкреслює, що гуманізація педагогічного процесу «проявляється у виділенні наступних пріоритетів педагогічної діяльності:

- підготовка до життя, формування розуміння необхідності співпраці між усіма націями і народами, беззастережне неприйняття війни як способу вирішення спірних питань в будь-якій області – державній, релігійній, етнічній;
- повага до навколишньої природи і соціального середовища, до різноманітності культур, а також почуття власної гідності і особистої гідності;
- масштабне мислення, вміння вибирати такий варіант дій, який відповідає головним людським цінностям» [4].

У процесі виховання і навчання важливо звертати особливу увагу на створення умов, що забезпечують толерантні відносини між учасниками педагогічного процесу, між викладачами і студентами, між самими студентами і т. п. У гуманістичній педагогіці в центрі навчально-виховного процесу повинен знаходитися студент, в системі «викладач-студент» важливо встановити довірчі відносини. На зміну авторитарної педагогіки, кредо якої полягає в тому, що педагог вчить, а студенти вчаться, приходить новий підхід, суть якого виражається в тому, що обидва учасники педагогічного процесу вчаться. Відбуваються нові взаємини в системі «викладач-студент» – обидва учасники педагогічного процесу знаходяться в пошуку: викладач – як зацікавити студентів, знайти оптимальні варіанти викладання навчального матеріалу, розвинути природні здібності і таланти студентів, підтримати їх тягу до пізнання, не дати згаснути допитливості та зацікавленості до тої чи іншої навчальної дисципліни, до навчання взагалі, а студентів – прагненні оволодіти знаннями, вміннями і навичками, розвинути свої творчі сили та здібності. Теза ж авторитарної педагогіки, що педагог знає все, а студент не знає нічого, в гуманістичній педагогіці замінюється тим, що в процесі навчання йде взаємообмін інформацією.

Гуманістична спрямованість процесу навчання і виховання пов'язана з прагненням викладача до розвитку студентів, наданням їм можливості навчатися і розвиватися відповідно до своїх інтересів, потреб та здібностей. У сучасному закладі вищої освіти особлива увага звертається на розвиток студентів: впроваджуються розвиваючі технології навчання, нові курси, які задовольняють професійні запити студентів і сприяють розвитку їх творчих сил і здібностей. У навчально-виховному процесі важливо забезпечити реалізацію потреб студентів в самовираженні, їх право на свободу думки і вибору, емоційний контакт, спілкування.

Гуманістична спрямованість виховання та освіти змінює традиційне уявлення про мету навчального процесу, основним компонентом якого є орієнтація на придбання систематизованих знань, умінь і навичок, важливо орієнтуватися на особистість студента, його культурологічну освіту, розвиток фізичних даних і естетичних смаків. Це означає, що в основі виховання і освіти повинен бути особистісно-орієнтований підхід, метою якого є не формування і навіть не виховання, а знаходження, підтримка, розвиток людини в людині.

Е. Н. Шиянов і І. Б. Котова виділяють наступні культурологічні функції освіти: розвиток духовних сил, здібностей і умінь, які дозволять долати життєві перешкоди; формування характеру і моральної відповідальності в ситуаціях адаптованих до соціальної сфери; забезпечення можливостей для особистого і професійного зростання і здійснення самореалізації; оволодіння засобами, необхідними для досягнення інтелектуально-моральної

свободи, особистої автономії; створення умов для саморозвитку творчої індивідуальності людини і розкриття її духовного потенціалу [5].

Реалізація означених культурно-гуманістичних функцій у вузі повинна забезпечувати загальну спрямованість навчально-виховного процесу на гармонійний розвиток особистості. Освітній процес, побудований на гуманістичних засадах, сприяє формуванню у студентів тенденції до альтруїзму, самовідданості, емпатії. Це є найважливіші елементи гуманності.

Не можна не зупинитися на розгляді різних підходів при з'ясуванні сутності гуманізації педагогічного процесу у вищій школі.

Важливо акцентувати увагу на важливому показнику гуманізації освіти і виховання – культурі довіри і свободи людських відносин. Свобода особистості визначається здатністю до самоврядування, самодисципліни та толерантності. Без сформованості певних морально-культурних засад свобода обертається свавіллям. Тому гуманізацію виховання і освіти ми розглядаємо як процес співпраці всіх сфер духовної культури, засвоєння підростаючим поколінням системи гуманістичних цінностей, розвиток духовних, моральних та інтелектуальних сторін особистості кожного студента [6].

Гуманізація навчально-виховного процесу передбачає створення особливого культурного середовища, що дозволить формувати культуру особистості студентів.

Сутність гуманізації виховання полягає у тому, що він сприяє усвідомленню та диференціації пізнавальних інтересів, ціннісних орієнтацій студентів: вирівнює можливості особистості; сприяє вибору індивідуальної освітньої «траєкторії» студента; забезпечує «ситуацію успіху», сприяє самореалізації особистості.

Головний обов'язок сучасної вищої школи забезпечення морального захисту студентів, відсутність якого дозволяє несприятливому оточенню повністю, поглинати людську особистість. Дегуманізація людських відносин сьогодні, на жаль, стає нормою. У багатьох студентів складається установка, що в житті все визначають речі, гроші, влада. Тому більшість з них впевнені в тому, що гуманізм – це прояв слабкості. Обов'язок закладу вищої освіти створити такі умови, таку духовно-моральну атмосферу, яка дозволить визначити загальнолюдські цінності як пріоритет [7].

Сутність гуманізації педагогічного процесу тісно пов'язана з процесами оновлення, відродження суспільного життя, саме, національна культура може служити основою гуманізації виховання та освіти. Національний компонент в освітній системі сприятиме гуманізації навчально-виховного процесу, якщо при цьому вирішуються такі педагогічні завдання: освіта на моральній основі (розвиток здібностей, почуттів, духовності); виховання особистості, зі світоглядом, сформованим на базі загальнолюдського досвіду та загальнолюдських цінностей; розвиток творчо мислячої і творчо діючої особистості [8].

Інноваційна концепція розвитку закладу вищої освіти, базуючись на активізації особистісного, творчого потенціалу, несе в собі значеннєве навантаження гуманізації освіти, оскільки метою й засобом досягнення всіх інноваційних перетворень у закладі вищої освіти є найбільш повне розкриття творчих можливостей людини. По-справжньому повноцінно гуманізація освіти буде виявлятися лише в тому випадку, якщо поряд із наявністю відповідного світогляду й стилю спілкування зі студентами викладач застосовуватиме конкретні прийоми навчання, що розкривають щирі турботи викладача про успіхи студентів у навчанні. Якщо виходити з аналізу принципів навчання, то стає очевидним, що деякі з них безпосередньо сприяють цілям гуманістичного характеру. До таких принципів можна віднести такі: принцип індивідуального підходу в навчанні, принцип доступності, принцип позитивного емоційного фону навчання.

Складні процеси, що відбуваються сьогодні у суспільному житті, актуалізують необхідність навчити молодь орієнтуватися в таких проблемах, як місце і роль нації в життєдіяльності суспільства: соціально-класове і національне, загальнолюдське в житті людей; соціальне і етнічне в національній свідомості; національна свідомість і національний характер; ідеальне та ірраціональне в національному; мінливі і стійкі елементи

національного життя, як процеси накопичення, зберігання і передачі інформації, досвіду поколінь і властивих нації стереотипів; національна свідомість, патріотизм, націоналізм. Засвоєння цих знань буде сприяти подоланню реставраційних процесів сучасного життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, гуманізація навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти сприятиме формуванню фахівців нового типу, які мають широку технічну та гуманітарну підготовку, розвинуте почуття громадянської відповідальності за результати власної професійної діяльності та буде спрямована на розвиток індивідуальності, унікальності особистості. У подальшому доцільно проаналізувати інноваційні педагогічні технології підготовки студентів технічного спрямування на основі концепції особистісно-орієнтованого навчання.

Список використаних джерел

1. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Ильичев Л. Ф., Федосеев П. Н., Ковалев С. М., Панов В. Г. Москва: Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
2. Вершинина Е. А. Гуманизация образования и инновационная концепция развития высшей школы. / Гуманізація і гуманітаризація – пріоритетний напрямок державної політики в галузі вищої освіти. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний інститут. Гуманітарний центр, 1992. С. 27.
3. Шиянов Е. Н. Гуманизация педагогического образования: состояние и перспективы. Москва; Ставрополь: СГПИ, 1991. 206 с.
4. Петушкова Е. В. Целевая направленность и ценностные ориентиры гуманистического воспитания. Проблемы воспитания. Минск. 1997. Вып. 6. С. 10–18.
5. Шиянов Е. Н., Котова И. Б. Развитие личности в обучении: учеб. пособие для студентов пед. вузов. Москва: Издат. Центр «Академия», 1999. 288 с.
6. Гринев О. Бакалец А. Индивидуализация и активизация – эффективный метод гуманизации и гуманитаризации образования. Гуманізація і гуманітаризація – пріоритетний напрямок державної політики в галузі вищої освіти. Дніпропетровськ: Дніпр. державний інститут. Гуманітарний центр, 1992. С. 36.
7. Добрускин М. Е. Концептуальные основы гуманизации и гуманитаризации высшего технического образования. *Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти. Збірник наукових праць. Всеукраїнська науково-методична конференція.* Харків, 2000. С. 5–6.
8. Єфремова Н. Ф., Маляр Н. І. Методологічні аспекти гуманізації вищої освіти в Україні. *Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти. Збірник наукових праць. Всеукраїнська науково-методична конференція.* Харків, 2000. С. 38.

References

1. Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar (1983). [*Encyclopedic dictionary of Philosophy*]. (gl. redaktsiya: Ilichev, L.F., Fedoseev, P.N., Kovalev, S.M., Panov, V.G.) Moskva: Sov. Entsiklopediya. 840 s. [in Russian].
2. Vershinina, E.A. (1992). Gumanizatsiya obrazovaniya i innovatsionnaya kontseptsiya razvitiya vysshej shkoly [*Humanization of education and innovation concept of higher school development*]. Gumanizatsiya i gumanitarizatsiya – prioritetnij naprjamok derzhavnoï politiki v galuzi vischoï osviti. Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kij derzhavnij institut. Gumanitarnij tsentr, P. 27. [in Ukrainian].
3. Shiyarov, E.N. (1991). Gumanizatsiya pedagogicheskogo obrazovaniya: sostoyanie i perspektivy [*Pedagogical education humanization: state and perspectives*]. Moskva; Stavropol: SGPI, 206 s. [in Russian].
4. Petushkova, E.V. (1997). Tselevaya napravlennost i tsennostnyie orientiryi gumanisticheskogo vospitaniya [*Target orientation and value orientations of humanistic education*] Problemyi vospitaniya. Minsk. Vup. 6. S. 10-18. [in Belarusian].

5. Shiyanov, E.N., Kotova, I.B. (1999). *Razvitie lichnosti v obuchenii [Personality's development in education]: ucheb. posobie dlya studentov ped. vuzov*. Moskva: Izdat. TSentr "Akademiya", 288 s. [in Russian].

6. Grinev, O. Bakalec, A. (1992). *Individualizaciya i aktivizaciya – ehffektivnyj metod gumanizacii i gumanitarizacii obrazovaniya [Individualization and activation – an effective method of humanizing and humanizing education.]*. Humanizatsiia i humanitaryzatsiia – priorytetnyi napriamok derzhavnoi polityky v haluzi vyshchoi osvity. Dnipropetrovsk: Dnipro. derzhavnyi instytut. Humanitarnyi tsentr., S. 36. [in Ukrainian].

7. Dobruskin, M.E. (2000). *Konceptual'nye osnovy gumanizacii i gumanitarizacii vysshego tekhnicheskogo obrazovaniya [Conceptual foundations of humanization and humanization of higher technical education.]*. Humanizatsiia i humanitaryzatsiia vyshchoi tekhnichnoi osvity. Zbirnyk naukovykh prats. Vseukrainska naukovo-metodychna konferentsiia. Kharkiv, S. 5-6. [in Ukrainian].

8. Iefremova, N.F., Maliar, N.I. (2000). *Metodolohichni aspekty humanizatsii vyshchoi osvity v Ukraini. [Methodological aspects of humanization of higher education in Ukraine.]*. Humanizatsiia i humanitaryzatsiia vyshchoi tekhnichnoi osvity. Zbirnyk naukovykh prats. Vseukrainska naukovo-metodychna konferentsiia. Kharkiv, S. 38. [in Ukrainian].

URSOL Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of Professional Education and Social-Humanitarian Sciences Department, Flight Academy of the National Aviation University.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF PEDAGOGICAL PROCESS HUMANIZATION IN A HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract. *The article considers essential characteristics of pedagogical process humanization at high school, actual problems of humanization principals' realization during a teaching and educational process of a higher educational establishment, which contribute to the new type of specialists' development. The notion "humanization" of education, transfer from the information-cognitive to social-cultural educational system reasonability, and necessity of such principals appliance in pedagogical process have been proved.*

The notion and structural elements of pedagogical process humanization, as the means that will contribute to a personality's self-actualization, have been researched. The ways of humanization principals implementation into teaching and educational process, which will encourage new type of specialists' development with the enhanced feeling of social responsibility for the own professional activity have been determined. Humanization involves acceptance of a person's, as a personality, self-worthiness; guarantee of his/her rights, will, opportunities for self-realization.

A higher educational establishment has to not just provide students with this or that amount of knowledge and skills, but also develop such a person that is able to think creatively, make decisions, establish own life position, own view of life, attitude to himself/herself and others, ability to adjust to life conditions. This, respectively, requires changing the strategy of the pedagogical process management, in accordance with which the accents are transferred to a personality as a subject of educational activity.

Key words: *humanization, principal of humanization, personification, dialogue, individualization, self-actualization.*

*Одержано редакцією: 03.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 12.02.2021 р.*

UDK 316.285:629.7

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-106-110

CHORNOHOR Natalia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior teacher of
Tourism and Aviation Transportation Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORSID 0000-0001-6598-1581

STRUCTURAL COMPONENTS OF CONFLICTOLOGICAL CULTURE FORMATION OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS

In the article the problem of the conflictological culture formation of the future aviation specialists is actualized; the structural components of the conflictological culture formation of the future aviation specialists (motivational, cognitive, conative and reflexive) are defined.

Key words: *conflictological culture, future aviation specialists, component, structural components.*

Problem Statement. In modern conditions of the vocational education system modernization, one of the main objectives, which pedagogy and psychology of high school face, is rethinking of the goals for the training of the future aviation specialists.

Nowadays in accordance with the Standard of higher education in Ukraine the ability of graduates to work in a team and their readiness for abstract thinking, analysis and synthesis belong to the future aviation specialists' competences. That's why a high school should become the educational environment, which not only transfers available cultural experience to the new generations, but also is the space for personal development of a future aviation specialist, who is able to generate his own system of cultural norms and values, to seek for self-development, self-actualization and self-realization in the profession.

Analysis of recent research and publications. The problem of the conflictological culture formation of the future aviation specialists could be found in the research papers of such scientists as O. Dziana, M. Korostelin, N. Pidbutska, I. Pochedkayeva, N. Samsonova, N. Serebrovska, O. Shcherbakova, O. Shurygina, T. Chernayeva and others. On the basis of the scientific research of the mentioned above scientists we find it necessary to define the notion "conflictological culture of a specialist" as an awareness of the essence and the types of conflicts; constructive attitude to a conflict; developed practical communicative skills; possession of the variety of behavior strategies in a conflict, that are the qualitative characteristics of his professional activity in the conflictogenic environment.

The distinguishing of the components of the conflictological culture formation of the future aviation specialists is the main objective of our research, as it's impossible without their definition to identify the spheres of demonstration of the formation level of the mentioned process in the professional activity. Before distinguishing and grounding the structural components of the conflictological culture formation of the future aviation specialists lets get down to considering the research on this issue. In particular, in the reference literature "a component" is an element of something; a constituent [1, c. 579].

Defining the structural components of a conflictological competence D. Gryshyn, A. Markova, E. Pavliutenkova highlight the three-component structure of a competence: content sphere, activity sphere and personality sphere [4]. To the components of professional competences of the flight school cadets H. Chornoglazova refers: cognitive, praxeological, motivational, communicative and personal [8, c. 221]. Considering a conflictological competence of a future teacher, L. Yaroslav distinguishes such interrelated components as cognitive, emotional-conative, motivational, reflexive and behavioral [9].

In N. Samsonova's opinion, the components of the conflictological training of a personality are conflictological competency, conflictological readiness and a conflictological competence [6], in her research T. Cherniayeva agrees with her on the conflictological culture formation by means of training the future managers [7].

While researching the conflictological components with the future machine-building engineers N. Pidbutska distinguishes such components as cognitive-intellectual, analytical-reflective, practical, motivational, emotional [5]. For the conflictological culture formation of future service industry specialists O. Dziana distinguished such components as cognitive, intuitive, analytical-prognostic, emotional, praxeological and motivational-targeted [2].

Summing up all above, we can say that the definition of the conflictological culture formation of the future aviation specialists plays an important role in the pedagogical process and is the basis for professional training.

The purpose of the article is to distinguish the structural components of the conflictological culture formation of the future aviation specialists.

Presenting the main content of the research. The analysis of the available approaches to the defining of the structural components of conflictological culture made it possible to introduce the following interrelated structural components of conflictological culture of the future aviation specialists: motivational, cognitive, conative and reflexive.

A motivational component is a significant element of formation of a future aviation specialist as a high level professional, as the successfulness of his further professional activity depends on the development of social-moral values, beliefs, principles, convictions, gained at high school. This component is based on inspiring the cadets for conscious acquiring of the necessary conflictological and psychological knowledge in the process of professional training.

In respect of activity, motivation realizes not only motivational but regulative functions, arranges the whole training process, and is formed with the student before the beginning of professional activity and subsequently influences greatly on its content.

The realization of a motivational component of the conflictological culture of the future aviation specialists during the professional training is aimed at developing the cadets' reasoned demand to become highly-qualified, culturally developed specialists by forming the cognitive interests and needs in acquiring deep and diverse knowledge in the conflictological area, and seeking for self-improvement, self-development and self-realization in their professional activity.

A cognitive component provides the formation of mainstream and special competences and the personal-professional characteristics. Every subject is meaningful in the achieving the goals of training, so that some of them play a firsthand role, but the others are indirectly related [3, c. 318]. With reference to this, the function of the cognitive component of the conflictological culture of the future aviation specialists is replenishing and enlarging basic knowledge of the actual problems of the conflict management and creating fruitful human relationships, which demonstrate the conflictological culture of the aviation specialists.

A conative component is based on the forms, methods and means of practical- educational process, that facilitate the efficient usage of professional competences in the modern professional environment and the conflictological culture formation of the future aviation specialists.

The conative component makes the cadets master the modern dialogic methods, techniques, forms of interaction, which are aimed at the formation of the conflictological skills with a future specialist for efficient realization of the professional activity in the conflict conditions, namely: communicative (the ability to initiate an interaction during the communication with the aim of preventing the negative conflicts); perceptual (the ability to perceive, understand and assess oneself and the others); prognostic (the ability to predict the behavior of the other person during the dialogue and determine the way of influencing on this person); creative (the ability to find and use the optimal ways of conflict resolution); self-regulation (the ability to keep balance in the conflict situation).

The conative component of the conflictological culture formation of the future aviation specialists is realized during the implementation of the interactive methods of teaching into the learning process, the usage of cases and conflictological situational exercises and assignments, aimed at the preparation of a specialist for the practical realization of the obtained competences in the professional activity.

A *reflexive component* implies the formation among the cadets of abilities to analyze their reactions, perceptions, behavior in the professional conflictogenic environment, to understand their personal significance in the resolving the conflict situations.

The reflexive component of the conflictological culture formation is aimed at the awareness by the future specialists of personal and social significance of their conflictological culture. The mentioned component implies the development of the cadets' reflexive skills by means of implementation into the learning- pedagogical process the methods and forms, which could give the future aviation specialists the possibility to go deeper in themselves, understand themselves, that in its turn leads to self-improvement. The result of functioning the reflexive component of the conflictological culture formation of the future aviation specialists is the analysis of applying knowledge and skills during the practical activity in the professional training and implementation of the methods, which give the possibility to determine the level of formation of a conflictological position, personal reactions, leader features, emotional intellect, stress tolerance, perception, development of self-assessment, personal significance, self-knowledge and self-realization in the process of professional activity in the conditions of a conflict, self-improvement as a subject.

On the basis of the fact of recognizing the objective existence of conflictogenic professional environment, we have come to the conclusion that the conflictological culture of a future aviation specialist is in setting and resolving the assignments of the development of his abilities in the conflictogenic and conflict situations of intrinsic personal and interpersonal levels of the manifestation of a professional conflict, transforming the conflictogenic professional environment with the aim of preventing further conflicts, and in this case it's necessary to consider the conflictological culture formation to be one of the objectives of professional training.

Consequently, the defined structural components will become the basis for the realization of the experimental work in the context of developing the conflictological culture of the future aviation specialists.

Conclusions and further scientific research perspectives. The structural components of the conflictological culture formation of the future aviation specialists in the process of professional training are defined as *motivational*, which is based on the motivation of the cadets for the conscious acquiring of the necessary conflictological and psychological knowledge in the process of professional training; *cognitive*, which provides the formation of mainstream and special competences and personal-professional characteristics; *conative*, which facilitates the mastering by the cadets the modern dialogic methods, techniques, forms of interaction, which are aimed at the formation of conflictological skills of a future specialist for the efficient doing of the professional activity in the conditions of a conflict; *reflexive*, which is aimed at the awareness by the future specialists of personal and social significance of their conflictological culture.

The perspective of further scientific research is seen in distinguishing the criteria, indicators and levels, which will facilitate the diagnostics of the formation level of the conflictological culture of the future aviation specialists and grounding the pedagogical conditions of the conflictological culture formation of the future aviation specialists in the process of professional training.

References

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [The Great Lexicon of the modern Ukrainian language]. (2009) / uklad. V.T. Busel (holov. red.). 7-e vyd. Kyiv; Irpin: Perun, 2009. 1736 s. [in Ukrainian].
2. Dziana, O.S. (2012). Formuvannia konfliktolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia u profesiinii pidhotovtsi [The conflictological culture formation of the future

service industry specialists in professional training]: dys. ...kand.. ped. nauk : 13.00.04. Khmelnytskyi, 2012. 237 s. [in Ukrainian].

3. Leshchenko, H.A. (2015). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia profesiinoi nadiinosti fakhivtsiv z avariinoho obsluhovuvannia ta bezpeky na aviatsiinomu transporti [*Theoretical and methodical foundations of the professional reliability formation of the specialists on emergency service and safety for the aviation transport*]: dys. ... d-ra. ped. nauk : 13.00.04. Zaporizhzhia, 2015. 494 s. [in Ukrainian].

4. Petrikova, N.I. Profesiina kompetentnist uchytelia – vazhlyva skladova yakisnoi osvity. [*Professional competency of a teacher – an important component of a quality education*]. Forum pedahohycheskykh ydei "UROK". Retrieved from: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/administration/34011/ (data zvernennia 18.02.2020). [in Ukrainian].

5. Pidbutska, N.V. (2008). Pedahohichni umovy formuvannia konfliktolohichnoi kultury maibutnoho inzhenera-mashynobudivnyka [*Pedagogical conditions of conflictological culture formation with a future machine-building engineer*]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Vinnytsia, 2008. 254 s. [in Ukrainian].

6. Samsonova, N.V. (1995). Formyrovanye motyvatsyy konflikta u uchashchikhsia starshykh klassov [*Formation of the conflict motivation among the pupils of high school*]: dys....kand. ped. nauk: 13.00.08. Kalynynhrad, 1995. 185 s. [in Russian].

7. Cherniaeva, T.N. (2004). Trenynh kak sredstvo formyrovaniya konfliktolohycheskoi kultury menedzhera [*A training as a means of the conflictological culture formation of a future manager*]: dyss. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. Kalynynhrad, 2004. 166 s. [in Russian].

8. Chornohlazova, H.V., Yenina, I.I., Munshtukov, I.V. (2018). Formuvannia kohnityvnoho komponenta fakhovykh kompetentnostei aviatsiinykh inzheneriv-mekhanikiv pid chas vuvchennia osnov systemy tekhnichnoho obsluhovuvannia ta remontu [*Formation of the cognitive component of professional competencies of aviation engineers-mechanics while learning the basics of maintenance and repairs*]. Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Serii: Pedahohichni nauky. Zbirnyk naukovykh prats. Kropyvnytskyi: LA NAU, 2018. Vyp. 4. 316 s. [in Ukrainian].

9. Yaroslav, L.O. (2010). Psykholohichniy analiz struktury konfliktolohichnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [*Psychological analysis of the conflictological competency structure of a future teacher*]. Visnyk NTUU "KPI". Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. 2010. № 1. S. 56-62. [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В.Т. Бусел (голов. ред.). 7-е вид. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.

2. Дзяна О. С. Формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійній підготовці : дис. ...канд.. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2012. 237 с.

3. Лещенко Г. А. Теоретичні і методичні засади формування професійної надійності фахівців з аварійного обслуговування та безпеки на авіаційному транспорті: дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2015. 494 с.

4. Петрікова Н.І. Професійна компетентність учителя – важлива складова якісної освіти. Форум педагогических идей «УРОК». URL: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/administration/34011/ (дата звернення 18.02.2020).

5. Підбуцька Н. В. Педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутнього інженера-машинобудівника: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2008. 254 с.

6. Самсонова Н. В. Формирование мотивации конфликта у учащихся старших классов: дис....канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 1995. 185 с.

7. Черняева Т. Н. Тренинг как средство формирования конфликтологической культуры менеджера: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Калининград, 2004. 166 с.

8. Черноглазова Г. В., Єніна І. І., Мунштуков І. В. Формування когнітивного компонента фахових компетентностей авіаційних інженерів-механіків під час вивчення основ системи технічного обслуговування та ремонту. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Кропивницький: ЛА НАУ, 2018. Вип. 4. 316 с.

9. Ярослав Л. О. Психологічний аналіз структури конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 1. С. 56-62.

ЧОРНОГОР Наталія Олексіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри туризму та авіаційних перевезень, Льотна академія національного авіаційного університету.

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті актуалізується проблема формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців авіаційної галузі; визначено структурні компоненти формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців авіації (спонукальний, когнітивний, конативний та рефлексивний).

Виокремленні структурні компоненти концентрують у собі сутнісні детермінанти цього явища, а також спрямовані для виокремлення критеріїв та показників, які використовуються для діагностики якості професійної діяльності майбутніх фахівців авіаційної галузі у контексті конфліктологічної освіти.

Спонукальний компонент є важливим складником сформованості соціально-моральних цінностей, поглядів, принципів і переконань, набутих під час навчання у закладах вищої освіти.

Функцією когнітивного компоненту є поповнення та розширення базових знань з актуальних проблем управління конфліктами та побудови продуктивних людських взаємовідносин, які відображають конфліктологічну культуру фахівця авіаційної сфери діяльності.

Конативний компонент сприяє оволодінню курсантами сучасними діалогічними методами, прийомами, формами взаємодії, спрямованими на формування конфліктологічних умінь та навичок майбутнього фахівця для ефективного здійснення професійної діяльності в умовах конфлікту.

Рефлексивний компонент спрямований на усвідомлення майбутніми фахівцями особистісної та соціальної значимості власної конфліктологічної культури.

Ключові слова: конфліктологічна культура, майбутні фахівці авіаційної галузі, компонент, структурні компоненти.

Одержано редакцією: 15.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 02.02.2021 р.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

УДК 372.851

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-111-117

АЙВАЗЯН Эдвард Ишханович,
доктор педагогических наук, профессор,
преподаватель кафедры общей математики, ЕГУ,
Республика Армения

О ВОЗДЕРЖАНИИ ОТ ВОЗМОЖНЫХ ЛОГИЧЕСКИХ ОШИБОК В ПРОЦЕССЕ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА ИЛИ ОПРОВЕРЖЕНИЯ

Логические ошибки допускают многие – от учеников до хорошо образованных людей. Обычно это происходит при доказательстве или опровержении своих или чужих мыслей. Данная статья посвящена диагностике возможных логических ошибок, допускаемых учащимися в процессе доказательства или опровержения утверждений и обоснованию необходимости разработке методических рекомендаций по их устранению.

Ключевые слова: доказательство, опровержение, процесс доказательства, процесс опровержения, логическая ошибка, тез, основание, аргумент, аргументация, повтор, порочный круг, паралогизм, парадокс.

Постановка проблемы. Многие люди, от учеников до хорошо образованных людей, оправдывая свои мысли и опровергая мысли других, делают логические ошибки. Лучший способ избежать этих возможных ошибок – развить логическую грамотность будущего гражданина.

Анализ последних исследований. Проблемой формирования логической грамотности учащихся занимались многие исследователи: Дж. Пойа, Ж. Пиаже, Ж. Ф. Асмус, А. А. Столяр, Н. Ф. Талызина, Г. А. Брутян, А. Копиллари, Я. С. Дубнов, Г. И. Саранцев, И. Л. Никольская, И. Л. Ананченко, К. О. Далингер, Ю. А. Бурлев и др. В основном исследователи перечисляют типы возможных ошибок. Некоторые из них, например, И. Л. Никольская предлагает развить логическую грамотность учащихся, т. е. будущих членов общества.

Цель статьи. Выявить типичные ошибки, которые допускают учащиеся при доказательствах или опровержениях математических утверждений и разработать методические рекомендации для их устранения.

Изложение основного материала исследования. В процессе доказательства или опровержения допускаются несколько категорий логических ошибок. Основываясь на подходах, которые мы использовали в этой статье, рекомендуется обсудить эти ошибки с точки зрения состава доказательства.

1.1 Логические ошибки, связанные с тезисом. Среди этих логических ошибок особо следует отметить, так называемые, *преобразование* или *подмена тезиса*.

Преобразование тезиса происходит тогда, когда вместо доказательства предложенного тезиса А доказывается аналогичный ему, но по существу отличающийся тезис А и заявляют, что тезис А доказан [1, с. 267].

Умышленные ошибки преобразования тезисов часто встречаются в политике. Например, правительства некоторых стран, чтобы оправдать в глазах народа своей страны бесчеловечный, грабительский характер войны, тяжелое социально-экономическое положение людей, подлинную причину войны, все преступления вваливают на злодеяния соседних стран.

Подмену тезиса часто возможно более или менее замаскировать, потому что важную роль в доказательстве или опровержении тезиса обычно играет только одно единственное понятие, которому всегда легко найти внешне похожее понятие и, следовательно, легко этим похожим, но по сути отличным понятием подменить обсуждаемое понятие.

Например, много лет назад, к концу 1970-х годов, в Армянской ССР проводилась школьная олимпиада по математике. В одной из задач, предложенных 10-классникам, необходимо было доказать некоторую связь между количествами ребер, вершин и граней правильного многогранника». Один из учеников представил «решение» задачи следующим образом.

Поскольку требуется доказать это соотношение для произвольного правильного многогранника, то рассмотрим произвольный многогранник, например, куб. А затем, воспользовавшись существенными свойствами куба (что грани представляют собой 6 равных квадратов и т. д.), проверив верность требуемого неравенства, он пришел к выводу, что оно верно также для любого правильного многогранника. В этом примере термин «правильный многогранник» был ошибочно подменен термином «куб».

1.2 Логические ошибки, которые соприкасаются с основаниями.

а) **Основное заблуждение** (лат. error fundamentalis), или **ложное основание**: Эта логическая ошибка допускается тогда, когда в числе аргументов имеется хотя бы один ложный аргумент, принимаемый за истинный. Это довольно часто встречающаяся ошибка. Поэтому истинность аргументов всегда должна быть тщательно проверена.

Эту ошибку интерпретируем следующим математическим примером. Обозначим $1+1 = a$, $2 = b$. Следовательно: $a = b$. Теперь умножим обе части последнего уравнения на a , получим: $a^2 = ab$. Далее вычитав из обеих сторон данного уравнения одну и ту же величину $-b^2$, получим:

$$a^2 - b^2 = ab - b^2 \Leftrightarrow (a + b)(a - b) = b(a - b). \quad (1)$$

Теперь сокращая обе части уравнения (1) величиной $(a-b)$, получим $a+b=b$, в котором восстанавливая начальные значения a и b , получим $1+1+2=2$, то есть $4 = 2$.

В чем причина этого неверного вывода? Какую ошибку мы сделали? Ответ на этот вопрос получим, если заметим, что мы сократили обе части уравнения (1) на величину $a-b$, которая фактически равна нулю, $a-b = 0$, а на 0 делить нельзя. В этом доказательстве был использован ошибочный аргумент, то есть было принято, что две части уравнения можно разделить на 0.

б) **Предвосхищение основания** (лат. *petition principia* – недоказанный аргумент, факт, основание). Эта логическая ошибка допускается тогда, когда в качестве довода используется положение, которое само нуждается в доказательстве, т. е. истинность которого вызывает сомнения. Это положение может быть как верным, так и ложным утверждением. И поскольку пока еще не решен вопрос верности этого основания, то оно по существу не может служить основанием для данного доказательства или опровержения.

Приведем один практический пример предвосхищения основания.

Приведем пример логической ошибки «недоказанного аргумента». До применения в Республике Армения машинной проверки вузовского вступительного экзамена экзаменационную работу абитуриентов проверяли преподаватели, входящие в состав экзаменационных комиссий. И один из абитуриентов обратился к автору моих строк, что за одну из решенных им задач комиссия поставила оценку на 0,5 балла меньше. Заявитель подал апелляционную жалобу, в результате которой председатель апелляционной комиссии разъяснил, что во время доказательства заявитель использовал аргумент: «Если $2^x = 2^3$, то $x = 3$ », что не доказано в школьных учебниках. И комиссия поступила правильно, уменьшив оценку данной задачи на 0,5 балла. Фактически, здесь заявитель использовал хорошо известное истинное основание в математике, но перед этим ему пришлось бы доказывать этот аргумент методом исключения.

в) Я часто полусерьезно повторяю, что математика – это своего рода «сплетня» о трех основных математических фактах: аксиомах, теоремах и определениях. И в тех случаях, когда определение понятия используется в качестве основы в доказательстве, необходимо обратить внимание на корректность этого определения. Мы уже упоминали, что специалисты часто допускают два типа логических ошибок при формулировании определений: **повтор** (определение самого понятия с помощью этого же понятия: *idem per idem*) и **порочный круг** или **круговорот в определении**.

Пример 1. Если при доказательстве за основу было взято следующее определение понятия «решение уравнения» – «решение уравнения – это число, которое является его решением», то допущена логическая ошибка, называемая повтором (тождеством, тавтологией).

Пример 2. И если при доказательстве за основу были взяты следующие определения – «Окружностью называется край круга» и «Окружность – это часть плоскости, ограниченная окружностью, которой принадлежит центр окружности», то допущена логическая ошибка, которая называется **порочным кругом**. Порочный круг в доказательстве (лат. *circulus in demonstrando*) – используются аргументы, истинность которых вытекает из истинности доказываемого тезиса. Частный случай - тавтология в доказательстве (лат. *idem per idem* – то же через то же).

г) Одна из логических ошибок, связанных с основанием доказательства, – это круговое движение в демонстрационном порядке, более известное как «порочный круг». Эта логическая ошибка совершается при использовании аргумента В при доказательстве тезиса А, одним из необходимых оснований для доказательства которого является доказываемый тезис А.

Например, скажем, в курсе геометрии 7-ого класса (Л.С. Атанасян и другие) в доказательстве свойства равностороннего треугольника – «Медиана, проведенная к основанию равностороннего треугольника также является биссектрисой и высотой» в качестве аргумента используется третий признак равенства треугольников.

«Доказательство. Дан треугольник ABC с основанием BC и медианой AD. Доказать, что AD – биссектриса и высота. $\triangle ABD = \triangle ACD$ по третьему признаку. У них $AB = AC$, $BD = CD$ по условию, а AD общая. Следовательно, $\angle 1 = \angle 2$, $\angle 3 = \angle 4...$ » (рис. 19) [2].

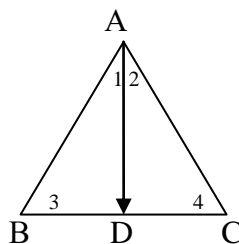

Рис. 19

1.3 Логические ошибки, связанные с аргументацией. Поскольку, с точки зрения аргументаций, каждое доказательство представляет собой цепочку умозаключений, следовательно этой группе принадлежат те ошибки, с которыми мы столкнулись при обсуждении видов умозаключений. Например, к числу подобных ошибок принадлежат, так называемые, правдоподобные умозаключения. Приведем примеры подобных ошибок.

1. Один из математиков в своей книге по математической логике приводит следующий интересный пример с правдоподобными рассуждениями.

На одном из заседаний Сената США один из сенаторов в своем выступлении выражает следующую озабоченность:

Все коммунисты нападают на меня.

Себастьян нападает на меня.

Следовательно: Себастьян – коммунист.

Все засмеялись и проаплодировали. Один из присутствовавших на заседании сенаторов, математик, чтобы опровергнуть упомянутую правдоподобную, но неверную аргументацию, приводит следующий пример:

Все кролики любят морковь.

Себастьян любит морковь.

Следовательно: Себастьян – кролик.

Сенаторы снова засмеялись и проаплодировали. И сенатору-математику пришлось объяснить, что и пример, приведенный предыдущим сенатором, и приведенный им пример, являются правдоподобными, но отнюдь не правдой. Рассуждать надо так:

Все коммунисты нападают на меня.

Себастьян – коммунист.

Следовательно: Себастьян нападает на меня.

Причина правдоподобных рассуждений во многом связана с ненадлежащей логической подготовкой. Однако, часто методисты и авторы учебников сознательно допускают подобные ошибки в доказательствах, предлагая учащимся самостоятельно найти ошибки, допущенные в доказательствах. Конечно, бывают случаи, когда такие ошибки совершаются намеренно, чтобы ввести в заблуждение и убедить публику в чем то.

В методической литературе (например, [3]) и в учебниках (например, [5] – [7]) используется примечательный методический прием на формирование доказательных умений и навыков учащихся: направленное на нахождение сознательно допущенных в доказательствах – софизмов и, следовательно, на их исправление. Приведем пример такого упражнения!

2. «Найдите ошибку, допущенную в доказательстве.

$$\begin{aligned}
 16 - 36 &= 25 - 45; \\
 16 - 36 + \frac{81}{4} &= 25 - 45 + \frac{81}{4}; \\
 4^2 - 2 \cdot 4 \cdot \frac{9}{2} + \left(\frac{9}{2}\right)^2 &= 5^2 - 2 \cdot 5 \cdot \frac{9}{2} + \left(\frac{9}{2}\right)^2; \\
 \left(4 - \frac{9}{2}\right)^2 &= \left(5 - \frac{9}{2}\right)^2; \\
 4 - \frac{9}{2} &= 5 - \frac{9}{2}; \\
 4 &= 5. \quad [6; 262], \text{ № 1080.}
 \end{aligned}$$

Софизмы – это полезные задачи: хорошая возможность проверить правильность доказательства.

Известно, что для точности доказательства необходимо и достаточно, чтобы следующие два условия выполнялись одновременно.

1) Отправная точка доказательства: основой или первым шагом должно быть истинное предложение;

2) доказываемое утверждение должно вытекать из аргументов доказательства.

В приведенном выше примере не выполняется именно условие (2). Дело в том, что

$$\left(4 - \frac{9}{2}\right)^2 = \left(5 - \frac{9}{2}\right)^2 \not\Rightarrow 4 - \frac{9}{2} = 5 - \frac{9}{2},$$

Следовательно, не вытекает то, что $4 = 5$.

Добавим, что в неформальной логике циркулируют термины паралогизм, софизм, остроумие и парадокс.

Паралогизм – это та логическая ошибка, совершенная виновником ошибки без всякого намерения. Причина в достаточно низкой культуре. Например, во всех случаях, когда учащийся, не усвоив хорошо материал, допускает логическую ошибку при доказательстве теоремы или решении проблемы, он или она допускает ошибку паралогического характера.

Одна и та же логическая ошибка в одном случае может действовать как паралогизм и как софистика – в другом. Это зависит от того, была ли ошибка допущена намеренно или непреднамеренно. Последнее, в свою очередь, может иметь добрые намерения, например, исправление ошибок, допущенных в доказательствах, с образовательной целью и злонамеренно, то есть с целью ввести собеседников в заблуждение. В первом случае мы имеем дело с позитивной софистикой, а во втором – с негативной софистикой.

Можно сознательно, но не злонамеренно нарушить требование того или иного логического закона или правила всего лишь для **остроты**. А остроумие может иметь воспитательную цель, точно так же, как ее можно использовать для высмеивания темных сторон реальности и так далее.

Чтобы отличить изобретательность от изысканности, от паралогизма, нужно всегда обращаться к контексту материала.

Есть также соображения, содержащие логические противоречия, не попадающие в категорию паралогизмов или изобретательности. Примеры таких соображений (проблем) дошли до нас от древних греков. Такие соображения, которые не имеют решения, не являются ни истинными, ни ложными, называются **парадоксами**. Например, известны парадоксы цирюльника Ахилла, Рассела.

Хотя логика является основой всех других наук, интерес к ней был значительно обновлен открытием неевклидовой геометрии и поиском строгого обоснования анализа. Математическое общество, как говорится, не опомнилось, когда оно снова было шокировано открытием парадоксальных утверждений. Познакомимся с некоторыми из них.

А. Парадокс Рассела. Под множеством мы подразумеваем любой набор предметов. Например, набор арифметических цифр: $\{0; 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9\}$, кошек, химических элементов, атомных частиц, планет солнечной системы, классов животного мира, континентов. и т. д. Объекты, составляющие набор, называются его элементами, например, каждый из студентов, изучающих курс логики, является элементом этого набора. Большинство множеств не являются элементами самих себя. Например, множество котов – не кошка, толпа, поток студентов – не студент и так далее. Но возможны множества, которые являются элементом самого себя. Например, множество всех множеств. Рассмотрим теперь множество X тех множеств, которые не являются их элементом. Согласно определению, если A является элементом A , то A также не является элементом A ; и наоборот, если A не является элементом A , то A является элементом A . Таким образом, в любом случае A является элементом A и A не является элементом A .

Б. Парадокс лжеца. Кто-то говорит. «Я лгу». Если он при этом лжет, то сказанное им – ложь, следовательно, он не лжет. Если он в данном случае не лжет, то сказанное им, правда, следовательно, он лжет. Так что в любом случае он одновременно лжет и не лжет.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, мы рассмотрели три типа логических ошибок: ошибки, связанные с тезисом, ошибки, которые соприкасаются с основаниями и ошибки, связанные с аргументацией. Некоторые из них (например, софизмы) -полезные задачи и применяются в практике обучения для проверки правильности доказательства. А для воздержания от возможных ошибок в процессе доказательства или опровержения необходимо существенно повысить уровень логической грамотности учащихся, что одновременно предполагает необходимую исследовательскую работу в этом направлении.

Список использованных источников

1. Брутян Г. А. Курс логики. Е.: Издательств ЕГУ, 1976. 507 с.
2. Геометрия 7 / Атанасян Л. С. и др.; Е.: «Зангак 97», 2006. 142 с.
3. Ананченко К. О. Обучение индуктивным и дедуктивным умозаключениям: в кн. «Преподавание алгебры в 6-8 классах». М.: «Просвещение», 1980. С. 186–203.
4. Асмус В. Ф. Учение логики о доказательстве и опровержении. М.: «Госполитиздат», 1954. 88 с.
5. Микаелян Г. С. Алгебра – 7. Е.: «Эдит Принт», 2006.
6. Микаелян Г. С. Алгебра – 8. Е.: «Эдит Принт», 2007.
7. Микаелян Г. С. Алгебра – 9. Е.: «Эдит Принт», 2008.
8. Никольская И. Л. Воспитание логической культуры при обучении алгебре в 6-8 классах: в кн. «Преподавание алгебры в 6 – 8 классах». М.: «Просвещение», 1980. С. 168–185.
9. Пиаже Ж., Инельдер Б. Генезис элементарных логических структур. Классификация и сериация. М.: «Иностранная литература», 1963. 448 с.
10. Пойа Д. Математика и правдоподобные рассуждения. М.: «Наука», 1975. 462 с.
11. Саранцев Г. И. Обучение математическим доказательствам в школе. М.: «Просвещение», 2000. 173 с.
12. Купиллари А. Трудности доказательств. М.: «Техносфера», 2002. 304 с.
13. Асмус В. Ф. Учение логики о доказательстве и опровержении. М.: «Госполитиздат», 1954. 88 с.
14. Дубнов Я. С. Ошибки в геометрических доказательствах. М.: «Наука», 1969. 64 с.
15. Плескунов М. А. Основы формальной логики. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2014. 168 с.

References

1. Brutyan, G.A. (1976). Kurs logiki [*Study on Logic*]. E.: Izdatelstv EGU, 507 s. [in Armenian].
2. Geometriya [*Geometry*]. 7 / Atanasyan L. S. i dr.; E.: «Zangak 97», 2006. 142 s. [in Armenian].
3. Ananchenko, K.O. (1980). Obuchenie induktivnym i deduktivnym umozaklyucheniyam: v kn. "Prepodavanie algebry v 6-8 klassah". [*Teaching inductive and deductive reasoning, published in Teaching algebra in grades 6-8M*]. "Prosveshenie», S. 18-203. [in Russian].
4. Asmus, V.F. (1954). Uchenie logiki o dokazatelstve i oproverzhenii [*The study of logic of proofs and refutations*]. M.: "Gospolitizdat". 88 p. [in Russian].
5. Mikayelyan, H.S. (2006). Algebra – 7. Yerevan: "Edit Print". [in Armenian].
6. Mikayelyan, H.S. (2007). Algebra – 8. Yerevan: "Edit Print". [in Armenian].
7. Mikayelyan, H.S. (2008). Algebra – 9. Yerevan: "Edit Print". [in Armenian].
8. Nikolskaya, I.L. (1980). Cultivating logical culture in teaching algebra in grades 6-8, published in "Teaching algebra in grades 6-8". M.: "Prosveshcheniye", 168-185. [in Russian].
9. Piaget, J., Inhelder, B. (1963). Vospitanie logicheskoy kultury pri obuchenii algebre v 6-8 klassah [*The genesis of the elementary logical structures. Classification and seriation*]. M.: "Inostrannaya literature", 448 p. [in Russian].
10. Polya, G., (1975). Matematika i pravdopodobnye rassuzhdeniya [*Mathematics and plausible reasoning*]. M.: "Nauka", 462 p. [in Russian].
11. Sarantsev, G.I. (2000). Obuchenie matematicheskim dokazatelstvam v shkole [*Teaching mathematical proofs at school*]. M.: "Prosveshcheniye", 173 p. [in Russian].
12. Cupillari, A. (2002). [*Trudnosti dokazatelstv*]. Difficulty in constructing proofs. M.: "Tekhnosfera", 304 p. [in Russian].

13. Asmus, V.F. (1954). Uchenie logiki o dokazatelstve i oproverzhenii [*The study of logic of proofs and refutations*]. M.: "Gospolitizdat", 88 p. [in Russian].
14. Dubnov, Ya.S. (1969). Oshibki v geometricheskikh dokazatelstvakh [*Mistakes in geometric proofs*]. M.: "Nauka", 64 p. [in Russian].
15. Pleskunov, M.A. (2014). Osnovy formalnoj logiki [*Basics of the formal logic*]. Yekaterinburg: Ural University Publishing House, 168 p. [in Russian].

AYVAZYAN Edward, the Doctor of Pedagogical Sciences and the Professor of YSU.

EXCERPTS FROM POSSIBLE LOGICAL STEPS IN THE PROCESS OF PROVING OR PROVING

Abstract. *Logical fallacies are flaws in reasoning that are often committed by different people, be it school students or even well-educated people. This usually happens while trying to prove one's own thoughts or disproving the thoughts of others. The present article is dedicated to substantiating the need to detect logical fallacies made by learners in the process of proving and disproving mathematical statements, as well as to develop methodological guidelines for eliminating those errors.*

As we know, the "Logic" or, to be more precise, the "Formal Logic", is not considered a general education subject in secondary school, but it is studied at university, for example, in almost all the faculties of the Yerevan State University. Therefore, in both cases, in order to avoid possible logical fallacies, it is necessary to ensure a decent level of logical literacy among secondary school students and university students, or in other words, the future members of society.

This issue is especially relevant in the middle and high school. Actually, not only is the "Logic" absent from the secondary school curriculum, but its constituent parts are not explicitly studied either within Mathematics, Life Sciences or Social Studies curricula. And even if some logical rules are explicitly represented in different school disciplines, they, as a rule, have different names within different subjects. Poor schoolchildren first attend the Native language class, and then they rush to a Mathematics class and then end up at a History class. Within the Mathematics course, a logical rule is considered as an element of mathematical logic; within History course, the same rule is regarded as an element of historical mindset, and in the first case it is simply ignored. It is a pity that the real name of the logical rule in question is not presented at all.

Key words. *evidence, probation, process of evidence, process of probation, logical development, thesis, foundation, argument, argumentation, repetition, vicious circle, paralogism, paradox.*

*Одержано редакцією: 28.12.2020 р.
Прийнято до публікації: 13.01.2021 р.*

UDC 316.4.063.6

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-118-125

DASZYKOWSKA-TOBIASZ Jadwiga,

dr hab, prof., Jan Ogrodek State University in Sanok
(Poland)

ORCID 0000-0001-6182-1855

MORSKA Liliya,

dr hab, prof, the University of Bielsko-Biala (Poland),
Lviv Ivan Franko National University (Ukraine)

ORCID 0000-0002-4916-3834

LIFE QUALITY OF WOMEN DURING COVID-19 PANDEMIC: PRELIMINARY RESEARCH

Abstract. *The COVID-19 pandemic, due to its global nature, has changed the lives of most people in the world. However, there are not enough scientific endeavours that would reliably describe individual and social experiences in the context of the problem under discussion. The symptoms and health consequences of the COVID-19 disease continue to take doctors aback around the globe, and its multifaceted impact on people's lives has not been clarified yet. The obtained research results can be used in the design of assistive and supportive activities. The paper aims at discussing the problem of the life quality of young women on the basis of the results of the survey carried out with the students of two universities in southern Poland. The preliminary study was conducted with the use of a diagnostic survey consisting of 53 questions. The survey was designed to identify the opinions of the respondents in terms of: 1) characteristics of certain life areas under the circumstances of the COVID-19 pandemic; 2) general life quality assessment; 3) assessment of certain life areas "before", "during" and "after" the COVID-19 pandemic.*

The results of the study showed a slight decrease in the life quality scores of women "during" the pandemic in relation to the "before" and "after" period assessments. The respondents declared the impact of the pandemic on many areas of their lives, expressing the cases of experiencing fears, anxiety caused by a risky for life situation of being infected with the SARS-CoV-2 virus; there were also reported cases of decreased energy to life as well as depression. The women assessed their overall life quality with the index of "average" or "high", and they made their assessment dependent on eight issues. In terms of the assessment of areas of life by the respondents, there was a noticeable predominance of "high" assessments before the pandemic, "average" during the pandemic, with a tendency to disperse between "high" and "average" after the spring 2020 lockdown.

Our research shows that the majority of women rate their quality of life as high, although there were also people whose assessment appeared to be quite low (especially in relation to different time perspectives: before, during or after the pandemic). It can certainly be said that in the current situation, that of deliberate temporary social isolation, restriction of mobility and other limitations related to the sanitary regime, a support system should be built for all those individuals (in our case – students) who declared life problems in connection with the COVID-19 pandemic. This could be, for example, in the form of psychological support at their home universities or the help of an appropriate specialist.

Key words: *life quality, women, students, COVID-19 pandemic, coronavirus SARS-CoV-2.*

Introduction. The term "quality of life" comes from the humanities, but is often used in medicine, sociology, economics, and demography, showing its complex and interdisciplinary character. "So, in their opinion, sociologists deal with the quality of life in the context of the styles and principles of social life, psychologists deal with the sense of satisfaction, happiness or well-being, and educators deal with values, goals and aspirations related to the quality of life. The

literature review shows that such generalizations are valid and have the appropriate explanatory power only to a certain extent, thus meeting the postulate of striving specific fields of science to strict specialization. Meanwhile, the concept of quality of life as multidimensional and interdisciplinary subject often eludes researchers who perceive it from too narrow a perspective" (Wnuk, Zielonka and others, 2013, p. 11).

Among the approaches to define the term, the following can be distinguished: broad and narrow, objective and subjective, evaluating, descriptive, based on the theory of needs, viewing it as a process, expert or lay approach etc. (Wnuk, Zielonka and others, 2013, p. 10-16).

In the context of our own research, the subjective approach to the term "quality of life" is the closest in terms of meaning. Following the World Health Organization (WHO), "quality of life" means an individual way of perceiving a person's life position in the context of the value system and the culture in which he/she lives, and with reference to tasks, expectations and standards determined by environmental conditions (The World Health Organization Quality of Life assessment). The mentioned above approach shows the growing importance of the indicators of individual life assessment. The theoretical basis of the research is also the concept of partial satisfaction. Satisfaction with life means its well-thought-out assessment, formulated on the basis of cognitive processes, reflection on one's own life and value judgments (Zalewska, 2003, p. 21). Partial satisfactions create human judgments and feelings relating to specific areas of life (Daszykowska, 2007, p. 151). In our research, the following categories were selected for the assessment (satisfaction) of life areas: the quality of the present day life, health, my strength, life energy, capability (ability) to learn (absorb new things), level of education, decision-making abilities, level of self-satisfaction, opportunities to lead a normal life, support from family, relationships with family members, having children, marriage/personal relationships, support from friends, relationships with friends/acquaintances, opportunities to provide for or support your relatives, financial situation, housing conditions, sense of security, work, ways of spending free time, environment (attractiveness of the place of residence, climatic factors etc.), social environment, sex life, norms prevailing in society, faith, life achievements, prospects for the future (Daszykowska, 2007, p. 153).

Research questions. The aim of the study was to obtain the answers to the following research problems: 1. How do female students characterize their life style during the COVID-19 pandemic? 2. How do women rate their overall quality of life? 3. How do the respondents assess their life (partial satisfaction): before, during and after the COVID-19 pandemic ("after" means the time of October 2020, when coronavirus cases were the least numerous of the whole period and certain freedoms of movement and socialization, although following all precaution measures, were granted for local communities)?

Research methodology. 127 students majoring in pedagogy from the State University named after Jan Ogrodek in Sanok (68 people) and the University of Bielsko-Biała (59 people) participated in the study. There were 79 women aged 19-24 years old (62.2%), in the age group of 25-30 there were 22 people (17.3%), the age group of 31-36 was represented by 19 respondents (15.0%), and there were 5 students representing the age group of 37-42 years old, which constituted (3.9%), over 43 years old representatives were only 2 respondents (1.6%). Participation in the study was voluntary, the respondents were acquainted with its purpose and ensured anonymity. 127 out of 129 sent questionnaires were accepted for analysis.

Research results. The respondents described the risk of contracting SARS-CoV-2 coronavirus as: very high – 18 people (14.2%); quite high – 42 women (33.1%); average – 45 respondents (35.4%), low – 17 (13.4%), very low – 5 students (3.9%). The women declared that the COVID-19 pandemic could affect their lives. An affirmative answer ("Yes") was given by 118 women (92.9%), there was no indication for the answer "No", and 9 people (7.1%) opted for the answer "I don't know".

One of the important goals of the study was to find out about the opinions of respondents on the characteristics of the areas of their lives during the COVID-19 pandemic.

In terms of health, 26 respondents (20.5%) indicated most often low mood, 25 (19.7%) felt anxious and frightened, and 18 (14.2%) "felt healthy". Women less often chose answers like: I get

sick more often, I have no control over my emotions. The respondents noticed a decrease in life energy – 53 (41.7%), felt depression and resignation – 26 (20.5%), slightly fewer respondents declared showing optimism and enthusiasm – 18 (14.2%), feeling the harmony of their body – 17 (13.4%).

As for study abilities during the pandemic, the following responses were dominant: "I have trouble concentrating" – 35 (27.6%), "I can learn as before" – 31 (24.4%), "My motivation for learning has dropped" – 24 (18.9%), "the problem lies planning and organizing learning" – 21 (16.5%). For two-thirds of people, the pandemic did not constitute an obstacle to the achievement of the assumed goal; only 10 women thought about quitting studies.

In connection with the ongoing pandemic, the respondents (64 people) declared the possibility of making life decisions, mainly with regard to current affairs, 30 women (23.6%) indicated slight limitations in this regard, and 33 respondents (26.0%) made similar decisions as before the pandemic.

The students were asked to describe their everyday life. The most frequently chosen answers included: spending time studying remotely – 70 (55.1%), performing (in general) more duties related to studying – 63 (49.6%), the problem of reconciling all duties – 47 (37, 0%) compliance with the sanitary regime – 44 (34.6%), reorganization of the current daily routine – 40 (31.5). The least frequent answers were: regular food consumption – 7 (5.5%) and spending more time sleeping – 5 (3.9%).

During the pandemic, women could count on the following types of support: emotional – 78 (61.4%), information – 35 (27.6%), financial – 5 (3.9%), spiritual (alleviating spiritual suffering and pain in critical situations) – 3 (2.4%).

50 people (39.4%) could count on understanding from relatives in mutual relations, 38 people (29.9%) on mutual help, and 16 respondents (12.6%) on trust. The remaining responses (several indications) included: provoking tensions and conflicts, excessive involvement, excessive control.

Women with children (42) considered combining work with remote education for children as the greatest challenge – 12 (28.6%). The respondents were concerned about the health of children attending school and the level of education, they had to take care and look after the children at home, they also pointed to the positive sides under such conditions – that of spending more time with children.

For female students, having support from a spouse / partner was a very important issue, especially in difficult times – e.g. death of a loved one – 36 (36.6%), sharing responsibilities with a spouse / partner – 16 (17.6%), completing tasks beyond the capabilities of women in case of disability of a spouse/ partner – 14 (15.4%). Fewer women (several indications) described the relationship with the spouse / partner as follows: "I have to listen to complaints and bear the whims of my spouse / partner" – 6 (6.6%), "I have to take care of my family without my spouse's involvement" – 4 (4.4%), "I have to support my spouse / partner in case of job loss" – 2 (2.2%), etc.

As far as the relationships between the respondents and their friends are concerned, they mainly declared: mutual understanding – 61 (48.0%), mutual help – 35 (26.0%) and trust – 11 (8.7%).

The women were to describe their financial situation. When asked about the possibility of securing or financially supporting relatives during a pandemic, they stated the following: "I have opportunities to physically engage for the benefit of my relatives (e.g. housework)" – 70 (55.1%), "I have funds to support my loved ones" – 19 (15%), "I have the possibility to undertake organizational activities for my loved ones" – 10 (7.9%). Financial support for relatives was declared by 18 (14.2%) women.

As a rule, the respondents could afford everything (good economic level) – 69 (54.3%), from time to time they lacked money (average economic level) – 40 (31.5%), there were those who declared often lacking resources for the most urgent needs (low economic level – 10 (7.9%), having no money for the most urgent needs (poverty line – very low economic level) – 6 (4.7%). Only two respondents answered: "I have money for everything" (very high economic level).

Women highly rated their housing situation: satisfactory conditions – 55 (43.3%), comfortable conditions – 51 (40.2%), acceptable housing conditions – 18 (14.2%). Two pointed to unsatisfactory conditions, and one to a very difficult housing situation.

During the COVID-19 pandemic, 69 (54.3%) respondents did not feel safe, while 58 (45.7%) people declared feeling secure. The sense of security was primarily experienced by those women who could count on the support of their spouse / partner, family and friends, as well as those who believed in a quick return to "normal life". The lack of a sense of security occurred in people who did not believe in the effectiveness of the government's actions in the fight against the pandemic, and who were afraid of some collapse of the health service and the loss of the source of income (job).

About half of the respondents employed so far have worked in a workplace, 11 people laboured in a hybrid mode, 8 women only in the remote mode, while the remaining ones resigned from part-time jobs, were made redundant, or remained on care allowance.

During the pandemic, women spent their free time mainly at home, for example: playing with their children – 21 (16.5%), watching TV – 17 (13.4%), cooking – 14 (11.0%), reading books – 15 (11.8%), listening to music – 12 (9.4%). The forms of free time away from home included mainly walks - 15 (11.8%).

Most of the respondents noticed the negative impact of the COVID-19 pandemic on the environment, mainly due to the scattered rubbish (used masks, gloves all over green locations) – 83 (65.4%).

Respondents described their interpersonal relations with neighbours as "no change – as good as before the pandemic" – 105 (82.7%), but there were also answers: "no changes – as bad as before the pandemic", "contacts deteriorated", "I avoid contacts with neighbours". One woman declared that "such contacts have changed for the better".

The assessment of the sexual life of female students was as follows: "neither successful nor unsuccessful" – 47 (37.0%), "successful" – 38 – (29.9%), "very successful" – 33 (26.5%), "very unsuccessful" – 7 (5.5%), "unsuccessful" – 2 (1.6%).

Women noticed certain trends in social norms during the pandemic, including: 39 persons (30.7%) – noticed that "society has become demanding towards the government (in terms of aid programs)" and "society isolates itself from others (reigned mistrust)" and – "society is ready to make sacrifices in the name of stopping the pandemic (eg. the observance of sanitary regime, compliance with the law)" – 12 (9.4%) or "society noticeably shows solidarity with patients with COVID-19" – 5 (3.9%).

The greatest life achievements mentioned by the students included the very fact of starting studies – 30 (23.6%), starting a family – 22 (17.3%), starting a job – 20 (15.7%), having children – 15 (11, 8%), graduation with honors and obtaining a dream job – 14 (11.0%) people. The other women mentioned: building a house, buying a flat, overcoming a disease.

The planned life achievements in the future include: starting a family – 37 (29.1%), graduating – 32 (25.2%), building a house – 19 (15.0%), getting a dream job – 18 (14.2%), having children – 14 (11.0%). In terms of assessing their future, the respondents made the following indications: "neither positive nor negative" – 77 (60.6%), "positive" – 25 (19.7%), "negative" – 14 (11.0%), "Very negative" – 6 (4.7%), "very positive" – 5 (3.9%).

High grades were predominant among assessments of overall life. The highest number of responses was: "high", successively "average", "very high", and definitely fewer responses were "low" and "very low". The results are presented in the table 1.

Among the factors of life assessment, the respondents most often mentioned: health – 46 (36.2%), life energy – 36 (28.3%), family support – 33 (26.0%), the possibility of leading a normal life (despite pandemic) – 30 (23.6%), quality of present-day life - 29 (22.8%), quality of marriage – 27 (21.3%), as well as the level of education, having children, ability to make decisions, sense of security, financial, quality of relationships and support from friends. The fewest indications (several in each) were found in: environment (attractiveness of the place of residence, climatic

factors, etc.), the possibility of securing an existence or providing support to one's relatives, housing conditions, sex life, social environment (e.g. neighborhood).

Table 1

Assessment of general life quality

No	Life quality rating grades	Number of responses	
		N	%
1.	Very high	12	9.4
2.	High	57	44.9
3.	Average	51	40.2
4.	Low	6	4.7
5.	Very low	1	0.8
6.	Together	127	100.0

Source: the authors' own calculations

An important element of the research was the assessment of the areas of life (the so-called partial satisfaction) by the respondents taking into account three time perspectives, i.e. before, during and after the pandemic.

The results of the research show that the majority of selected areas of life before the pandemic were rated "high" by the respondents. The areas of life that received the most indications include, first of all: relations with family members, support from the family, relations with friends and their support, sense of security, health, as well as attractiveness of the place of residence, spending free time, housing conditions or life energy. The areas of life assessed "average" by the largest number of women included: social norms, own financial situation, social environment (neighbourhood), life achievements, level of self-fulfillment, quality of present-day life etc. Among the "low" assessments of areas of life before the pandemic, most frequently indicated by the respondents were: having children (this answer was chosen by childless women), marriage / personal relationships (these were indications of single people), or professional activity (chosen by non-working women).

The assessment of the areas of life during the COVID-19 pandemic was the following. It turns out that there has been a slight shift from "high" to "average" and "low" levels in terms of the respondents' assessment of areas of life during the pandemic. Among the highest number of indications "high", there were: relations with family members and their support, also relations and support from friends, housing conditions, level of education.

The greatest number of the surveyed assigned average grades to such areas of life as: social environment, quality of present-day life, capabilities (abilities) to learn (acquire new things), life achievements, prospects for the future. The number of low ratings for areas of life during the pandemic increased, with the fewest indications for: level of education, life achievements, housing conditions and relationships with family members

Assessments of the areas of life after the pandemic according to the assumptions of the respondents differ from the assessments presented above. Here most areas of life in the "high" category received a greater number of respondents' answers than in the case of similar assessments during the pandemic, while less in relation to the pre-pandemic assessments. At the same time, it should be noted that the grades are dispersed between "high" and "average" grades. Significantly fewer respondents "assessed" the areas of their life low after the pandemic, compared to the assessments relating to life before and during the pandemic.

Discussion. Due to the relatively short duration of the COVID-19 pandemic researched (less than a year), the obtained research results cannot be compared with the results of the other authors' research. The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound), as part of a new project for 2021-2024, has adopted the goal of analyzing the quality of life of societies (including women and men) and improving living conditions, taking into account the

COVID-19 pandemic, but it is a relatively new activity (Eurofound, 2021). Currently, there are no research results available in Poland on the assessment of the quality of life in the context of the COVID-19 pandemic, taking into account the gender variable (i. e. women – in the context of our own research). So far, similar studies have been carried out mainly in terms of age categories – most of them concerned young people (Markowska-Manista, Zakrzewska-Olędzka, 2020; Długosz, 2020).

The research titled *"Everyday life in the time of the pandemic"*, by R. Drozdowski, M. Frąckowiak, M. Krajewski, M. Kubacka, A. Modrzyk, Ł. Rogowski, P. Rura and A. Stamm, in which the issue of gender was discussed in a fragmentary manner (Drozdowski R. and others, 2020). The authors conclude that the consequences of the pandemic were drastic mainly for women burdened with the duties and responsibility for running homes, concern for the trouble-free functioning of the family (Drozdowski R. and others, 2020, p. 31). Similarly, the results of our own research proved that women – especially those who had children – struggled daily mainly with combining their own professional activity with remote teaching of children. It should also be added that these were women completing their studies, which was certainly an additional burden for them. The respondents complained about problems with concentration and a lack of motivation in terms of learning, however, they consistently achieved their study goals. The results of our own research, as well as the results of the above-mentioned authors, proved that mainly women organized their children's free time, spending it mainly at home, playing with children, watching TV, reading books or listening to music. Women experienced a high degree of uncertainty and fear related to the pandemic (Drozdowski R. and others, 2020), which is also evidenced by the results of our research. The vast majority of respondents confirmed the possible impact of the COVID-19 pandemic on their lives, women felt anxiety, fears, depressed mood due to the pandemic, they declared a decrease in energy to live, resignation and depression. More than half of them claimed they felt insecure. R. Drozdowski and others conclude that women coped with stress worse than men, and for them a kind of support was a simple conversation with a loved one, helping others or limiting their own needs for the benefit of others (family) (Drozdowski R. and others, 2020, p. 32). Most of the female students surveyed indicated a high quality of relations with their relatives (mainly their spouse / partner, other family members) and friends, they could count on their support (it seems that relations in society, e.g. with neighbours, were less important in the life of the respondents). This may explain why women, despite living in the face of the threat of SARS-CoV-2 coronavirus infection, rated their lives as overall rather high. It turns out that for most surveyed (Doroszewicz, 2008), especially women (Suwalska-Barancewicz, 2018), living in a happy relationship, deriving satisfaction from it, acts as a "bubble" protecting against negative events. Making life assessments dependent on health, energy, good housing conditions and financial security in most people affects the assessment of the quality of life. K. Włodarczyk, based on the analysis of the CBOS research results, argues that the general sense of satisfaction is most strongly related to the future prospects, place of residence, health and marriage (Włodarczyk, 2015, p. 11-12). Generalizing, it can be presumed that the assessments of the quality of life made by the surveyed women depended mainly on these factors.

Although the low quality of life scores in the study were rare, they were recorded. In this situation, we should think about helping women - especially those who do not have a sense of security in the time of COVID-19 pandemic. J. Heitzman offers support to people in such a situation (increasing the sense of individual security) in three areas: organizational, information and medical. Organizational support may include: recognizing the state of satisfying the needs of a given person, making decisions and responsibility, indicating the possibility of obtaining help, non-epidemic reasons. Information support may include: limiting the provision of information about a pandemic to only verified sources, limiting access to media information (press, television, the Internet). Medical support: discussing the bothersome symptoms with a given person, indicating how to control them (if necessary, consult them with a specialist), presenting the possibilities of individual support and self-reduction of the impact of a traumatic event (Heitzman, 2020, p. 195-196). The surveyed women are students of two universities, so we suggest the idea to help the respondents by means of psychological support provided at their home universities.

Conclusions. The results presented in this article, due to the type of research (preliminary study) and the small population sample (N = 127), do not allow for far-reaching generalizations. It would be even more unjustified as the statistical analysis was abandoned due to the low number of respondents. However, the obtained research results draw the picture of the problem undertaken:

1. Most of the surveyed female students highly rated the above-mentioned areas of life during the COVID-19 pandemic.

2. Women highly rated their life in general.

3. As regards the assessment of areas of life by the respondents before, during and after the pandemic (as defined in the paper above) – the prevailing scores were high before the pandemic, average during the pandemic, with a tendency to be dispersed between "high" and "average" after the pandemic.

The problem of women's quality of life in the context of the COVID-19 pandemic is an important area of deliberations, but requires in-depth analysis. The authors of the article intend to continue the international research on a large population sample.

References

1. Daszykowska, J. (2007). Jakość życia w perspektywie pedagogicznej [*The quality of life from pedagogical perspective*]. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls"

2. Długosz, P. (2020). Raport z badań: "Krakowska młodzież w warunkach kwarantanny COVID-19" [*Research report: Krakow young people under conditions of COVID-19 lockdown*]. Kraków. Retrieved from: <https://mlodziez.krakow.pl/wp-content/uploads/2020/04/Krakowska-C5%82odziedz-COVID19.pdf> (accessed: 13.02.2021).

3. Doroszewicz, K. (2008). Bliskie związki a jakość życia [*Close relationships and the quality of life*]. *Psychologia Jakości Życia*, t. 8, s. 5-18.

4. Drozdowski, R., Frąckowiak, M., Krajewski, M., Kubacka, M., Modrzyk, A., Rogowski, Ł., Rura, P., Stamm, A. (2020). Życie codzienne w czasach pandemii. Raport z drugiego etapu badań [*Everyday life in the time of pandemic: second stage research report*]. Poznań, UAM w Poznaniu, s. 8-44. Retrieved from: http://socjologia.amu.edu.pl/images/pliki/dokumenty/Do_pobrania/Zycie_codzienne_w_czasach_pandemii._Raport_z_drugiego_etapu_badan_wersja_skrocona.pdf (accessed: 28.10.2020).

5. Eurofound (2021). Warunki i jakość życia [*Conditions and quality of life*], 2 luty 2021 r. Retrieved from: <https://www.eurofound.europa.eu/pl/topic/living-conditions-quality-life> (accessed: 13.02.2021).

6. Heitzman, J. (2020). Wpływ pandemii COVID-19 na zdrowie psychiczne [*The influence of COVID-19 on psychic health*]. *Psychiatria Polska*, nr 54 (2), s. 187-198.

7. Markowska-Manista, U., Zakrzewska-Oleńczka, D. (2020). Family with Children in Times of Pandemic – What, Where, How? Dilemmas of Adult-Imposed Prohibitions and Orders, *Society Register*, nr 4 (3), s. 89-110.

8. Suwalska-Barancewicz, D. (2018). Jakość związku partnerskiego a satysfakcja z życiem młodych matek – mediacyjna rola samooceny [*The quality of partner relationship and life satisfaction as perceived by young mothers – mediation role of self-esteem*]. *Psychologia Rozwojowa*, t. 23, s. 49-65.

9. The World Health Organization Quality of Life assessment (WHOQOL): position paper the World Health Organization. Retrieved from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8560308/> (accessed: 13.02.2021).

10. Włodarczyk, K. (2015). Jakość życia postrzegana przez Polaków w XXI wieku, *Konsumpcja i Rozwój*, nr 1(10), s. 3-16.

11. Wnuk, M., Zielonka, D., Purandare, B., Kaniewski, A., Klimberg, A., Ulatowska-Szostak, E., Palicka, E., Zarzycki, E., Kaminiarz, E. (2013). Przegląd koncepcji jakości życia w naukach społecznych [*Life quality concept review in social sciences*]. *Hygiea Public Health*, t. 48(1), s. 10-16.

12. World Health Organization, WHO Coronavirus Diseases (COVID-19) Dashboard. Retrieved from: https://covid19.who.int/?gclid=CjwKCAiAlNfBRB_EiwA2osbxTiKz7uCli3cylufd9rZ8vQ56079BMk61tF03Mqt1rM0-8NYSgU0sxoC9YMQAvD_BwE (accessed: 13.02.2021).

13. Zalewska, A. (2003). Dwa światy. Emocjonalne i poznawcze oceny jakości życia i ich uwarunkowania u osób o wysokiej i niskiej reaktywności [*Two worlds. Emotional and cognitive assessment of the quality of life and its conditioning by individuals with high and low reactivity*]. Warszawa, Wydawnictwo WSPS Academica.

ДАШИКОВСЬКА-ТОБІАШ Ядвіга, професор інституту педагогіки Державного університету імені Яна Огродка в м. Санок (Польща);

МОРСЬКА Лілія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, університет Бельсько-Бяла (Польща), Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна).

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЖІНОК ПРИ ПАНДЕМІЇ COVID-19: ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У статті презентовано попередні результати проведеного авторками дослідження оцінювання якості життя під час пандемії, спричиненої COVID-19 вірусом, у баченні студенток двох польських вищих навчальних закладів. Дослідження стосувалося оцінювання якості визначених восьми аспектів життєдіяльності (у розрізі «до-під час-після» карантину) і здійснювалося у листопаді 2020 року з використанням розробленого авторками питальника за допомогою онлайн тестових ресурсів.

Ключові слова: якість життя, жінки, студентки, COVID-19 пандемія, коронавірус SARS-CoV-2.

Одержано редакцією: 04.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 19.01.2021 р.

УДК 378.09:356.13(437.6)

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-126-133

ХАМАЗЮК Ольга Миколаївна,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького
ORCID 0000-0002-8545-9958

ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ КОРДОНУ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті розкрито історію створення, структуру та призначення відомчих закладів освіти Поліцейського корпусу (далі – ПК) Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки, а саме трьох середніх професійних шкіл ПК у містах Братислава, Пезінок та Кошице, а також Академії ПК у місті Братислава. Розглянуто особливості професійної підготовки поліцейських за різними спеціалізаціями. Встановлено, що фахівців з охорони кордону в Словаччині готують у всіх трьох школах, а також в Академії у місті Братислава.

Дослідження показало, що Академія ПК надає вищу освіту на всіх трьох рівнях в рамках «навчання впродовж життя». Стандартна тривалість навчання в Академії, включаючи професійну практику, становить від двох до чотирьох навчальних років. Академія готує в основному до служби в ПК поліцейських, призначених для несення служби на посадах із запланованим офіцерським званням молодшого лейтенанта (після закінчення бакалаврату), лейтенанта (після закінчення магістратури).

Середні професійні школи ПК надають професійну поліцейську освіту після закінчення майбутніми поліцейськими середньої освіти: базове професійне навчання (на сержантські посади) та навчання для підвищення кваліфікації (для прапорщиків та офіцерів). Професійне навчання триває 8-12 місяців, навчання для підвищення кваліфікації – 3 місяці. Середня професійна школа у м. Кошице є основним центром підготовки фахівців прикордонної поліції та поліції у справах іноземців. Виходячи з потреб та вимог підрозділів ПК, відповідно до принципів просування по службі, отримання освіти та функціонального розподілення поліцейських, школи також проводять подальше їх навчання, орієнтоване на підвищення та поглиблення кваліфікації, а саме курси підготовки та перепідготовки персоналу (наприклад, курс перепідготовки для фахівців ПК, переведених або розподілених на підрозділи відділів прикордонної поліції та поліції у справах іноземців Президії ПК, спеціалізований курс на комісара, базовий додатковий курс для фахівців ПК, що входять до складу антиконфліктної групи поліції ПК СР та інші).

Встановлено, що у Словаччині підготовка майбутніх фахівців у сфері охорони кордону має практико-орієнтований характер та відбувається у більш стислий термін (від 3 до 12 місяців в школах та 2-4 роки – в Академії), ніж в Україні. Завершується підготовка поліцейських у навчальних закладах іспитом, який включає теоретичну і практичну частини, та після розподілення вони вибувають у підрозділи поліції для проходження подальшої служби.

Ключові слова: професійна поліцейська освіта; навчання для підвищення кваліфікації; навчання впродовж життя; навчальні заклади; фахівці з охорони кордону Словацької Республіки.

Постановка проблеми. В рамках інтеграції прикордонного відомства нашої держави до системи інтегрованого управління кордонами Європейського союзу (далі – ІУК ЄС) постала необхідність підвищити рівень вимог до професійної підготовки майбутніх фахівців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) відповідно до

загальноєвропейських стандартів освіти прикордонників, так як їх професійні функції значно збільшилися та ускладнилися.

Пошуки ймовірних шляхів удосконалення освітнього процесу спонукають у свою чергу до вивчення сучасного позитивного досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців з охорони кордонів Словацької республіки (далі – СР), зокрема Поліцейського корпусу, так як Словаччина стикається зі схожими до українських реалій загрозами і викликами безпеці державних кордонів. Зацікавленість у вивченні позитивного досвіду професійної підготовки майбутніх прикордонників цієї країни пояснюється також тим, що її прикордонне відомство використовує інноваційні технології навчання фахівців прикордонної поліції з використанням імплементованої у практику підготовки поліцейських у навчальних закладах СР Уніфікованої програми підготовки (далі – УПП) європейських прикордонників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням організації професійної підготовки фахівців з охорони кордону присвячені наукові праці вітчизняних дослідників: І. Блощинський (особливості професійної підготовки прикордонників США та Європи) [2; 3; 7; 8], Дейнега Х. (система державного управління Республіки Словаччина: досвід для України) [4], Ємельянова К. (правові основи оперативно-службової діяльності партнерів прикордонних військ України із суміжних країн) [5], Балендр А. (особливості професійної підготовки прикордонників Європейського союзу) [1], Ринденко Н. (особливості професійної підготовки персоналу Прикордонної варті Республіки Польща) [6] та інші.

Результати аналізу наукової літератури та дисертаційних досліджень з питань організації професійної підготовки прикордонників показують, що здебільшого увага дослідників приділялась системі добору та характеристиці галузевих рамок кваліфікацій. Крім того, дослідження позитивного досвіду Словацької Республіки, як сусідньої країни, що реформувала своє прикордонне відомство відповідно до загальноєвропейських вимог, залишилося поза увагою авторів.

Мета статті. Метою статті є характеристика історії створення, структури та призначення навчальних закладів, де навчаються майбутні фахівці з охорони кордону Словацької Республіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка у навчальних закладах Словаччини фахівців з охорони кордону здійснюється в Академії ПК в м. Братислава та у трьох середніх професійних школах ПК у містах Братислава Кошице та Пезінок.

Академія ПК в м. Братиславі (далі – Академія) – це державний навчальний заклад, що забезпечує освіту та навчання кваліфікованих фахівців ПК, Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) СР та інших правоохоронних служб.

Даний заклад було офіційно створено в 1992 році законодавчим актом Національної ради СР № 370/1992 Кодексу законів (далі – К.з.). У перші два роки існування Академії основні зусилля були присвячені створенню кваліфікованого викладацького складу та розвитку науково-педагогічної роботи. У 2002 році Академія офіційно отримала правовий статус (відповідно до Закону № 131/2002 К.з.) [9].

У 2004 році вона успішно акредитувала нові навчальні програми у галузі знань «Безпека та правовий захист людей та майна» з відповідними спеціалізаціями: патрульна поліція, дорожньо-транспортна поліція, прикордонна поліція та поліція у справах іноземців, кримінальна поліція/розслідування, охорона об'єктів та служба охорони в'язниць і судів та галузі знань «Правоохоронні служби внутрішніх справ». Концепція першої галузі дає змогу забезпечити вищу освіту в навчальній програмі щодо безпеки та правового захисту людей та майна для всіх трьох рівнів вищої освіти. Інша програма передбачає отримання двох рівнів вищої освіти для правоохоронних служб внутрішніх справ. Наразі Академія забезпечує надання освітніх послуг на всіх рівнях університетського навчання за акредитованими навчальними програмами. В рамках «навчання впродовж життя» Академія також надає додаткову освіту. Вища освіта надається на денній та заочній формах навчання. Обидві форми еквівалентні та однакові за змістом.

Стандартна тривалість навчання на бакалавраті на денній формі навчання, включаючи професійну практику, становить три навчальні роки, на зовнішній формі навчання – чотири. Магістерський – два навчальні роки, при екстернаті – три навчальні роки. Докторантура – три навчальні роки, при зовнішній формі навчання – чотири. Академія готує в основному до служби в ПК поліцейських, призначених для несення служби на посадах із запланованим офіцерським званням молодшого лейтенанта (після закінчення бакалаврату), лейтенанта (після закінчення магістратури).

Організаційна структура Академії ПК складається з: кафедр, канцелярії ректора, решти підрозділів академії, адміністративно-господарської частини [13]. До складу Академії організаційно входять такі кафедри: поліцейських наук, європейського інтегрованого управління кордонами, кримінальної поліції, слідства, криміналістичних та судових наук, кримінології, кримінального права, кафедра адміністративного права, інформатики та менеджменту, внутрішніх справ та кризового менеджменту, суспільно-правових наук, приватноправових наук, суспільних наук, іноземних мов та фізичного виховання і спорту. Організацію освітнього процесу забезпечує навчальний відділ, який співпрацює з: відділенням інформаційних технологій у сфері підготовки з використанням інформаційної системи МАІС (*Modulárny Akademický Informačný Systém* слов. – Модульна Академічна Інформаційна Система), організаційним та науковим відділеннями, а також кафедрами при розробці навчальних планів, розкладу, проведення державних іспитів та захисних кваліфікаційних робіт випускників, аналізу та розвитку навчально-виховного процесу.

Середня професійна школа ПК у м. Братислава (далі – СПШ Братислави) створена МВС СР як навчальний заклад для працівників поліції (далі – поліцейських), надаючи переважно професійну поліцейську освіту після закінчення ними середньої освіти: професійне навчання та навчання для підвищення кваліфікації [10].

Професійна навчання триває не менше 8 місяців і передбачає професійну підготовку поліцейських до постійної і тимчасової державної служби. Навчання організоване у комбінованій формі з відповідними спеціалізаціями: патрульна поліція, кримінальна поліція та кримінальна поліція, що спеціалізується на досудовому розслідуванні.

Навчання для підвищення кваліфікації триває не менше 3 місяців та включає в себе спеціалізовану підготовку до постійної та тимчасової державної служби поліцейських. Навчання організовується з відповідними спеціалізаціями: патрульна поліція, дорожньо-патрульна поліція, кримінальна поліція та кримінальна поліція, що спеціалізуються на досудовому розслідуванні. Випускники працевлаштовуються у всі служби ПК на посадах інструктора, старшого інструктора або як посадові особи в головних відділах та будуть проходити службу насамперед в підрозділах патрульної поліції. Також вони можуть після закінчення додаткової підготовки застосуватися до інших служб ПК та інших видів правоохоронних служб.

Форма комбінованого 8-місячного навчання. Предметна група «Патрульна, прикордонна поліція та поліція у справах іноземців» у рамках професійної поліцейської підготовки забезпечує викладання предметів базової поліцейської підготовки та патрульної поліції в післяшкільному кваліфікаційному навчанні в галузі знань «Правоохоронна служба» зі спеціальностей «Патрульна поліція», «Кримінальна поліція» та «Кримінальна поліція, що спеціалізується на досудовому розслідуванні».

Підготовка післяшкільного кваліфікаційного навчання професійної підготовки поліцейських у галузі знань «Правоохоронна служба», спеціальність «Патрульна поліція» призначена для поліцейських, які перебувають на офіцерських посадах, в основних відділах служби патрульної поліції.

Підготовка поліцейських у галузі знань «Правоохоронна служба», спеціальності «Кримінальна поліція» призначена для поліцейських, які перебувають, у відділах служби кримінальної поліції.

Підготовка поліцейських у галузі знань «Правоохоронна служба», спеціальності «Кримінальна поліція» спеціалізації «Досудове розслідування», більш вузько розроблений лише для певних поліцейських (старшого інструктора досудового слідства) як органів, які задіяні у кримінальному провадженні, виявленні злочинів, розкритті їх та прийнятті відповідних рішень.

Середня професійна школа ПК у м. Пезінок (далі – СПШ Пезінок) – відомча школа МВС СР, яка готує до виконання постійної державної служби службовців ПК, надає післяшкільну освіту в галузі знань «Правоохоронна служба» та забезпечує повну середню професійну освіту і одночасно базову поліцейську освіту. Школа дає змогу готувати та навчати поліцейських відповідно до потреб МВС СР та ПК у різних видах та формах навчання, проте головним завданням школи є забезпечення базової поліцейської підготовки [12].

Спеціальність «Базова поліцейська підготовка». Школа здатна забезпечити всі види навчання, але в останні роки вона в основному забезпечує післяшкільну професійну освіту. Під час навчання новообрані службовці ПК готуються до виконання державної служби. Зарахування на навчання здійснюється у формі подання особистого розпорядження генерального директора відділу кадрової та соціальної діяльності та відділу кадрів МВС СР. Як правило, співробітники ПК запрошуються до навчання в найближчий термін до зарахування на навчання після їх прийому на службу. Навчання зазвичай визначається 4 рази в календарному році (січень, квітень, липень, жовтень), і триває 10 місяців. Під час навчання курсанти вивчають наступні предмети: «Служба патрульної поліції», «Служба дорожньо-патрульної поліції», «Криміналістика», «Право», «Службова (стрілецька) підготовка», «Фізична підготовка», «Етика та психологія роботи поліції», «Робота з інформацією (інформатика)», «Іноземна мова (німецька, англійська)», «Професійна практика» (виконується в основних відділах ПК, найчастіше в районних відділах ПК). Невід’ємною частиною навчання є практичні тренування, що включають навчальний матеріал декількох предметів, де курсанти вчаться застосовувати теоретичні знання на практичній діяльності. Навчання закінчується випускним іспитом у школі, який складається з практичної та теоретичної частини. Після успішного складання випускного іспиту випускники отримують базову поліцейську освіту та розприділяються на посади прапорщика (звання в школі під час навчання – старшина). Вони застосовуються в основному на основних підрозділах ПК (особливо до міських районних відділень ПК).

Середня професійна школа ПК у м. Кошице – це навчальний заклад МВС СР, який був заснований 1 березня 1992 року. Він готує до виконання державної служби поліцейських в післяшкільному навчанні у галузі знань «Правоохоронна служба». Навчання, про яке йде мова, проводиться як:

а) професійне навчання у галузі знань «Правоохоронна служба», спеціальність «Правоохоронна служба – базова поліцейська підготовка», спеціалізація «Загальна підготовка» та «Прикордонна поліція та поліція у справах іноземців» з терміном навчання 10-12 місяців.

б) навчання для підвищення кваліфікації в галузі знань «Правоохоронна служба», спеціальність «Правоохоронна служба – прикордонна поліція та поліція у справах іноземців». Призначене для поліцейських на постійній державній службі тривалістю навчання 3 місяці.

Професійне навчання закінчується випускним іспитом, а навчання для підвищення кваліфікації – підсумковим екзаменом.

Виходячи з потреб та вимог підрозділів ПК, відповідно до принципів просування по службі, отримання освіти та функціонального розподілу поліцейських, школи також проводять подальше навчання, орієнтоване на підвищення та поглиблення кваліфікації: курс перепідготовки для фахівців ПК, переведених або призначених на підрозділи відділів прикордонної поліції та поліції у справах іноземців Президії ПК; курси професійної спеціалізації для техніків-криміналістів; курси підвищення кваліфікації техніків-криміналістів; курси підвищення кваліфікації фотографів-криміналістів; додаткові курси з

експлуатації дорожніх вимірювачів; базові додаткові курси з експлуатації дорожніх вимірювачів; спеціалізований курс на комісара; базовий додатковий курс для фахівців ПК, що входять до складу антиконфліктної групи поліції ПК СР; базові додаткові курси «Особливості виконання служби старшим інструктором при роботі в громадах»; спеціалізований курс перепідготовки досудових розслідувань; курс навичок управління. Також школа здійснює навчання службовців інших правоохоронних служб, збройних правоохоронних сил, збройних сил та патрульних органів на підставі рішення МВС СР.

З 2007 року школа визначена як Центр підготовки поліцейських служби прикордонної поліції та поліції у справах іноземців. У школі було створено також Центр досліджень та розробки методів та форм освіти криміналістично-технічної діяльності [11].

Організаційна структура середніх професійних шкіл ПК складається з трьох рівнів управління: директор школи (перший рівень); навчальний та внутрішній відділи (другий рівень); відділення методики та службової діяльності, що забезпечує організацію навчання, та предметні групи, які здійснюють навчально-виховний процес за окремими предметами (третій рівень - навчальний відділ).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчення позитивного досвіду підготовки майбутніх фахівців з охорони кордонів Словаччини становить інтерес для України, так як її відомча правоохоронна освіта відображає реагування на виклики і загрози національній безпеці країни у прикордонній сфері. Крім того професійна підготовка поліцейських у відомчих навчальних закладах ПК приведено до вимог УПП прикордонників європейського простору. Таким чином, вивчення позитивного досвіду СР щодо реорганізації та оптимізації процесу підготовки словацьких прикордонників допоможе визначитись як краще керувати та реформувати прикордонне відомство України відповідно до стандартів, прийнятим у ЄС.

Підготовка майбутніх фахівців з охорони кордонів Словаччини здійснюється в Академії ПК у м. Братислава та у трьох середніх професійних школах ПК у містах Братислава, Пезінок і Кошице. Основним центром підготовки фахівців прикордонної поліції є СПШ Кошице. В Академії навчають поліцейських у галузі знань «Правоохоронні служби внутрішніх справ» (для всіх трьох рівнів вищої освіти) та «Безпека та правовий захист людей та майна» (для двох рівнів вищої освіти).

У школах надають післяшкільне професійне навчання та навчання для підвищення кваліфікації. Професійне навчання у галузі знань «Правоохоронна служба» (спеціальність «Правоохоронна служба», спеціалізація «Базова поліцейська підготовка», «Прикордонна поліція та поліція у справах іноземців», «Патрульна поліція», «Дорожньо-патрульна поліція», «Кримінальна поліція») триває 8-12 місяців. Навчання для підвищення кваліфікації в галузі знань «Правоохоронна служба» (спеціальність «Правоохоронна служба», спеціалізація «Прикордонна поліція та поліція у справах іноземців», «Патрульна поліція», «Дорожньо-патрульна поліція», «Кримінальна поліція») – 3 місяці.

Виходячи з потреб та вимог підрозділів ПК, відповідно до принципів просування по службі, отримання освіти та функціонального розподілення поліцейських, школи також проводять подальше їх навчання, орієнтоване на підвищення та поглиблення кваліфікації, а саме курси підготовки та перепідготовки персоналу (наприклад, курс перепідготовки для фахівців ПК, переведених або розподілених на підрозділи відділів прикордонної поліції та поліції у справах іноземців Президії ПК, спеціалізований курс на комісара, базовий додатковий курс для фахівців ПК, що входять до складу антиконфліктної групи поліції ПК СР та інші).

Таким чином, можемо зробити висновок, що у Словаччині підготовка майбутніх фахівців у сфері охорони кордону має винятково практико-орієнтований характер та відбувається у стислий термін (від 3 до 12 місяців) у СПШ ПК. Завершується підготовка у навчальних закладах іспитом, який включає теоретичну і практичну частини, та після розподілення вибувають у підрозділи поліції для проходження подальшої служби.

Поліцейські, які закінчили навчання в Академії ПК, у разі подальшого проходження служби у прикордонних підрозділах проходять відповідно курси для підвищення кваліфікації. Проведене дослідження не висчерпує всіх аспектів підготовки майбутніх фахівців у сфері охорони кордону СР. Напрямком подальших досліджень у дослідженні професійної підготовки майбутніх фахівців з охорони кордону Словаччини є вивчення форм, методів, засобів та техніки навчання, а також моделі професійної підготовки словацьких поліцейських.

Список використаних джерел

1. Балендр А. В. Уніфікована програма базового рівня для підготовки фахівців з охорони кордону країн Європейського Союзу. *Педагогічний дискурс*. 2018. № 25. С. 17–21.
2. Блощинський І. Г. Професійна підготовка фахівців для охорони морських кордонів США з використанням технологій дистанційного навчання. *Педагогіка та психологія*. 2015. № 766. С. 14–23.
3. Блощинський І. Г. Сучасний досвід підготовки прикордонників європейських держав за дистанційною формою навчання (на прикладі Державної прикордонної служби Литви). *Педагогічні та психологічні науки*. 2010. № 56. С. 9–15.
4. Дейнега Х. М. Система державного управління Республіки Словаччина: досвід для України / уклад.: Х. М. Дейнега / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка. Київ: НАДУ, 2011. 52 с. (Серія видань з міжнародного досвіду державного управління).
5. Смелянова К. Ю. Правові основи оперативно-службової діяльності партнерів прикордонних військ України із суміжних країн. *Вісник Академії митної служби України*. Харків: Право, 2013. № 2. С. 106–113.
6. Ринденко Н. М. Особливості системи добору та професійної підготовки персоналу Прикордонної Варти Республіки Польща. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 5 (42). С. 145–150.
7. Bloschynskyi I. G. Peculiarities of professional training of the US Border Patrol Special Operations Group's agents. *Comparative Professional Pedagogy*. 2017. Vol. 7, No. 3. P. 42–48.
8. Bloschynskyi I. G. Peculiarities of US Border Guard Officer's Training at the Federal Law Enforcement Training Center Using Online Campus. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2015. № 5 (4). С. 57–61.
9. Akadémia Policajného zboru v Bratislave. URL: <https://www.akademiapz.sk/> (дата звернення: 18.03.2021).
10. Ministerstvo vnútra SR / Stredná odborná škola Policajného zboru Bratislava. URL: <https://www.minv.sk/?zameranie-skoly> (дата звернення: 18.03.2021).
11. Ministerstvo vnútra SR / Stredná odborná škola Policajného zboru Košice. URL: <https://www.minv.sk/?sospzke> (дата звернення: 18.03.2021).
12. Ministerstvo vnútra SR / Stredná odborná škola Policajného zboru Pezinok. URL: <https://www.minv.sk/?zameranie-skoly-1> (дата звернення: 18.03.2021).
13. Organizačný poriadok Akadémie Policajného zboru v Bratislave. URL: <https://bit.ly/2QhPpo2> (дата звернення: 18.03.2021).

References

1. Balendr, A. (2018). Unifikovana prohrama bazovoho rivnya dlya pidhotovky fakhivtsiv z okhorony kordonu krayin Yevropeys'koho Soyuzu [*Unified basic level program for the training of border guards in the European Union.*]. *Pedahohichnyy dyskurs*, 25, 17-21 [in Ukrainian].
2. Bloschynskyi, I. (2015). Profesiyna pidhotovka fakhivtsiv dlya okhorony mors'kykh kordoniv SSHA z vykorystannyam tekhnolohiy dystantsiynoho navchannya [*Professional training of specialists for the protection of US maritime borders with the use of distance learning technologies*]. *Pedahohika ta psykholohiya*, 766, 14-23 [in Ukrainian].
3. Bloschynskyi, I. (2010). Suchasnyy dosvid pidhotovky prykordonnykiv yevropeys'kykh derzhav za dystantsiynoyu formoyu navchannya (na prykladi Derzhavnoyi

prykordonnoyi sluzhby Lytvy) [The current experience of the preparation of border guards of European countries for the distance learning form (for example, the State Border Guard Service of Lithuania)]. *Pedahohichni ta psykholohichni nauky*, 56, 9-15 [in Ukrainian].

4. Deinega, H. (2011). Systema derzhavnoho upravlinnia Respubliky Slovachchyna: dosvid dlia Ukrainy [State administration system of the Slovak Republic: experience for Ukraine]. *NADU* [in Ukrainian].

5. Yemelianova, K. (2003). Pravovi osnovy OSD partneriv prykordonnykh viisk Ukrainy iz sumizhnykh krain [Legal bases of OSD of partners of frontier troops of Ukraine from adjacent countries]. *Pravo*, 2 (11) [in Ukrainian].

6. Ryndenko, N. (2014). Osoblyvosti systemy doboru ta profesiynoyi pidhotovky personalu Prykordonnoyi Varty Respubliky Pol'shcha. Visnyk Natsional'noho universytetu oborony Ukrayiny [Peculiarities of the system of selection and professional training of the Border Guard of the Republic of Poland]. 5 (42), 145-150 [in Ukrainian].

7. Bloschynskiy, I. (2017). Peculiarities of professional training of the US Border Patrol Special Operations Group's agents. *Comparative Professional Pedagogy*, 7(3), 42-48 [in English].

8. Bloschynskiy, I. (2015). Peculiarities of US Border Guard Officer's Training at the Federal Law Enforcement Training Center Using Online Campus. *Comparative Professional Pedagogy*, 5(4), 57-61 [in English].

9. Akadémia Policajného zboru v Bratislave [Academy of the Police Force in Bratislava]. Retrieved May 18, 2021, from: <https://www.akademiapz.sk/> [in Slovak].

10. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Stredná odborná škola Policajného zboru Bratislava [Secondary vocational school of the Police Force in Bratislava]. Retrieved May 18, 2021, from: <http://www.minv.sk/?zameranie-skoly> [in Slovak].

11. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Stredná odborná škola Policajného zboru Košice [Secondary vocational school of the Police Force in Košice]. Retrieved May 18, 2021, from: <http://www.minv.sk/?sospzke> [in Slovak].

12. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Stredná odborná škola Policajného zboru Pezinok [Secondary vocational school of the Police Force in Pezinok]. Retrieved May 18, 2021, from: <http://www.minv.sk/?zameranie-skoly-1> [in Slovak].

13. Akadémia Policajného zboru v Bratislave. (2013). Organizačný poriadok Akadémie Policajného zboru v Bratislave [Organizational structure of Academy of the Police Force in Bratislava]. Retrieved May 18, 2021, from: <https://bit.ly/2QhPpo2> [in Slovak].

KHAMAZIUK Olha, Senior Lecturer of foreign languages department, National Academy of State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi.

CHARACTERISTICS OF EDUCATIONAL BORDER GUARDS TRAINING INSTITUTIONS OF THE SLOVAK REPUBLIC

Abstract. The article reveals the history of creation, structure and appointment of departmental educational institutions of the Police Corps (hereinafter – PC) of the Ministry of Interior of the Slovak Republic, namely three secondary vocational schools in Bratislava, Pezinok and Košice, and the Academy of the Police Force in Bratislava. Peculiarities of police training in different specializations are considered. It has been established that border guards in Slovakia are trained in all three schools, as well as in the Academy in Bratislava.

The study showed that Academy provides higher education at all three levels as part of "lifelong learning". The standard duration of study here, including professional practice, is from two to four academic years. The Academy prepares mainly for service in the PC police officers appointed to serve in positions with the planned officer rank of junior lieutenant (after bachelor's degree), lieutenant (after magister's degree).

PC secondary vocational schools provide professional police education after future policemen have completed secondary education: basic vocational training (for non-commissioned

officers positions) and advanced training (for warrant officers and officers). Vocational training lasts 8-12 months, advanced training - 3 months. The Secondary Vocational School in Košice is the main training center for Border and Foreign Police. Based on the needs and requirements of PC units, in accordance with the principles of promotion, education and functional distribution of policemen, schools also provide further education aimed at career development and deepening professional knowledge, namely training and retraining courses (eg, retraining course for specialists in border control transferred or assigned to Border and Foreign Police Divisions of the PC Presidium; specialized course for commissioner; specialized course for commissioner, members of the anti-conflict police group of the Slovak PC of the SR and others).

Determined that in Slovakia the training of future specialists in the field of border protection is practice-oriented and takes place in a shorter time (from 3 to 12 months in schools and 2-4 years – in the Academy) than in Ukraine. The training of policemen in educational institutions is completed by an examination, which includes theoretical and practical parts, and after distribution they are sent to the police units for further service.

Key words: professional police education; training for advanced training; lifelong learning; educational institutions; border guards of the Slovak Republic.

Одержано редакцією: 28.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 04.02.2021 р.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

УДК 37.012:519

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-134-139

БОНДАР Ольга Петрівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри фізико-математичних дисциплін, Львівська академія Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-5877-5667

СЕМЕНЮТА Марина Фролівна,

кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри фізико-математичних дисциплін, Львівська академія Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-3567-2144

ЯКУНІНА Ірина Леонідівна,

кандидат технічних наук, доцент кафедри фізико-математичних дисциплін, Львівська академія Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-0327-2349

МАТЕМАТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПОНЯТТЯ ПРО ДІДЖИТАЛІЗАЦІЮ

Розглянуто базові математичні параметри і операції, які утворюють сутність формування біткоіну, як одному з реалізацій діджиталізації. Наведено приклади застосування арифметики за модулем, які дають здобувачам вищої освіти, з одного боку, поняття про принципи цифрових технологій, з іншого – можливості для формування особистих умінь і навичок, необхідних у майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: діджиталізація, цифрові технології, цифрова грамотність, криптовалюта, арифметика за модулем, біткоін.

Постановка проблеми. В сучасному суспільстві переходу від індустріальної епохи й аналогових технологій до епохи знань і творчості поняття діджиталізації набуває все більшого поширення. Цифрові технології та цифрові інновації розповсюджуються у різних сферах людської діяльності: в освіті, медицині, економіці.

Тому сучасний фахівець повинен мати поняття про основні принципи формування цих технологій. Національна рамка кваліфікацій визначає, що здобувач вищої освіти повинен мати «уміння/навички розв'язання проблем, необхідні для проведення досліджень та/або провадження інноваційної діяльності з метою розвитку нових знань та процедур» [1].

Але майбутні фахівці іноді мають нечітке уявлення про принципи створення і функціонування цифрових технологій.

Внаслідок цього відбувається суттєве обмеження їх можливостей і перспектив у майбутній професійній діяльності. Відтак, проблема формування у здобувачів вищої освіти понять про основні принципи цифрових технологій є наразі нагальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слово «digitize» означає «цифрувати (кодувати) аналогову інформацію», а «діджиталізація» – «оцифрування» [2]. В багатьох країнах світу наслідки переходу від аналогового до цифрового типу кодування інформації стали вивчатися не просто як технологічний, але й як соціальний, культурний та антропологічний процеси [3].

В Україні також відбуваються подібні процеси. Так, у 2020 році Міністерство цифрової трансформації України запустило проєкт «Цифрова освіта. Національна кампанія з цифрової грамотності».

Мета проєкту – за 3 роки навчити цифрової грамотності 6 млн українців. Для цього на онлайн-складовій проєкту розміщені безкоштовні курси з цифрової грамотності, а на офлайн-складовій – мережа партнерських центрів цифрової освіти по всій країні, де можна отримати доступ до інтернету та цифрових гаджетів [4].

Одним з важливих напрямків діджиталізації є використання цифрових технологій у фінансовій сфері. Разом з традиційними категоріями і операціями на фінансовому ринку з'явилися підходи до визначення нових категорій, таких, як криптовалюта, блокчейн, біткоїн тощо.

Аналіз структури криптовалют показує, що наразі біткоїн є найпоширенішим її видом. Офіційний статус криптовалюта має в багатьох країнах [5].

В Україні регулювання криптовалюти поки не має законодавчої визначеності, хоча деякі зусилля в цьому напрямку наразі робляться. У перспективі є безсумнівним, що юридичні аспекти криптовалюти будуть регулюватися на міжнародному рівні [6]. Відтак, природнім буде зростання кількості не тільки її створювачів, а й споживачів.

Мета статті. Дати здобувачам вищої освіти, переважно, гуманітаріям, поняття про діджиталізацію, розкриваючи деякі математичні аспекти створення криптовалют на прикладі формування початкових понять про біткоїн.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною частиною біткоїна (англ. *Bitcoin*, від *bit* – біт і *coin* – монета) є криптографічні алгоритми. Зокрема, алгоритм ECDSA (Elliptic Curve Digital Signature Algorithm) використовує еліптичні криві (elliptic curve) і скінченні поля (finite field) для формування біткоїну разом з підписом даних.

Це дає можливість третій стороні підтвердити аутентичність отриманої інформації, яка виключає, зокрема, підробку підпису.

В ECDSA для обробки інформації і перевірки її на достовірність (верифікацію) використовуються різні процедури, які включають кілька арифметичних операцій.

Протокол біткоїну містить фіксований для всіх користувачів протоколу набір параметрів:

- $y^2 = x^3 + 7$ рівняння еліптичної кривої,
- m - основний модуль поля,
- P – базову точку на кривій,
- k – порядок базової точки.

Перші три параметри задаються у протоколі і не залежать один від одного. Порядок k базової точки є функцією цих параметрів, тобто визначається ними.

Розглянемо елементарний приклад параметрів і операцій з ними у так званій модульній арифметиці, яка використовується в ECDSA.

Нехай задано рівняння еліптичної кривої:

$$y^2 = x^3 + 7$$

і дано просте число – модуль

$$m=11.$$

Тоді точками кривої за даним модулем будуть точки:

$$(2, 2), (2, 9), (3, 1), (3, 10), (4, 4), (4, 7), \\ (5, 0), (6, 5), (6, 6), (7, 3), (7, 8).$$

Впевнитись, що точка, наприклад, (6, 5) належить за даним модулем кривій, можна, отримавши однакову остачу від ділення на 11 значень лівої і правої частин рівняння:

$$y^2 = 5^2 = 25 \pmod{11} = 3, \\ x^3 + 7 = 6^3 + 7 = 223 \pmod{11} = 3.$$

Відтак, еліптичну криву за модулем m можна розуміти, як набір точок, координати яких є цілими числами від 0 до $m-1$.

Точки кривої можна додавати і подвоювати.

Сумою двох точок (x_1, y_1) і (x_2, y_2) є точка (x_3, y_3) , для якої

$$x_3 = t^2 - x_1 - x_2 \pmod{m}, \\ y_3 = t(x_1 - x_3) - y_1 \pmod{m},$$

де $t = (y_2 - y_1) / (x_2 - x_1) \pmod{m}$.

В результаті подвоєння точки (x_1, y_1) отримаємо точку (x_3, y_3) , для якої

$$x_3 = t^2 - 2x_1 \pmod{m}, \\ y_3 = t(x_1 - x_3) - y_1 \pmod{m},$$

де $t = 3x_1^2 / 2y_1 \pmod{m}$.

Наприклад, сума

$$(4, 4) + (2, 9) \pmod{11} = (3, 10),$$

подвоєна точка

$$2(6, 5) \pmod{11} = (2, 4).$$

Поєднання операцій знаходження суми і подвоєння називають скалярним множенням. Наприклад, точку P можна помножити на 6 додаванням її до себе 6 разів:

$$6P = P + (P + (P + (P + (P + P))))$$

або за допомогою комбінації операцій додавання точок та їх подвоєння:

$$6P = 2(P + 2P).$$

За допомогою зазначених операцій визначається порядок точки $P(x, y)$ на кривій.

Порядок точки $P(x, y)$ на кривій – це найменше ціле число k , при якому

$$kP = O(x; \infty)$$

– «точка на нескінченності».

Показником того, що в результаті скалярного множення отримано таку точку, є збіг абсцис точок P і O .

Всі програми ECDSA, пов'язані з біткоїном, використовують дуже великі числа для базової точки, простого модуля та порядку.

Їх запис у 16-ричній системі є таким:

- основний модуль $m = 2256 - 232 - 29 - 28 - 27 - 26 - 24 - 1 =$
 $= \text{FFFFFFFF FFFFFFFF FFFFFFFF}$
 $\text{FFFFFFFF FFFFFFFF FFFFFFFF}$
 $\text{FFFFFFFE FFFFC2F},$

- базова точка обрана таким чином, що її порядок є великим простим числом; її координати:

$$P = 04\ 79BE667E\ F9DCBBAC\ 55A06295 \\ CE870B07\ 029BFCDB\ 2DCE28D9 \\ 59F2815B\ 16F81798\ 483ADA77 \\ 26A3C465\ 5DA4FBFC\ 0E1108A8 \\ FD17B448\ A6855419\ 9C47D08F \\ FB10D4B,$$

- порядок базової точки:

$$k = \text{FFFFFFFF FFFFFFFF FFFFFFFF}$$

$$\text{FFFFFFFE BAAEDCE6 AF48A03B}$$

$$\text{BFD25E8C D0364141.}$$

Вважається, що ці великі значення гарантують безпеку алгоритму. Чому і ким обрано саме ці числа? Однозначної відповіді на це питання немає [7].

Наразі відомо, що вказана конкретна реалізація під назвою `secp256k1` є частиною сімейства рішень еліптичної кривої над скінченними полями, запропонованих для використання в криптографії.

Зазначений процес обробки інформації використовується для так званого «підпису» даних.

ECDSA має окремі процедури підписання та перевірки. Кожна процедура – це алгоритм, що складається з арифметичних операцій.

Біткоіни існують у вигляді записів у мережі, яка називається блокчейном. Блокчейн (*block chain* – ланцюг з блоків) – побудований за певними правилами неперервний послідовний ланцюг блоків, які містять накопичену інформацію.

Копіями ланцюга блоків користується добровільна мережа підключених комп'ютерів.

«Володіти» біткоіном – означає мати можливість передати управління іншому користувачу, створивши у ланцюгу блоків запис про передачу (транзакцію) права власності.

Можливість виконувати подібні операції надається завдяки доступу до пари приватних та відкритих ключів ECDSA.

Приватний ключ – це випадкове число від 1 до порядку k . Він визначає право власності на біткоін. Відкритий ключ отримується із приватного ключа шляхом скалярного множення базової точки на значення приватного ключа. Це можна уявити у вигляді рівняння:

$$\text{відкритий ключ} = \text{приватний ключ} * \text{базова точка.}$$

Звідси випливає, що максимально можлива кількість приватних ключів (i , отже, біткоін-адрес) дорівнює порядку.

Алгоритм підписання використовує приватний ключ, а процес перевірки використовує відкритий ключ. Таким чином, треті сторони можуть перевірити справжність підпису, тоді як підписант зберігає виключну можливість створення підпису.

Операція переходу від приватного до відкритого ключа обчислювально проста. Наприклад, не вдаючись у деталі обчислень, за параметрами

$$m = 67, P = (2, 22), k = 79$$

і приватним ключем

$$d = 2$$

отримаємо відкритий ключ

$$(52, 7).$$

Дві його координати, подані у 16-ричній системі і записані у вигляді одного рядка, утворюють відкритий ключ.

Обернена операція, тобто отримання приватного ключа з відкритого, є дуже складною через великі параметри, що використовуються в еліптичній криптографії. Вважається, що для виконання такої операції сучасному комп'ютеру потрібний час, вимірний з часом існування Всесвіту.

Але з розвитком техніки і, зокрема, появою квантових комп'ютерів ситуація може змінитися.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянуті нами основи формування у майбутніх фахівців поняття про сучасні криптовалюти на прикладі створення

біткоіну показали окремі математичні взаємозв'язки, що існують між його параметрами. Це дає здобувачу вищої освіти не економічного спрямування можливість отримати початкові поняття про основи діджиталізації у фінансовій сфері, а, відтак, у інших сферах людської діяльності.

Наведені приклади застосування арифметики за модулем є простими математичними процедурами, тому їх можна вважати першим етапом засвоєння майбутніми фахівцями знань про принципи цифрових технологій.

Таким чином, розглянута послідовність викладу матеріалу визначає перспективи подальших досліджень. А саме, разом з поняттями про основи формування криптовалют здобувачу необхідно мати поняття про основи їх функціонування, про їх спільні і відмінні риси.

Це, в свою чергу, має стати підґрунтям для подальшого засвоєння основ діджиталізації, надаючи здобувачам вищої освіти впевненості у можливості самостійного подальшого засвоєння цифрових технологій в інших сферах людської діяльності, і, відтак, формуючи їх особисті уміння і навички, необхідні у майбутній професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Постанова КМУ «Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» №519 від 25.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020> (дата звернення: 11.01.2021).
2. Перекладаємо слово «діджиталізація» URL: <https://slovotvir.org.ua/words/didzhytalizatsiia> (дата звернення: 12.01.2021).
3. Тетерятник Б. С. Діджиталізація та діджиталізація в контексті віртуалізації господарської діяльності. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Teteriatnyk.pdf> (дата звернення: 11.01.2021).
4. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita> (дата звернення: 11.01.2021).
5. Как в разных странах регулируют криптовалюту: обзор законов в 2020 году. URL: <https://habr.com/ru/company/moneypipe/blog/523354/> (дата звернення: 11.01.2021).
6. Модифікація конкурентних механізмів на глобальному фінансовому ринку в умовах діджиталізації. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=743> (дата звернення: 11.01.2021).
7. An Introduction to Bitcoin, Elliptic Curves and the Mathematics of ECDSA. URL: <https://www.slideshare.net/NikeshMistry1/introduction-to-bitcoin-and-ecdsa> (дата звернення: 11.01.2021).

References

1. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the introduction of changes in additions to the resolution of the Cabinet of Ministries of Ukraine from 23 leaf fall 2011 r. No. 1341 "About the consolidated national framework of qualifications" No. 519 dated June 25, 2020. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/519-2020> [in Ukrainian].
2. Translated word "digitalization" Retrieved from: <https://slovotvir.org.ua/words/didzhytalizatsiia>. [in Ukrainian].
3. Teteriatnik B.S. *Digitization and Digitization in the context of the virtualization of the government's activity*. Retrieved from: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Teteriatnyk.pdf> [in Ukrainian].
4. *Ministry of Digital Transformation of Ukraine*. Retrieved from: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita> [in Ukrainian].
5. How cryptocurrency is regulated in different countries: an overview of laws in 2020. Retrieved from: <https://habr.com/ru/company/moneypipe/blog/523354/> [in Russian].
6. Modification of competitive mechanisms on the global financial market in the minds of digitalization. Retrieved from: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?Art=743> [in Ukrainian].
7. An Introduction to Bitcoin, Elliptic Curves and the Mathematics of ECDSA. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/NikeshMistry1/introduction-to-bitcoin-and-ecdsa>.

BONDAR Olga, The Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University;

SEMENYUTA Marina, The Candidate of Physics and Mathematics, Associate Professor, Head of the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University;

YAKUNINA Irina, The Candidate of Technical Sciences, Associate Professor at the Department of Physical and Mathematical Disciplines, Flight Academy of National Aviation University.

MATHEMATICAL ASPECTS OF FORMATION IN EXTRACTORS HIGHER EDUCATION THE CONCEPT OF DIGITALIZATION

***Abstract.** The basic mathematical parameters and operations that form the essence of bitcoin formation as one of the implementations of digitalization are considered. Examples of application of arithmetic by module are given, which give applicants for higher education, on the one hand, the concept of the principles of digital technology, on the other - opportunities for the formation of personal skills needed in future professional activities.*

Cryptographic algorithms are a fundamental part of bitcoin (from Bit – bit, and bit – coin). In particular, the ECDSA (Elliptic Curve Digital Signature Algorithm) algorithm uses elliptic curves and finite fields to form bitcoin along with the signature data.

This allows a third party to confirm the authenticity of the information received, which excludes, in particular, forgery of the signature. ECDSA uses various procedures to process information and verify it (verification).

Namely, the bitcoin protocol is considered, which contains a fixed set of parameters for all users of the protocol. And also the basic operations with these parameters are considered.

We have considered the basics of the formation of the concept of modern cryptocurrencies in future experts on the example of the creation of bitcoin showed some mathematical relationships that exist between its parameters. This gives the graduate of non-economic education the opportunity to get a basic idea of the basics of digitalization in the financial sector, and, consequently, in other areas of human activity.

The given examples of application of arithmetic on the module are simple mathematical procedures therefore they can be considered as the first stage of mastering by future experts of knowledge of principles of digital technologies.

Thus, the considered sequence of presentation of the material determines the prospects for further research. Namely, together with the concepts of the basics of the formation of cryptocurrencies, the applicant must have an idea of the basics of their operation, their common and distinctive features.

This, in turn, should be the basis for further mastering the basics of digitalization, giving graduates higher confidence in the possibility of further mastering digital technologies in other areas of human activity, and thus forming their personal skills needed for future careers.

Key words: digitalization, digital technologies, digital literacy, cryptocurrency, module arithmetic, bitcoin.

*Одержано редакцією: 12.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 18.02.2021 р.*

UDK 378:504.06

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-140-146

BONDARCHUK Svitlana,

Ph. D. biology, Associate Professor of the Department of Search, Rescue, Aviation Security and Special Training of Flight Academy of NAU

ORCID 0000-0001-5636-328X

FORMATION OF CAREFUL ATTITUDE TO ENVIRONMENT OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS IN PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING

Article deals with ways of formation of careful attitude to environment of future aviation specialists in the process of their professional training.

Today, Ukrainian society is developing in accordance with sustainable development, but the specifics of our State is its inconformity between extensive plans and realities. Therefore, we are witnessing that in the conditions of extreme growth of external phenomena imposed upon economic, social, cultural and political life of our society, the problem of development of global processes becomes a central issue of survival. In our opinion, current environmental problems of Ukraine are primarily induced by inconsistency of educational process, social, economic and natural resource development. Sustainable development, as it is known, intends a balanced development of economic, environmental and social systems and their simultaneous ability to self-regulation and renewal. To our opinion, education should be as a link between all components of sustainable development. Therefore, educational process in higher education must become a forward in training of highly qualified specialists in careful attitude for environment.

Article number of modern Ukrainian scientists who have worked on the formation of environmental consciousness, education ecologization, studying the competency building approach to the problem of environmental education in higher education establishment, formation of professional environmental university students competence in the context of sustainable development, environmental culture and environmental competence.

Article also deals with formation of a careful attitude to environment on example of Flight Academy of the National Aviation University.

So, having great experience, Flight Academy staff and administration focus all their efforts on environment preserving and forming of a careful attitude towards environment in educational process.

Key words: *environment, aviation specialists, ecological culture, sustainable development, ecological consciousness.*

Formulation of the problem. It is obvious that modern Ukrainian society is developing in accordance with sustainable development, but the specifics of our State is its inconsistency between implementation of big plans and realities. And we can observe that in context of intense growth of external factors imposed upon economic, social, cultural and political life of our society, it creates the problem global processes development and becomes the matter of survival. Inversely to the global trend - the current environmental problems of Ukraine, are mainly caused by inconsistencies in the processes of educational, economic and natural resource development and becomes the most important issue to be discussed. It is a common fact that, steady progression involves a balanced development of economic, environmental and social systems and their synchronous capacity to perform self-regulation and reproduction. In view of this, education should set the link between all components of the sustainable development. So far as it concerns about highly qualified professionals training in terms of their careful attitude to environment development, so it is the teaching process of higher education must become its forward upon this issues.

Current scientific researches and issues analysis. Subject of environmentalization of education, formation of ecological awareness, study of competence approach to the problem of ecological education at institutions of higher education, formation of professional ecological competence to university students in the context of sustainable tasks development, formation of ecological culture and ecological competence are highlighted in such modern Ukrainian scientists' works as.

G. Bilyavsky, Bolshak L, Vargo O, Kiselyova M, Saunova Y. Skladanovska M, Mateyuk O, Tunitsa Y. and others [1-10]. Contrary to a fairly large number of research articles, still the issues of education environmentalization are remained to be unsolved; specifically it goes to a point of practical implementation of the idea of ecological culture formation, thinking, and consciousness during the learning process in higher education.

Purpose of the article. In light of a problem statement and its insufficient insight, we offer to consider an issue of a careful attitude to the environment under adaptation to Flight Academy of NAU context. One of the important factors for the environment preservation and reproduction is man's attitude to environment, while taking it not in wide sense, but at a more local level. And it is exactly the low level of ecological consciousness, ecological culture of society, which led to significant ecological decay of Ukraine environment, excessive pollution of surface and groundwater, air and soil, accumulation of very large amounts of harmful, including highly toxic, industrial waste. Such processes have lasted for decades and resulted in rapid deterioration of people health, birth-rate failing and increased mortality, rising of emigration, and this totally endanger the existence of Ukraine nationality in itself.

The refore, the aim of the scientific work was to declare the ways of Flight Academy of NAU development in terms of careful attitude for the environment in process of aviation specialists' training.

In the furtherance of this goal, it is necessary to solve the next tasks:

- analyze students / cadets level of environmental knowledges at institutions of higher education in Kropyvnyts'kyi;
- describe the experience of FA NAU in the line of ecological consciousness development;
- outline development options of FA NAU towards environmental friendliness.

Presentation of research basic material. Consider several areas of FA NAU development in the direction of careful attitude to environment during training of aviation specialists.

One of the directions is ecologization of education. Over the last 10 years, we have surveyed the level of environmental knowledge among students and cadets of educational institutions in Kropyvnyts'kyi, which revealed that young people do not have good and systematic knowledge of the nature laws, environment [11-12]. School curricula "Ecology", for subject-oriented education in 10-11 grades, should complete school environmental education, the basis of which is to determine the place of Ukraine in modern global sustainable development by the degree of nature environmental management. Offered course must not only give an idea, but also to form an awareness of modern environmental trends: a new attitude to nature; new strategies of interaction with the nature. But, unfortunately, school leavers due to age peculiarities can not fully adapt their environmental knowledge, and do not have formed environmental ideas about environmental laws.

Subject "Basics of Ecology" is now practically destroyed in non-major educational establishments. Today we see a desire of FA NAU authorities to bring ecology together with geography and meteorology, which is appropriate. Definitely, the basis for ecology study is both geography and meteorology, and many other disciplines. And here we may trace interdisciplinary connections, which are important for profound training of a modern specialist. But to take down three disciplines into one subject is a mistake, because young people don't receive basic knowledges on ecology at school. Hence, when coming to higher education institutions they are not ready to show full knowledges which are necessary for them as future specialists in their professional activities. Education course in higher education establishment must adapt and integrate theoretical skills and practical experience, which will become the basis for the balanced and stable functioning of society in future.

Thus, to our opinion, there are the next challenges and solutions:

1) it is necessary to perform "ecologization" of all subjects, using intersubject communications, and this can be done when teacher will have environmental thinking himself, trained inspired by environmental component;

2) to bring back "Basics of Ecology" subject to the list of compulsory subjects to study;

3) when creating subject program, teachers should take into account future specialists' educational qualifications, in order to bring environmental knowledge to the specifics of students' and cadets' professional activity;

4) to create an ecological management of educational innovation in higher education establishments;

5) to develop and implement in educational institutions the concept of steady environmental development, which ultimate goal may lead to obtain the title of "Green University". A similar term is used to define the environmental level at higher education establishments in EU ("sustainability" or "greencampus"). It reveals information on percentage of waste recycling, compliance with environmental standards during construction works, procurement, etc., and it also says about students / cadets involvement in environmental projects, the availability of eco-certification, etc.

Thus, training of citizens with a high level of environmental knowledges, environmental awareness and culture is based on new criteria of evaluation indicator of relationship between human society and nature (not violence, but balanced coexistence with it!), It must become one of the main levers on solving of critical environmental and socio-economic vulnerabilities of modern Ukraine. Ecological education, as an integral cultural phenomenon, including learning processes, education, personal development, should aim for the formation of ecological culture in terms of national and public education system of all segments of Ukraine population (including environmental education with public environmental organization as well), academic subjects environmentalization and training programs, through basic environmental education [13].

In the context of FA NAU we consider the experience of careful attitude to the environment formation for future aviation specialists in the process of their professional training.

Realizing the responsibility of higher education formation of environmental awareness among young people in FA NAU in 2014 it began systematic work on creating the image of "Environmental Academy". Civic Organization "Eco-Alliance 4.0" was created by staff and cadets in 2015. In 2016, the Volunteer Center together with the student council developed a leaflets and posters explaining how to sort trash correct. With financial support of the International Fund for social adaptation (Kyiv), were ordered and manufactured litter-boxes for separate collection of waste, which were placed around academic buildings of FA NAU with informative posters. It also was carried out the explanatory work with academy cadets and staff on how to sort trash right. The same year, due to the initiative of Head of Academy, it was established Norwegian Ecological Square on the 2nd educational building territory. Trees and bushes were planted and water intake system construction works were done. Also worth noting is that since 2011 an exhibition: "Chernobyl tragedy through young people eyes" is held every year in April where cadets exhibit their drawings.

Year 2016 was rich in the events at in FA NAU. Among the other events, there was the Eco-festival which took place in April. Employees of Kirovohrad Regional Center for Ecological and Naturalistic Creativity of Youth and Kirovohrad Regional Center for Tourism, Local History and Excursion demonstrated their achievements. Representatives of Kirovohrad training and production enterprise of the Ukrainian association of the deaf people showed their products. Representatives of Kirovohrad Regional Art Museum, Civic Organization "Sonyachnyy Zaychyk", Kirovohrad Regional Center for Children and Youth Creativity held their handmade master classes. Civic Organization "Vysoki Bayraki Kozatski" presented its pottery goods manufacture.

Also in April, a scientific environmental seminar was attended by the Deputy Head of the Regional State Administration, Director of the Department of Ecology and Natural Resources of Kirovohrad State Administration, representatives of State Ecological Inspectorate and the All-Ukrainian Civic Organization "E-Ecology" and others. During seminar it raised the importance of solving environmental problems by community together with the authorities, the creation and

operation of a Web-system of environmental management, the importance of environmental education from childhood and more.

On September 28, 2016 ecological seminar "Ecological problems of water resources of Kirovograd region" took place in Flight Academy. Purpose of this environmental seminar was to unite the efforts of environmental workers, scientists and practitioners on study of water resources in Kirovograd region and develop recommendations for improving and shaping the environmental awareness of people through practical and educational work. Seminar was attended by Deputy Director of Ecology and Natural Resources of Kirovograd regional state administration; Deputy Head of Kirovograd regional department of water resources; chairman of Kirovograd regional branch of All-Ukrainian ecological league; coordinator of Ukrainian environmental public organization in Kirovograd, public inspector for environmental protection of State ecological Inspectorate in Kirovograd region; Head of hydrometeorological Service Department of Kirovograd Center for hydrometeorology Service; Head of Kirovograd Center hydrometeorology laboratory and others. Speeches of seminar attendee were generalized and set the basis of resolution. Among them was to appeal to Kirovograd authorities of Kirovograd region with recommendations to strengthen control over radionuclides content in fresh water which is transported to region population and to create a regional environmental laboratory equipped with modern equipment for drinking water quality and other components of the environment. Also it was recommended to the legislative and the executive power to develop and approve a unified state valuation technique for water quality, water resources, taking into account international experience and criteria of influence (public, administrative, criminal) on environmental pollutants.

The same year, 2016, on basis of Academy, representatives of Google Ukraine, Civic Organization "e-Ecology" and Civic Organization "Eco-Alliance 4.0" conducted a training seminar in question / answer mode for town and region environmentalists.

Employees of Flight Academy together with cadets and students annually hold community work days, which means to clean academy park and to plant new plants.

It is worth pointing out that in curriculum of FA NAU there are such subjects as "Ecology", "Ecology of air transport", "Environmental security of civil aviation". Annually professors publish their scientific works, do tutorial work and actively participate in ecological activities both at the Academy and outside [14-15].

Another step towards environment improvement in region and involving the higher educational establishments is to write and implement projects which are created by Academy staff:

– "Construction of a workshop for integrated environmental research (R & D) on basis of Flight Academy of the National Aviation University for need of the region" It is designed to achieve correct level of information provision over the radioecological situation in Kirovograd region, to develop recommendations and implementation of measures to minimize ionization radiation effect and maximum protection of human health and environment.

– "Regional system for monitoring of harmful emissions of technogenics dangerous installations during air drones using" It is aimed to create a modern data analytics system for monitoring of air quality problem caused by man-induced factors from milling of uranium ore in region.

To our deep conviction, it is a sign of a civilized society existence when we form a careful attitude to environment in young people, so environmental awareness-building and culture is instrumental in harmonizing of man and nature relationship. We are confident that only a collaborative work in the environmental sphere during Ukraine developing will help to unite efforts of administrative institutions, municipal government, science, education, business and public for the benefit of effective and comprehensive decision of environmental problems of our country.

Conclusions and directions for future research. Summing up in the course of our work we analyzed the level of students' and cadets' ecological knowledge in Kropyvnyts'kyi, we described the activities of Flight Academy of NAU in the direction of environmental awareness and culture formation in youth, teachers and staff of Flight Academy of NAU.

Having a great experience, staff and authorities of Flight Academy are focusing all their efforts on environment preserving and forming of a careful attitude towards it in the educational process.

References

1. Biliavskiy, H.O. (2006). Rol innovatsiinoho potentsialu ekolohichnoi osvity i nauky v zbalansovanomu rozvytku Ukrainy. [*Role of innovative capacity of environmental education and science in sustainable development of Ukraine*]. Pershyi Vseukrainskyi zizd ekolohiv (ECOLOGY–2006): zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi konferentsii, (Vinnytsia, 4–7 zhovtnia 2006 r.) Vinnytsia: UNIVERSUM. Vinnytsia. S. 289 [in Ukrainian].
2. Bolshak, L.I. (2012). Ekolohizatsiia osvity yak sotsialna potreba suchasnoho suspilstva [*Greening of education as a social need of modern society*]: avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.10 / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv. 20 s [in Ukrainian].
3. Varho, O.M. (2006). Ekolohichna svidomist yak umova stanovlennia ekolohichnoho suspilstva: [*Ecological consciousness as a condition for the ecological society formation*]: avtoref. dys. ... kand. filosof. nauk: 09.00.03 / Kharkivskiy universytet povitrianykh syl im. I. Kozheduba. Kharkiv. 17 s [in Ukrainian].
4. Kyselev, N.N. (2008). Ekolohycheskaia komponenta v obrazovanny XXI veka [*Ecological component in the education of XXI century*]. Nauka y obrazovanye: sovremennyye transformatsyy: monohrafiya / Yn-t fylosofiy ym. H.S. Skovorody NAN Ukrainy. Kyev: PARAPAN. S.189-203 [in Ukrainian].
5. Saunova, Yu.O. (2005). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti maibutnikh uchyteliv (psykholoho–pedagogichnyi aspekt) [*Environmental awareness-building of future teachers (psychological and pedagogical aspect)*]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka (25). S. 209-212 [in Ukrainian].
6. Skladanovska, M.H. (2008). Kompetentnisnyi pidkhid do vvychennia problem ekolohichnoi osvity u vyshchii shkoli [*Competency-based approach to the study of a problem on environmental education in higher education institutions*]. Visnyk SevDTU. Vyp. 90: Pedagogika: zb. nauk. pr. Sevastopol: Vyd-vo SevNTU. S. 52-56 [in Ukrainian].
7. Mateiuk, O.P. (2011). Formuvannia profesiinnoi ekolohichnoi kompetentnosti studentiv universytetu u konteksti zavdan staloho rozvytku [*Formation of professional ecological competence of university students in context of sustainable development tasks*]. Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Pedagogichni nauky. № 1. S. 91-103 [in Ukrainian].
8. Tunytsia, Yu.Yu. (2015). Pro ekolohizatsiiu vyshchoi osvity Ukrainy z metoiu pidgotovky fakhivtsiv dlia staloho rozvytku [*Regarding to ecologization of higher education in Ukraine towards specialist training for sustainable development*]: dopovidna zap. kolehii M-va osvity i nauky Ukrainy, 10.11.2015 r. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Lviv. Vyp. 25.10. S. 9-14 [in Ukrainian].
9. Pukhalska, H.A., Dmitriiev, A.O. (2017). Ekolohichna svidomost i vazhlyvist yii formuvannia u maibutnikh aviatsiinykh fakhivtsiv yak psykholho-pedahohichna problema [*Ecological conciousness and the importance of its formation for future aviation specialists as a psychological-pedagogical challenge*]. Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Seriya: Pedagogichni nauky. № 2. S. 83-88 [in Ukrainian].
10. Semytkivska, T., Pukhalska, H., Bondarchuk, S. (2017). Tekhnopark lotnoi akademii Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu k vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii u sferi ekolohichnoi osvity [*Technological cluster of Flight Academy of the National Aviation University for introduction of innovative solutions in the area of environmental education*]. Ekolohiia /Ecology-2017: materialy shostoho Vseukrainskoho zizdu ekolohiv z mizhnarodnoiu uchastiu (m. Vinnytsia). Vinnytsia: VNTU. S. 244 [in Ukrainian].
11. Bondarchuk, S.V., Mazur, O.L. (2009). Doslidzhennia ekolohichnoi kultury studentiv [*Research of ecological culture of students*]. Yntroduktsiia y selektsiia aromatycheskykh y lekarstvennykh rastenyi: mezhdunarodnaia nauchno-praktycheskaia konferentsiia, posveshchennoi 200-letyiu Nykytskoho botanycheskoho sada (Ialta 8-12 yunია 2009 h). Yalta. S. 25-26 [in Ukrainian].
12. Bondarchuk, S.V. (2015). Doslidzhennia stanu ekolohichnoi kultury kursantiv Kirovohradskoi lotnoi akademii Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu [*Research of ecological culture state of cadets in Kirovohrad Flight Academy of National Aviation University*]. Upravlinnia

vysokoshvydkisnymy rukhomymy ob'ektamy ta profesiina pidhotovka operatoriv skladnykh system: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kirovohrad 26-27 lystopada 2014 roku). Kirovohrad. Vyd-vo KLA NAU. S. 1 [in Ukrainian].

13. Pro kontseptsiu ekolohichnoi osvity v Ukrainy [*Regarding to the concept of environmental education in Ukraine*]: rishennia kolehii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 13/6-19 vid 20.12.2001 [in Ukrainian].

14. Lotna akademiia Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Retrieved from: <http://www.glau.kr.ua/index.php/ua/> (data zvernennia 22.01.21) [in Ukrainian].

15. Hromadska orhanizatsiia "Eko Alians 4.0" Retrieved from: <https://www.facebook.com/groups/1485482475114698/> (data zvernennia 22.01.21) [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Білявський Г. О. Роль інноваційного потенціалу екологічної освіти і науки в збалансованому розвитку України. *Перший Всеукраїнський з'їзд екологів (ECOLOGY-2006)*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, (Вінниця, 4-7 жовтня 2006 р.) Вінниця: УНІВЕРСУМ. Вінниця, 2006. С. 289.

2. Большак Л. І. Екологізація освіти як соціальна потреба сучасного суспільства: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.10 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2012. 20 с.

3. Варго О. М. Екологічна свідомість як умова становлення екологічного суспільства: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Харківський університет повітряних сил ім. І. Кожедуба. Харків, 2006. 17 с.

4. Киселев Н. Н. Экологическая компонента в образовании XXI века. *Наука и образование: современные трансформации*: монографія / Ин-т философии им. Г.С. Сковороды НАН Украины. Киев: ПАРАПАН, 2008. С.189-203.

5. Саунова Ю. О. Формування екологічної свідомості майбутніх учителів (психолого-педагогічний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (25). 2005. С. 209-212.

6. Складановська М. Г. Компетентнісний підхід до вивчення проблем екологічної освіти у вищій школі. *Вісник СевДТУ*. Вип. 90: Педагогіка: зб. наук. пр. Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. С. 52-56.

7. Матеюк О. П. Формування професійної екологічної компетентності студентів університету у контексті завдань сталого розвитку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2011. № 1. С. 91-103.

8. Туниця Ю. Ю. Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку: доповідна зап. колегії М-ва освіти і науки України, 10.11.2015 р. *Науковий вісник НЛТУ України*. Львів, 2015. Вип. 25.10. С. 9-14.

9. Пухальська Г. А., Дмитрієв А. О. Екологічна свідомість і важливість її формування у майбутніх авіаційних фахівців як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки*. № 2 (2017). С. 83-88

10. Семитківська Т., Пухальська Г., Бондарчук С. Технопарк льотної академії Національного авіаційного університету к впровадження інноваційних технологій у сфері екологічної освіти. *Екологія/Ecology-2017*: матеріали шостого Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю (м. Вінниця). Вінниця: ВНТУ, 2017. С. 244.

11. Бондарчук С. В., Мазур О. Л. Дослідження екологічної культури студентів. *Інтродукція і селекція ароматических и лекарственных растений*: международная научно-практическая конференция, посвященной 200-летию Никитского ботанического сада (г.Ялта, 8-12 июня 2009 г). Ялта, 2009. С. 25-26.

12. Бондарчук С. В. Дослідження стану екологічної культури курсантів Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету *Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних*

систем: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м.Кіровоград, 26–27 листопада 2014 року). Кіровоград. Вид-во КЛА НАУ, 2015. С. 1.

13. Про концепцію екологічної освіти в Україні: рішення колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001

14. Льотна академія Національного авіаційного університету. URL: <http://www.glau.kr.ua/index.php/ua/> (дата звернення 22.01.21).

15. Громадська організація «Еко Альянс 4.0» URL: <https://www.facebook.com/groups/1485482475114698/> (дата звернення 22.01.21).

БОНДАРЧУК Світлана Віталіївна, кандидат біологічних наук, доцент кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ФОРМУВАННЯ ДБАЙЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДОВКІЛЛЯ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті розглянуто шляхи формування дбайливого ставлення до довкілля майбутніх авіаційних фахівців в процесі професійної підготовки.

На сьогодні українське суспільство розвивається у відповідності до сталого розвитку, але специфікою нашої держави є незгодженість між великими планами та реаліями. Тому ми є свідками того, що в умовах надзвичайного зростання зовнішніх впливів на економічне, соціальне, культурне і політичне життя нашого суспільства, проблема розвитку глобальних процесів стає центральним питанням виживання. На наш погляд сучасні екологічні проблеми України, перш за все, спричинені незгодженістю процесів освітнього, соціального, економічного та природно-ресурсного розвитку. Сталий розвиток, як відомо, передбачає збалансованість розвитку економічної, екологічної та соціальної систем і одночасну їх здатність до саморегуляції та відтворення. І освіта, на наш погляд, повинна стати зв'язком між усіма компонентами сталого розвитку. Тому освітній процес у вищій школі повинен стати форвардом у підготовці висококваліфікованих спеціалістів з питань дбайливого ставлення до довкілля.

У статті зазначені сучасні українські науковці, які займалися питанням формування екологічної свідомості, екологізації освіти, вивчення компетентнісного підходу до проблеми екологічної освіти у ЗВО, формуванню професійної екологічної компетентності студентів університету у контексті завдань сталого розвитку, становлення екологічної культури та екологічної компетентності.

Також в статті розглянуто становлення дбайливого, небайдужого ставлення до довкілля на прикладі діяльності Льотної академії Національного авіаційного університету.

Маючи великий досвід співробітники і керівництво Льотної академії НАУ направляють усі свої зусилля на збереження довкілля та формування дбайливого ставлення до нього в освітнього процесі.

Ключові слова: довкілля, авіаційні фахівці, екологічна культура, сталий розвиток, екологічна свідомість.

Одержано редакцією: 05.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 17.02.2021 р.

УДК 37.09:005.962.131(477)
DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-147-155

ЗДАНЕВИЧ Лариса Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки,
психології та фахових методик,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
ORCID 0000-0001-8387-2143

АТРОЩЕНКО Тетяна Олександрівна,
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки дошкільної,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Мукачівський державний університет
ORCID 0000-0003-4595-1662

ПОПОВИЧ Оксана Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
декан педагогічного факультету,
Мукачівський державний університет
ORCID 0000-0002-0321-048X

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ШКАЛ ЕКСПЕРТИЗИ СЕНСОРНО ЗБАГАЧЕНОГО СЕРЕДОВИЩА ECERS-R ТА SSTEW В УКРАЇНІ

У даній статті подано характеристику шкал ECERS та SSTEW, які відносяться до універсальних і є, на думку авторів, дієвим методом оцінки якості середовища дитячого садка або будь-якого центру дитячого розвитку. Представлено також ряд існуючих в освітньому міжнародному полі шкал, що оцінюють умови розвитку дитини. Наведено розроблені авторами індикатори, рівні та показники для навчання студентів оцінювати сенсорно збагачене середовище в групі дітей раннього віку. Описано проведену оцінку стану сенсорно збагаченого середовища та її результати.

Ключові слова: сенсорний розвиток, середовище, сенсорно збагачене середовище закладу дошкільної освіти, шкала ECERS-R, шкала SSTEW, експертиза сенсорно збагаченого середовища.

Постановка проблеми. Якість освіти в цілому та дошкільної освіти зокрема, залишається актуальною як у світлі чинних реформ освітньої сфери України, так і в міжнародному контексті. За даними звіту «Підвищення якості дошкільної освіти та догляду за дітьми в Україні» (2018), підготовленого доктором педагогічних наук університету Гент (Бельгія) Яном Пітерсом, за фінансової підтримки ЮНІСЕФ, заклади дошкільної освіти відвідують 75,4% дітей віком від 3 до 6 років (84,5 % – у міського типу населених пунктах та лише 57,8 % – у сільській місцевості). Цей показник є трохи вищим за аналогічні показники сусідніх країн, наприклад Грузії (69,5 %), проте низьким порівняно з цільовим показником ЄС (95 % дітей віком від 4 до 6 років) [2, с. 8]. Поки що до кінця не вирішеними є проблеми підготовки вихователів закладів дошкільної освіти до експертизи якісного сенсорно збагаченого середовища, залишаються *суперечності* між:

– численними експериментальними дослідженнями в сфері створення середовища для дітей раннього віку та низьким рівнем їх упровадження в практику роботи закладів дошкільної освіти;

– високим рівнем обґрунтованості теорії та недостатньою імплементацією її в зміст професійно-педагогічної підготовки як майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти так і практиків;

– необхідністю забезпечення якості сенсорно збагаченого середовища та відсутністю спеціально підготовлених фахівців відповідного профілю;

– потребою консолідації та інтеграції зусиль закладів дошкільної освіти та інших соціальних інституцій щодо створення сенсорно збагаченого середовища для розвитку дітей раннього віку та недостатнім рівнем теоретичного та методичного забезпечення педагогічного партнерства у сфері забезпечення якості дошкільної освіти [4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Середовищний підхід та його вплив на особистість є предметом дослідження Н. Йорданського, Н. Карачевської, І. Кона, Ю. Мануйлова, В. Мелешко, К. Приходченко, Н. Щуркової та ін. Інтегральні критерії збагаченого освітнього середовища для закладів дошкільної освіти визначено Л. Зданевич, К. Крутій, О. Попович. Шкала ECERS-R як універсальний та валідний метод оцінки якості освітнього процесу закладу дошкільної освіти досліджена зарубіжними науковцями С. Анікеїч, О. Воробйовою, Р.-М. Кліфорд, Д. Крайер, Н. Лексаковою, Т. Хармс, О. Шіян, О. Юдіною та ін. Шкала SSTEWS, призначена для аналізу і оцінки практичної діяльності педагога, спрямованої на розвиток дитячих міркувань, включаючи вміння слухати співрозмовника, робити висновки, спираючись не тільки на власну думку, але і на думку оточуючих, обґрунтована англійськими науковцями Д. Кінгстон, Е. Мелхіш та І. Сірандж. Брак ефективних інструментів для комплексної оцінки якості дошкільної освіти в українській педагогіці раннього та дошкільного дитинства, в теорії та практиці менеджменту, відсутність в українському освітньому середовищі наукових напрацювань щодо шкал ECERS-R та SSTEWS робить поставлену проблему надзвичайно актуальною і вимагає ґрунтовного вивчення.

Мета дослідження. Визначити ефективні шкали якості дошкільної освіти, верифікувати найбільш прийнятні для використання шкали з метою експертизи сенсорно збагаченого середовища, провести порівняльний аналіз отриманих експериментальних даних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішенню проблеми організації комфортного середовища, зокрема *нестачі внутрішнього простору для кожної дитини*, приділяють увагу не тільки медики, дизайнери, архітектори, але й психологи і педагоги.

Так, у Німеччині В. Титце та інші фахівці визначають *якість освітнього процесу* як сукупність взаємодій і переживань, які дитина отримує в групі дитячого садочка, перебуваючи в його соціальному, сенсорному та просторово-фізичному середовищі [8]. Автори дослідження наприкінці ХХ століття опублікували роботу, де зазначено, що *структура процесу взаємодії між педагогом і дитиною в більшості закладів мусить бути визнана незадовільною*. Зокрема, у колективній взаємодії, на частку якої припадає 5% спостережуваного часу, майже не зареєстровано достатньої кількості ігрових ситуацій у середовищі. Виявилось, що діти мають значно менше парних, ніж групових взаємодій із педагогами. Тільки 5% часу використовується для заохочення дітей іграми на свіжому повітрі без виконання спеціальних вправ тоді як 13% вільного часу заповнюються запланованими педагогом ігровими видами діяльності. Оцінка якості дошкільної освіти (комплексу умов) не повинна формуватися стихійно, це керований процес. Складність оцінки якості дошкільної освіти криється в тому, що освітні результати дітей не можуть бути обрані в якості зовнішньої оцінки якості освітньої діяльності закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО), на відміну від початкової освіти [5-6]. Так, у 2014 році Європейською комісією було створено робочу групу з питань розроблення рекомендацій щодо визначення критеріїв якості дошкільної освіти. Наголосивши на комплексності поняття якості дошкільної освіти, робоча група окреслила такі *основні критерії: якість структури якості процесу та якість результату*. Схарактеризуємо їх.

Якість структури: особливості акредитації програм і ліцензування; співвідношення кількості персоналу до числа дітей у ЗДО; забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, санітарно-гігієнічні норми та ін.

Якість процесу: практики, які використовуються в дошкільлі, роль ігрових форм навчання в освітніх програмах; співпраця вихователів з батьками дітей; взаємодія між вихователями і дітьми, а також між самими вихованцями ЗДО; інтегрований підхід до виховання, догляду і навчання дітей.

Якість результатів: переваги для дітей, сімей, місцевих громад та суспільства в цілому. Серед переваг для дітей — емоційний, когнітивний, фізичний розвиток, розвиток соціальних навичок та підготовка до подальшого навчання і дорослого життя [2, с. 10].

На жаль, як в українській педагогіці раннього та дошкільного дитинства, так і в теорії та практиці менеджменту, обмаль ефективних інструментів для комплексної оцінки якості дошкільної освіти. Проте в практиці роботи зарубіжних колег такі інструменти розроблено і вони є актуальними та валідними. Найбільш відомою, перекладеною на різні мови і стандартизованою в багатьох країнах (крім США – у Канаді, у країнах Азії та Європи), є шкала оцінки освітнього середовища Early Childhood Environment Rating Scale-Revised (ECERS-R). Цей інструмент було розроблено в 1980 році в університеті Північної Кароліни (США), згодом він був модифікований у 2005 році [9], а пізніше, у 2010 році, спільно з британськими фахівцями (Sylva K., Siraj-Blatchford E., Taggart B.) було створено додаткову шкалу, яка робить акцент на підготовці дітей до освоєння навчальних умінь (ECERS-E) [10]. Вона, зокрема, використовується інститутом NAEYC при проведенні акредитацій, про що заявлено у введєнні до опису шкали [9]. ECERS є шкалами спостережень, які дозволяють оцінювати одну конкретну освітню групу закладі [1; 9]. Дослідження показують, що ECERS досить гнучкий інструмент для того, щоб оцінювати різні освітні умови (Монтессорі-педагогіка, Вальдорфська програма, «Step-by-step» тощо).

Аналізована нами ще одна шкала оцінки забезпечення сталого спільного мислення та емоційного добробуту SSTEWE (Sustained Shared Thinking and Emotional Well-being) – це новий інструмент вивчення та оцінки роботи закладу дошкільної освіти [7]. Шкала охоплює 14 показників, які мають чіткі індикатори, що відбивають тенденції розвитку якості в практиці роботи дитячих садочків. До індикаторів (підшкал) відносяться: Підшкала 1. Розвиток довіри, впевненості та самостійності. Підшкала 2. Соціальне і емоційне добробуту. Підшкала 3. Підтримка і розвиток мовленнєвих і комунікативних навичок. Підшкала 4. Підтримка процесу навчання і розвиток критичного мислення. Підшкала 5. Оцінка процесу навчання і мовленнєвого розвитку. Саме перші дві підшкали оцінюють якість умов для забезпечення самостійності дітей та їхнього соціального й емоційного добробуту в створеному дорослим середовищі.

В освітньому міжнародному полі існує ряд шкал, що оцінюють умови розвитку дитини, як-от:

1. *Шкали оцінки освітнього середовища:*

Early Childhood Environment Rating Scale-Revised (ECERS-R) – *Шкала оцінювання середовища раннього дитинства – переглянута.* В основі процедури оцінювання передусім є спостереження і занесення результатів цього спостереження в оціночні протоколи з поясненнями, чому та або інша оцінка обрана для кожного індикатора. У ECERS є шкали спостережень, що дозволяють оцінювати освітнє середовище окремої групи дитячого садка. Середовище в дошкільній освіті відіграє значну розвивальну роль (фахівці з «Реджіо Емілії» мають таку формулу – «середовище як третій педагог»).

2. *Оцінка освітніх практик в освіті дітей раннього віку (Assessment of Practices in Early Elementary Classrooms (APEEC)).*

3. *Шкала дитячо-дорослих інтеракцій (Caregiver Interaction Scale (CIS) (Arnett, 1989; Carl, 2007).* Ця шкала часто використовується для оцінки педагогічного впливу в домашніх умовах або в умовах центрів, що здійснюють догляд за дітьми.

4. *Шкала спостережень за взаємодією дітей у класній кімнаті (Classroom Assessment Scoring System (CLASS), Pianta, 2008).* Ця шкала має для фахівців особливий інтерес, оскільки сфера взаємодії дитини і дорослого є найбільш проблемною точкою будь-якої освіти в силу історичних культурних причин.

5. «Освоєння мови і грамотності в дошкільному віці: шкала спостережень» (ELLCO: Early Early Language & Literacy Language & Literacy (Smith, Brady & Anastasopoulos, 2008)). Ця шкала призначена спеціально для оцінки умов розвитку дитини в освітньому закладі. Відзначимо, що кожна зі шкал – це результат не тільки апробації, а й серйозних і масштабних досліджень, що дозволяють побачити зв'язок результатів, отриманих ЗДО та різноманітних ефектів і зв'язків.

Отже, найбільш відомою, перекладеною на різні мови та стандартизованою в багатьох країнах є шкала оцінки освітнього середовища ECERS-R, тоді як шкала SSTEW майже не відома в українському освітньому середовищі [5; 7].

Із-поміж безлічі підходів, що визначають поняття якості дошкільної освіти, інструментів і процедур її оцінки на рівні закладу дошкільної освіти превалюють ті, які сфокусовано на двох об'єктах оцінки якості освітньої діяльності: освітньому середовищі та освітніх результатах дітей [3]. Аналіз пунктів шкал показує, що оцінка якості середовища, яка проводиться за допомогою ECERS та SSTEW, дозволяє відповісти на такі запитання: наскільки середовище створює умови для емоційного добробуту дитини? наскільки діти активні в процесі навчання? наскільки створено умови для стимулювання дитячої допитливості й навчання? наскільки дотримується баланс між діями, ініційованими дорослими і самими дітьми? наскільки середовище сприяє розвитку творчого і критичного мислення дітей?

Виявлення якості створеного сенсорно збагаченого середовища відбувалося за допомогою стандартизованих інтерв'ю і опитувань керівників, а також педагогічного персоналу закладу дошкільної освіти, аналізу документів і обстеження на місці. Взаємини із сім'ями виявлялися за допомогою письмового опитування батьків. Встановлення якості освітнього процесу відбувалося шляхом 3-4-годинного спостереження спеціально навчених фахівців у групах дитячих садків і додаткового інтерв'ю з вихователькою групи.

В експертизі сенсорно збагаченого середовища фіксувалися: комфортність і безпека; забезпечення розвитку цілісного сенсорного сприйняття; забезпечення самостійної індивідуальної дитячої діяльності (можливість використовувати предмет за призначенням); забезпечення можливості для дослідження і навчання (елементи експериментування); функціональність предметного середовища (змінюваність, варіативність, трансформованість); доступність для дітей; емоційна насиченість середовища (яскравість, звукові сигнали, мобіле); відповідність віку.

Оцінка змісту сенсорно збагаченого середовища з точки зору розвитку предметної діяльності здійснювалася за такими характеристиками, які були спільні для двох шкал ECERS та SSTEW: різноманітність форм предметів; передача кольору предметів; звукопередача предметів (на слухове сприйняття); предмети випереджаючого характеру розвитку; предмети-замісники (ігрові замісники реальних речей); безпека предметів; кінестетична модальність (тактильність, рух, дотик, нюх).

Оцінка стану сенсорно збагаченого середовища проводилася за нашою ініціативою і керівництвом студентами бакалавріату 3 курсу, які навчаються за освітньою програмою «Дошкільна освіта», Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Мукачівського державного університету, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Усього було задіяно на етапі експериментальної діяльності 21 експерт, 30 вихователів, оцінено 15 середовищ, які для зручності обробки отриманих протоколів було уніфіковано в групи за назвами «Щедрик», «Котигорошко», «Барвінок».

Під час підготовки майбутніх вихователів (експертів) до педагогічної практики в групах дітей раннього віку було проведено низку консультацій щодо роботи зі шкалами ECERS та SSTEW. Наголошувалось, що спостереження за дітьми має бути обережним, не переривати поточну активність малюків у групі. Опитувальник давав можливість експертам на деякий час перетворитися на дітей і спробувати сприймати середовище з точки зору дитини.

Експертам було запропоновано опитувальник (автор – О.Попович), який вони заповнювали, перебуваючи на активній практиці в групах раннього віку [6]. Після обробки опитувальника, було проведено консультацію за отриманими результатами, визначено

особливості роботи в групах дітей раннього віку, проведено підготовчу роботу щодо використання шкал ECERS та SSTEW.

У процесі спостереження майбутні вихователі заповнювали спеціально розроблений оцінний протокол. Також у протоколах оцінювання кожного показника були пояснення для того, щоб експерт знав, як якісно оцінити той чи інший індикатор, на які орієнтири звернути увагу, які запитання можна поставити вихователю для якісної оцінки конкретного індикатора. Заповнення протоколів і відображення в них фактів, формувало загальну оцінку якості середовища групи для дітей раннього віку. Отже, це виключало формальне оцінювання сенсорно збагаченого середовища і зменшувало ризик суб'єктивної оцінки з боку експерта (студента). Результати, отримані під час проведення експертизи, виявилися якісними і переконливими, тому що показували найбільш сильні та слабкі сторони якості середовища конкретної групи в конкретний період часу. Узагальнюючи, можна сказати, що шкали ECERS та SSTEW відносяться до універсальних і є дієвим методом оцінки якості середовища дитячого садка або будь-якого центру дитячого розвитку.

Щоб розрахувати середні оцінки за кожною з підшкал складались бали за кожним показником, а потім були розділені на їх кількість. Підсумкова середня оцінка за всією шкалою розраховується як сума балів за всіма показниками шкали. Далі в таблиці 1 наводимо індикатори, рівні та показники, які було нами розроблено для навчання студентів оцінювати сенсорно збагачене середовище в групі дітей раннього віку.

Таблиця 1

**Індикатори, рівні та показники
сенсорно збагаченого середовища за шкалами ECERS та SSTEW**

№	Індикатори	Рівні та показники
1.	Наявність осередків, що забезпечують ігрову, сенсорно-пізнавальну і дослідницьку діяльність малюків (дитяче експериментування з піском і водою, з іншими матеріалами)	Оптимальний рівень (80-100%). Наявність у групі не менше 5-7 осередків (вправи в практичному житті, для гри, сенсорного-пізнавального розвитку, засвоєння рідної мови і розвитку мовлення, «міні-лабораторії» для проведення експериментів, в тому числі з піском, водою; художньої творчості, читання і відпочинку, конструювання, усамітнення)
		Середній рівень (60-79%). Наявність у групі 3-4 осередків, які частково забезпечують ігрову, пізнавальну, дослідницьку та творчу активність всіх вихованців, експериментування з доступними матеріалами. Незначна невідповідність освітній програмі
		Нижчий від середнього рівень (менше 59%). Відсутність або мінімальна кількість осередків (2-3), слабо забезпечують ігрову, пізнавальну, дослідницьку та творчу активність всіх вихованців, експериментування з доступними матеріалами
2.	Наявність осередків, що забезпечують рухову активність (крупну та дрібну моторику), участь у рухових іграх	Оптимальний рівень (80-100%). Наявність осередків рухової активності відповідно до Санітарного регламенту (2016 р.) для розвитку крупної моторики з відповідним спортивним та ігровим обладнанням, спортивними спорудами
		Середній рівень (60-79%). Наявність осередку для рухової активності, розвитку крупної моторики, мінімальний набір устаткування
		Нижчий від середнього рівень (менше 59%). Обмежене середовище для рухової активності, розвитку крупної моторики, недостатня кількість відповідного устаткування, спортивних споруд
3.	Забезпечення можливості проявів самостійності малюків у сенсорно-пізнавальній діяльності	Оптимальний рівень (80-100%). Наявність матеріалів і предметів, повністю підготовлених для продуктивної діяльності, а також місця для розміщення продуктів діяльності вихованців («голос дитини», «сліди дитини»), є вільні матеріали
		Середній рівень (60-79%). Мінімальна кількість матеріалів і предметів для діяльності вихованців, обмежена площа для розміщення продуктів творчої діяльності
		Нижчий від середнього рівень (менше 59%). Відсутність багатьох матеріалів для продуктивної діяльності вихованців

Далі у таблиці 2 наведено варіант верифікації одержаних даних за шкалами ECERS та SSTEW.

Таблиця 2

Верифікація одержаних даних за шкалами ECERS та SSTEW, у %

Назва шкали / Рівні	Шкала ECERS-R			Шкала SSTEW		
	Оптимальний	Середній	Нижчий від середнього	Оптимальний	Середній	Нижчий від середнього
Барвінок	17	52	31	15	57	28
Котигорошко	15	49	36	18	53	29
Щедрик	18	51	31	17	52	31
Середній показник	16, 7	50, 7	32, 6	16, 7	54, 0	29, 3

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз результатів протоколів дав змогу вивести середні показники за рівнями табл. 2. Отже, якість сенсорно збагаченого середовища в аналізованих групах дітей раннього віку виявився майже схожим. Так, у групах «Барвінок», «Котигорошко» і «Щедрик» нижчий від середнього рівень якості сенсорно збагаченого середовища за шкалою ECERS – 32,6 % протоколів, за шкалою SSTEW – 29, 3% майже однаковий, проте показники за групою «Котигорошко» дещо різняться від інших. Така різниця може бути пояснена некоректністю заповнення протоколів студентами, тому є сенс на майбутнє переглянути зміст протоколів, щоб уникнути суб'єктивізму з боку експерта.

На підставі проведеного дослідження ми можемо зробити такі *висновки*: якість середовища у дослідженій вибірці може бути схарактеризоване як «середнє». Непогані результати отримані за показниками, пов'язаними з оснащенням груп дітей раннього віку меблями, однак вони є низькими оцінками щодо облаштування осередків, орієнтації на дитячі потреби. Студентами-експертами не було зафіксовано, щоб приміщення спальні було пристосовано до його використання впродовж дня. Дослідження показало, що сенсорно збагачене середовище є недостатньо насиченим і доступним, щоб забезпечити вільну спонтанну діяльність дітей. Багато в чому це віддзеркалення ситуації традиції робити акцент на фронтальні заняття, ініціатива на яких повністю належить вихователю. У групах дітей раннього віку майже відсутні місця для усамітнення і затишні місця. Вкрай мало використовуються в оформленні групових приміщень дитячі роботи, результати їх недавньої діяльності, фотографії. Можна підсумувати, що групові приміщення підлаштовано під дітей, але не орієнтовано на розвиток дитячої ініціативи, самостійності та індивідуальності.

Підсумовуючи, можна сказати, що ECERS та SSTEW – це цінність середовища, що створює умови для емоційного добробуту дітей, а також розвитку дитячої активності й довірливості, яка дозволяє активно стартувати в школі. Це означає, що шкали ECERS та SSTEW відповідають тим уявленням про якісну дошкільну освіту, яке сформувалося в експертній освітній спільноті до початку XXI століття. За допомогою шкал ECERS та SSTEW нами було організовано проведення оцінки середовища груп для дітей раннього віку. Результати цієї оцінки наочно представили ступінь відповідності того чи іншого показника вимогам шкал, дали можливість верифікувати дані, визначити перспективи подальшого розвитку середовища, планування подальшої діяльності щодо його збагачення.

Отже, аналіз основних особливостей зовнішнього і внутрішнього сенсорно збагаченого середовища, який ми здійснили на основі запропонованих параметрів шкали ECERS та SSTEW дозволяє визначити особливості, що обумовлюють можливості подальшого збагачення цього середовища. Акцент у подальшому розвитку аналізованої проблеми слід робити на збагаченні середовища як *особливого засобу інтеграції накопиченого педагогічного досвіду в цілісну педагогічну систему, а також у складність ситуації розвитку дитини, яка враховується дорослими.*

Список використаних джерел

1. Аникеич С. А. Использование шкал ECERS-R при оценке качества образовательной среды. Педагогическое мастерство: материалы X Междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2017 г.). Москва: Буки-Веди, 2017. С. 29–31. URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/215/12460/> (дата звернення: 02.01.2021).
2. Критерії якості дошкільної освіти. Звіт за результатами досліджень в межах міжнародного проекту «Міжнародні критерії якості дошкільних освітніх програм». Київ: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». 2019. 83 с.
3. Крутій К. Л. Емпіричне дослідження вільної гри дитини в умовах закладу дошкільної освіти під час проведення «Дня без іграшок». *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Збірник наукових праць. № 1 (93), 2019. С. 26–44. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12407> (дата звернення: 02.01.2021).
4. Крутій К. Л., Кіт Г. Г., Голюк О. А., Стахова І. А. Особливості пріоритетів професійного становлення сучасного студента педагогічного закладу вищої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2020. Випуск 61. С. 131–140.
5. Крутій К. Л. ECERS-R для оцінки сенсорно збагаченого середовища груп раннього віку. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2020. №10. С. 12–16.
6. Крутій К. Л. Що таке сенсорно збагачене середовище. *Вихователь методист дошкільного закладу*. 2020. №10. С. 6–10.
7. Сирадж И., Кингстон Д., Мелхиш Э. Обеспечение устойчивого совместного мышления и эмоционального благополучия детей в возрасте от 2 до 5 лет / Автор предисловия К.Сильва. Москва: МОЗАИКА–СИНТЕЗ, 2020. 64 с.
8. Diskowski D. Integrierte Bildungssteuerung in der Kindertagesbetreuung. Ein Ansatz. KINDER. 2006. URL: [/http://kindergartenpaedagogik.de/1646.html](http://kindergartenpaedagogik.de/1646.html). (дата звернення: 02.01.2021).
9. Harms T., Clifford R., Crye D. Childhood Environment Rating Scale-Revised Edition. New York : Teachers College Press, 2005. 133 p.
10. Sylva K., Siraj-Blatchford E., Taggart B. Ecers-E: The Four Curricular Subscales Extension to the Early Childhood Environment Rating Scale (Ecers), Fourth Edition with Planning Notes Spiral-bound. November 14, 2010.

References

1. Anikeich, S.A. (2017). Ispol'zovaniye shkal ECERS-R pri otsenke kachestva obrazovatel'noy sredy [Using ECERS-R scales in assessing the quality of the educational environment]. Retrieved from materials of the X International scientific conference in Moscow: Buki-Vedi, p. 29-31. Retrieved from: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/215/12460/> (date of the blast: 01/02/2021) [in Russian].
2. Kryteriyyi yakosti doshkil'noyi osvity (2019). [Criteria for the quality of preschool education]. Retrieved from the report on the results of research within the international project "International quality criteria for preschool educational programs." Kyiv: All-Ukrainian Foundation "Step by Step". 83 p. [in Ukrainian].
3. Krutyu, K.L. (2019). Empirychnе doslidzhennya vil'noyi hry dytyny v umovakh zakladu doshkil'noyi osvity pid chas provedennya "Dnya bez ihrashok" [Empirical study of a child's free play in a preschool institution during the "Day without toys"]. Retrieved from collection of scientific works. № 1 (93), P.26-44. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/12407> (access date: 02.01.2021).
4. Krutyi, K.L., Kit, G.G., Golyuk, O.A., Stakhova, I.A. (2020). Osoblyvosti priorytetiv profesiynoho stanovlennya suchasnoho studenta pedahohichnoho zakladu vyshchoyi osvity [Features of the priorities of professional development of a modern student of a pedagogical institution of higher education]. Retrieved from scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky. Series: pedagogy and psychology. # 61. pp. 131-140. [in Ukrainian].

5. Krutyy, K.L. (2020). ECERS-R dlya otsinky sensojno zbahachenoho seredovishcha hrup rann'oho viku [*ECERS-R to assess the sensory-enriched environment of early age groups*]. Educator Methodist preschool, №10. Pp. 12-16.

6. Krutyy K.L. (2020). Shcho take sensojno zbahachene seredovishche [*What is a sensory enriched environment*]. Educator Methodist preschool, №10. Pp. 6-10.

7. Siraj, I., Kingston, D., Melhish, E. (2020). Obespecheniye ustoychivogo sovmestnogo myshleniya i emotsional'nogo blagopoluchiya detey v vozraste ot 2 do 5 let [*Ensuring sustainable joint thinking and emotional well-being of children aged 2 to 5 years*]. Moscow: MOSAIC-SINTEZ, 64 p. [in Russian].

8. Diskowski, D. (2006). Integrierte Bildungssteuerung in der Kindertagesbetreuung. Ein Ansatz. KINDER. Retrieved from: [/http://kindergartenpaedagogik.de/1646.html](http://kindergartenpaedagogik.de/1646.html). (access date: 02.01.2021).

9. Harms, T., Clifford, R., Crye, D. (2005). Childhood Environment Rating Scale-Revised Edition. New York: Teachers College Press, 133 p.

10. Sylva, K., Siraj-Blatchford, E., Taggart, B. (2010). Ecers-E: The Four Curricular Subscales Extension to the Early Childhood Environment Rating Scale (Ecers), Fourth Edition with Planning Notes Spiral-bound. November 14.

ZDANEVYCH Larysa, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pre-School Pedagogy, Psychology and Professional Methods, Faculty of pre-school education and psychology, department of pre-school pedagogy, psychology and professional methods, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy;

ATROSHCHENKO Tetiana, Doctor of pedagogical sciences, Associate professor Department of Pedagogy of Preschool, Primary Education and Educational Management, Mukachevo State University;

POPOVYCH Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Dean of the Pedagogical Faculty, Mukachevo State University.

INTRODUCTION OF EXERCISE SCALES OF SENSORY ENRICHED ENVIRONMENT ECERS-R AND SSTEWE IN UKRAINE

Abstract. *The quality of education in general and preschool education in particular has been relevant both in the light of current reforms in the educational sphere of Ukraine and in the international context. So, the problems of preparing educators of preschool educational institutions for the examination of a high-quality sensory-enriched environment have not been fully resolved, which makes this problem extremely relevant.*

The purpose of the study is to determine effective scales of quality of preschool education, to verify the most acceptable scales for the purpose of examination of the sensory enriched environment, to conduct a comparative analysis of the obtained experimental data.

The ECERS scale has been analyzed as a sufficiently flexible tool for assessing different educational conditions (Montessori pedagogy, Waldorf program, Step-by-step, etc.) and the SSTEWE (Sustained Shared Thinking and Emotional Well-being) scale common thinking and emotional well-being, a new tool for studying and evaluating the work of preschool education. ECERS and SSTEWE, which belong to the universal scales, have been, according to the authors view point, an effective method of assessing the quality of the environment of a kindergarten or any center of child development.

The quality of the sensory-enriched environment has been identified through standardized interviews and surveys of leaders, as well as the teaching staff of the preschool educational establishment, analysis of documents and on-site inspections. It has been noted that the assessment of the content of the sensory-enriched environment in terms of the development of subject activity has carried out on the following characteristics, which have been common to the two scales ECERS

and SSTEW includes: a variety of forms of objects; color transfer of objects; sound transmission of objects (for auditory perception); objects of advanced nature development; substitute items (game substitutes for real things); subject safety; kinesthetic modality (tactility, movement, touch, smell).

The indicators, levels and indicators developed by the authors for teaching students to assess the sensory-enriched environment in a group of young children have been presented. The assessment of the state of the sensory enriched environment and its results have been described.

In conclusion, we can say that ECERS and SSTEW are the value of the environment that creates conditions for the emotional well-being of children, as well as the development of children's activity and arbitrariness, which allows you to actively start school.

Key words: *sensory development, environment, sensory enriched environment of preschool educational establishment, ECERS-R scale, SSTEW scale, examination of sensory enriched environment.*

*Одержано редакцією: 15.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 02.02.2021 р.*

UDK 629.7:[378.147:811.7.111]

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-156-161

ZELENSKA Liliia,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-4051-2011

TYMCHENKO Svitlana,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0001-8627-1220

MODERN INNOVATIONS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN AVIATION HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS: COMMUNICATIVE ASPECT

The purpose of this study is to disclose the optimal didactic capabilities of modern innovations used for improving the system of aviation specialists' foreign language training in order to achieve a sufficient level of communicative competence. The purpose of foreign languages teaching at higher aviation educational establishments is to master the language as a means of communication and to acquire professionally oriented foreign language competence for successful performance of future professional activities. Achieving a high level of foreign language communicative competence's formation is possible only if the efficiency of the educational process and the level of future aviation specialists' knowledge is increased, appropriately using innovative methods in training, which include, nowadays, such approaches to foreign language teaching as: interactive methods of teaching and using technical teaching aids (computer and multimedia). Interactive technologies create favorable teaching conditions, in which future aviation professionals feel their success and intellectual ability. The use of technical teaching aids, namely a personal computer, not only displays but also processes information, implementing the most important didactic principle of feedback, which allows teachers to use it not only to provide educational information, but also to manage educational activities. Modern innovations for future aviation specialists' foreign language teaching help to increase the development of skills of search, analysis and structuring of information, motivation to study professionally oriented English and the formation of a sufficient level of professional competence, social, communicative abilities and skills of the future aviation professionals, namely, their competence.

Key words: *aviation specialist, communicative competence, personal computer, professionally oriented English, up-to-date teaching technologies.*

Introduction. Today, the intensive development of the information society leads to the need for higher education students to acquire a whole range of competences, including communicative competence. Foreign language communicative competence expresses the necessity of social and communicative interaction in the multicultural sphere, and therefore, becomes a subject of specialists' attention in various fields.

The recent significant changes in the Ukrainian educational system have a significant impact on the foreign languages teaching process. In European integration foreign languages training of students is one of the important components of the current educational system. The purpose of foreign languages teaching at higher aviation educational establishments is to master the language as a means of communication and to acquire professionally oriented foreign language competence for successful performance of future professional activities. The effectiveness of professional

education of the future aviation specialist, part of which is knowledge of a foreign language, is determined by the adopted educational concept and model of an aviation specialist training, which is based on this concept. Therefore, the first place is taken by the competency-based approach, in which the main is the result of the training. The competency-based model is based on competencies and is designed to ensure greater mobility of future aviation professionals in the labor market conditions. The above-mentioned facts necessitate wide implementation of innovative technologies based on the principles of "a subject - a subject" interaction and these facts are able to provide a sufficient level of professional competence, social, communicative abilities and skills of the future aviation professionals, namely, their competence.

Review of recent sources of research and publications. The works of foreign and domestic researchers were devoted to the development and formation of foreign communicative competence of the future specialist, namely: T. Avanesova, L. Birkun, N. Havrylenko, R. Johnson, M. Yevdokimova, I. Zymnia, V. Zykova, O. Iskandarova, H. Kytaihorodska, Ye. Komarova, T. Kuskova, N. Kucherenko, T. Luchkina, Y. Maslova, P. Milrud, Ye. Passov, A. Samsonova, V. Safonova, L. Fishkova, L. Khalyapin, D. Hymes, I. Tsaturova and others. Scientific works by O. Akimova, I. Asmukovych, L. Herasymenko, N. Dupikova, A. Kyrychenko, Ye. Kmita, D. Macmillan, T. Malkovska, O. Moskalenko, A. Pchelinov, I. Feinman and others were devoted to the foreign language communication in the sphere of aviation. The problem of the forms and methods improving of a foreign language teaching is quite relevant in the sphere of higher education. Much attention is paid to informatization of educational process, which is highlighted in the works of following researchers: A. Bohush, B. Hershunskyi, M. Zhaldak, H. Kozlakova, Yu. Mashbyts, V. Monakhov, I. Khmeliuk and others. Modern scientists are constantly looking for ways of increasing students' cognitive interest in learning a foreign language in higher schools (M. Burgin, V. Zhuravliov, V. Zahviazytsky, N. Yusufbekova). One of the ways to solve this problem is to find new ways to use innovative technologies in education.

Setting an objective. The objective of the article is to highlight the problem of finding the optimal didactic capabilities of modern innovations used for improving the system of foreign language training for aviation specialists in order to achieve a sufficient level of communicative competence.

Presentation of basic material. The foreign language communicative competence of the individual is considered by scientists from the standpoint of personal, system-structural and acmeological approaches. The personal approach assumes that foreign language communicative competence is the actualization of foreign language competencies as basic skills and involves readiness to demonstrate competencies, knowledge of the competence' content, experience of demonstrating competence in various standard and non-standard situations, attitude to the content of competence and object of its usage, emotional and volitional regulation of the process and result of the competence usage. From the standpoint of the system-structural approach, foreign language communicative competence is a system with the following components: communicative and cognitive abilities, cognitive activity, motivation, creativity and readiness for foreign language communication. From the standpoint of acmeological approach, foreign language communicative competence is a multilevel integral personal quality that allows a person to set and effectively solve problems and problems of different levels of complexity in the sphere of foreign language interaction. The future specialist, who has reached a high level of formation of foreign language communicative competence, is able to act productively on the basis of foreign language competences in various, including professional situations [3].

Achieving a high level of foreign language communicative competence's formation is possible only if the efficiency of the educational process and the level of future aviation specialists' knowledge is increased, appropriately using innovative methods in training. The time requirements for foreign language teaching methods aim the teacher to a non-standard approach in foreign language teaching and the use of innovative learning technologies that promote the development of creative abilities, creativity, and have an intense information base. Today, innovative technologies

in higher aviation educational establishments include such approaches to foreign language teaching as: interactive methods of teaching and using technical teaching aids (computer and multimedia).

We have already mentioned that the communicative approach in the process of foreign language teaching, namely professionally oriented English, is implemented through the following activities: creating problem situations to solve these problems in groups, case-study, group discussions, business games, role plays of the most typical professional communication situations of aviation specialists, and described in detail the case-study method, namely specific situations analysis (air crashes) and video tutorials. [7].

It is interactive technologies that create favorable teaching conditions in which future aviation professionals feel their success and intellectual ability. The purpose of the interactive process is to change and improve the behavior patterns of its participants, who are both listeners and active participants in the communication process. The teacher at the same time performs the functions of the assistant, the consultant, the organizer, becomes one of the sources of information; students and teachers act as equal subjects of the educational process [5, p. 7].

In this article, we will focus on the use of technical teaching aids, namely, the use of a personal computer, which plays a major role in the system of technical teaching aids. This tool, unlike all others, not only displays but also processes information. The computer implements the most important didactic principle of feedback, which allows you to use this tool not only to provide educational information, but also to manage educational activities, taking over some of the functions of the teacher. This control is implemented according to a given program in the process of "a student – a computer" interaction [6].

The technical and didactic capabilities of the personal computer allow students to use it as a tool, as a means of communication and as a technical means of teaching. The computer, as a tool, makes it possible: to produce professional texts using special programs for creating and processing texts (for example, word processor Microsoft Word); production of handouts using special programs (Zarb, Übungen per Mausclick, etc.); processing of the entered information by realization of various transformations (arrangement, redirection, etc.); to create your own multimedia presentations (for example, Microsoft Power Point).

Combining printed texts, graphics, moving video, static pictures and audio records; creating "virtual reality" of real communication, multimedia tools allow all future professionals' sense organs to be actively involved in performing tasks. It's proved that the usage of multimedia materials computer nets minimizes training time almost thrice; and memorization level, because of simultaneously using of image, sound and text, increases to 30-40 percent [1].

Nowadays, the computer is a multifunctional technical means of learning/teaching, which is designed to perform a range of didactic functions. One of the most important features is the dialogic form of "a student – a computer" interaction, which allows students to use a personal computer as a language partner. This property is especially important for problem situations modeling in order to consolidate speech skills. At the same time, students, making mistakes, do not feel inconvenience, and receive clear instructions on how to correct it. Also, students have the opportunity to proceed individually to the processing of the next part of the educational information and can independently choose the level of the educational material' complexity.

Availability of technical means allow teachers to plan interesting activities, that cause creating of active controlled communicative environment, where the process of studying is performed. Thus, "a student – a computer" interaction, from simple information exchange or execution of commands transforms into polyhedral activity in this environment, and as a result, new unlimited possibilities are given for students [2].

The use of the World Wide Web and computer information technology is very relevant. The importance of information on the Internet is that you can always use, if necessary, the latest information on a particular topic. The use of the opportunities, provided by the Internet in foreign language classes, allows the formation of reading skills, directly using the materials of the network of varying severity; developing listening skills based on authentic audio texts on the Internet, also properly prepared by the teacher; improving the skills of monologue and dialogic utterances on the

basis of problem discussion presented by the teacher or one of the students of the network materials; formation of written language skills, individually or orally composing answers to partners, preparing essays, etc.; increasing vocabulary, both active and passive, the vocabulary of a modern foreign language; acquaintance with the rules of culture of behavior, which include language etiquette; features of language behavior of different peoples in terms of communication, features of culture, traditions of the country whose language is studied; formation of stable motivation of foreign language activities in the classroom on the basis of systematic use of "live" materials, discussion not only of questions to the textbook, but also "hot" problems of interest to everyone [8].

Computerized foreign languages teaching has a number of advantages [4]: variability of application at different stages of teaching; the possibility of application at any stage of work in practice; educational material is better perceived and easier to remember by students; economical use of study time; individualization of training, determination of depth and sequence of mastering, pace of work; registration of student data; collection and processing of statistical data on students' individual educational activities; reduction of work types that tires the students; use of various audiovisual teaching aids (graphics, sound) to enrich and motivate learning, visual and dynamic material presentation; branching of the learning sequence based on the analysis of student errors; adaptation of existing educational materials to computerized learning conditions; creating a comfortable learning environment; introduction of experimental research; activation of students' educational activity; intensification of training and motivation level increasing; formation of students' self-esteem and creation of conditions for independent work. All these advantages of computerized education assist to solve the main task of language education – the formation of students' professional foreign languages competence [4].

Conclusion. Therefore, we can state the fact, that the use of modern technologies, such as interactive teaching methods, and using of technical teaching aids, namely, a personal computer, in foreign languages teaching, allows future aviation professionals to learn more material in a shorter time, intensifies their learning, opens opportunities for individual learning, strengthens language learning motivation, provides effective clarity of the educational process and thus contributes to the gradual formation of future aviation specialists in accordance with modern requirements of foreign language communicative competence.

References

1. Cherednichenko, H., Shapran, L., Kuniytsia, L. (2012). Vykladannia inozemnoi movy u vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh zasobamy multymediinykh tekhnolohii. Teoriia ta metodyka upravlinnia osvitoiu. [*Multimedia Technologies in Foreign Language Teaching in Higher Technical Educational Establishments*]. Vyp. 9. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2012_9_45 (Last accessed: 21.02.2021). [in Ukrainian].
2. Gavalis, B. (1998). *Computers and the EFL Class: Their Advantages and Possible Outcome*. English Teaching Forum, Vol. 35, 4, 64 p. [in English].
3. Kopylova, N.V. (2005). Psihologo-akmeologicheskie zakonomernosti i mehanizmy stanovleniya inoyazychnoj kommunikativnoy kompetentnosti budushih specialistov v neyazykovykh vuzah [*Psychological and Acmeological Patterns and Mechanisms of Future Specialists' Foreign Language Communicative Competence Formation in Nonlinguistic Higher Educational Establishment*]: dis. ... d-ra psihol. nauk: 19.00.13 / Ros. akad. gos. sluzhby. Moskva, 634 s. [in Russian].
4. Kuzhel, O.M., Koval, T.I. (2001). Vykorystannia personalnoho kompiutera u vyvchenni inozemnykh mov [*Using a Personal Computer in the Study of Foreign Languages*]. Novi informatsiini tekhnolohii navchannia v navchalnykh zakladakh Ukrainy. Naukovo-metodychnyi zbirnyk. Odesa, Vyp. 8. 242 s. [in Ukrainian].
5. Pometun, I.O., Pyrozhenko, L.V. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [*Modern Lesson. Interactive Technologies of Studying*]: nauk.-metod. posib. / red. O. I. Pometun. Kyiv: A.S.K., 192 s. [in Ukrainian].

6. Rybalko, T.V. (2018). Vykorystannia kompiuternykh tekhnolohii pry vyvchenni inozemnykh mov [*Using of Computer Technologies in Foreign Languages Studying*]. Retrieved from: www.intconf.org <Archive> Society. Science. Culture (Last accessed: 21.02.2021) [in Ukrainian].

7. Tymchenko, S. V., Zelenska, L. M. (2017). Deiaki aspekty praktychno-dialnysnoho etapu metodyky formuvannia komunikatyvnykh umin maibutnykh dyspetcheriv upravlinnia povitrianykh rukhom u protsesi vyvchennia profesiinoi anhliiskoi movy [*Some Aspects of Practical-Active Stage of Communicative Skills Formation' Methods of the Future Air Traffic Controllers in the Process of Professional English Training*]. Naukovyi visnyk Lotnoi akademii. Kropyvnytskyi, 2017. Vyp. 2. S. 207-211. [in Ukrainian].

8. Vykorystannia vsesvitnoi merezhi internet ta informatsiinykh kompiuternykh tekhnolohii na urokakh anhliiskoi movy [*The Usage of World Wide Net and Computer Information Technologies at English Lessons*]. (2007) Vyzhnytsia: Cheremosh. 2007. 76s [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Чередніченко Г., Шапран Л., Куниця Л. Викладання іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах засобами мультимедійних технологій. *Теорія та методика управління освітою*. 2012. Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmo_2012_9_45 (дата звернення: 21.02.2021)

2. Gavalis V. Computers and the EFL Class: Their Advantages and Possible Outcome. *English Teaching Forum*. 1998. Vol. 35, No 4. 64 p.

3. Копылова Н. В. Психолого-акмеологические закономерности и механизмы становления иноязычной коммуникативной компетентности будущих специалистов в неязыковых вузах: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.13 / Рос. акад. гос. службы. Москва, 2005. 634 с.

4. Кужель О. М., Коваль Т. І. Використання персонального комп'ютера у вивченні іноземних мов. *Нові інформаційні технології навчання в навчальних закладах України. Науково-методичний збірник*. Одеса, 2001. Вип. 8. 242 с.

5. Пометун І. О., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / ред. О. І. Пометун. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.

6. Рибалко Т. В. Використання комп'ютерних технологій при вивченні іноземних мов. URL: www.intconf.org <Архів> Соціум. Наука. Культура. (дата звернення 21.02.2021)

7. Тимченко С. В., Зеленська Л. М. Деякі аспекти практично-діяльнісного етапу методики формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом у процесі вивчення професійної англійської мови. *Науковий вісник Льотної академії. Кропивницький*, 2017. Вип. 2. С. 207–211.

8. Використання всесвітньої мережі інтернет та інформаційних комп'ютерних технологій на уроках англійської мови. Вишніця: Черемош. 2007. 76 с.

ЗЕЛЕНСЬКА Лілія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов. Льотна академія Національного авіаційного університету;

ТИМЧЕНКО Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов. Льотна академія Національного авіаційного університету.

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЇ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ АВІАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті окреслені дидактичні можливості сучасних інновацій, які використовуються для поліпшення ініомовної підготовки авіаційних фахівців для досягнення достатнього рівня їхньої комунікативної компетентності.

На сьогодні ініомовна комунікативна компетентність виражає необхідність

соціально-комунікативної взаємодії у полікультурному просторі, і тому стає предметом уваги фахівців.

Наголошено, що досягнути високого рівня сформованості іношомовної комунікативної компетентності можливо лише за умови підвищення ефективності навчального процесу і рівня знань майбутніх авіафахівців у вищих авіаційних навчальних закладах, доречно використовуючи у навчанні інноваційні технології, які містять такі підходи до викладання іноземних мов, як: інтерактивні методи викладання та використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних засобів).

У даній статті основна увага сфокусована на використанні технічних засобів навчання, а саме на використанні персонального комп'ютера, техніко-дидактичні можливості якого дозволяють студентам використовувати його у якості інструменту, як засіб спілкування та як технічний засіб навчання.

У статті окреслені дидактичні функції комп'ютера, а саме діалогічна форма взаємодії студента з комп'ютером, що дозволяє використовувати персональний комп'ютер як мовного партнера. Ця властивість має особливо важливе значення для майбутніх авіафахівців для моделювання проблемних ситуацій з метою закріплення навичок мовленнєвої діяльності.

Охарактеризовано плюси використання всесвітньої мережі Інтернет та інформаційних комп'ютерних технологій на заняттях з англійської мови, а також визначено ряд переваг комп'ютеризованого навчання іноземних мов, які направлені на вирішення основного завдання мовної освіти – формування в майбутніх авіафахівців професійної іношомовної комунікативної компетентності.

Відтак нами констатовано, що використання сучасних новітніх технологій під час вивчення іноземних мов дає можливість майбутнім авіафахівцям засвоїти більше матеріалу за короткий термін, активізує їхню навчальну діяльність, відкриває можливості для індивідуального навчання, посилює мотивацію вивчення мови, забезпечує ефективну наочність навчального процесу, і тим самим сприяє поступовому формуванню у майбутніх професіоналів відповідної до сучасних вимог іношомовної комунікативної компетентності.

Ключові слова: авіаційний фахівець, комунікативна компетентність, персональний комп'ютер, професійно орієнтована англійська мова, сучасні технології навчання.

Одержано редакцією: 01.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 10.02.2021 р.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ STEAM-ОСВІТИ ТА ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

УДК 377.621.3.0

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-162-167

АНІСІМОВ Микола Вікторович,
доктор педагогічних наук, професор, професор
кафедри теорії і методики технологічної підготовки,
охорони праці та безпеки життєдіяльності,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка
ORCID 0000-0001-7159-3032

ТЕХНОЛОГІЯ ВИКОНАННЯ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ З ПРЕДМЕТУ ЕЛЕКТРОТЕХНІКА

У статті розглянуті нові підходи й принципи викладання одної із технічних дисциплін, а саме «Електротехніка». Потрібно відзначити, що ця дисципліна викладається у 76% закладах вищої освіти. Теоретична значимість цієї роботи полягає в тому, що концептуально обґрунтовані нові підходи до процесу побудови занять з електротехніки у складних електро- і радіотехнічних професій. Практична значимість цієї роботи полягає в тому, що розроблені й застосовані в освітньому процесі коледжів а також закладів вищої освіти нові підходи в процесі викладання дисципліни за допомогою, як фізичного тренажера, так і математичного моделювання за допомогою комп'ютера.

Ключові слова: загальнотехнічна дисципліна, електро- і радіотехнічні професії, фізичний тренажер, математичне моделювання.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Лабораторно-практичні заняття в курсі фізики займають значне місце через свої методичні можливості. Це пов'язано з тим, що предмет «Електротехніка» вивчається практично всіма професіями. Одна з переваг лабораторних занять у порівнянні з іншими видами аудиторної навчальної роботи полягає у тому, що вони інтегрують теоретичні знання та формують практичні навички й уміння. Лабораторно-практичні заняття дають змогу ураховувати швидкий розвиток сучасної техніки та технології, що особливо важливо при виконанні вимірювань та при роботі з різною апаратурою. Потрібно відзначити, що лабораторні та практичні заняття в школах та інших типах навчальних закладів застосовуються не дуже часто. У навчальні програми середніх шкіл вони введені як фронтальні лабораторні роботи, або як лабораторні практикуми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Електротехніка як наука сформувалась в кінці 19 ст. після переходу телеграфу й електропостачання на комерційну основу. Сьогодні вона має багато напрямків в яких вона розвивається: енергетика, електроніка, системи контролю і керування та інші напрямки.

Дослідження, які були проведені нами в закладах вищої освіти (Криворізький державний педагогічний університет, Міжнародна академія інноваційних технологій, Міжнародний центр прогнозування змісту і методів навчання в професійній освіті дома вчених Кіровоградщини) показали, що ця кількість складає 76%. Якщо взяти коледжі й інші заклади освіти, то ця кількість буде складати ще 11-14%. Тому ми бачимо, що потрібно підвищувати кількість а також якість навчання.

Великий вклад у розвиток електротехніки (теоретичні дослідження, практичні розробки і реалізація їх на практиці) внесли вчені Б. С. Гершунський, М. Г. Максимович, Г. Є. Пухов, А. Д. Нестеренко, Г. Г. Счастливий та ін.) та дали поштовх у розвитку цієї дисципліни. Сьогодні цю роботу продовжили Р. С. Гуревич, В. Ф. Веклич, І. П. Грінбарг та ін.

Метою статті є вдосконалення технології викладання предметів «Електротехніка» і «Радіотехніка». Застосування нестандартних рішень в процесі навчання інших предметів.

Виклад основного матеріалу. У цій статті на прикладі конкретної дисципліни і теми дається повний розбір лекції, в якій розглядається зв'язок предмета «Електротехніка» з іншими предметами (Креслення, матеріалознавство, математика, хімія, охорона праці).

Дається визначення, що таке послідовне з'єднання. Спочатку приводиться один резистор у натуральному вигляді (рис. 1, а). На ньому перебуває напис, який окремо виводиться та розшифровується (рис. 1, б). Для розшифрування можна застосувати підручник [4, с. 12]. Як приклад приводиться резистор типу МЛТ-2, що позначає: М – металоплівковий, Л – лакований, Т – теплостійкий, цифра 2 – позначає потужність резистора. Для резистора МЛТ-2 вона складає 2 Вт. Таким чином вивчаючи предмет «Електротехніка» ми переходимо на між предметні дисципліни. Це приводить до інтеграції предметів і даний урок у даному випадку можна вважати інтегрованим.

Рис. 1

Потім умовно у резистора позначають початок і кінець. Припустимо, що ліворуч – початок, а праворуч – кінець. Якщо з'єднати два резистори таким чином, що кінець першого резистора з'єднати з початком другого, то одержуємо послідовне з'єднання 2-х резисторів (рис. 2, а). Електрична схема такого з'єднання має вигляд (рис. 2, б).

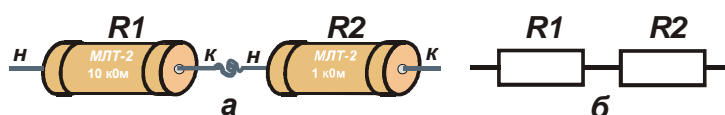

Рис. 2

Візьмемо ще один резистор і приєднаємо до наявного ланцюжка. Третій резистор приєднують у такий спосіб. До кінця 2-го резистора приєднують початок третього резистора (рис. 3, а).

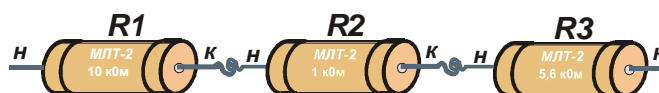

Рис. 3, а

Електрична схема такого з'єднання має вигляд (рис. 3, б).

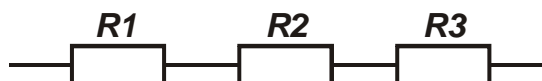

Рис. 3, б

Нижче приводиться фрагмент уроку з предмету «Електротехніка з основами промислової електроніки» [2, с. 12] по темі «Послідовне та паралельне з'єднання резисторів». Відмітна особливість даного типу уроку полягає в тому, що пояснення відмінності двох типів з'єднань іде одночасно [2, с. 27]. При стандартному поясненні процес навчання йде окремо. Спочатку пояснюється послідовне з'єднання, а потім паралельне.

На дошці, розділеній, на дві частини креслиться електрична схема послідовного з'єднання резисторів. На цій схемі по ДСТУ проставляються всі написи. Це дуже важливо, тому що на електричній схемі не повинно бути помилок у позначенні елементів і їх написів. При цих поясненнях увага учнів і студентів повинне акцентуватися на техніку безпеки, а саме.

1. Якщо схема зібрана неправильно, то може відбутися:
 - коротке замикання;
 - вихід з ладу одного або декількох електричних елементів;
 - схема взагалі не буде працювати.

Насамперед пояснюючи цю тему викладач проводить демонстраційні досліди на уніфікованому планшеті (рис. 4) [2, с. 7].

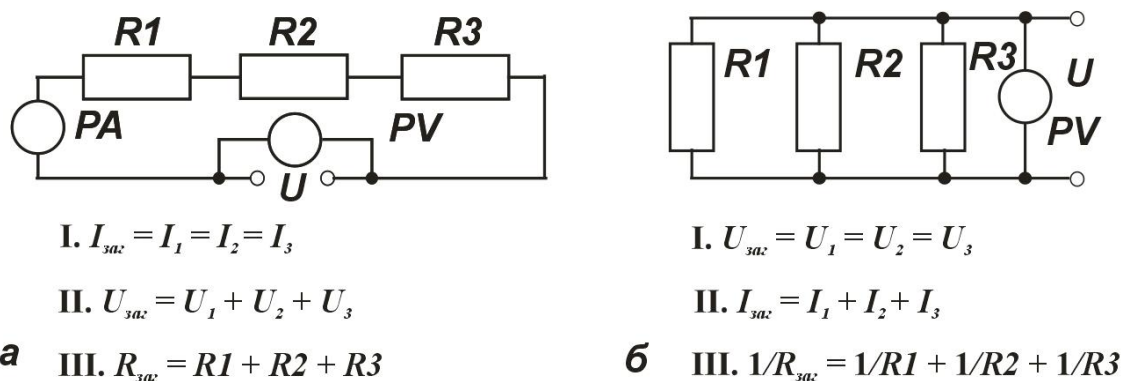

Рис. 4

Після того, як викладач накреслив на дошці схему (рис. 3 б). Він на демонстраційному планшеті (рис. 4) з реальних елементів починає збирати схему. При цьому він пропонує учням і студентам скористуватися карткою Р1.1 з літ. 2. За допомогою цієї картки за певним алгоритмом [2, с. 16] іде складання електричної схеми. Після складання схеми викладач підключає схему до джерела живлення. При цьому амперметр РА1 відразу включається в схему. В якості резисторів навантаження використовуються електричні лампочки розжарювання. Застосовується джерело живлення напругою 36 В. Це необхідно для того, щоб підвищити захищеність учнів від поразки електричного струму.

При підключенні схеми до джерела живлення лампи розжарювання починають світитися. Це необхідно для того, щоб учні візуально побачили, що: по-перше, на схему була подана напруга визначеної величини, а по-друге, через схему почав протікати електричний струм, що візуально видно на приладі РА1.

Після цих пояснень викладач пише першу формулу співвідношень струмів для послідовного з'єднання резисторів (рис. 3, б). Для того, щоб учні переконалися в тому, що через кожний резистор протікає однаковий струм викладач проводить наступні експерименти. Із гнізд 11 і 19 виймається резистор R1 і замість нього вставляється амперметр РА1, а в гнізда 37 і 45 вставляється резистор R1. проводяться вимірювання струму I_1 . Його величина рівняється з $I_{заг}$. Теж саме повторюють із резисторами R2 і R3. Результати експерименту дозволяють зробити висновок, що при послідовному з'єднанні резисторів $I_{заг} = I_1 = I_2 = I_3$

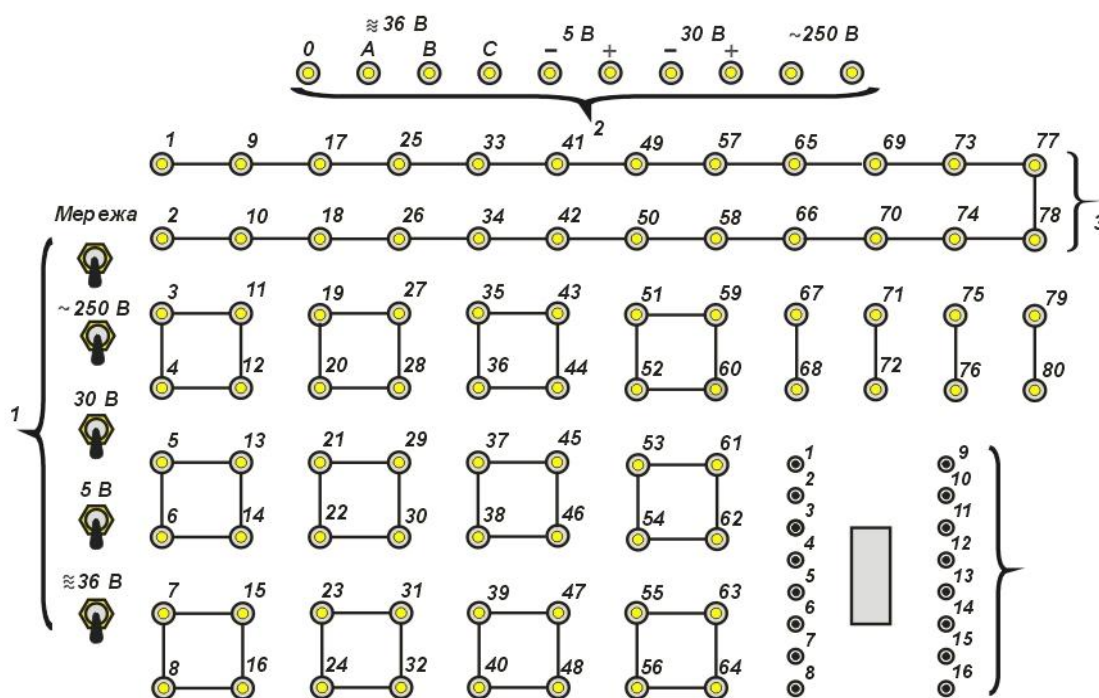

Рис. 5

Далі учням необхідно пояснити, як розподіляється напруга на окремих ділянках схеми та чи розподіляється «Вона».

На дошці викладач пише наступну формулу (рис. 1, в). Для того, щоб практично підтвердити написане викладач пропонує зробити відповідні виміри на уніфікованому планшеті (рис. 1). Із цією метою до гнізд 4 і 37, 11 і 19, 27 і 35, 44 і 45 підключаються вольтметри PV1...PV4. За допомогою вольтметра PV1 здійснюється вимір напруга джерела харчування, а вольтметрами PV2...PV4 падіння напруги на кожному резисторі. Проведені вимірювання підтверджують істинність написаної формули. Для переконання учнів викладач проводить той же експеримент, замінивши резистор R2 іншим елементом. Із гнізд 27 і 35 виймається патрон з лампою, а на його місце вставляється інший елемент (у патрон укручена лампа іншої потужності).

Повторні вимірювання падіння напруги на окремих елементах (резисторах) у сумі дають той же результат. Загальна напруга рівна 36 В. Після вивчення теми послідовно, у студентів або учнів перевіряється знання закону Ома. Для цього студентам (учням) пропонується вирішити кілька завдань на послідовне, паралельне змішане з'єднання резисторів. Все це дозволяє використовувати як фізичний тренажер (тобто – лабораторне обладнання), так і математичне моделювання з використанням персонального комп'ютера.

Висновки. У цій статті на прикладі конкретної дисципліни і теми дається повний розбір лекції, в якій розглядається зв'язок предмета «Електротехніка» з іншими предметами (Креслення, матеріалознавство, математика, хімія, охорона праці). Тривалі наукові дослідження й експериментальна перевірка викладання різних дисциплін у навчальних закладах показали, що: необхідне створення навчально-методичної бази в коледжах аналогічних СПТНЗ; під час вивчення складних загальнотехнічних і спеціальних дисциплін для різних професій методи навчання повинні бути різними; у процесі виконання учнями робіт в майстернях необхідно застосовувати фронтальні методи навчання.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень полягають у деталізації ключових понять, формуванні змісту навчального матеріалу з

загальнотехнічних і фахових дисциплін і їх вплив на розвиток цифрових систем в Україні та відображення в підручниках і навчальних посібниках, розробки методичних вказівок з організації та проведення практичних занять із застосуванням персональних комп'ютерів.

Список використаних джерел

1. Анісімов М. В. Теоретико-методологічні основи прогнозування моделей у професійно-технічних навчальних закладах: монографія. Київ-Кіровоград: ПП «ПОЛІУМ», 2011. 464 с.
2. Анисимов М. В. Електротехніка з основами промислової електроніки: лабораторний практикум: навч. посіб. К.: Вища шк., 1997. 160 с.
3. Анисимов М. В., Анісімова Л. М. Креслення: підруч. К.: Вища шк., 1998. 239 с.
4. Анисимов М. В. Елементи електронної апаратури та їхнє застосування: навч. посіб. К.: Вища шк., 1997. 223 с.
5. Анісімов М. В. Практикум з електромонтажних робіт: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Кіровоград: ПП «ПОЛІУМ», 2007. 172 с.
6. Анісімов М. В. Принципи побудови інтегрованих професій. Збірник наукових праць УДПУ. Умань, 2013. Вип. 8. С. 261–266.
7. Анісімов М. В. Структурування модульних елементів в процесі вивчення електромонтажних робіт. Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2014. Вип. 33. С. 9–13.
8. Васіна Л. С. Дидактичні умови інтеграції знань з математики та спеціальних предметів у підготовці майбутніх радіотехніків: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 Київ, 2006. 270 с.
9. Собко Я. М. Інтегрування знань учнів з фізичної електроніки у ПТУ радіотехнічного профілю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 Київ, 2002. 207 с.
10. Якимович Т. Д. Інтеграція теоретичного і виробничого навчання в процесі професійної підготовки фахівців (на матеріалі електронної промисловості): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 240 с

References

1. Anisimov, M.V. (2011). *Teoretyko-metodolohichni osnovy prohnzuvannia modelei u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh [Teoretiko-methodological bases of prognostication of models in profesiyno-tekhnichnikh educational establishments]*. Kyiv-Kirovohrad: POLIUM. [in Ukrainian].
2. Anisimov, M.V. (1997) *Elektrotekhnika z osnovamy promyslovoyi elektroniky [Electrical engineering with the basics of industrial electronics]*. Laboratornyy praktykum navch. posib. Kyiv Vyshcha shk., 160 s. [in Ukrainian].
3. Anysymov, M.V. (1998). *Kreslennia: Pidruch. [Plotting]*. Kyiv. Vyshcha shk. [in Ukrainian].
4. Anysymov, M.V. (1997). *Elementy elektronnoi aparatury ta yixnie zastosuvannia [Elements of electronic equipment and their application]* navch. posib. Kyiv. Vyshcha shk., 223 s. [in Ukrainian].
5. Anisimov, M.V. (2007). *Praktykum z elektromontazhnykh robit [Practical work on electroinstallation works]*. Kirovohrad: POLIUM. [in Ukrainian].
6. Anisimov, M.V. (2013). *Principi pobudovi integrovanih profesij [Principles of building integrated professions]*. Zbirnik naukovih prac UDPU. Uman. Vip.8. P. 261-266. [in Ukrainian].
7. Anisimov, M.V. (2014). *Strukturuvannya modulnih elementiv v procesi vivchennya elektromontazhnykh robit [Structural modular elements in the study of electrical works]*. Zbirnik naukovih prac. Pereyaslav-Hmelnickij. Vip. 13. P. 9-13. [in Ukrainian].
8. Vasina, L.S. (2006). *Dydaktychni umovy intehtratsii znan z matematyky ta spetsialnykh dystsyplin u pidhotovtsi maibutnykh radiotekhniv [Didactic conditions of integration of*

knowledge in mathematics and special disciplines in the training of future radio technicians]. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Sobko, Ya.M. (2002). *Intehruvannia znan uchniv z fizychnoi elektroniky u PTU radiotekhnichnoho profilu [Integration of the students' knowledge of physical electronics into the vocational school of the radio engineering profile]. Kyiv. [in Ukrainian].*

10. Iakymovych, T.D. (2001). *Intehratsiia teoretychnoho i vyrobnychoho navchannia v protsesi profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv (na materialy elektronnoi promyslovosti) [Integration of theoretical and production training in the process of professional training of specialists (on the material of the electronic industry)]. Kyiv. [in Ukrainian].*

ANISIMOV Mykola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

TECHNOLOGY OF LABORATORY WORKS SUBJECT ELECTRICAL ENGINEERING

Abstract. *Laboratory-practical classes in the course of physics occupy a significant place due to their methodological capabilities. This is due to the fact that the subject "Electrical Engineering" is studied by almost all professions. One of the advantages of laboratory classes in comparison with other types of classroom educational work is that they integrate theoretical knowledge and form practical skills and abilities.*

It should be noted that laboratory and practical classes in schools and other types of educational institutions are not used very often.

The article considers new approaches and principles of teaching one of the technical disciplines, namely "Electrical Engineering". Research conducted by us in higher education institutions (Kryvyi Rih State Pedagogical University, International Academy of Innovative Technologies, International Center for Predicting the Content and Methods of Teaching in Vocational Education at the House of Scientists of Kirovohrad Region) showed that this number is 76%. If you take colleges and other educational institutions, this number will be another 11-14%. Therefore, we see the need to increase the number and quality of training.

In this article, on the example of a specific discipline and topic, a full analysis of the lecture is given, which considers the relationship of the subject "Electrical Engineering" with other subjects (Drawings, Meteorology, Mathematics, Chemistry, Occupational Safety).

Long-term scientific research and experimental testing of teaching various disciplines in educational institutions have shown that:

1. It is necessary to create an educational and methodological base in colleges of similar vocational schools.

2. In the study of complex general technical and special disciplines for different professions, teaching methods must be different.

3. In the process of performing work in students' workshops, it is necessary to apply frontal teaching methods.

The theoretical significance of this work is that new approaches to the process of building classes in electrical engineering in complex electrical and radio engineering professions are conceptually substantiated. The practical significance of this work is that new approaches have been developed and applied in the educational process of colleges and higher education institutions in the process of teaching the discipline with the help of both a physical simulator and mathematical modeling with the help of a computer.

Key words: *general technical discipline, electrical and radio engineering professions. physical simulator, mathematical modeling.*

*Одержано редакцією: 21.12.2020 р.
Прийнято до публікації: 05.01.2021 р.*

УДК 373.61:338.48

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-168-172

ЩОГОЛЄВА Інна Валентинівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та авіаційних перевезень, Льотна академія Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-4067-6676

СОКОЛОВСЬКИЙ Віктор Анатолійович,

старший викладач кафедри туризму та авіаційних перевезень, Льотна академія Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0001-8129-9996

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ТУРИЗМІ

У статті досліджено проблеми, які пов'язані з запровадженням дуальної освіти в туризмі. Визначено, що основною проблемою є концентрація крупних туроператорів, які можуть забезпечити нерозривність теоретичної та практичної підготовки здобувачів освіти, у великих містах, внаслідок чого в регіональних закладах освіти реалізація такого підходу є доволі проблематичною. В якості інших проблем зазначено матеріально-технічна база закладів освіти, яка потребує постійного оновлення, та недостатність у викладацького складу компетентностей, які б забезпечували формування необхідних професійних навичок у студентів. Обґрунтовано, що в якості альтернативних ініціаторів підготовки здобувачів освіти з боку роботодавців можуть виступати асоціації чи інші галузево-професійні об'єднання, а також торгово-промислові палати. Проведений аналіз дозволив констатувати перспективність запровадження дуальної освіти в практику підготовки фахівців для індустрії туризму.

Ключові слова: дуальна освіта, професійна підготовка, професійні компетенції, індустрія туризму, роботодавці, заклади освіти.

Постановка проблеми. Туризм в Україні та багатьох інших державах світу проголошується одним з пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку. Зростання ролі туристичної діяльності в світовій економіці потребує підготовки професійних кадрів, які будуть наділені професійними компетенціями та вміннями швидко адаптуватись до надзвичайно мінливої галузі. Сучасна світова практика професійної підготовки свідчить про зростання популярності дуальної освіти саме завдяки вищим адаптаційним можливостям здобувачів освіти в умовах нерозривної теоретичної та практичної підготовки під контролем провідних фахівців закладів освіти та роботодавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дуальна освіта – порівняно новий напрям досліджень, який привертає увагу як науковців, так і практиків. Проблеми сучасних процесів розвитку дуальної освіти висвітлено в працях І. І. Коркуна, В. Лук'янихін та І. Тесленко розглядають формат дуальної освіти в системі «університет – студент – роботодавець». У працях В. Федорченко проаналізовано загальні світові тенденції підготовки фахівців з туризму в розрізі провідних країн. Аналізу проблем, які гальмують впровадження дуальної освіти в туризмі присвячено праці О. Любіцевої. Разом з цим, дослідженню проблем та перспектив впровадження дуальної освіти в туризмі на теперішній час не приділено достатньо уваги, а окремі питання залишаються об'єктом гострих дискусій, що й зумовило тему проведеного дослідження.

Мета статті – проаналізувати проблеми дуальної освіти та визначити перспективи її впровадження з метою підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців з туризму.

Виклад основного матеріалу. Досвід провідних країн Європи, які реалізують дуальну систему навчання, підтверджує її ефективність перш за все у забезпеченні можливостей для підприємств готувати для себе кваліфіковані кадри та отримувати вмотивованих фахівців з необхідними для конкретної галузі та конкретного регіону компетентностями [1].

Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти [2].

Всі роботодавці погоджуються, що здобувачі мають отримувати ґрунтовні теоретичні знання та практичні навички ще під час навчання у закладі освіти. Вони також зазначають, що хотіли б мати можливість впливу на зміст освітніх програм і не лише у частині варіативної складової.

Дослідження показало, що в Україні застосовують дві моделі дуальної форми здобуття освіти (ДФЗО) – модель із інтегрованою практичною підготовкою та із інтегрованою професійною діяльністю. Перша модель передбачає поєднання періодів навчання здобувачів першої вищої чи фахової передвищої освіти в закладі освіти та на підприємстві. Другу модель розроблено для поєднання навчання в ЗВО та на підприємстві для тих, хто вже здобув фахову передвищу або першу вищу освіту, працює на підприємстві та має бажання продовжити навчання за певним профілем [3].

Переважно в закладі освіти застосовується модель із інтегрованою практичною підготовкою. Перехід на ДФЗО відбувається з 3-4 курсу або з 1 курсу магістратури. Що стосується варіантів організації освітнього процесу та графіка чергування фаз навчання в закладі освіти й на підприємстві, то вони різняться залежно від специфіки підготовки здобувачів за певними спеціальностями, потреб підприємства тощо. Головною негативною тенденцією української системи туристичної освіти є те, що випускники туристичного профілю не можуть одразу знайти роботу через брак практичного досвіду.

В організації здобуття освіти за дуальною формою беруть участь роботодавці, які мають достатню матеріально-технічну базу, а також кадрові ресурси для забезпечення практичного навчання на робочих місцях за відповідною спеціальністю [3]. В туристичному бізнесі основними роботодавцями виступають туроператорські та турагентські компанії, на яких і покладено функції забезпечення практичної підготовки. Особливості зайнятості в різних типах туристичних компаній свідчать про незначну чисельність персоналу в переважній більшості підприємств. В той же час, спостерігається максимальна концентрація крупних туроператорів у містах-мільйонниках, а тому нерозривність теоретичної та практичної підготовки повною мірою зможуть лише заклади освіти, зосереджені в їх межах. Відповідно до окресленої проблеми, в регіональних закладах освіти вкрай складно знайти партнерів-роботодавців серед туристичних підприємств, які зможуть забезпечити одночасну практичну підготовку здобувачів освіти за дуальною формою.

В цьому випадку ініціатором підготовки здобувачів з боку роботодавців можуть виступати асоціації чи інші галузево-професійні об'єднання, які мають значно ширші можливості надати необхідну кількість наставників, а також виконувати координаційні функції, при цьому розвантаживши менеджмент кожного окремого учасника асоціації. Крім того, в світовій практиці передбачено залучення торгово-промислових палат, адже вони можуть координувати співпрацю роботодавців та закладів освіти, сприяти захисту інвестицій роботодавців у підвищення кваліфікації кадрів, зниження ризику відтоку робітників з підприємств і переходу їх до конкурентів [4, с. 160].

Важливою проблемою професійної підготовки сучасних фахівців туристичної сфери є застаріла матеріальна база закладів освіти, особливо в частині спеціальних інформаційних технологій та програмного забезпечення, які є високовартісними та надзвичайно мінливими внаслідок постійної модернізації під запити бізнесу. Тож, за період навчання фахівця, його

технологічні навички можуть стати неактуальними, а витрати на програмне забезпечення чи тренажери є суттєвим фінансовим навантаженням для закладів освіти, особливо враховуючи необхідність його постійного оновлення.

Ще однією проблемою, на думку О. Любіцевої, є відсутність у значної частини викладацького складу, який готує кадри для туризму, компетентностей, необхідних для формування професійних практичних навичок у студентів [5].

З одного боку, це пов'язано з відносною новизною туризму як сектору економіки та напрямку професійної підготовки, що змусило заклади освіти вирішувати кадрові прогалини перекваліфікацією наявного професорсько-викладацького складу. Така політика повністю або частково дозволяє підвищити рівень теоретичної підготовки, але вкрай рідко може покращити практичну. Можемо також погодитись з О. Любіцевою, яка пов'язує проблему формування професійних навичок з кадровою політикою закладів освіти, особливо вищої, яка вимагає допуску до навчального процесу тільки фахівців з науковими ступенями, а більшість практиків туристичної сфери не має таких ступенів, що ускладнює їх залучення до освітнього процесу [5].

Дуальна система навчання має низку позитивних моментів: організація співпраці політиків, бізнесу, соціальних партнерів; розробка законодавчого підґрунтя для визнання національних стандартів якості професійної освіти; навчання учнів під час трудової діяльності; залучення кваліфікованого персоналу з виробництва до педагогічної діяльності (інструктори, викладачі); здійснення інституційних досліджень і консультивання (моніторинг якості надання освітніх послуг у сфері професійної освіти, оновлення освітніх стандартів); урахування конкретних запитів підприємств до змісту та якості професійної освіти [6].

Цілком очевидно, що за своєю сутністю дуальна освіта найбільш ефективно може сприяти вирішенню проблеми якості підготовки фахівців з туризму, адже практична підготовка забезпечується роботодавцем відповідно до сучасних вимог ринку, а теоретичні знання майбутні фахівці отримують на базі ліцензованих закладів освіти за акредитованими програмами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасна освіта перебуває у стані суттєвих змін, які стосуються її ролі, функцій, завдань, змісту та форм. Пошуки шляхів максимальної професіоналізації під час навчання зумовили появу дуальної форми навчання, яка дає змогу застосувати всі теоретичні надбання в процесі виконання професійних обов'язків на реальному робочому місці діючого підприємства. Запровадження такої форми навчання в закладах освіти, які готують фахівців з туризму, з одного боку, є вкрай необхідним, а з іншого – має гострі проблеми щодо її реалізації. Потрібні не просто дорогі заходи, а конкретні дії, зокрема, створення дієвих умов та механізмів, які уможливають впровадження дуальної освіти. Є безперечним, що запровадження нової форми буде тернистим і непростим, бо передбачає докорінну зміну організації навчального процесу, ролі викладача, але саме ці зміни зумовлюють позитивні зрушення у питанні підготовки фахівців з туризму, які знаходять прояв у зростанні професійної обізнаності, мобільності, самостійності та вмотивованості до праці та дадуть змогу отримати не формальну, а реальну дуальну освіту.

Повноцінне та всебічне усвідомлення зазначеної проблеми повинне ініціювати консолідацію освітніх, урядових та комерційних структур з метою формування й подальшого повноцінного впровадження більш ефективних форм фахової підготовки здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Лук'янихін В., Тесленко І. Формування ефективних комунікацій у системі «університет – студент – роботодавець» через призму дуальної освіти. *Маркетинг в Україні*. 2018. № 2. С. 69–71.
2. Гриневич Л. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>

3. Дуальна форма здобуття освіти у закладах вищої та фахової передвищої освіти очима роботодавців: аналітичний звіт / Бучинська О. В., Давліканова О. Б., Лилик І. В., Чайковська А. Б. Київ. 98 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/dualna-forma-zdobuttya-osviti-u-zakladah-vishoyi-ta-fahovoyi-peredvishoyi-osviti-ochima-robotodavciv> (дата звернення: 20.12.2020).

4. Новіков В. М. Практико-орієнтована модель професійної освіти. *Демографія та соціальна економіка*, 2019, № 2 (36). С. 152–164. URL: <https://dse.org.ua/archive/36/11.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).

5. Любіцева О. Можливості запровадження дуальної освіти в туризмі. *Актуальні питання туризмології та туристичної практики* : матер. наук.-практ. конф., м. Київ, 18 квіт. 2019 р. К.: АПСВТ, 2019. 133 с. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/lubiceva11.htm (дата звернення: 26.12.2020).

6. Коркуна І. І. Сучасні процеси розвитку дуальної освіти: запорука стабільності кадрового потенціалу. *Економіка праці, демографія, соціальна політика*. 2018. Вип. 4 (132). С. 90–94.

References

1. Lukianykhin, V., & Teslenko, I. (2018). Formuvannia efektyvnykh komunikatsii u systemi "universytet – student – robotodavets" cherez pryzmu dualnoi osvity [*Formation of effective communications in the system "university – student – employer" through the prism of dual education*]. *Marketynh v Ukraini*. Vol. 2. pp. 69-71 [in Ukrainian].

2. Hrynevych, L. (2018). Kontseptsiiia pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity [*The concept of training specialists in the dual form of education*]. [in Ukrainian].

3. Buchynska, O.V., Davlikanova, O.B., Lylyk, I.V., & Chaikovsk, A.B. (2020). Dualna forma zdobuttia osvity u zakladakh vyshchoi ta fahovoi peredvishchoi osvity ochyma robotodavtsiv: analitychnyi zvit [*Dual form of education in institutions of higher and professional higher education through the eyes of employers: analytical report*]. [in Ukrainian].

4. Novikov, V.M. (2019). Praktyko-orientovana model profesiinoi osvity [*Practical-oriented model of professional education*]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*. Vol. 2 (36). 152-164 [in Ukrainian].

5. Liubitseva, O. (2019). Mozhylyvosti zaprovadzhennia dualnoi osvity v turyzmi [*Possibilities of enforcing dual education in tourism*]. *Aktualni pytannia turyzmolohii ta turystychnoi praktyky* : mater. nauk.-prakt. konf. (p. 133). Kyiv: APSVT [in Ukrainian].

6. Korkuna, I.I. (2018). Suchasni protsesy rozvytku dualnoi osvity: zaporuka stabilnosti kadrovoho potentsialu [*Modern processes of development of dual education: a guarantee of stability of personnel potential. Labor economics, demography, social policy*]. *Labor economics, demography, social policy*. Vol. 4 (132). 90-94 [in Ukrainian].

SHCHOHOLIEVA Inna, PhD (Pedagogics), asst. professor, Flight Academy of National Aviation University;

SOKOLOVSKIY Victor, Senior Lecturer, Flight Academy of National Aviation University.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DUAL EDUCATION IN TOURISM

Abstract. *Problems that is related to the input of dual education in tourism are investigational in the article. Modern education is in a state of significant changes in its role, functions, tasks, content and forms. The search for ways to maximize professionalization during training has led to the emergence of a dual form of training, which allows you to apply all the theoretical achievements in the process of performing professional duties in the real workplace of the existing enterprise.*

It is determined that the main problem of introducing dual education in tourism is the concentration of large tour operators that can ensure the continuity of theoretical and practical training of students in large cities, as a result of which the implementation of such an approach in regional educational institutions is quite problematic. Other problems include the material and technical base of educational institutions, which needs constant updating and the lack of teaching competencies that would ensure the formation of professional skills in students. It is substantiated that associations or other branch-professional associations, as well as chambers of commerce and industry can act as alternative initiators of training of educators by employers.

Full and comprehensive awareness of this problem should initiate the consolidation of educational, governmental and commercial structures in order to form and further full implementation of more effective forms of professional training of students. The analysis allowed to state the prospects of introducing dual education in the practice of training specialists for the tourism industry.

Key words: *dual education, professional preparation, professional competencies, tourism industry, employers, educational institutions.*

*Одержано редакцією: 22.01.2021р.
Прийнято до публікації: 01.02.2021 р.*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МОВНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

УДК 378.14:81'24:130.2

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-173-177

IVANOVA Iryna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Marketing,
Cherkasy State Business College
ORCID 0000-0002-4769-3620

BUILDING CULTUROLOGICAL BACKGROUND KNOWLEDGE FOR DEVELOPING BUSINESS ENGLISH COMMUNICATION SKILLS

The article deals with the issue of culturological background knowledge in the process of Business English teaching and learning. The author defines the essence and nature of culturological background knowledge differentiating it from the other similar terms used in recent publications. The study is aimed to substantiate the need for building culturological background knowledge in the process of Business English teaching and learning. Such qualitative methods of research as content analysis, observation and expert interviews have been applied to collect data for the study.

Key words: *culturological background knowledge, Business English, professional foreign language communication skills, communicative behaviour, cultural realities.*

Research problem formulation. Social transformations that the global community is witnessing nowadays have resulted in the change of social identification and given birth to new features of the society. Strong interdependence of languages and cultures that has been explored and proved for many centuries has revealed the necessity for a new paradigm – self-identification as a global citizen. Being a member of a certain cultural community, which has national traditions, language, history and literature, a person should be ready to participate in the dialogue of cultures. Perfect knowledge of vocabulary and grammar appear not to be enough. Some implicit factors matter. The issue of achieving adequate understanding in the context of intercultural communication is given special significance by both researchers and methodologists. Culturological materials should contribute to the effectiveness of communication in everyday life and understanding of everyday phenomena. The acquisition of culturological background knowledge is seen as a necessary condition for adequate language use.

Analysis of the latest research and publications. A significant contribution to the coverage of the essence of background knowledge is made by such domestic and foreign scientists as O. Akhmanova, I. Bazhenova, M. Borelli, E. Vereshchagin, O. Karpyuk, V. Kostomarov, O. Miloserdova, G. Tomakhin and others. Recent research has been focused on the use of background knowledge in certain areas. S. Safarian studies the role of background knowledge in the process of learning foreign literature. O. Osadcha investigates the main ways to reveal the meaning of cultural realities. T. Haniecheva deals with the role of background knowledge in developing interpreter's competence. L. Chernovaty explores the influence of language interference and background knowledge on interpreting the original text by translators. However, the problem of building professional culturological background knowledge for the future specialists of business sphere has not found the necessary reflection in the theory and practice of teaching Business English.

The aim of the study is to substantiate the need for building culturological background knowledge in the process of Business English teaching and learning.

Main body. It is a matter of common fact that knowledge is an important component of the content of education. In terms of our research, we deal with culturological knowledge that consists of encyclopaedic and background knowledge. It is believed that encyclopaedic knowledge includes active acquaintance with the cultural picture of the world as a certain systemic integrity, as well as the experience of studying the dynamics of value orientations of the countries. As a rule, this knowledge is acquired while studying at secondary schools and continues to be enriched at higher education institutions in the course of humanities. Background knowledge can be obtained from experience at work but no one will deny that it is much better to get it in the process of learning as soon as possible. Personal experience influences the picture of the world of every person is formed. We must not forget that it is also formed within the framework of some culture and determines the way we interpret phenomena and events.

In our opinion, background knowledge deserves special attention in the process of foreign language teaching and learning. As background knowledge can depend on the field of human activity, we consider it relevant to look into the field of business activity. In our opinion, it will not only help future specialists to feel equal in the process of communication but also enable them to identify certain opportunities.

Having used the content analysis method, we have found out that there is some ambiguity in the use of the term. V. Gudikunst and Y. Kim, R. Skollon and S. W. Skollon [3, 8] use this term in the meaning of all our knowledge about the world. Some scholars substitute the term "background knowledge" with "prior knowledge". However, it is not always correct. In the plane of our research we agree that prior knowledge is what students already know (what they learned prior) and background knowledge is cultural or contextual information provided by a teacher on a topic (the teacher provides the background) [7]. V. S. Vinogradov offers to use the term "background information" as he considers it to be broader than knowledge and include historical, geographical facts and ethnographic, folklore phenomena [2].

We interpret background knowledge as the unique information a representative of some cultural community has on a particular topic. It is involved in the process of interpreting communicative behaviour and influences our expectations and presuppositions, which are a part of the communicative situation.

C. Kramsch emphasizes the need to shift the paradigm from being to doing culture and focuses on three insights of the discourse perspective to intercultural communication:

- culture is not given, static or something you belong to or live with, but something one does;
- discourse systems (including that of culture, gender, profession, religion, the workplace, or the classroom) are multiple, intersect with each other and sometimes contradict each other, as a reflection of the multiplicity and scope of identities that people bring along to or bring about through interactions;
- intercultural communication is a social (inter-)action – a series of interrelated actions mediated by ideologies, societal structures, power (im)balances, self-ascribed and other-prescribed identities, memories, experiences, accumulated cultural knowledge, imagination, contingencies, and the combined forces of globalization and local adaptation and resistance [5].

According to the sphere of application, G. D. Tomakhin divides background knowledge into universal knowledge; regional information; information familiar to members of a particular ethnic and linguistic community; information known only to members of a locally or socially closed group; information known only to members of a certain micro-team [6, p. 84]. In real communication, one can face all types of background knowledge. Background knowledge of the third type is the closest to national culture and is of interest in the process of Business English teaching and learning. Background knowledge of universal and regional nature allows communication participants to understand each other to some extent, but only the correct use of

culturological background knowledge enables them to achieve complete mutual understanding in the dialogue of cultures. That is why building professional culturological background knowledge should be an integral part of the content of Business English teaching and learning.

Having applied observation and interviews as two basic data collection methods we have determined the most significant components of professional culturological background knowledge in Business English. They include: 1) knowledge of generally accepted norms of behaviour (etiquette) or communicative patterns of behaviour in the country; 2) knowledge of cultural realities. We will consider these two groups in more details.

Knowledge of generally accepted norms of behaviour in the country. Ignorance of communicative patterns of behaviour can lead to misunderstandings and culture shock. An example is the handshake, which is the usual greeting in international business. However, people shake hands in different ways. In France, handshakes are very quick, but in Brazil, people take more time to shake hands. People do not shake hands as often in North America. Only when two business executives officially represent each other in the UK they can shake hands. Communicative patterns of behaviour can be verbal, nonverbal, and mixed. Professionally oriented verbal models include forms of addressing colleagues and partners; norms of behaviour when applying for a job; telephone conversation etiquette; rules for writing a business letter, etc. Models of nonverbal behaviour include paralinguistic (intonation, pauses, diction, tempo, volume, etc.); extra linguistic (noises, laughter, crying, etc.); kinaesthetic (gestures, facial expressions, eye contact); proxemic (postures, body movements, distance). Non-verbal means of communication are no less important than verbal ones. They perform the following functions: emphasize part of the verbal message; anticipate what will be conveyed verbally; express a meaning that contradicts the meaning of the statement; fill in or explain pauses; maintain contact between interlocutors and regulate the flow of speech; replace a single word or phrase [4, p. 87]. For example, if a British business partner is silent during negotiations, it does not necessarily mean consent, as it is customary in Ukraine. It can simply mean waiting. If a Japanese colleague nods his head while listening to you, it does not mean that he agrees with you, but that he is following your train of thought. I. S. Bazhenova studies somatic language or body language and classifies it into communicative movements, psychophysiological symptoms of emotional state and non-communicative movements [1, p. 17]. When teaching professional foreign language communication, it is expedient to draw attention to culturological communicative movements, especially the ones that do not coincide in different communicative situations. An example is the manner of counting on the fingers, Ukrainians usually count by bending the fingers inside the palm, while the Americans or the British count by stretching the fingers outwards.

Knowledge of realities includes the idea of an object or phenomenon characteristic of history, culture, way of life of a particular cultural and linguistic community. The word "reality" denotes, mainly in philological texts, objects of material culture, which are the main ones for the nominative meaning of the word. On the other hand, in linguistics, the term "reality" refers mostly to words that name such objects and concepts. One of the main difficulties in their selection for the process of teaching is to find the boundaries, that is, answer the question 'What should be included in the background knowledge?' Not all knowledge about the country's culture belongs to the cultural background knowledge, but only the realities that are relevant to the professionals in a particular field. For example, business people in the UK are well aware that plc in the name of the company indicates that it is Public Limited Company – an open limited liability company, and Ltd is a Private Limited Company. Every Englishman or American knows what type of hotel a B&B is and what a starter means in the UK and an appetizer in the US, that Diners Club and Midland Gold are credit card types, that Selfridge's is the largest department store in London and at Marks and Spenser's you can buy cheap clothes.

Background knowledge, as illustrated by the above examples, is realized primarily in vocabulary, because it is the vocabulary that as the first element of communication reproduces reality and responds quickly to all changes in social life. In addition to the conceptual core, the

lexical meaning of the word includes the so-called connotations – additional meanings: emotional, expressive, stylistic additions to the basic meaning. This part is called the cultural component of the meaning of the word. The cultural component is inherent in non-equivalent lexical units, connotative and background vocabulary. Non-equivalent vocabulary are lexical units that do not have vocabulary equivalents in one of the languages. The reasons are either lack of relevant realities in social practice, for example: bushel (a measure of the volume of bulk goods such as grain, fruits and vegetables, which is approximately 36 litres in England and 35 litres in the US); or lack of lexical units, which mean relevant concepts: futures agreement, offshore zones. Part of non-equivalent vocabulary has not lost its bright cultural component, which is expressed in the connotative meanings of words that do not always coincide in different languages. Such vocabulary is called connotative. If an American tells his Ukrainian colleague that he works like a beaver, it is unlikely to be taken as a compliment because of the difference in emotional attitudes towards these animals in both countries. Another example of connotative vocabulary is the interpretation by business people of such a term as the black knight. In the Ukrainian mind, a knight is associated with someone noble, but for an American executive, a black knight is a person or company who tries to buy another company against the wishes of its owners. In addition, vocabulary with a national-cultural component can also be represented by phraseology, which should also not be avoided in Business English learning and teaching. Ignorance and incorrect understanding of phraseology, such as cross your t's, that is a horse of another colour, to buy a pig in a poke, to make a mountain out of a molehill, etc., can create certain obstacles in situations of intercultural communication.

Conclusions and prospects for further research. Thus, the culturological orientation of the content of teaching professional foreign language communication reproduces the relationship between language and culture and requires the inclusion of culturological data and phenomena in all components of the content of Business English teaching and learning. The ways to represent background knowledge in the Business English textbook, technologies to activate this knowledge at the lessons can be further investigated.

References

1. Bazhenova, I.S. (1996). Kultura neverbalnogo obshchebiya na uroke nemetskogo yazyka (Culture of non-verbal communication at the German lesson). *Inostrannye yazyki v shkole [Foreign languages at school]*. No.2. 17-18. [in Russian].
2. Vinogradov, V.S. (2004). Perevod: obshchie i leksicheskie voprosy [*Translation: general and lexical issues*]. 2-e izd. pererab. M.: KDU. 240. [in Russian].
3. Gudykunst, W.B., Kim, Y.Y. (2003). Communicating with strangers: an approach to intercultural communication. 4th ed. Boston: McGraw-Hill. [in English].
4. Karpiuk, O. (2005). Navchannia yak model uspihnoho zhyttia (Learning as a model of successful life). *Inozemni movy v navchalnykh zakladakh [Foreign languages at educational institutions]*. №.4. 86-91. [in Ukrainian].
5. Kramsch, C. and Zhu, Hua (2016). Language and Culture in ELT. Retrieved from: <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/15690/1/Language%20and%20culture%20in%20ELT.pdf> [in English].
6. Tomakhin, G.D. (1980). Fonovye znaniya kak osnovnoi predmet lingvostranovedeniya (Background knowledge as the main subject of language and country studies) *Inostrannye yazyki v shkole [Foreign languages at school]*. No 4. 84-88. [In Russian].
7. Ralica Rangelova Prior Knowledge vs. Background Knowledge for ELL Students. Retrieved from: <https://study.com/academy/lesson/prior-knowledge-vs-background-knowledge-for-ell-students.html> [in English].
8. Scollon, R., Scollon, S.W. (2001). Intercultural Communication: a Discourse Approach. 2nd ed. Maiden, Mass: Blackwell Publishers. 316. [in English].

Список використаних джерел

1. Баженова И. С. Культура невербального общения на уроке немецкого языка. *Иностранные языки в школе*, 1996. №2. С. 17–18.
2. Виноградов В. С. Перевод: Общие и лексические вопросы. 2-е изд., перераб. М.: КДУ, 2004. 240 с.
3. Gudykunst W. B., Kim Y. Y. Communicating with strangers: an approach to intercultural communication. 4th ed. Boston: McGraw-Hill, 2003. 442 p
4. Карпюк О. Навчання як модель успішного життя. *Іноземні мови в навчальних закладах*, 2005. №4. С. 86–91.
5. Kramsch, C. and Zhu, Hua (2016) Language and Culture in ELT. Retrieved from: <https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/15690/1/Language%20and%20culture%20in%20ELT.pdf>
6. Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения. *Иностранные языки в школе*. 1980. №4. С. 84–88.
7. Ralica Rangelova Prior Knowledge vs. Background Knowledge for ELL Students. Retrieved from: <https://study.com/academy/lesson/prior-knowledge-vs-background-knowledge-for-ell-students.html>
8. Scollon R., Scollon S. W. Intercultural Communication: a Discourse Approach. 2nd ed. Maiden, Mass: Blackwell Publishers, 2001. 316 p.

ІВАНОВА Ірина Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва і маркетингу, Черкаський державний бізнес-коледж.

БУДУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗНАТЬ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДІЛОВИХ АНГЛІЙСЬКИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ НАВИЧОК

***Анотація.** У статті розглядається питання культурологічних знань у процесі викладання та навчання ділової англійської мови. Автор визначає сутність і природу культурологічних знань, диференціюючи їх від інших подібних термінів, що використовуються в останніх публікаціях. Дослідження має на меті обґрунтувати потребу у формуванні культурологічних знань у процесі викладання та навчання ділової англійської мови. Для збору даних для дослідження застосовуються такі якісні методи дослідження, як аналіз вмісту, спостереження та інтерв'ювання експертів.*

Виділено два типи професійних культурологічних знань. Характеризуються знання загальноприйнятих норм поведінки в країні та знання реалій. Професійно орієнтовані комунікативні моделі поведінки класифікуються на вербальні, невербальні та змішані. Визначено термін «реальність». Автор торкається проблеми вибору критеріїв відбору базових знань для змісту викладання та навчання ділової англійської мови. Обидва типи професійних культурологічних знань підтверджені практичними прикладами, взятими з ділової англійської мови. Дослідження показує, що фонові знання реалізуються насамперед у словниковому запасі, оскільки це перший елемент спілкування, який відтворює реальність і швидко реагує на всі зміни у соціальному житті. Автор приходять до висновку, що культурологічна спрямованість змісту розвитку комунікативних навичок ділової англійської мови відтворює взаємозв'язок мови та культури та вимагає включення культурологічних даних та явищ у всі компоненти змісту викладання та навчання ділової англійської мови.

***Ключові слова:** культурологічні фонові знання, ділова англійська, навички професійного іншомовного спілкування, комунікативна поведінка, реалії.*

*Одержано редакцією: 20.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 27.01.2021 р.*

УДК 378

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-178-181

LADANIVSKA Iryna,
Ivan Franko National University of Lviv (Lviv)
ORCID 0000-0001-8789-0736

PROS AND CONS OF BLENDED LEARNING AT UNIVERSITIES

2020 has entered the history of all countries of the world as a period of radical rethinking of basic assumptions, beginning with our priorities. It has changed the lives of all people in the world and it demolished borders and united the whole world with a common problem and common pain. However, there are a lot of scientific researches that would describe advantages and disadvantages of blended learning. This article considers the problem of blended learning of students, in particular the advantages and disadvantages of blended learning in teaching foreign languages in universities of higher education. We have also analyzed the influence of the COVID-19 pandemic, since it affected all sphere of public life, including pedagogy. The concept of blended learning is determined from point of view different scientists, various online platforms and services used in foreign languages learning are considered, such as Duolingo (a service which can be used to learn English through interactive exercises, various games), Quizizz (a service for creating quizzes and tests, competitions, tests and tracking the results of each student), Google Arts & Culture (a service that allows you to go on a virtual trip to any museum in the world). The results of the study showed that conducting lectures online has a lot of advantages. They become more interesting, interactive and more effective. Furthermore, we considered conducting lectures using such educational platforms as TEAMS and ZOOM and their advantages. It was considered that the teachers have the opportunity to present new material visually, the presentation will help to master the new material better. We discussed a new role of a teacher-mentor who organizes, directs and coordinates the educational process is considered, as well as problems of lack of eye-contact, interaction between student and teacher, a lack of motivation and self-organization of students. Our research shows that conducting practical and laboratory classes face-to-face is more effective and in this way we can observe interaction between student and teacher.

Key words: *blended learning, students, online platforms and services, new role of teacher, interaction between student and teacher, motivation.*

Introduction. 2020 has entered the history of Ukraine and the history of all countries of the world as a period of radical rethinking of basic assumptions, beginning with our priorities. This year has been a real test for humanity. COVID-19 demolished borders and united the whole world with a common problem and common pain. Also, this pandemic showed a certain confusion of society at all levels, the coronavirus affected every sphere of public life, including pedagogy, and dealt a devastating blow to many spheres of public life. But at the same time, this year has taught us a lot, this year has forced each of us to reevaluate and rethink many things. Back to the XIX century, the famous German philosopher, psychologist and classical philologist, representative of irrationalism Friedrich Nietzsche said: "What does not kill us – makes us stronger" [9]. Modern psychologists point out that this phrase has a grain of truth. In recent decades, online learning and blended learning have been introduced more and more actively.

Under the influence of the COVID-19 pandemic, teachers and students are forced to switch to online learning using a variety of platforms. But firstly, all the world's universities faced many challenges in providing education, both logistical and organizational. Also, teachers and students were extremely dissatisfied with online learning, because it was completely unknown. However, a few months later, teachers overcame these difficulties and began to use new methods for distance learning, including online materials, radio training, short video lectures, electronic platforms, watching movies, performing various tasks.

According to the epidemiological situation, educators alternately switched to traditional and online learning, to blended learning. Extremely relevant practice in Ukrainian universities is to conduct lectures online, and conducting practical – face-to-face, in audiences. Blended learning initially received a barrage of complaints from parents, students and teachers, but later students and teachers managed to rectify the educational process! This topic is very relevant, so many articles, works and manuals have been written on this topic.

This theme was covered by many scientists as Bielawski L., Metcalf D., Kitchenham A., Marsh J., Macdonald J., Latchem C., Jung I., Murphy M., Graham C., Kokhanska T., Klyuchnikova N., Raluca D., Toby P., Aggarwal A., Garrison D and Vaughn N. and others.

The purpose of the article. In our study we aim to analyze the pros and cons of blended learning in teaching foreign languages in universities of higher education, to consider and analyze the concept of blended learning from the from point of view of different scholars, to consider various Internet platforms and services used in foreign language learning.

Analysis of recent research and publications. J. Marsh stated in his book "How to design effective blended learning" that "Blended learning is one of the leading trends in training today. While it is a fairly new term, the concept has been around for decades" [7]. Blended learning is really a very relevant and leading trend, because it allows you to combine learning with work and any other activity. Now the world and innovative technologies demand to be flexible, and blended learning allows to be so. Blended learning creates many opportunities and also helps education to become more innovative and creative.

Graham stated in "The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs" that blended learning is defined as combining face-to-face (f2f) teaching with computer-mediated instruction. [2] Blended learning helps to solve such a problem as the lack of visual contact between students and the teacher and personal interaction between them during face-to-face learning. For many students and teachers, this is extremely important, since the teacher sees the reaction of students to the material, that is presented, pays attention to whether students understand or not. The teacher has the opportunity to focus more on the material that the students have not mastered well. Also conducting practical and laboratory classes, the teacher has the opportunity to involve all students, from the leader to the outsider. To my mind, conducting practical and laboratory classes remotely, it is extremely difficult to involve all students in the work, because it is impossible to follow the images of all students at once.

T. Kokhanska, N. Klyuchnikova in the article "Advantages and disadvantages of distance education in the development of information technology and telecommunications" note that the main advantage of these materials is that the students will be able to independently use lecture materials at a convenient time [4]. Lectures are conducted using such educational platforms as TEAMS and ZOOM. Teachers have the opportunity to present new material visually, the presentation that will help to master the new material better. Also, distance lectures allow at a new level to organize independent work of students under the guidance of the teacher. The distance lectures change the role of the teacher, make the teacher a mentor who organizes, directs and coordinates the educational process. This type of teaching forces the teachers to improve themselves, to improve teaching materials, to increase their creative potential and in particular to "keep up with the times". At the same time, students have the opportunity to review all the materials used in the lectures, the lectures again if they do not understand something. We should mention the flexibility of distance learning, because students have the opportunity to review the lecture if they were not present.

Discussion. Having analyzed a number of scientific endeavours, we have come to certain conclusion about the plus points of blended learning. First of all, it should be mentioned that each student has the opportunity to choose the sequence of studying the material, paying attention on the possibility of studying it. Pedagogy knows a lot of examples when a student "runs" the material, rather than mastering it, since several students have the ability to languages and they learn the material faster than other students.

Conducting practical and laboratory classes remotely allows teachers to use a large number of state-of-the-art teaching materials, online services and platforms, such as: Duolingo (a service which

can be used to learn English through interactive exercises, various games), Quizzz (a service for creating quizzes and tests, competitions, tests and tracking the results of each student), Google Arts & Culture (a service that allows you to go on a virtual trip to any museum in the world). Online learning increases the intellectual potential of the student, helps to develop creativity and promotes self-organization of the student, increases the efficiency of his work. And, of course, distance learning saves the time which students and teachers spent on the road to get to the university.

According to Garrison and Vaughn, "blended learning is more than enhancing lectures. It represents the transformation of how we approach teaching and learning. [...] Blended learning is a coherent design approach that openly assesses and integrates the strengths of face-to-face and online learning to address worthwhile educational goals" [3]. With the help of computer technologies, lectures become brighter, interactive, easier to remember and perceive. Teachers have the opportunity to present new material visually, such as making a presentation or short videos that can better explain the material. As mentioned, students have the opportunity to review the same material several times if they have forgotten something, missed something or misunderstood new material.

Bester and Brand states that learners possess the ability to find new information; build new knowledge and relate new information to real life situations which can result to maximal learning achievement if the study environment is technology-rich [1]. Therefore, students have the opportunity to find information that is interesting to them and information that is practical and useful in life.

Online learning, however, has a number of disadvantages, the main of which is the lack of visual contact between students and the teacher and personal interaction between them. It is extremely difficult to focus students' attention when there is no eye contact. J. Macdonald stated that face-to-face sessions were valuable for the focusing of content, or the targeting of advice, particularly where the subject matter was particularly complex or difficult to understand [5]. For many students and teachers, this is extremely important, because the teacher sees the reaction of students to the material that is presented, pays attention on whether students understand or not. The teacher has the opportunity to focus more on the material that the students have not mastered well. Also, students in the classrooms do not have the opportunity to "rest" and only in this way classes will be the most effective.

Students should be motivated and only then distance classes will be more effective, because distance education is the ability to work independently, be self-organized and have an extremely strong desire to learn a discipline. It is worth noting what motivation denotes. Motivation, the psychological construct 'invented' to describe the mechanism by which individuals and groups choose particular behavior and persist with it, has a history going back millennia in all cultures [6]. Only if the student is motivated, the educational process will be effective and efficient, and motivation itself is important in almost all human actions. When a person makes a decision, of course, the motivational state itself influences. Of course, by studying a certain discipline, your motivation will influence the way you study and the result itself.

As the transition to distance learning was due to the epidemiological situation in the country and in the world and it happened very quickly, the program of educational process has not changed. Most of the educational programs cannot be adapted to online teaching, [8] and it is impossible to test students' knowledge objectively, as it is likely that they will not respond independently.

Conclusions. Taking everything into account, blended learning is really a very relevant and leading trend, because it allows you to combine learning with any activity. Now the world and innovative technologies require to change the educational programs and approach to learning. Blended learning creates many opportunities and also helps education to become more innovative and creative. Lectures, conducted through educational platforms such as TEAMS and ZOOM, help teachers to visualize new material, a presentation will help them to learn new material better. Practical tasks should be conducted both online and face-to-face, depending on the goals and material studied, because, as noted above, the teacher sees the reaction of students to the material, pays attention on whether students understand or not. The teacher has the opportunity to focus more on the material that the students have not mastered well. It also allows you to involve all students, from the leader to the outsider.

References

1. Bester, G., & Brand, L., (2013). The effect of technology on learner attention and achievement in the classroom. *South African Journal of Education*, 33(2):1-15.
2. Bonk, C.J. & Graham, C.R. (Eds). (2006). *The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*. San Francisco, CA: Pfeiffer.
3. Garrison, R.D., & Vaughn, N.D. (2008). *Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines*. San Francisco, CA: Jossey Bass.
4. Kokhanska, T., Klyuchnikova, N. Advantages and disadvantages of distance education in the development of information technology and telecommunications [*Perevahy ta nedoliky dystantsijnoi osvity v umovach rozvytku snformatsijnyh tehnologij ta telekomunikatsij*]. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/48405756.pdf>
5. MacDonald, J. (2008). *Blended Learning and Online Tutoring. Planning Learner Support and Activity Design Second Edition* TJ International Ltd, Padstow, Cornwall, p. 48.
6. McInerney, M.D. (2019). Motivation. *An International Journal of Experimental Educational Psychology*. Online resource. Last accessed March 10, 2021. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01443410.2019.1600774>
7. Marsh, J. (2001). *How to design effective blended learning*. Brandon-Hall. Retrieved July 3, 2010, p. 14-27.
8. David R., Pellini A., Jordan K., Phillips T. (2020). Education during the COVID-19 crisis. Opportunities and constraints of using EdTech in low-income countries. Online resource. Last accessed March 10, 2021. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/344251426_Education_during_the_COVID-19_crisis_Opportunities_and_constraints_of_using_EdTech_in_low-income_countries

ЛАДАНІВСЬКА Ірина Юрїївна, аспірантка кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університет імені І. Франка.

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ

Анотація. У даній статті розглянута проблема змішаного навчання студентів, зокрема переваги та недоліки змішаного навчання при викладанні іноземної мови у ЗВО. Також розглянули вплив пандемії COVID-19, оскільки вона вплинула на всі сфери суспільного життя, включаючи педагогіку. Визначається поняття змішаного навчання з точки зору різних вчених, розглянуті різноманітні онлайн платформи та сервіси, які використовуються при вивченні іноземної мови, такі як *Duolingo* (сервіс, який можна використовувати для вивчення англійської мови за допомогою інтерактивних вправ, різних ігор), *Quizizz* (сервіс для створення вікторин та тестів, конкурсів, тестів та відстеження результатів кожного учня), *Google Arts & Culture* (сервіс, який дозволяє вирушити у віртуальну подорож до будь-якого музею світу). Також ми розглянули проведення лекцій з використанням таких освітніх платформ, як *TEAMS* та *ZOOM*, та їх переваги. Також розглянули те, що вчителі мають можливість подати новий матеріал наочно, а презентація допоможе краще засвоїти новий матеріал. Ми обговорили нову роль вчителя-наставника, який організовує, спрямовує та координує навчальний процес, а також розглянуті проблеми відсутності зорового контакту, взаємодії між студентом та викладачем, а також відсутності мотивації та самоорганізації у студентів.

Ключові слова: змішане навчання, студенти, онлайн платформи та сервіси, нова роль викладача, взаємодія між студентом та викладачем, мотивація.

Одержано редакцією: 01.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 16.02.2021 р.

УДК 37.013

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-182-189

МЕЛЬНИЧЕНКО Тетяна Євгенівна,
старший викладач кафедри професійної педагогіки та
соціально-гуманітарних наук, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-7157-6408

КАЛІНІЧЕНКО Людмила Володимирівна,
старший викладач кафедри професійної педагогіки та
соціально-гуманітарних наук, Льотна академія
Національного авіаційного університету
ORCID 0000-0002-5214-5303

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ

У статті розглядаються окремі аспекти формування культури мовлення майбутніх авіаційних фахівців, акцентується увага на культурі мовлення як складовій загальної культури авіапрацівника, висвітлюється місце культури мовлення в загальній культурі сучасної молоді, розглядається поняття «культури мовлення». Культура мовлення є одним із найважливіших показників цивілізованості суспільства. Адже процес опанування мови та її культури пов'язаний із здобуттям навичок правильного мовлення, вмінням точно формулювати та висловлювати свою думку як в усному так і в писемному формі, активно використовувати мовні знання у спілкуванні, грамотно застосувати їх та неодмінно вдосконалювати.

Ключові слова: культура мови, культура мовлення, українська мова за професійним спрямуванням.

Постановка проблеми. Невід'ємною ознакою сучасної освіченої, всебічно розвиненої людини є бездоганне мовлення, а саме активне використання як знаряддя спілкування сучасну українську літературну мову з усіма її багатствами та різноманітними виражальними засобами та нормами, властивими літературній мові. Зараз українське суспільство та сучасна система освіти знаходяться у стані перебудови, що відбувається в умовах розвитку соціальних та культурних сфер життя суспільства, підвищується роль комунікації, яка забезпечує взаєморозуміння й успішну взаємодію партнерів, тому важливе місце приділяється підвищенню рівня культури мовлення майбутніх авіаційних фахівців. Отже, важливим завданням, що стоїть перед викладачами дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є піднесення мовленнєвої культури, озброєння знаннями стилістичного багатства сучасної української літературної мови сучасної молоді – здобувача вищої освіти, формування творчої особистості кожного студента.

Культура мовлення передбачає достатньо високий рівень загальної культури, любов до рідної мови, знання мовленнєвого етикету, культуру спілкування.

Аналіз останніх досліджень. Питання формування культури мовлення та мовленнєвої культури особистості знайшли відображення у дослідженнях відомих науковців (Н. Бабоч, А. Богуш, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Пентилюк, Л. Паламар, С. Шевчук та ін.), однак питання культури мовлення та місце мовленнєвої культури у складі загальнолюдської культури є актуальним.

Мета статті. Розкрити сутність поняття «культура мовлення», з'ясуванні місця культури мовлення у складі загальної культури майбутніх авіаційних фахівців, характеристики комунікативних ознак мовлення.

Виклад основного матеріалу. У сучасну епоху, що вимагає отримання та обробки великої кількості інформації, оперативних дій, швидкого прийняття рішень, від фахівця для успіху в його професійній діяльності потрібні навички володіння усною і письмовою мовою.

Культура мови, вміння спілкуватися, знання етикету є візитівкою будь-якої людини, особливо в діловому світі.

Інженеру, який не здатний дібрати відповідні слова для чіткої передачі думки та не може грамотно викласти отриману інформацію, буде важко досягти успіхів у своїй професійній діяльності.

Крім того, фахівці, займаючись професійною діяльністю, часто не мають уявлення про специфіку спілкування, про етичні норми, мовний етикет, та не дотримуються правил створення оригінального тексту, в тому числі документа.

Реальністю сьогодення є включення в мову молодих людей слів «класно», «кльово», «фішка» і ін. Це молодіжний жаргон, мова молодіжної субкультури.

За словами сленгу стоять певні поняття, які виражають стан нашого суспільства на певній стадії його розвитку, мовна культура учасників спілкування, незнання норм ділового спілкування і мовленнєвого етикету. Останнім часом, під час змін в умовах функціонування мови, стає актуальною проблема мови як засобу спілкування. Висока культура мови – це життєва необхідність. Тому мова сучасного фахівця – це свідчення його високої культури та освіченості.

Успіх у сфері громадського, суспільно-політичного, економічного та повсякденного життя значною мірою залежить від того, наскільки адекватно сприймається мова співрозмовника, звертання до знайомого та незнайомця, вміння почати розмову, спілкування між собою, вміння знайти тональність та стиль спілкування, вміння слухати та прислухатися до співрозмовника, урахування взаємних побажань, інтересів, настрою, як дібрати влучні слова, щоб висловити підтримку, переконання, застереження, співчуття, виявлення простої людської уваги. Якщо не мати цієї здатності, цих вмінь, не знаючи загальноприйнятих норм мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету, які є складовою частиною загальної культури, неможливо досягти взаєморозуміння, налагодити партнерство. Відсутність загальної та мовленнєвої культури зменшує можливості успіху в реалізації особистістю власних намірів, тому що спричиняє виникненню численних конфліктів, відчуження, непорозуміння і неприязні. Тому головними завданнями сьогодні є виховання культури, формування світогляду та інтелекту, а також повноцінних мовленнєвих здібностей у процесі розв'язуванні життєвих проблем, формування вмінь розв'язувати їх мовними засобами.

За визначенням В. О. Александрової, мовленнєвою культурою вважають складну систему мовних знаків, що ґрунтується на мовних і моральних правилах та нормах поведінки. Культура мовлення – це такі якості мовлення того, хто говорить чи пише, які забезпечують людині ефективне досягнення мети спілкування із дотриманням правил, етичних норм, ситуативних і естетичних нюансів [1].

Під терміном «культура мови» розуміють також поняття духовної культури людини і рівень її загального розвитку як особистості; культура мови свідчить про цінності духовної спадщини і культурні надбання людства.

Можна сказати, що культура мови – це вираження любові і поваги до рідної мови, яке природним чином пов'язане з історією рідної країни і її духовним багатством [2].

Викладання дисципліни «Українська мова (за професіональним спрямуванням)» в авіаційному навчальному закладі дає підстави зробити не дуже втішні висновки: при достатньо високих балах на ЗНО студенти мають низький рівень індивідуальної мовленнєвої культури. Враховуючи стрімкі та постійні зміни в сучасному житті, спілкування в молодіжному середовищі зазнає суттєвих змін. Ритм сучасного життя вимагає від молоді швидких, рішучих дій, а це відповідним чином впливає на їхнє мовлення та стимулює змінюватися комунікативні форми і має для молоді певну цінність. Опитування свідчить, що значна більшість студентів не звертає увагу на правильність мовлення співрозмовника, решту взагалі не дратує порушення норм літературної мови, вживання жаргонізмів, просторіч. Наслідком зниження культури

повсякденного мовлення є безумовно білінгвізм та активне використання сленгу. Також мовлення пересічних українських громадян насичене діалектизмами, жаргонізмами, тавтологією, які суттєво знижують рівень мовлення [4]. Саме тому необхідно приділяти багато уваги на вивчення розділу «Культура мовлення» під час викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». З літературною мовою тісно пов'язане поняття культури мовлення. Уміння чітко і ясно висловити свої думки, говорити грамотно, вміння не тільки привернути увагу своєю мовою, а й впливати на слухачів, володіння культурою мови – своєрідна характеристика професійної придатності для людей самих різних професій: дипломатів, юристів, пілотів, інженерів, менеджерів, журналістів.

Термін «культура мови» означає:

- володіння нормами усної і писемної літературної мови (правилами вимови, наголосу, слововживання, граматики, стилістики), а також уміння використовувати виразні засоби мови в різних умовах спілкування відповідно до цілей і змістом промови;
- розділ мовознавства, який досліджує проблеми нормалізації з метою вдосконалення мови як знаряддя культури.

Під культурою мови розуміється:

- володіння нормами літературної мови в його усній і письмовій формах;
- вміння вибрати і організувати мовні засоби, які в певній ситуації спілкування сприяють досягненню поставлених завдань комунікації;
- дотримання етики спілкування.

Таким чином, культура мови містить три складових компонента: нормативний, комунікативний і етичний.

Культура мови передбачає, перш за все, правильність мови, тобто дотримання норм літературної мови, які сприймаються його носіями (що говорять і пишуть) в якості «ідеалу», зразка. Мовна норма – це центральне поняття мовної культури, а нормативний аспект культури мови вважається одним з найважливіших. «Уміння правильно говорити – це не заслуга, а невміння – вже ганьба, – писав знаменитий Цицерон, – тому що правильна мова не стільки гідність хорошого оратора, скільки властивість кожного громадянина».

Однак культура мови не може бути зведена до переліку заборон і визначень «правильно-неправильно». Поняття «культура мови» пов'язане з закономірностями і особливостями функціонування мови, а також з мовною діяльністю в усьому її різноманітті. Воно містить в собі можливість знаходити адекватну мовну форму для вираження конкретного змісту в кожній реальній ситуації мовного спілкування.

Культура мови формує навички відбору і вживання мовних засобів у процесі мовного спілкування, допомагає сформуванню свідомого ставлення до їх використання в мовній практиці відповідно до комунікативних завдань.

Добір необхідних для даної мети мовних засобів – основа комунікативного аспекту культури мовлення [5].

Комунікативний аспект культури мови в реальній практиці спілкування розкривається як комунікативні якості мови (це ті властивості мови, які забезпечують оптимальне спілкування учасників комунікації).

До комунікативних якостей вимоги до мовлення належать:

- правильність (дотримання норм літературної мови на всіх його рівнях);
- логічність (володіння логікою викладу);
- точність (точність слововживання, визначається знанням предмета мовлення, логікою мислення, вміння вибирати потрібні слова для оформлення думки);
- лаконізм (стислість і чіткість вираження ідеї, задуму);
- ясність (зрозумілість мови для адресата повідомлення);
- багатство (кількість і різноманітність мовних засобів, якими володіє мовець);
- виразність (вплив мови на адресата);
- чистота (відсутність у мові елементів, чужих літературній мові: вульгаризмів, просторіччя, жаргону, слів-паразитів);

– доречність (вибір доречних для даної ситуації спілкування мовних засобів вираження).

Комунікативна доцільність вважається однією з головних категорій теорії культури мови, тому важливо знати основні комунікативні якості мови, які найкраще впливають на адресата з урахуванням конкретної ситуації і відповідно до поставлених цілей і завдань [6].

Етичний аспект культури мови зобов'язує знання і застосування правил мовної поведінки в конкретних ситуаціях. Під етичними нормами спілкування розуміється мовний етикет.

Мовний етикет – це загальноприйнятий порядок культурного мовного спілкування, знання і використання в мовних ситуаціях стійких виразів, відповідних правил ввічливості (етикетні стереотипи вітання, прощання, знайомства, подяки, вибачення, прохання і т.п.).

На дотримання правил мовного етикету великий вплив мають екстралінгвістичні фактори: вік учасників мовного акту, їх соціальний статус, характер відносин між ними (офіційний, неофіційний, дружній, інтимний), час і місце мовного взаємодії тощо.

Етичний компонент культури мовлення суворо забороняє лихослів'я в процесі спілкування, засуджує розмови на «підвищених тонах» [7].

Отже, вивчення даної дисципліни націлює на практичне оволодіння мовою як засобом спілкування в різних сферах діяльності і перш за все в діловій і навчально-науковій. Формуванню комунікативно-мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця слугує головна установка дисципліни – підвищити рівень культури мислення і культури мовного спілкування.

Комунікативна компетенція – це володіння мовою, тобто з'єднання знання мови з досвідом мовного спілкування, в процесі якого особистість формує свою систему мовної поведінки в різних комунікативних події та ситуації. До складу цієї системи входить володіння комунікативними ролями (ролями мовця і слухача), а також соціальними ролями, мовними стратегіями і тактиками, етичними і етикетних норм, прийнятих в даній культурі [4].

До складу цієї системи входить володіння комунікативними ролями (ролями мовця і слухача), а також соціальними ролями, мовними стратегіями і тактиками, етичними і етикетних норм, прийнятих в даній культурі.

Мовна комунікація – це процес встановлення і підтримки цілеспрямованого, прямого або опосередкованого контакту між людьми за допомогою мови [8].

Поняття типу мовної культури носія мови представляється нам винятково важливим для сучасного стану суспільства і його культури [9].

Це поняття сформувалося в рамках саратовської наукової філологічної школи. Розроблена професором О. Б. Сіротініною струнка і логічна теорія типів мовної культури носія мови одержала широке поширення в лінгвістиці. Відповідно до цієї теорії, виділяються елітарний тип мовної культури, середньо-літературний тип, літературно-розмовний і фамільярно-розмовний, а також жаргонний і просторічні типи мовної культури.

Елітарний тип мовної культури характеризують такі параметри:

- вищу освіту носія мови, зазвичай гуманітарний;
- рефлексивний інтелект;
- логічність мислення;
- не категоричність в оцінках;
- незадоволеність своїм інтелектуальним багажем, наявність постійної потреби в розширенні своїх знань та їх перевірки;
- дотримання етичних норм спілкування, повагу до співрозмовника і взагалі до людей;
- володіння мовним етикетом і дотримання його норм у всіх стандартних комунікативних ситуаціях;
- дотримання норм літературної мови;
- відсутність самовпевненості в цілому, відсутність мовної самовпевненості зокрема (тобто відсутність впевненості в тому, що особа з її точки зору вже володіє мовою, її мовні знання цілком достатні і не вимагають корекції).

Літературний тип характеризують такі параметри:

- вищу або середню, середню спеціальну освіту носія мови;
- не категоричність в оцінках;
- незадоволеність своїм інтелектуальним багажем, наявність потреби в розширенні своїх знань та їх перевірці;
- дотримання основних етичних норм та основних норм мовного етикету;
- дотримання основних норм літературної мови, засвоєних в школі та володіння основними стилями усного мовлення;
- приблизно однакове володіння культурою усного та писемного мовлення;
- здатність досить легко змінювати стиль і жанр мовлення через зміну комунікативної ситуації, контролювати і змінювати свою промову в її процесі;
- відсутність мовної самовпевненості.

Середнє літературний тип характеризують такі параметри:

- невисокий інтерес до розширення загальних знань;
- категоричність оцінок;
- задоволення своїм інтелектуальним багажем, відсутність потреби в розширенні своїх знань і тим більше в їх перевірці;
- відсутність постійної звички перевіряти свої знання;
- часте змішання стилів у мові, нездатність їх диференціювати у спілкуванні та порушення мовних норм;
- не здатність до розгорнутого монологу, навіть підготовленого, – переважно діалогічний характер спілкування;
- невисокий рівень самоконтролю в процесі мовлення, ущербність власної мови не усвідомлюється та відсутність звички сумніватися в правильності своєї мови;
- агресія у відстоюванні власного слововживання: як еталон зазвичай наводяться аргументи на кшталт «всі так говорять» або «по радіо, телебаченню так говорили, я чув», відстоювання точки зору «головне, ЩО сказати, а не ЯК сказати», відстоювання точки зору «головне, ЩО сказати, а не ЯК сказати».

Фамільярно-розмовний тип характеризують такі параметри:

- низьке прагнення до розширення загальних знань;
- володіння тільки розмовною системою спілкування, яка використовується за будь-яких обставин, в тому числі і в офіційній;
- не розрізнення норм усної та письмової форм мови;
- недотримання етичних і комунікативних норм у професійних ситуаціях і міжособистісному спілкуванні;
- відсутність прагнення розширювати мовні знання, задоволеність своїми мовними знаннями, відсутність звички дізнаватися значення слів або правила їх вживання, мовна самовпевненість;
- домінування точки зору «головне, ЩО сказати, а не ЯК сказати».

Просторічно-жаргонний тип характеризують такі параметри:

- орієнтація в спілкуванні і культурі виключно на свою групу спілкування;
- крайня категоричність в оцінках, в цілому висока експресивність мови, оцінки виражаються грубо або нецензурно;
- самовпевненість, безапеляційність в спілкуванні;
- небажання і нездатність стежити за своєю мовою, контролювати її;
- не володіння письмовими формами мови: носії цього типу тексти можуть писати переважно під диктовку, необхідність письмового мовлення ставить їх в глухий кут, офіційні документи можуть писати тільки за зразком, заповнюючи порожні граfi, при цьому, як правило, вимагають вже заповнений іншими зразок;
- звичне, «зв'язкового» використання вульгаризмів, жаргону, сленгу;
- звичне використання мату в експресивної і зв'язкової функції;
- домінує виключно ти-спілкування;

– домінують звернення типу Дімон, Вован, Сірий, Іванівна, Петрович прізвиська та інш. [10].

Висновки. Правильно й чисто говорити українською мовою може кожний. Говорити правильно – це обов'язок кожного свідомого українця незалежно від віку або професії. Проблема культури мовлення є дуже актуальною, вирішення її залежить від кожного громадянина. Досконале володіння мовою є складовим компонентом загальної культури особистості, оскільки правильне і доречне використання засобів мовлення повною мірою виявляє обдарування і професійні якості особистості й сприяє її самовираженню. Серед шляхів підвищення культури мовлення можна виділити такі:

– свідоме підвищення загальної культури і рівня освіченості (при цьому не слід ототожнювати освіченість і освіта);

– систематичне читання не тільки як засіб дозвілля, а й як засіб самоосвіти, оскільки в процесі читання не тільки сприймається і розуміється тексти, а й певним чином «пропускаються через себе», показовим прикладом того є так звані прецедентні тексти;

– цілеспрямоване звернення до словників не тільки в ситуації «хочу дізнатися про щось конкретне», а й з метою створити загальне враження про призначення й структуру даного видання;

– розвиток навичок елементарного аналізу тексту будь стильової приналежності: вміння виявити його композиційні та мовні особливості, в узагальненому вигляді уявити його інформаційний зміст і структуру;

– використання в своєму тексті фрагментів текстів інших авторів у вигляді цитування, посилань, зіставлень різних точок зору тощо.

Однак все вище зазначене – це засоби вдосконалення мовної культури. А головною умовою самовдосконалення в сфері мовної діяльності є розвиток самосвідомості.

Самосвідомість – це здатність людини міркувати про самого себе, оцінювати самого себе: свої думки, почуття, здібності, вчинки – і брати їх під свій контроль. Таким чином, це діяльність людини по усвідомленню самого себе і одночасно по «переробці» свого внутрішнього світу [11]. Доведено, що без самостійної роботи за власним вихованню та самовихованню нормальний хід духовного становлення особистості неможливий. Зрозуміло, до такої важкої роботи готовий далеко не кожен. В рамках мовної діяльності самосвідомість реалізується насамперед як рефлексія.

Вважається, що одним із засобів вдосконалення мови є розширення словникового запасу. Це не зовсім так. Звісно ж, що тут переплутані причина зі слідством, і ось чому. Чим багатше зміст свідомості і духовного світу мовної особистості, тим більше мовних знаків (зокрема, слів і виразів, моделей пропозиції) потрібно для його втілення і передачі. І навпаки. Таким чином, убогий словниковий запас, обмежений набір мовних стереотипів, некритичне слідування моді і мовному оточенню свідчить про ліню людини, обмеженість, недостатню розвиненість її свідомості [12].

Список використаних джерел

1. Александрова В. О. Мовленнєва культура сучасної молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8 (ч. 2). С. 7–11.
2. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие / М.В. Буланова-Топоркова та ін.; Ростов н/Д: Феникс, 2002. 544 с.
3. Єгорова В. С. Культура мовлення сучасної молоді. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2010. Вип. 9. С. 74–78.
4. Жовтобрюх М. А. Культура мовлення і школа. *Культура слова: респ. міжвід. зб.* К.: Наукова думка, 1988. Вип. 34. С. 3–10.
5. Львов М. Р. Риторика. Культура речи: учеб. пособие для студентов гуманитарных факультетов вузов. М.: ИЦ Академия, 2003. 272 с.
6. Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., автор істор. біогр. нарисів і приміток М. Тимошик. Київ: Либідь, 1995. 296 с.

7. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 312 с.
8. Сагач Г. М. Риторика: навчальний посібник для студентів середніх і вищих навчальних закладів. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Ін Юре», 2000. 568 с.
9. Сіротина О. Б. Устная речь и типы речевых культур. *Русистика сегодня*. № 4, 1995.
10. Стернин І. А. Русский речевого этикет. Воронеж, 1998. 125 с.
11. Тлумачний словник сучасної української мови / за ред. проф. В.С. Калашника. Харків: ФОП Співак Т. К., 2009. 959 с.
12. Філіпчук М. В., Гриник Ю. А. Культура мовлення в умовах білінгвізму: тези. Чернівці: Буковинський державний фінансово-економічний університет, 2012. С. 3.

References

1. Aleksandrova, V.O. (2013). *Movlennia kultura suchasnoi molodi [Speech culture of modern youth]*. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]. № 8 (Part. 2). pp. 7-11. [in Ukrainian].
2. Bulanova-Toporkova, M.V. (2002). *Pedagogika i psihologija vysshej shkoly [Pedagogy and Psychology of higher educational establishment]*. Instruction manual. Rostov-on-Don. Feniks, Publ. 544 p. [in Russian].
3. Iehorova, V.S. (2010). *Kultura movlennia suchasnoi molodi [Speech culture of modern youth]*. Doslidzhennia z leksykologhii i hramatyky ukrainskoi movy [Research on Ukrainian lexicology and grammar]. Issue 9, pp. 74-78. [in Ukrainian].
4. Zhovtobriukh, M.A. (1988). *Kultura movlennia i shkola [Speech culture and school]*. Kultura slova: resp. mizhvid. zb.[Speech culture. Republic interdepartment proc.] Kyiv. Naukova dumka Publ. Issue 34, pp. 3-10. [in Ukrainian].
5. L'vov, M.R. *Ritorika*. (2003). *Kul'tura rechi: [ucheb. posobie dlja studentov gumanitarnyh fakul'tetov vuzov] [Rhetorics. Speech culture: [Manual for students of humanitarian departments]*. Moscow. IC Akademija Publ. 272 p. [in Russian].
6. Ohienko, I. (1995). *Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy [The history of Ukrainian standard language]*. Issuer, author of historical-bibliographical notes M. Tymoshyk. Kyiv. Lybid Publ. 296 p. [in Ukrainian].
7. Onufriienko, H.S. (2006). *Naukovyi styl ukrainskoi movy [Scientific style]*. Instruction manual. Kyiv. Tsentr navchalnoi literatury Publ. 312 p. [in Ukrainian].
8. Sahach, H.M. (2000). *Rytoryka. [Ritortics]*. Instruction manual for students of secondary and higher educational establishments. 2nd ed. Kyiv. VD 'In Yure' Publ. 568 p. [in Ukrainian].
9. Sirovina, O.B. (1995). *Ustnaya rech i tipu rechevux kul'tur [Rusistika segodnya, № 4]* Oral speech and types of speech cultures. // *Russistics today*. №. 4.
10. Sternin, I.A. (1998). *Russkiy rechevoy eticet. Voronezh. [Russian speech etiquette]*. Voronezh, 125 p. [in Russian].
11. Kalashnyk, V.S. (2009). *Tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Defining Dictionary of modern Ukrainian]*. Kharkiv. FOP Spivak T.K. Publ. 959 p. [in Ukrainian].
12. Filipchuk, M.V., Hrynyk, Yu.A. (2012). *Kultura movlennia v umovakh bilinhvizmu Tezy [Language culture in multilingualism conditions: Abstract of paper]*. Chernivtsi. Bukovyn' state financial economic university. P. 3. [in Ukrainian].

MELNICHENKO Tatiana, Senior Teacher of the Department of Professional Pedagogy and Social Humanities Department, Flight Academy of National Aviation University;

KALINICHENKO Ludmila, Senior Teacher of the Department of Professional Pedagogic and Social Humanitarian Sciences Flight Academy of the National Aviation University.

COMMUNICATION CULTURE AS A COMPONENT OF GENERAL CULTURE OF FUTURE AVIATION SPECIALISTS

Abstract. *The issues of today's youth culture of speech are researched. The interrelation between a high level of speech culture and individual spirituality development is demonstrated.*

High speech culture is an ability to use modern literary language with all its means of expression and diversity inherent in literary language norms. The culture of speech as the basic means of communication and an essential component of the overall cultural identity is one of the most important indicators of education in civilized society and provides correct and optimal use of speech means. Speech culture is a complex system of linguistic signs based on linguistic and moral rules and norms of behavior.

The reasons for decline in speech culture are discussed, and the most common mistakes in pronunciation that violate the purity of language are specified.

Reducing the culture of our speech is the result of actively using slang and jargon. The language is often full of different kinds of dialect, tautology, jargon that significantly reduce the level of language development.

The most common errors in speech are: violation of logic in content; insufficient arsenal of vocabulary and stylistic devices; rarely used epithets, metaphors, comparisons, and other expressive means of the language; ignorance of the importance of phraseology; inability to properly coordinate related words; ignorance of language rules.

Ways of overcoming low verbal culture are suggested.

Key words: *language culture, culture of speech, slang, the most common speech errors, bilingualism.*

*Одержано редакцією: 29.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 09.02.2021р.*

UDC 378:37.091.12

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-190-194

MULYK Kateryna,

Candidate of pedagogical sciences, associate professor
at the Department of Western and Oriental Languages and
Methods of their Teaching at the State Institution
"South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushynsky"
ORCID 0000-0001-6403-3360

METHODOLOGY OF RESEARCH OF INTEGRATED TEACHING OF PROFESSIONALLY-ORIENTED ENGLISH OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article examines the problem of integrated teaching of professionally-oriented English of future social workers in higher educational institutions. The views of scientists on the methodology of research on this issue are considered. The laws and regularities of integrated teaching of professionally-oriented English of future social workers in higher educational institutions are determined. Prospects for further research of the problem are outlined.

The question of methodological bases of scientific researches was considered in different directions by native and foreign scientists. Any experimental study is primarily a scientific study that uses the provisions of general scientific and pedagogical methodology. Therefore, we consider it logical to determine the basic methodological principles of the study of integrated teaching of professionally-oriented English for future social workers in higher educational institutions.

The purpose of the article is a theoretical analysis of psychological-pedagogical and methodological sources and determination of the main methodological bases of research of integrated teaching of professionally-oriented English of future social workers in higher educational institutions. Our study used the law of unity of theory (pedagogy, methodology, linguistics (English), linguodidactics). This law means that the acquired scientific knowledge, directly or indirectly serves the practice, is implemented in the process of educational or professional activities.

The article presents the views of scientists on the basic concepts of research methodology and identifies the basic laws and patterns of integrated teaching of vocational English to future social workers in higher education. We see prospects for further research in certain principles and approaches to integrated teaching of professionally-oriented English for future social workers in higher educational institutions.

***Key words:** integrated teaching, professionally-oriented English, social worker, higher education.*

Problem statement. Any experimental study is primarily a scientific study that uses the rules of general scientific and pedagogical methodology. Therefore, we consider it logically to determine the basic methodological principles of the study of integrated teaching of professionally-oriented English for future social workers in higher educational institutions.

Analysis of recent research and publications. The question of methodological bases of scientific researches was considered in different directions by native and foreign scientists: pedagogical methodology (S. Goncharenko, V. Zagvyazinsky, A. Bogush, V. Symonenko, I. Bekh, V. Kovalchuk, S. Sysoeva and others); methodology of professional training of future teachers (V. Adolf, I. Zymnya, I. Zyazyun, H. Kuzmina, V. Lozova, A. Rean, O. Savchenko, V. Slastyonin, S. Skvortsova, A. Khutorsky and others); methodology of foreign language training of students (G. Kitaygorodskaya, O. Tarnopolsky, R. Ellis, I. Nation, N. Schmitt, W. Widdowson and others).

The purpose of the article is a theoretical analysis of psycho-pedagogical and methodological sources and determination of the main methodological bases of research of integrated teaching of professionally-oriented English of future social workers in higher educational institutions.

Let's find out the definition of the concept of "methodology". "Methodology" (from the Greek) means the doctrine of methods or theory of methods; the doctrine of the scientific method of cognition; a set of cognitive tools, methods, techniques used in a particular science; branch of knowledge that studies the essence, background and principles of organization of cognitive and transformational activities. In essence, this is the basis of knowledge and transformation of reality [7, p. 68].

Methodology is a type of rational-reflexive consciousness aimed at studying, improving and constructing methods. The concept of "methodology" has two main meanings: first, it is a system of certain rules, principles and operations applied in a particular field of activity (in science, politics, art, etc.); secondly, it is the doctrine of this system, the general theory of the method [8, p. 84]. "One of the forms of self-knowledge and self-awareness. The methodology determines the essence of scientific activity and its relationship with other areas, its practical, social and cultural implementation" [3, p. 23].

General scientific methodology develops universal principles, means and forms of scientific knowledge that relate, at least potentially, not to any particular science, but to a wide range of sciences, while remaining, in contrast to philosophical methodology, within the actual scientific knowledge, without expanding to general worldview level [9, p. 145].

In pedagogical research, scientists focus on the methodology of pedagogy. Thus, S. Goncharenko defines the methodology of pedagogy as a system of knowledge about the structure of pedagogical theory, principles of approach and ways of acquiring knowledge that reflect pedagogical reality, as well as a system of activities to obtain such knowledge and justify programs, logic, and as a doctrine of this system. The methodology of pedagogy includes the following provisions: the doctrine of the structure and functions of pedagogical knowledge; initial, key, fundamental pedagogical positions (theories, concepts, hypotheses), which have a general scientific meaning; doctrine of logic and methods of pedagogical research; about ways to use the acquired knowledge to improve practice [1].

A particularly important role in the development of methodology and theory of pedagogy is played by the reasonable, balanced use of the achievements of other sciences: philosophy, synergetics, sociology, psychology, and so on. This helps to understand better, explain more accurately and predict the development of certain pedagogical processes, to optimize the teaching and education of the younger generation [1].

S. Goncharenko pointed that the development of pedagogy focused on the past and focuses today on the generalization of practical experience, the most significant pedagogical systems were created on an experimental-theoretical basis. The connection between theory and practice is the cornerstone of scientific methodology. Instead, the nature of the connection between theory and practice is changing, this should be taken into account [1, p. 199].

The methodology of organizing pedagogical research involves focusing on the following methodological positions: laws, patterns, principles, approaches. We characterize the laws and patterns.

Laws and regularities are the basis of the pedagogical system that combines pedagogical theory and pedagogical practice. S. Goncharenko emphasizes that without the laws science does not exist. Knowledge of pedagogical laws helps the teacher to find answers to key questions of education and practice. [1, p. 188]

First of all, let's find out the essence of the term "law". According to the terminological sources, "law" is a multidimensional concept, such as: "a universally binding rule established by the highest body of state power, which has the highest legal force; generally accepted, established rule of coexistence, norm of behaviour; basic rule of conduct in any field of human activity [4, 67]. Thus, depending on the field of activity, the laws are divided into dialectical (laws of development), scientific, pedagogical. Dialectical (philosophical) laws include: the law of unity of struggle and opposites; the law of transition of quantitative changes into qualitative ones; the law of development.

Scientific law is interpreted as established relationships of phenomena, the detection of which allows to describe, explain and predict certain phenomena (results) of reality [9, p. 145]; "Objective,

necessary, relatively stable connection of phenomena (relations), which determines their necessary development, and the reflection of this connection in theory – the scientific law" [1, p. 27].

S. Honcharenko singles out that pedagogical law, which is as a component of the logical structure of pedagogical science, reflecting the objective, internal, essential and, accordingly, established connections of pedagogical phenomena; contributes to the scientific management of educational activities, predicting the results of a particular type of pedagogical activity [2, p. 16-29].

According to S. Honcharenko, pedagogical laws include the following: the law of interrelation of creative self-realization of a student and educational environment; the law of unity of theory and practice; the law of active activity, etc.

The most important features of the law are necessity, universality, recurrence and invariance [1, p. 27].

The laws of pedagogy development are objective, essential, stable, recurring connections of pedagogical science with its external and internal factors [6, p. 22].

V. Zagvyazinsky singles out the following pedagogical laws:

- the law of social conditionality of goals, content and methods of teaching;
- the law of developmental and educational impact of education on students;
- the law of conditionality of learning outcomes by the nature of activities and communication of students;
- the law of integrity and unity of the pedagogical process;
- the law of interconnection and unity of theory and practice in teaching;
- the law of interconnection and interdependence of individual, group and collective educational activity [3, p. 87].

The study used the law of unity of theory (pedagogy, methodology, linguistics (English), linguodidactics). This law means that the acquired scientific knowledge, directly or indirectly serves the practice and it is implemented in the process of educational or professional activities.

The repetition of laws in the pedagogical process in educational and scientific activities, which leads to a positive result is a regularity. Regularities reflect the causal nature of the activity and its outcome.

Regularities of learning (didactic) – objective, established and significant links in the educational process, which determine its effectiveness: the focus of learning to solve problems of comprehensive and harmonious development of the student's personality; the content of education naturally depends on its tasks, which reflect the needs of society, the level and logic of science development, real studying opportunities and external learning conditions; the dependence of the studying process on the learning opportunities of students (external and internal), which reflect the level of development of intellectual, emotional and volitional spheres of personality, level of knowledge and skills, learning skills, attitude to studying, physical condition and ability to work; active nature of studying; interdependence of educational and cognitive activity of the student and the level of development of his motivational sphere; ensuring the success and achievements of students in the studying process; methods, forms and means of teaching naturally depend on its tasks and content; the interconnection of all components of the learning process naturally provides strong, conscious and effective results of learning, development and education [Goncharenko, 2011: 131].

V. Kremen in defining the concept of "pedagogical regularity" prefers the objectivity of existing, permanent features of the educational process as a whole and considers an indicator of pedagogical regularity the relationship between educational methods and results, between the complexity of educational material and the quality of its assimilation [Kremen, 2005: 369].

Regularities of vocational training are formed under the influence of a set of different sciences: philosophy, sociology, psychology, physiology, and others. The methodological regularities reflect a complex combination of data from all sciences, as a result of which the pedagogical process is studied in all connections and relations.

Scientists (Yu. Babansky, I. Lerner, M. Skatkin, A. Khutorskaya, L. Vygotsky, P. Halperin, etc.) divide the regularities of learning into external and internal. The first – characterize the

dependence of studying on social processes and conditions: socio-economic, political situation, level of culture, social needs and level of education. The internal links include the components of the pedagogical process: goals, content, methods, tools, forms.

Thus, "pedagogical regularity" is the fact of the existence of objective, established links between the phenomena of the pedagogical process, the reflection of the law in specific conditions.

The leading patterns in the organization of experimental research of integrated training of professionally-oriented English future social workers in the process of professional training were identified as follows:

- integrated learning of professionally-oriented English will be more effective if you provide a positive motivation for the process of learning English. Educational and speech activity of students will be more effective if they have formed the appropriate motivation for integrated learning of English of a professional orientation;

- regularity of synergetic strengthening of results of experimental training, the result of training will be more effective if the teacher is not limited in various techniques and technologies; semantic, personal (character of the teacher) and emotional factors;

- scientific substantiation of forms, methods, receptions and own behaviour (actions) of the teacher who carries out training. The more specific methods influences integrated studying of professionally-oriented English of future social workers will be selected in the experiment, the more effective the results of the experiment will be;

- determined connections between the processes of studying, education and personal development. Taking into account this pattern in the process of integrated teaching of professional English of future social workers involves the use of such teaching methods that affect the formation of their general and English culture, taking into account the existing level of personal development of the future specialist;

- effective studying of professionally-oriented English depends on the relationship of the components of the process of integrated teaching: the goals and content of the pedagogical process, the structure of foreign language material, methods and tools of teaching.

Conclusions and prospects for further research. The article presents the views of scientists on the basic concepts of research methodology and identifies the basic laws and patterns of integrated teaching of professionally-oriented English of future social workers in higher educational institutions. We see the prospects for further research in certain principles and approaches of integrated teaching of professionally-oriented English of future social workers in higher education institutions.

References

1. Honcharenko, S.U. (2012). Pedahohichni zakony, zakonomirnosti, pryntsypy. Suchasne tлумachennia [*Pedagogical laws, patterns, principles. Modern interpretation*]. Rivne: Volynski oberehy. [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S.U., Pasternak, N.V. (1998). Problema pidvyshchennia teoretychnoho rivnia osvity [*The problem of raising the theoretical level of education. Pedagogy. Psychoogia*]. Pedahohika. Psykhohiia. [in Ukrainian].
3. Zahviazynskiy, V., Atakhov, R. (2003). Metodolohyia y metodi psykholohopedahohycheskoho yssledovanyia [*Methodology and methods of psychological and pedagogical research*]. Moskva. Yzdat. Tsentr "Akademyia". [in Russian].
4. Korotkyi slovnyk aktualnykh pedahohichnykh terminiv (2003). [*A short dictionary of relevant pedagogical terms*] / upor. N.M. Flehontova. Kyiv: KNUTD [in Ukrainian].
5. Kremen, V.H. (2005). Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty [*Education and science in Ukraine – innovative aspects. Strategy. Realization. Results*]. Kyiv. Hramota. [in Ukrainian].
6. Lerner, Y.Ia. (1971). Protsess obuchenya y eho zakonomernosty [*The learning process and its patterns*]. Moskva. Visshaia shkola. [in Russian].

7. Sysoieva, S.O. (2013). Metodolohiia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen: Pidruchnyk [Methodology of scientific and pedagogical research]. Rivne: Volynski oberehys. [in Ukrainian].

8. Nikolaieva, S.Yu. (1998). Problemy suchasnoi metodyky vykladannia inozemnykh mov [Problems of modern methods of teaching foreign languages]. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Shapar, V.B. (2007). Suchasnyi tлумачnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги, 2012. С. 188–189

2. Гончаренко С. У., Пастернак Н. В. Проблема підвищення теоретичного рівня освіти. Педагогіка. Психологія. 1998. №2. С.16–29.

3. Загвязинський В., Атахов Р. Методология и методы психологопедагогического исследования. Москва. Издат. Центр «Академия», 2003. С. 199.

4. Короткий словник актуальних педагогічних термінів / упор. Н.М. Флегонтова. Київ: КНУТД, 2013. 55 с.

5. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ. Грамота, 2005. 448 с.

6. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности. Москва. Высшая школа, 1971. 294 с.

7. Сисоева С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.

8. Ніколаєва С. Ю. Проблеми сучасної методики викладання іноземних мов. Київ. 1998. 232 с.

9. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків. Прапор, 2007. 640 с.

МУЛИК Катерина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання Державний заклад «Південноукраїнський національний університет ім. К.Д. Ушинського».

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-СПРЯМОВАНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті досліджено проблему інтегрованого навчання професійно-спрямованої англійської мови майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Розглянуто погляди вчених щодо методології дослідження означеного питання. Визначено закони та закономірності інтегрованого навчання професійно-спрямованої англійської мови майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Окреслено перспективи подальшого дослідження проблеми.

Ключові слова: інтегроване навчання, професійно-спрямована англійської мови, соціальний працівник, вища освіта.

Одержано редакцією: 04.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 17.02.2021 р.

UDC 378.147:811.111

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-195-199

CHALA Natalya,Senior Teacher of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-3042-0105**KOVALOVA Inna,**Senior Teacher of Foreign Languages Department,
Flight Academy of National Aviation University
ORCID 0000-0003-0923-579X

TECHNICAL AND TECHNOLOGICAL PLATFORMS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE DISTANCE LEARNING CONDITIONS

The article attempts to analyze the features of e-books usage, dictionaries and interactive foreign language learning methods in distance studying. Here are given examples and ways of their carrying out. The classification of non-standard classes is singled out and carried out, the advantages of the interactive method, methodical bases, the concept of the innovative technologies using method during practical online classes are outlined.

Key words: *web-seminar, webinar, asynchronous and synchronous methods of distance learning, e-book, electronic dictionary individual approach, interactive method, distance learning, online seminar.*

Problem issue. In the last decade and a half, the use of technology and multimedia has finally taken its place among the leading foreign language learning methods and techniques. This is especially true in the context of recent changes related to the covid-19 pandemic. Initially, the introduction of the Internet meant the ability to create online courses by downloading files as materials for self-study and visualization during classroom activities. However, today the role that technology plays in education is not limited to this.

The rapid evolution of electronic technology in education is associated with the need to move from distance learning to online learning. Twenty years ago, distance learning was an attempt to address the temporal and spatial constraints of traditional learning. But nowadays, distance learning could be applied to any situation where students are learning at remote sites and has taken online forms and resulted in full usage of modern electronic Internet technology as a part of the modern educational process.

Analysis of recent researches and publications. Theoretical and practical aspects of distance learning have been considered in studies of both foreign and domestic scientists: J.E. Adams, F. Bodendorf, H. Dichanz, G. Hoppe, J. Kettunen, A.A. Andreeva, V. Yu. Vashchenko, K.R. Kolos, V.O. Kukleva.

The Law of Ukraine "On Education", "Concept of Distance Education Development in Ukraine", "Regulations on Distance Learning", and the state program "Education" testify to the broad support of distance learning, in particular, a foreign language study. This is stated in the provisions and a number of normative documents of the Ukrainian legislation.

There are many approaches and interpretations of the term "distance learning". For example, according to the "Concept for the development of distance education in Ukraine" from 20.12.2000, "distance learning – a set of technologies that deliver students, or any learners, the main amount of material and provide interactive communication between students and teachers during the training process, the method of allowing students to work independently" [1].

According to V. Rybalko, distance education is important because it is a specific organization of the educational and pedagogical process, which is based on the use of distance, information and telecommunications technologies [2].

I.V. Robert in his monograph "Theory and methods of education informatization" emphasizes that "distance learning" is a process of interactive communication between a student, a teacher and an interactive source of information resources, during which the transfer of knowledge, skills and abilities are carried out in the context of ICT [3].

According to A.V. Khutorskyi, distance learning means learning, during which the participants in the process, i.e. the subjects of learning are at a distance and carry out the educational process using the means of telecommunications [4].

According to the Ukrainian Pedagogical Dictionary, "distance learning is a form of learning when communication between a teacher and a student [...] takes place through correspondence, tape, audio and video cassettes, computer networks, cable and satellite television, telephone or fax, etc." [6].

The purpose of this article is to theoretically substantiate the use of a technological platform in the system of a foreign language distance learning.

Presenting main content. Modern students need a special approach and highly qualified specialists in the field of modern education, who would have the desire and ability to encourage the modern young generation to study in general, and in particular, to learn a foreign language. The use of digital resources helps students to study at universities, stimulates their thinking, provides new opportunities and allows them to learn to discover new talents.

Foreign language teachers working with students are aware that today's youth think and behave differently than previous generations. They were born in the world of information technology; spend a lot of time on social networks, on various web platforms and in general on the Internet, and trust the ideas of the web more than the postulates in well-known textbooks. The modern young generation can be called "digital". These young people need a special approach and an appropriate technological platform for the formation of knowledge and skills.

Distance learning greatly facilitates the degree or additional training for some students, while balancing work and family responsibilities. Most distance learning programs allow them to work in their own comfortable space, place and leisure. Under such conditions, they overcome the difficulties of the learning process with more flexibility. Students must learn to work well on their own and without constant guidance and monitoring by an instructor, making distance learning a challenge for those who find it difficult to motivate [5].

For example, an interactive tool such as a webinar (from the Web-workshop), which can be divided into both categories: synchronous and asynchronous e-learning. When students participate in an online webinar and listen to a teacher's lecture in real time and ask him or her a chat, we are dealing with synchronous learning. If the webinar recording was downloaded from the site some time ago, then we use an asynchronous type of webinar and e-learning.

Webinars are very convenient because listeners and participants can register for the webinar if they are interested, or watch webinar recordings if they do not attend them in real time. Thus, students learn to use their time rationally and plan all things in advance independently. Video communication can give students a chance to have real communication in a foreign language and create motivational activities for learning the language. With video conferencing tools such as Viber and Skype, students can download a lesson plan, video, and tutorial. Students can explore the world of digital imaging, and how digital video and software can bring life to the classroom and be used to create motivational language learning activities.

Videoconferencing as a means of enhancing communication can also be the subject of discussion of experimental and scientific research, management of the organization and the educational process. The first desktop video conferencing systems appeared in the mid-90s. Since then, they have been widely used by organizations providing distance learning services. According to psychological research, on average about 20% of information is perceived during a telephone conversation; in personal communication almost 80% of everything that was said is assimilated, and in a video session this figure reaches 60%. Moreover, if the conversation is complemented by visual uneven language (gestures, facial expressions, body language, etc.) on the audio channel, this visual

support improves and increases the effectiveness of the interlocutor's perception. It is obvious that in video calls the psycho-physiological parameters are somewhat equal to the face-to-face contacts, and they significantly exceed the capabilities of telephone communication.

However, to ensure effective video conversation in business or the educational process, it is not enough to simply see and hear just one interlocutor or partner. It is necessary to organize video conferences between several participants, ensuring the exchange and transmission of additional information (presentations, documents, video images from additional cameras, chats with participants, etc.). The technology of simultaneous transmission of video, voice and data is called video or teleconferencing. Today, video conferencing technology is considered highly effective for optimizing business processes by reducing transport, overhead and other costs.

In our country, the use of video communication and video conferencing is optimal in the following cases:

- if the cost of working time for management is so high that the organization of a teleconference saves travel expenses;
- if it is necessary to achieve a high level of learning, rapid acquisition of knowledge and information provided by a speaker or a teacher;
- if there is an objective need for direct contacts and quick decision-making;
- if in emergencies it is necessary to immediately organize a virtual meeting of numerous and extremely busy performers and experts of different levels located in remote geographical areas.

The Internet is one of the least expensive approaches to connectivity. In addition, through the Internet, the distance learning community can access hundreds of libraries and databases. It is very convenient. Another handy "bonus" is that the training material can be stored on a website or distance learning platform. Students and teachers also have access to a video of the lesson, seminar, webinar, etc.

Not every participant quickly adapts to distance learning, so it is worth providing motivational elements and self-discipline.

In virtual communication, the teacher must certainly take into account the specifics of linguistic tools and resources, the rules of interaction, through technological features that can not only promote dialogue, but also complicate it. Teachers are faced with both methodological and didactic tasks aimed at optimizing the communication process, which is determined by the ability to dialogue with interlocutors, formulate their opinions, define tasks, avoid ambiguity of messages, etc.

Since it often happens that traditional fundamental paper dictionaries are obsolete for modern distance learning, it is worth making a presentation of modern electronic dictionaries. In this case, you can use computer dictionaries and consider them as current lexicography. When reviewing the results of the electronic dictionaries introduction in the educational process, it was found that students in the classroom prefer to use portable e-books. They often use printed dictionaries or a computer translator to translate original texts. The quality of such work is low and does not meet the required translation standards. To increase interest in electronic dictionaries, it is necessary to develop a set of specific exercises that facilitate the acquisition of skills in using the dictionary.

Electronic dictionaries and electronic versions of printed dictionaries are now widely available in the software and printed products market. They are a good basis for simplifying the learning of a foreign language.

Lingvo dictionary can translate words and phrases from Ukrainian into English, Spanish, Italian, German and French. The Ukrainian-English dictionary consists of the following thematic dictionaries: universal, economic, computer, polytechnic, medical, legal, scientific, oil and gas, informal words and expressions, as well as phrases and grammar. In addition to real computer dictionaries, there are lots of electronic versions of traditional literary words. Foreign publishers such as Longman, Cambridge University Press, McMillan, publish ordinary dictations on a printed substrate with a discrete content containing an electronic version of the dictionary.

The use of audio-visual textbooks, i.e. photos, videos, audio- fragments is considered a great advantage of educational electronic dictionaries. The uniqueness of electronic dictionaries lies in

the explanation of grammatical phenomena both in the usual way and through an authentic dialogue, which is not typical for paper dictionaries.

Thus, electronic dictionaries should play an important role in the learning process of university students. The method of using electronic dictionaries, their structure and records design will facilitate the translation process and make it more efficient. Modern information technologies have a positive impact on the learning process and significantly expand learning opportunities, providing visual, demonstrative, easy to understand presentations.

Conclusions and further scientific research perspectives. Foreign language learning in the distance conditions has a number of advantages that there are:

- access to knowledge, regardless of a student or a teacher location;
- reduction of university costs (rent, utilities, etc.);
- the possibility of conducting classes for a fairly large audience of students;
- increasing the amount of independent work;
- raising the level of knowledge through the use of modern ICT tools.

Distance learning requires creating new quality educational content, interactive multimedia communication, multi-level tests. It is necessary to improve educational and methodological strategies to support distance learning technologies in Higher educational establishments.

References

1. Kontsepsiia rozvytku dystantsiynoi osvity v Ukraini [*The concept of distance education development in Ukraine*]: Postanova vid 20 hrudnia 2000 Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy Retrieved from: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (Last accessed: 18.02.2021) [in Ukrainian].
2. Kukhareno, V.M., Rybalko, O.V., Syrotenko, N.H. (2002). Dystantsiine navchannia: umovy zastosuvannia [*Distance learning: conditions of use*]. Dystantsiinyi kurs: navch. pos. Kh: NTU "KhPI", "Torsinh". 320p. [in Ukrainian].
3. Robert, Y.V. (2014). Teoriia i metodika informatizatsii obrazovaniia (psikhologo-pedahohycheskie i tekhnolohycheskie aspekty) [*Theory and methodology of informatization of education (psychological, pedagogical and technological aspects)*]. 398p. Retrieved from: <https://docplayer.ru/30279183-Teoriya-i-metodika-informatizacii-obrazovaniya.html> (Last accessed 19.02.2021) [in Russian].
4. Hutorskoj, A.V. (2004). Praktikum po didaktike i sovremennym metodikam obucheniya [*Workshop on didactics and modern teaching methods*]. SPb.: Piter. il. (Seriya "Uchebnoe posobie") 541p. [in Russian].
5. Ryan, M. (1997). 'Education casts wide net'. TechWeb News, October. [in English].
6. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk (1997). [*Ukrainian pedagogical dictionary*] / red. S. Honcharenko Kyiv: "Lybid". 375p. [in Ukrainian].

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні: Постанова від 20 грудня 2000. Міністерство освіти і науки України URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 18.02.2021).
2. Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сиротенко Н. Г. Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: навч. посіб. Х: НТУ «ХПІ», «Торсінг», 2002. 320 с.
3. Роберт И. В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). 2014. 398с. URL: <https://docplayer.ru/30279183-Teoriya-i-metodika-informatizacii-obrazovaniya.html> (дата звернення: 19.02.2021).
4. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения. СПб.: Питер; ил. (Серия «Учебное пособие»). 2004. 541 с.
5. Ryan, M. "Education casts wide net". TechWeb News, October. 1997.
6. Український педагогічний словник ред. С. Гончаренко Київ: «Либідь». 1997. 375 с.

ЧАЛА Наталія Дмитрівна, старший викладач кафедри іноземних мов, Льотна академія Національного авіаційного університету;

КОВАЛЬОВА Інна Валеріївна, старший викладач кафедри іноземних мов, Льотна академія Національного авіаційного університету.

ТЕХНІЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ПЛАТФОРМИ У СИСТЕМІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

***Анотація.** У статті зроблено спробу проаналізувати особливості використання електронних книг, словників та інтерактивних методів вивчення іноземної мови в умовах дистанційного навчання. Наведено приклади і способи їх проведення. Виокремлено і проведено класифікацію нестандартних занять, окреслено переваги інтерактивного методу, методичні засади, поняття про метод використання інноваційних технологій під час проведення практичних онлайн занять.*

Сучасному суспільству потрібна якісна освіта, яка спроможна забезпечити зрілі вимоги до фахівців. Сучасні студенти потребують особливого підходу та висококваліфікованих фахівців під час дистанційного навчання. Використання цифрових ресурсів допомагає студентам навчатися, стимулює їхню думку, надає нові можливості. Дистанційне навчання дозволяє студентам працювати у вільний час, у комфортному просторі. Сьогодні за допомогою онлайн навчання вже можна отримати магістерський ступень у різних навчальних закладах вищої освіти не виходячи з власної квартири.

Використання інтерактивних інструментів таких, як веб-семінари, вебінари, відео конференції дозволяє студентам завантажувати відеозаписи, навчальні посібники, виконувати різні види вправ з іноземної мови самостійно без постійного керівництва викладача. Популярність дистанційного навчання на основі інтернет-технологій, особливо в системі вищої освіти, щорічно зростає і дає можливість отримувати освіту без відриву від виробництва і економити ресурси та час.

У поєднанні з традиційними формами навчання, дистанційне навчання у навчальних закладах вищої освіти може надати необхідні навички та вміння у майбутній професійній діяльності.

Дистанційне навчання наразі перебуває лише на стадії становлення, але використання світового досвіду і прогресивних технологій в перспективі може сприяти новим можливостям у вивченні іноземної мови. Зволікання з розвитком дистанційної освіти загрожує зниженням конкурентоспроможності у світовому просторі.

***Ключові слова:** веб-семінар, вебінар, асинхронний та синхронний методи дистанційного навчання, електронна книга, електронний словник індивідуальний підхід, інтерактивний метод, дистанційне навчання, онлайн семінар.*

*Одержано редакцією: 19.01.2021 р.
Прийнято до публікації: 28.01.2021 р.*

ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ

УДК 796:37.041]:[616.98:578.834]-036.21

DOI 10.33251/2522-1477-2021-9-200-206

БЄЛКОВА Тетяна Олександрівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичного виховання,
Донецький національний медичний університет
ORCID 0000-0001-9357-8941

МАЛАХОВА Жанна Володимирівна,
кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
завідувач кафедри фізичного виховання,
Донецький національний медичний університет,
ORCID 0000-0002-1199-0973

ЯКУШЕВСЬКИЙ Валентин Олександрович,
старший викладач кафедри фізичного виховання,
Донецький національний медичний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ КАРАНТИНУ COVID-19

Стаття присвячена проблемі організації самостійних занять з фізичного виховання студентів вищих закладів освіти в умовах карантину COVID-19, яка потребує особливої педагогічної уваги та пошуків наукових розробок щодо її вирішення. Залучення студентів до складання індивідуальних профілактично-оздоровчих програм «для себе» із застосуванням спеціального комплексу фізичних вправ приведе до самоактуалізації занять та проявиться у покращенні показників фізичної підготовленості, фізичної працездатності та фізичного стану студентської молоді.

***Ключові слова:** студенти, фізичне виховання, здоров'я, самостійні заняття, диференційований підхід, дистанційне навчання.*

Постановка проблеми. Сьогодні адаптивні карантинні заходи в Україні продовжують тривати, відрізняються умови в залежності від зонування областей та міст. Вищі заклади освіти намагаються з усіх сил «втриматись на плаву» шляхом пререходу освітнього процесу в онлайн-режим. Адекватною та єдино можливою відповіддю на виклики сучасності є використання технологій дистанційного навчання студентів для ефективної реалізації їхнього фізичного виховання в умовах карантину COVID-19.

При цьому становищі, відбувається обмеження рухової активності студентської молоді. Гіподинамія, збільшення навчального навантаження, відносна свобода студентського життя – це низка труднощів з якою стикається студент. Регресивні зміни рухової функції у поєднанні з низьким рівнем власного здоров'я призводять до погіршення якості життя студентської молоді [6; 5].

Проблема зміцнення здоров'я молоді – одне із ключових завдань нашого суспільства. Щоб поліпшити ситуацію в цій справі, необхідно привести спосіб життя студентів у відповідність до їхнього розвитку, запровадити раціональний режим навчання та відпочинку,

розробити ефективні засоби впливу на організм. Організація самостійних занять фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів для збереження їхнього здоров'я в умовах обмеженої рухової активності стає однією з актуальних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Рухова активність складає основу процесів життєдіяльності. Питанню рухової активності у галузі фізичного виховання і спорту присвячено чимало наукових робіт. Зокрема, дослідники К. Андерсен, Р. Бархударян, В. Козлов, Ю. Данилов, Д. Рутенфренц, А. Тамбовський, вважали рухи однією з важливих біологічних потреб людини. Дослідження Ю. Данилова, Дж. Вілмора, Д. Костілл переконливо свідчать, що фізична підготовленість особистості залежить від обсягу рухової активності.

На думку Т. Круцевич, індивідуальна норма рухової активності обумовлена досягненням конкретного фізичного стану, котрий можна виразити кількісними показниками фізичної працездатності, фізичної підготовленості, функціональним станом основних систем організму [5, с. 348].

Г. Апанасенко, Е. Булич, Л. Долженко, І. Мурахов визначають, що існує висока залежність між рівнем фізичного здоров'я і функціональним станом організму. Можливості функціональних систем організму можна підвищити під впливом рухової активності, і в тому числі у процесі спортивного тренування [2; 17].

Фізичне виховання є складовою всебічного розвитку особистості. Воно спрямоване на забезпечення фізичного розвитку індивіда, зміцнення здоров'я, морфологічне і функціональне вдосконалення організму в цілому.

Індивідуалізація фізичного виховання студентів, при організації самостійних занять, є одним із важливих питань освітнього процесу у вищих закладах освіти в умовах карантину COVID-19. При комплектуванні груп для академічних занять з фізичного виховання, планування фізичних навантажень, крім нозологічних форм, захворювань, протипоказань до того чи іншого фізичного навантаження, повинен відбуватися диференційований підхід до занять на підставі біоенергетичного потенціалу організму. Необхідна розробка нових, більш ефективних загально-розвивальних, профілактично-оздоровчих програм залежно від рівня здоров'я, нозології, психофізичних та психоемоційних чинників, діагностики фізичного стану організму студентів як за візуальними ознаками, так і за результатами спостереження динаміки стану здоров'я [3, с. 260].

Тільки систематичне виконання фізичних вправ стає запорукою міцного здоров'я, покращує фізичні якості, зміцнює імунітет і формує життєрадісну працездатну особистість. Тому, в умовах карантину COVID-19, ні в якому разі не слід припиняти займатися фізичними вправами. Для цього кафедрою фізичного виховання запропоновано дистанційну роботу з виконання різних комплексів фізичних вправ (різноманітні варіанти завдань, які в комплексі дозволяють підтримувати належний рівень фізичного, функціонального стану студента, мають оздоровчу спрямованість, дозволяють домогтися усвідомленого ставлення до самостійних занять фізичною культурою на основі ретельного самоаналізу). Дистанційні самостійні заняття студентів з фізичного виховання здійснюються за допомогою використання технічних та інформаційних засобів, навчальних ресурсів, безпосередньо за допомогою Освітнього порталу, а також через сервіси Viber, Telegram, електронної пошти та мобільного зв'язку з викладачами кафедри. Виконання фізичних вправ самостійно потребує неабияких психологічних та фізичних зусиль молоді, відповідальності та самомотивації, а ще краще це виходить коли є постійний контроль та зворотній зв'язок з педагогом. Але ж не всі студенти мають змогу виконувати фізичні вправи дистанційно під керівництвом викладача. Таким чином, на перший план виходить свідома самостійна робота. Для того, щоб самостійно розробити комплекс фізичних вправ треба мати необхідне уявлення про мету, обсяг, порядок та послідовність фізичних навантажень.

Мету статті вбачаємо у пошуку ефективних засобів фізичного виховання при організації самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів в умовах карантину COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самостійна підготовка студента передбачає не тільки заняття фізичними вправами, але й виховання необхідних спортсмену якостей, як воля, характер, працьовитість, придбання знань в області тренування, тощо. Багаторічна підготовка містить у собі фізичну, технічну, тактичну, теоретичну і морально-вольову підготовку. Розвиток і виховання основних фізичних якостей, їхніх компонентів – одна з основних частин самопідготовки студента [7, с. 105].

Самостійна робота спрямована на оволодіння студентом навчальним матеріалом, практичними навичками, передбачає його активну пізнавальну діяльність, опанування новими знаннями з підручників, посібників, монографій тощо, самостійне вирішення завдань, набуття навичок самоконтролю. Формування особистості неможливо без самовиховання, тобто прагнення постійно самовдосконалюватися [3, с. 165].

Самостійні заняття не потребують зайвих матеріальних витрат, спеціального інвентарю та значного терміну часу. Структура самостійних тренувальних занять має розминку, основну і заключну частини. Розминка складається з простих вправ, які спрямовані на роботу м'язів у підготовці їх до подальшого фізичного навантаження. Перевага віддається бігу, ходьбі, нахилам, присіданням, випадом і т. д. Основна частина – це і є саме тренування. Вона може бути, як простою, так і складною. Основна частина займає великий проміж часу самостійного тренування, близько 70% від загального. У заключній частині тренування організм потрібно привести в рівновагу і розслабити м'язи, зазвичай для цього використовують повільний біг і вправи на розслаблення [1, с. 15].

У процесі регулярного виконання фізичних вправ формуються умовні рефлекси або певні рухові навички, а потім і динамічний стереотип. Тривалі перерви призводять до втрати рухових навичок, тому повинна бути їх системність. У цьому випадку відновлення занять рекомендується розпочинати з найпростіших вправ комплексу.

Особливого значення фізичні вправи набувають для студентів в умовах дистанційного навчання. Недостатність в русі призводить до погіршення функціонального стану організму, а внаслідок цього – до порушення здатності витримувати фізичні навантаження, які так необхідні для досягнення оздоровчого ефекту. Складається парадоксальна ситуація: організм потребує фізичних вправ, але, не виконуючи їх, втрачає здатність до рухової діяльності [4, с. 175].

Основна причина такого стану, на наш погляд, полягає у відсутності єдиної державної програми, яка б передбачала диференціацію характеру вправ і навантажень, запропонованих для самостійної фізкультурно-оздоровчої діяльності студентів, яка стимулювала б їх до занять фізичним вихованням. Отримані факти обумовлюють необхідність розробки програми профілактично-оздоровчих занять для студентів вищих закладів освіти, які б враховували зміни рухової функції.

Розробка та впровадження профілактично-оздоровчої програми для студентів медичних вишів буде дієвою для підвищення рівня їх рухової активності.

Оскільки здібності студентів визначаються мірою засвоєння ними кількості інформації за одиницю часу, то індивідуалізація навчання за часом дозволяє прийти до такого стану, коли всі студенти будуть домагатися приблизно однакових успіхів, набувати приблизно однакові знання і вміння, але за різний час. При цьому буде гарантований рівень підготовки, необхідний для вивчення наступного матеріалу, для подальшого самовдосконалення

Складання комплексу профілактично-оздоровчої програми має ряд послідовних етапів. Передусім визначають його загальну тривалість відповідно до фізичної підготовленості й рухових можливостей студентів. Найбільш оптимальною є тривалість 10-15 хв. Далі визначається зміст і послідовність виконання вправ:

1. На початку виконання вправ – легка ходьба, біг підтюпцем упродовж 2-3 хв, вправи на потягування з глибоким диханням. При цьому важливо слідкувати за поставою. Після виконання попередніх вправ посилюється дихання, зігрівається тіло, активізується діяльність

кардіореспіраторної системи, підвищується загальний обмін речовин і створюються умови до виконання наступних вправ.

2. Наступний етап полягає у виконанні вправ для м'язів шиї, плечового пояса і рук. Це впливає на зміцнення м'язів верхніх кінцівок і плечового пояса, покращання рухливості суглобів.

3. Далі потрібно виконувати вправи для м'язів тулуба і ніг. Це призводить до збільшення еластичності й рухливості хребта, зміцнення м'язів тулуба, покращання умов для діяльності внутрішніх органів, а також зміцнення м'язів та збільшення рухливості нижніх кінцівок.

До вправ 2 і 3 пунктів додаються силові вправи без обтяження або з невеликими обтяженнями для м'язів рук, тулуба і ніг (згинання та розгинання рук в упорі лежачи, вправи з легкими гантелями, з еспандером, резиновими амортизаторами).

4. Четверта серія вправ спрямовується на розвиток гнучкості з положень стоячи, сидячи та лежачи. Вони сприяють збільшенню еластичності, гнучкості та спритності.

5. Легкі стрибки або підстрибування, махові рухи, що виконуються в середньому або швидкому темпі з рівномірним диханням, посилюють загальний обмін речовин, зміцнюють м'язи та суглоби ніг, покращують кровообіг. Тривалість цих вправ 20-30 с.

6. У заключній частині комплексу застосовують вправи, спрямовані на розслаблення м'язів, заспокоєння дихання, що в свою чергу, призводить до заспокоєння організму, досягнення психічної та фізичної рівноваги.

Складаючи і виконуючи комплекси профілактично-оздоровчих програм, слід звернути увагу на те, що фізіологічне навантаження на організм слід підвищувати поступово, з максимумом у середині і поступовим зниженням у другій половині комплексу.

Збільшення і зменшення навантаження повинно бути хвилеподібним. Кожну вправу слід починати виконувати в повільному темпі й з малою амплітудою рухів, поступово збільшуючи їх до середніх величин.

На кожному занятті, виконуючи вправи, студенти повинні отримувати оптимальне навантаження. Це, значною мірою, залежить від кількості повторень і темпу виконання вправ. Між серіями з 2-3 вправ виконуються вправи на розслаблення або в повільному темпі. Шляхом зміни темпу і ступенем м'язового напруження можна дозувати фізичне навантаження і визначати основний характер роботи (силовий, швидкісний, швидкісно-силовий).

Загальна кількість вправ, що входять до комплексу профілактично-оздоровчих програм не повинна перевищувати 10-12 вправ. Доцільно через кожні 7-10 днів доповнювати комплекс, використовуючи нові вправи, змінюючи вихідні положення, враховуючи ступінь фізичної підготовленості студентів.

Гігієнічна гімнастика коректувального спрямування, або так звана «зарядка», є дієвим засобом фізичного виховання студентів. Систематичне виконання спеціального комплексу фізичних вправ позитивно впливає на стан особистого здоров'я і фізичний розвиток молоді. Наводимо приблизний комплекс вправ гігієнічної гімнастики коректувального спрямування (таблиця 1).

Під впливом виконання фізичних вправ покращується кровообіг, зміцнюється нервова, дихальна, серцево-судинна системи, покращується діяльність органів травлення, стимулюється діяльність кори головного мозку, зміцнюється опорно-руховий апарат, розвиваються фізичні якості і сила волі, наполегливість, терпіння, підвищується працездатність. Заняття гімнастикою виховують дисциплінованість, організованість, привчають дотримуватись режиму дня, сприяють виробленню й інших корисних звичок. Ефективність впливу гімнастики на студентів залежить від того, наскільки вони правильно виконують вправи, дотримуються послідовності у їх виконанні і кількості повторень кожної окремої вправи.

Отже, сучасний процес фізичного виховання у вищому закладі освіти в умовах карантину COVID-19 повинен бути спрямований передусім на формування у студентів здорового способу життя, на основі підвищення їх рухової активності завдяки самостійної

фізкультурно-оздоровчої діяльності. Щоденне виконання фізичних вправ має велике значення у розвитку та становленні підростаючого покоління.

Таблиця 1

Комплекс вправ гігієнічної гімнастики

Засоби фізичного виховання	Дозування	Організаційно-методичні вказівки
1. В. п. – стійка ноги нарізно, руки на пояс. Колові оберти головою праворуч і ліворуч.	5-6 у кожную сторону.	Темп виконання повільний.
2. В. п. – стійка ноги нарізно, руки в сторони. Колові оберти прямими руками уперед і назад.	6-8 разів у кожному напрямку.	Темп виконання середній. Дихання не затримувати.
3. В.п. – стійка ноги нарізно, руки на пояс. Нахили тулуба праворуч та ліворуч.	6-8 разів у кожную сторону	Темп виконання середній. Дихання не затримувати.
4. В.п. – широка стійка, руки в сторони. Пружні нахили тулуба уперед.	6-8 разів.	Темп виконання середній. Дихання не затримувати.
5. В. п. – широка стійка, руки уперед в сторони. 1 – мах правою ногою до лівої кисті руки; 2 – в. п.; 3 – мах лівою ногою до правої кисті руки; 4 – в. п.	6-8 разів у кожную сторону.	Тулуб тримати прямо, відставлену ногу у колінному суглобі не згинати.
6. В. п. – стійка ноги нарізно, руки в сторони. 1 – випад праворуч, руки за голову; 2 – в. п.; 3 – випад ліворуч, руки за голову.	6-8 разів кожною ногою	Темп середній, дихання не затримувати.
7. Біг підтюпцем.	2-3 хв.	Дихання рівномірне.
8. В. п. – о. с., руки через сторони вгору – вдих; в. п. – видих.	3-4 рази.	Темп повільний.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, інформатизація процесу освіти та новітні інформаційно-комунікаційні технології за умови повного їх використання та введення до освітнього процесу, докорінно змінять перебіг життя суспільства.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо у використанні в самостійних фізкультурно-оздоровчих заняттях сучасні види оздоровчих технологій (йога, пілатес, бодіфлекс, аквааеробіка).

Список використаних джерел

1. Айвазова Е. С. Самостоятельные занятия физическими упражнениями. *Актуальные вопросы социальной педагогики и психологии: теория и практика: материалы Всеросс. науч.-прак. конф.*, Азов, 19 нояб. 2019 г. Чебоксары: ИД «Среда», 2019. С. 13–16. URL: https://phsreda.com/ru/article/53601/discussion_platform. (дата звернення: 03.01.2021).
2. Апанасенко Г. Л., Долженко Л. П. Рівень здоров'я і фізіологічні резерви організму. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. К., 2007. № 1. С. 17–21.
3. Белкова Т. О. Підготовка студентів вищих медичних закладів до формування особистого здоров'я засобами фізичної культури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кропивницький, 2018. 316 с.

4. Глагошук О. Г. Педагогічні умови вдосконалення культури зміцнення здоров'я студентів в системі фізичного виховання у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2008. 233 с.

5. Круцевич Т. Ю., Пангелова Н. С., Кривчикова О. Д. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту: у 2 т. Київ: Національний університет фізичного виховання та спорту України, Вид-во «Олімпійська література», 2017. Т. 2: Методика фізичного виховання різних груп населення: 2-ге вид., перерол. та доп. / за ред. Т. Ю. Круцевич. 448 с.

6. Муравов И. В. Оздоровительные эффекты физической культуры и спорта. Киев: Здоровья, 1989. 272 с.

7. Теорія і методика фізичного виховання: підручник для студентів вищих навчальних закладів фізичної культури і спорту: у 2 т. Київ: НУФВСУ «Олімпійська література», 2008. Т. 2. /Під ред. Т. Ю. Круцевич. С. 155–319.

References

1. Aivazova, E.S. (2019). Samostoyatel'nyye uprazhneniya fizicheskimi uprazhneniyami. Aktual'nyye voprosy sotsial'noy pedagogiki i psikhologii : teoriya i praktika [*Independent study of physical exercises. Topical issues of social pedagogy and psychology: theory and practice*]. Materials of the All-Russian. scientific-practical conf. Cheboksary: Publishing "House Wednesday". 13-16. Retrieved from: https://phsreda.com/ru/article/53601/discussion_platform [in Russian].

2. Apanasenko, H.L., Dolzhenko, L.P. (2007). Riven' zdorov'ya i fiziologichni rezervy orhanizmu. Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya i sportu [*The level of health and physiological reserves of the organism. Theory and methods of physical education and sport*]. K. №1. 17-21. [in Ukrainian].

3. Belkova, T.O. (2018). Pidgotovka studentiv vyshch medychnykh zakladiv do formuvannya osobystogo zdorov'ya zasobamy fizychnoiy kul'tury [*Training of medical students by laying down to form a special health by means of physical culture.*]. Kropyvnytskyi. 316. [in Ukrainian].

4. Gladoshchuk, O.G. (2008). Pedagogichni umovy vdoskonalennya kul'tury zmitsnennya zdorov'ya studentiv v systemi fizychnoho vykhovannya u vyshchomu navchal'nomu zakladi [*Pedagogical conditions for improving the culture of strengthening the health of students in the system of physical education in higher education*]. Kyiv. 233. [in Ukrainian].

5. Krucevich, T.Yu., Pangelov, N.E., & Kryvchikov, O.D. (2017). Teoriya i metody'ka fizy'chnogo vy'xovannya: pidruch. dlya stud. vy'shh. navch. zakl. fiz. vy'xovannya i sportu: u 2 t [*Theory and methods of physical education: the textbook for students of higher education of physical education and sports: in 2 volumes*]. Methods of physical education of different groups of the population. Kyiv: National University of Physical Education and Sport of Ukraine, Publishing House "Olympus I-re", 448. [in Ukrainian].

6. Muravov, I.V. (1989). Oздorovitel'nyye efekty fizicheskoy kul'tury i sporta [*Health-improving effects of physical culture and sports*]. Kiev: Health, 272. [in Ukrainian].

7. Krutsevich, T.Yu. (2008). Teoriya i metodyka fizychnoho vykhovannya: pidruchnyk dlya studentiv vyshchych navchal'nykh zakladiv fizychnoiy kul'tury i sportu: u 2 t [*Theory and methods of physical education: a textbook for students of higher educational institutions of physical culture and sports: in 2 volumes*]. Kyiv: NUFVSU "Olympic Literature", Vol. 2. 155-319. [in Ukrainian].

BELKOVA Tetiana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Physical Education, Donetsk National Medical University;

MALACHOVA Zhanna, Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate professor, head of the department of physical education, Donetsk National Medical University;

YAKUSHEVSKY Valentyn, Senior Lecturer of the Department of Physical Education, Donetsk National Medical University.

ORGANIZATION OF INDEPENDENT PHYSICAL EDUCATION CLASSES IN THE CONDITIONS OF QUARANTINE COVID-19

***Abstract.** The article is devoted to the problem of organizing independent classes on physical education of students of higher educational institutions in the conditions of quarantine COVID-19, which requires special pedagogical attention and search for scientific developments to solve it. During the years of study in universities, young people do not increase, but largely lose the reserve reserves of their own body, which significantly affects its efficiency and sharply reduces the reproductive capacity of the younger generation. Active manifestation of students in physical culture and health activities is a necessary condition for the harmonious development of the individual, which acquires the quality of purposeful influence on a particular person according to his needs. Each student needs to form a caring attitude to their own health and physical condition, to develop comprehensive physical and mental qualities, to promote the active and creative use of physical culture in the organization of a healthy lifestyle. The basis for determining ways to improve the physical training of students during distance learning, we propose to consider: providing students with the opportunity to choose sports and fitness systems to increase the level of physical fitness at will; creating favorable conditions for independent classes of students at the desired time and on a personal schedule, providing students with the amount of knowledge necessary for independent planning of physical exercises during individual consultations and personal diary of self-development. Involvement of students in the preparation of individual preventive and health programs «for themselves» with the use of a special set of physical exercises will lead to self-actualization of classes and will be manifested in the improvement of physical fitness, physical fitness and physical condition of student youth.*

***Key words:** students, physical education, health, independent study, differentiated approach, distance learning.*

*Одержано редакцією: 08.02.2021 р.
Прийнято до публікації: 16.02.2021 р.*

Вимоги
до оформлення статей які подаються у збірник наукових праць
«Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки»

Періодичність: 2 рази на рік. Статті приймаються до 1 жовтня та 1 березня.

Статті друкуються за рубриками:

1. Психолого-педагогічні аспекти організації освітнього процесу у закладах вищої освіти.
2. Зарубіжний досвід професійної підготовки фахівців.
3. Інноваційні підходи до професійної освіти на засадах сталого розвитку.
4. Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти та дуальної освіти в умовах євроінтеграції.
5. Особливості викладання мовних дисциплін професійного спрямування.
6. Фізична підготовка фахівців як умова професійної надійності.

Робочі мови – українська, англійська.

Вимоги до змісту та оформлення статті:

Стаття повинна мати складові, що відповідають чинним вимогам до оформлення статей у фахових виданнях:

Анотація – від 5 рядків.

Ключові слова: не менше 5.

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Мета статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Список використаних джерел.

References (обов'язковий переклад англійською мовою).

Англійською мовою дублюється інформація про автора (авторів): П.І.Б. (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, назва статті.

Abstract (від 30 рядків, не менше 250 слів).

Key words: не менше 5.

Технічні вимоги:

Стаття має бути набрана у редакторі MS Word.

Обсяг статті: від 10 повних сторінок.

Вимоги до оформлення: формат A4, орієнтація – книжна. Поля: верхнє – 2 см., нижнє – 2 см., ліве – 2 см., праве – 2 см., Times New Roman, кегель 14, міжрядковий інтервал –1,5, абзацний відступ – 1, 25 см.

Список використаних джерел має складатися із **двох блоків** (ця вимога діє і для англійських статей):

1) **Список використаних джерел** (для англійських статей: **References (in language original)**). Це джерела мовою оригіналу, оформлені відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015).

2) **References** – ті самі джерела, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом **APA-2010**. Назви періодичних україно- та російськомовних видань (журналів, збірників тощо) подаються транслітерацією, а в дужках – англійською мовою. Наприклад: *Ekonomichnij Casopis-XXI (Economic Annals-XXI)*.

Назви джерел (не менш як 5) у списку використаних джерел розміщуються за абеткою.

Компонування тексту:

УДК – у лівому кутку (**обов'язково**);

прізвище й ініціали автора (авторів) жирним шрифтом праворуч, а також науковий ступінь, звання, посада, місце роботи;

через 1 інтервал – **назва статті** великими літерами жирним шрифтом симетрично до тексту;

через 1 інтервал – анотація та ключові слова українською мовою;

через 1 інтервал – текст;

через 1 інтервал – список використаних джерел, references;

через 1 інтервал – англійською мовою дублюється інформація про авторів, назва статті;

через 1 інтервал – подається розширена англійська анотація (Abstract), не менше 30 рядків;

через 1 інтервал – ключові слова англійською мовою.

Для авторів, які не мають наукового ступеня необхідна **рецензія** фахівця (кандидата або доктора наук) у галузі наук, за якою підготовлена стаття.

Матеріали, що не оформлені відповідно до зазначених вимог або не відредаговані, **розглядатися не будуть**.

Стаття та відомості про автора (авторів) надсилається на E-mail: kafedra.kla.nau@ukr.net

Більш детальну інформацію можна дізнатись за посиланням: <http://ksqn.hol.es/vimogi-do-statej/>

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК ЛЬОТНОЇ АКАДЕМІЇ

Серія: Педагогічні науки

Збірник наукових праць

Відповідальність за зміст матеріалів
та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій

Відповідальний за випуск: *Плачинда Тетяна Степанівна*

Відповідальний секретар: *Урсол Оксана Володимирівна*

Комп'ютерна верстка: *Романенко Наталя Ігорівна*

Електронну версію збірника розміщено за веб-адресою:

<http://ksgn.hol.es/>

Підписано до друку 26.02.2021 р.

Формат 60x84 1/8. Ум. друк. арк. 24,18. Тираж 150 прим. Зам. №0177

Свідоцтво держ. реєстру ДК № 977 від 05.07.2002 р.

Видавництво Льотної академії НАУ

м. Кропивницький,
вул. Добровольського, 1,
тел. 39-44-37